z. ornea

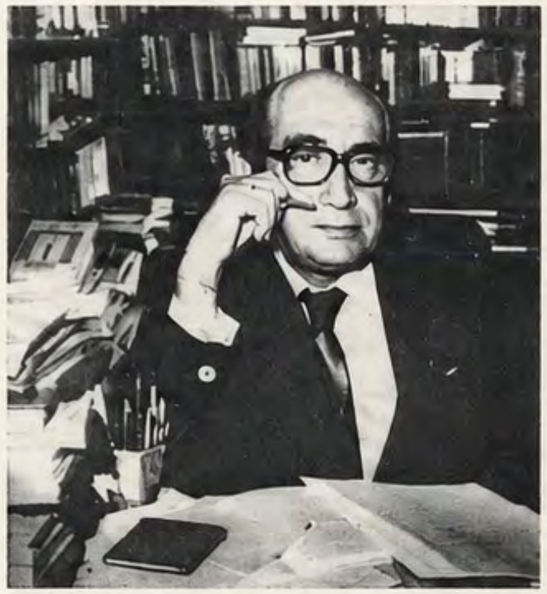

ISBN 973-21-0561-5

1481

Vol I-II, lei 20 000

editura minerva

Pornind de la fapte spre o semnificaţie generală, *Junimea şi junimismul* este o carte fără *parti-pris* vizibil, dar o carte temeinică, perfect informată, în care dovedirea meticuloasă a fiecărei teze ocupă locul central. Frica de superficialitate şi scrupulul de a fi exact, adică onestitatea în apreciere, sunt resorturile permanente ale scrisului lui Z. Ornea... Autorul nu e doar un spirit analitic, dar şi unul metodic.

NICOLAE MANOLESCU

1481

fondată în 1895 bpt serie nouă

z. ornea

junimea şi junimismul

*

z. ornea

CLUBUL CĂRȚII DIGITALE

Ilustrația copertei de DUMITRUVERDEȘ

Textul de față este reprodus după:
Z. ORNEA, *Junimea și junimismul*,
ed. a II-a, Ed. Eminescu, București, 1978.

z. ornea

junimea şi junimismul

*

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1998
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

Cartea a apărut cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII

ISBN 973-21-0561-5

NOTĂ BIOBIBLIOGRAFICĂ

Zigu Ornea s-a născut la 27 august 1930 în comuna Frumuşica din judeţul Botoşani. Şcoala primară o absolvă în comuna natală.

Între anii 1941-1949 urmează cursurile Liceului Comercial din Botoşani.

În 1951 se înscrie la Facultatea de Filosofie a Universităţii din Bucureşti. În 1955 obţine licenţa în filosofie. Doctor în filosofie în 1973.

În august 1955 devine redactor la Editura de Stat pentru Literatură şi Artă (E.S.P.L.A.).

Debut publicistic, în 1956, în revista *Gazeta literară*.

În martie 1959 este îndepărtat din editură din motive de „dosar încărcat", fiind încadrat la Centrul de Librării Bucureşti. E librar până în 1962, fiind apoi transferat la Academia de Studii Economice ca bibliotecar şi redactor. În 1968 redevine redactor la Editura Meridiane şi, din decembrie 1969, la Editura Minerva, ca şef al redacţiei de istorie literară.

Debut în volum în 1966 cu lucrările *Junimismul* şi, în colaborare, cu *A. D. Xenopol* şi *Falansterul de la Scăieni*.

Se consacră, din 1959, studierii curentelor de idei din cultura românească modernă în ample sinteze, în care spiritul critic e o prezenţă activă. De menţionat, la acest capitol, lucrările:

Țărănismul (1969), *Sămănătorismul* (1970; ediția a II-a, 1971), *Poporanismul* (1972), *Junimea și junimismul* (1975; ediția a II-a, 1978), *Curentul cultural de la „Contemporanul"* (1977), *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea* (1980), *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească* (1995; ediția a II-a, 1996). Concomitent, realizează biografii atrăgătoare despre trei dintre personalitățile fondatoare ale unora dintre aceste curente de idei. De menționat, în acest compartiment, cărțile: *Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea* (1982) și *Opera lui C. Dobrogeanu-Gherea* (1983), *Viața lui Titu Maiorescu* (2 vol., 1986-1987), *Viața lui C. Stere* (2 vol., 1990, 1991).

Desfășurând o prodigioasă activitate de exeget și comentator în ale istoriografiei literare românești, publică volume care adună studii și eseuri din această zonă de preocupări. Se cuvin amintite cărțile: *Trei esteticieni* (1969), *Studii și cercetări* (1973), *Actualitatea clasicilor* (1976), *Comentarii* (1986), *Atitudini* (1984), *Înțelesuri* (1994), *Fizionomii* (1997), *Medalioane* (1998).

Merită amintit faptul că din 1982 e titularul rubricii „Cronica edițiilor" la principala revistă a Uniunii Scriitorilor, *România literară* (la început bilunar și, din 1991, săptămânal).

Este membru al Uniunii Scriitorilor din 1967 și, din 1991, director al Editurii Minerva.

Activitatea sa de istoric literar a fost răsplătită cu următoarele premii: premiul Academiei Române (1977), premiul Uniunii Scriitorilor (1976, 1995), Premiul Asociației Scriitorilor din București (1978).

PRELIMINARII

Câteva chestiuni metodologice se cuvin clarificate din capul locului în aceste pagini preliminare. Cum se ştie, marile curente literare europene (clasicism, romantism, realism, naturalism, simbolism, expresionism etc.) nu s-au constituit în jurul unei unice dominante estetice, iar aceasta, indiferent de structura ei germinativă, a coabitat cu destule valori eteronome. Procesul de afirmare, impunere sau expiere a oricăruia dintre aceste curente s-a datorat, adesea hotărâtor, unor factori din afara artei şi literaturii. De aceea, analiştii specializaţi ai fenomenului demonstrează că realitatea acestor curente nu e numai literară sau estetică[1]. La noi lucrurile sunt şi mai complicate, încât a considera marile curente din epoca modernă a culturii româneşti drept realităţi exclusiv literar-estetice apare drept o opţiune metodologică puerilă, care nu se verifică defel. Într-adevăr, care cunoscător din interior al chestiunii ar putea spune că paşoptismul, junimismul, direcţia de la *Contemporanul,* poporanismul, sămănătorismul, gândirismul au fost numai curente literare, şi nu orientări cu o fizionomie complexă ? Este incontestabil că în secolul al XIX-lea şi primele decenii ale

[1] Vezi şi Adrian Marino, *Dicţionar de idei literare*, articolul *Curentul literar*, Editura Eminescu, 1973.

secolului al XX-lea conştiinţa românească a fost înainte de toate absorbant preocupată de procesul devenirii noastre istorice, de înfăptuirea unor hotărâtoare deziderate naţionale: crearea şi desăvârşirea unităţii statale, calea cea mai potrivită de evoluţie pentru integrarea în circuitul civilizaţiei moderne, modalitatea constituirii aşezămintelor infrastructurale şi suprastructurale specifice noului tip de civilizaţie.

Oricâte obiecţii ar invoca partizanii esteticului pur, de-a lungul unui secol întreg problemele amintite mai sus au fost cele de importanţă hotărâtoare. Şi, în consecinţă, *ele* au direcţionat preocupările majore ale tuturor marilor noastre curente. De aici tocmai fizionomia lor mozaicată, în sfera acestora intrând, în proporţii necesare, valori varii şi distincte: ideologice, politice, sociologice, estetice, culturale. Toate conjugându-se într-o direcţie unitară, propunând – în funcţie de orientarea socială a respectivului curent – o cale şi un drum de urmat. Altfel spus, un model socotit eficient şi necesar pentru evoluţia României moderne. Marile personalităţi care au reprezentat aceste curente s-au constituit ca directori de conştiinţe, adevărate spirite patronale, preocupate nu de o singură dimensiune a fenomenului românesc, ci de ansamblu, nu de o latură, ci de întregul proces. Aşa se explică acel „spirit de renaştere" care le era propriu. Profesionalizarea strictă era atunci, până târziu, în anii dintre războaie, de neimaginat. Erau, deopotrivă, ideologi, scriitori, esteticieni, oameni politici, profesori, istoriografi, animatori culturali, dăruindu-se total pentru împlinirea unui ideal în care credeau şi căruia i se jertfeau. Kogălniceanu şi Eliade Rădulescu, T. Maiorescu, P. Carp şi Eminescu, Dobrogeanu-Gherea, C. Stere şi G. Ibrăileanu, Nicolae Iorga, adică marile spirite tutelare ale acestor curente au fost asemenea personalităţi plurivalente care au înţeles înaltele comandamente ale epocii şi au reprezentat-o în diferite momente ale ciclului ei evolutiv.

Nu vrem să spunem că esteticul a ocupat în sfera acestor curente o poziţie subalternă, având, în comparaţie cu alţi factori consubstanţiali, un statut diminuat ca însemnătate, şi nici să negăm condiţia autonomă a artei în ansamblul edificiului. Dar nu e mai puţin adevărat că esteticul a funcţionat, chiar şi în cadrele junimismului, împreună cu alte valori cel puţin egale ca însemnătate, iar autonomia artei s-a supus condiţiei ei întotdeauna relativă. Viziunea cuprinzătoare asupra ansamblului fenomenului românesc în diferitele stadii ale dezvoltării sale şi-a prelungit undele şi în concepţia literar-estetică a acestor curente. Se poate aşadar spune că această viziune de ansamblu asupra existenţei sau a conştiinţei sociale şi-a impus rigorile chiar într-un compartiment (ca literatura) cu ştiut statut relativ autonom.

Junimea şi junimismul păstrează perfect însemnele caracteristice ale fizionomiei tuturor curentelor româneşti. Pare ciudat ca orientarea care a postulat, în planul estetic, antisincretismul şi autonomismul să fie considerată ca un curent cu o viziune integratoare. Ciudăţenia e numai aparentă. Deşi a statuat principiul esteticului în actele apreciatoare, junimismul nu a izolat dimensiunea literar-estetică din ansamblul structural în care se integra. Cum ne vom strădui să evidenţiem, aceleaşi puncte de vedere cu care a operat junimismul în planul estetico-literar au funcţionat şi în celelalte compartimente. Iar între planul socio-politic şi cel literar-estetic, graniţele nu sunt chiar atât de zăvorâte cum ne-au obişnuit prejudecăţile să credem. Comunitatea ideologică le-a apropiat mult, liantul creându-l unitatea de ţel, de atitudine şi, mai presus de toate, concepţia (viziunea) atotcuprinzătoare asupra întregului fenomen românesc. La urma urmei, se ştie, creaţia literară favorizează conştientizarea colectivă, facilitând unui grup social distinct să devină conştient de problemele şi aspiraţiile sale. Universul coerent al operei lui Caragiale, de pildă, nu ne dezvăluie semnificaţiile unor motive

ideologico-politice junimiste mai acut chiar decât unele manifestări programatice ale liderilor politici ai grupării ? Şi nu se poate spune acelaşi lucru, cel puţin parţial, despre unele scrieri ale lui Slavici, Duiliu Zamfirescu sau Eminescu ?

Pornind de la acest punct de vedere, care nu e numai metodologic, am studiat junimismul în dubla sa ipostază, de curent şi stare de spirit. Structura cărţii (altfel spus capitolele ei) s-a supus acestei raţiuni metodologice. Am consacrat fiecărui compartiment al complexului structural care este junimismul (ideologic, politic, estetic, literar) câte un capitol, neuitând că pentru fixarea în epocă e necesară urmărirea istoricului curentului (la urma urmei junimismul a fost o structură dinamică) şi a polemicilor angajate cu orientările adversare. Nu ni s-a părut utilă studierea separată (într-un capitol distinct) a junimismului ca stare de spirit pentru bunul motiv că această ipostază e infuzată şi difuzată peste tot, fiind detectată lesne (sperăm ca şi în cartea noastră) în orice luare de atitudine a junimiştilor. A consacra un capitol special junimismului ca stare de spirit ne-ar fi condus, inevitabil, la repetiţii supărătoare pe care ne-am străduit să le evităm.

*

Junimismul este aşadar mai întâi, după opinia noastră, un curent de idei complex (literar, ideologic, cultural, politic) care a inaugurat o nouă orientare nu numai în literatura şi cultura epocii, dar şi în spiritul public. Junimismul nu este deci numai un curent literar şi opiniile pornind de la această premisă procedează prin ignorarea (uneori deliberată) a complexităţii fenomenului. Într-adevăr, se poate vorbi la junimism de o dominantă estetică sau literară care ar fi coordonat ansamblul, conferindu-i o coerenţă unificatoare ? E adevărat că un asemenea factor predominant nu poate fi detectat la nici un

curent literar sau şcoală de la noi sau aiurea. Dar junimismul probează până la evidenţă că nici una dintre valorile care i-au alcătuit ansamblul nu s-a putut constitui în „idee forţă", nu a izbutit să ocupe poziţii de comandă. Au fost toate aproape egal de importante, contribuind, fiecare în domeniul său, la impunerea curentului ca o orientare autoritară în viaţa publică pentru a o reevalua şi redimensiona. Presupune însă această viziune de ansamblu (care a fost reală) *perfecta* armonie de atitudini şi opţiuni ideologice, estetice, filozofice, politice, de modalităţi literare ? Junimismul, ca orice curent, a pivotat în jurul unui punct de vedere programatic recunoscut de toţi adepţii. Dar dincolo de acest punct de vedere programatic general constatăm tolerarea celor mai variate tendinţe şi semnificaţii, ba chiar coabitarea contrariilor. Şi aceasta în toate compartimentele care i-au alcătuit structura. În planul literar-estetic distingem lesne modalităţi diverse: romantism, clasicism, realism, realismul poporan ce vesteşte sămănătorismul, dimensiunea fantasticului oniric (Eminescu, Gane). Adică tot atâtea modalităţi aparent imposibil de conciliat sub o formă unificatoare. Planul filozofico-ideologic e şi el nu mai puţin diversificat. Revista grupării, ca şi cenaclul ei, au tolerat şi au popularizat deopotrivă: idealismul obiectiv, cel subiectiv, raţionalismul, iraţionalismul (de tip schopenhauerian), evoluţionismul darwiniano-spencerian, pozitivismul comteian (agreat şi de Maiorescu, P. Carp sau V. Pogor, dar mai ales de Panu sau N. Xenopol), materialismul de tip Büchner (ne referim, firește, la filozofia lui Conta). Un punct de vedere perfect unitar nu putem constata nici măcar în opiniile socio-politice ale grupării. A. D. Xenopol, G. Panu, Vasile Conta, care erau figuri proeminente la Junimea, nu au acceptat niciodată opţiunile conservatoare ale liderilor grupului politic junimist, sfârşind prin a se alătura altor formaţiuni politice. Eminescu, conservator în convingeri, nu a pregetat să afirme puncte de vedere esenţialmente deosebite de cele ale junimismului

oficial. Dar chiar în cadrul nucleului fondatorilor se vor manifesta uneori opinii divergente (I. Negruzzi are în anii 1878-1879 opinii deosebite de ale lui Carp în problema articolului 7 din Constituție, iar N. Gane va părăsi, în 1888, partidul conservator pentru a se alătura liberalilor. Ce să mai spunem de divergența ireconciliabilă – ce-i drept foarte târzie – dintre Carp și Maiorescu în perioada 1912-1917 ?). Dealtfel, cine examinează atent și fără preconcepte publicația Junimii constată lesne că materialul e în sumare deliberat eterogen. Spiritele ei patronale au urmărit, evident, să nu alcătuiască o revistă exclusiv literară, îngăduind, chiar stimulând, și creația științifică (în sfera disciplinelor umaniste), cea sociologică, filozofică, general-culturală. Iar fizionomia revistei nu o reflectă pe cea a grupării ? Aceasta nu înseamnă deloc că Junimea și junimismul sunt constituite din atomi distincți, cu statut independent, al căror impact era producător de explozii. Dimpotrivă, Junimea și junimismul oferă în istoria culturii noastre exemplul unei elevate confrerii de spirite care au știut să colaboreze în armonie fără a renunța la independența în opinie. Liantul l-a creat scopul comun („viziunea asupra lumii") și spiritul patronal al conducătorului care a știut, cu tact inegalabil, să armonizeze contrariile, să stimuleze și să utilizeze energiile creatoare spre un țel care era al tuturor.

E inutil să depunem stăruințe și să aglomerăm argumente pentru a demonstra evidența. Și de vreme ce evidența pledează decisiv pentru structura pluriformă a junimismului, de ce am perpetua eroarea de a-l considera exclusiv drept un curent literar ? Se poate, fără îndoială, elabora un studiu despre literatura Junimii, despre estetica, critica sau ideologia ei literară. Dar un asemenea studiu nu va fi și unul despre junimism pentru buna rațiune că orientarea junimistă nu se limitează la aceste coordonate. Ele sunt numai componente, e drept foarte importante, ale unui ansamblu mult mai cuprinzător.

Şi a confunda o componentă sau două cu întregul e o eroare (gravă, nu numai metodologică) care, euristic vorbind, nu poate oferi decât rezultate anapoda.

Dealtfel, îndrăznim să întrebăm, vom putea obţine judecăţi viabile despre valoarea, semnificaţia acestor componente, ignorând ansamblul din care fac parte, le determină natura şi semnificaţia obiectivă ? În stadiul actual al istoriografiei literare, al istoriei culturii, după clarificările mai recente ale sociologiei literaturii, nu mai este posibilă ignorarea ansamblului de relaţii necesare între elementele unei structuri evident organice şi unitare. Şi întrucât această înţelegere e valabilă la scara unei opere, e cu atât mai recomandabilă investigaţiilor analitice despre un curent, o mişcare literară sau cultural-ideologică. A nu ţine seama de aceste cuceriri moderne înseamnă a ne reîntoarce – obtuzi şi închistaţi – spre procedeele metodologice ale istoriografiei pozitiviste, ale diletantismului investigativ, considerate peste tot vetuste şi anacronice.

Dealtminteri, dacă luăm în considerare o singură componentă (cea literară sau cea ideologică), apar, insurmontabile, destule alte dificultăţi care aşază sub semnul îndoielii chiar orientarea junimistă ca o realitate constituită. Să ne amintim că Ibrăileanu, studiind numai literatura Junimii şi aceea a epocii, a vorbit despre „curentul eminescian" ca despre o epocă literară şi nu despre junimism. Aceeaşi observaţie o făcuse mai înainte şi Gherea. Şi acest punct de vedere este, sub raport exclusiv literar-estetic, până la un punct, judicios pentru că, fără îndoială, geniul lui Eminescu a exprimat de-a lungul unei întregi epoci sensibilitatea românească, deopotrivă a creatorilor ca şi a masei cititorilor culţi. Iar Iorga, reţinând din orientarea Junimii numai aspectul ideologic, a propus drept personalitate dominantă a epocii pe Xenopol şi nu pe Maiorescu, deşi ştia bine că Xenopol nu reprezintă fidel nici Junimea şi nici junimismul. Asemenea aprecieri au fost posibile tocmai pentru că junimismul nu a fost

privit ca un ansamblu complex configurat, luându-se ca premisă de cercetare numai o componentă. E un exemplu, din altele posibile, care evidenţiază aporiile inevitabile datorate confundării particularului cu generalul sau a părţii cu întregul.

Apoi junimismul trebuie considerat, cum spuneam, ca o stare de spirit. Ivită şi cristalizată din suma tuturor componentelor ansamblului pe care îl studiem, această stare de spirit a creat în bună măsură şi orientarea, mişcarea inaugurată de junimism în spirit public. Iar această stare de spirit a fost plămădită din asemenea trăsături, ca: rigoare, adevăr, luciditate, descurajarea megalomaniei şi a mimetismului prin zeflemea şi supunere la obiect, stabilirea unui judicios criteriu de valoare în actele apreciative, specificitate în domeniile implicate, cenzurarea tendinţelor spre o accelerată evoluţie prin elementul frenatoriu al conservatorismului, elan creator original, combaterea naţionalismului patriotard, postulatul evoluţionismului înţeles adesea rigid. Pe scurt spus, regândirea şi reevaluarea celor până atunci înfăptuite în vederea unei noi etape constructive[1]. Contemporanii au asimilat (cei mai mulţi) spiritul critic junimist cu criticismul şi acesta, la rândul său, cu negaţia. Dar criticismul junimist, atunci cu adevărat necesar – Vianu l-a numit „o trezire la lumină" –, nu înseamnă negaţiune, după cum junimism nu se reduce la criticism. A admite asemenea simplificări înseamnă a ignora tendinţa constructivă din structurile spiritului junimist,

[1] Un cercetător al chestiunii a observat cândva: „«Spiritul Junimii» e desigur în primul rând felul de a gândi decisiv ivit în cultura noastră acum o sută de ani, orientarea hotărâtoare imprimată unei culturi ce ameninţa cu stagnarea; *fel de a gândi propriu* şi *orientarea nouă* sunt însă realităţi şi operaţii ce ţin de *revizuire*, de *critică* şi astfel «spiritul Junimii» e identic, aproape în totalitatea manifestărilor sale, cu accepţiunea de «spirit critic junimist»". (Cornel Regman, *Spiritul Junimii*, I, *Familia*, 1969, nr. 10.)

aflată mereu chiar în subtextul criticismului său. Cum ne propunem să evidenţiem, nu nihilismul a guvernat spiritul junimist, ci un criticism pozitiv ce aspira spre creaţie şi consolidare. Este adevărat că acest punct de vedere prea radical la începuturi, şi cum a fost cariat constant de conservatorism, a ignorat ceea ce era de pe atunci încă trainic construit. Dar care curent nu a utilizat, pentru a se impune în conştiinţa timpului, radicalitatea şi excesul, războindu-se superb cu toate orientările trecutului şi refuzând decis orice conciliere ?

Junimismul ca stare de spirit are deci în structurile sale elemente provenite din toate componentele organismului său, coagulate de un principiu director. Dar, deşi Maiorescu a îndeplinit aici roluri hotărâtoare, Junimea nu se reduce la personalitatea sa, după cum spiritul junimist nu se reduce la maiorescianism. Junimismul ca stare de spirit a fost expresia unei colectivităţi, cu o logică interioară specifică. Şi această colectivitate, patronată de Maiorescu, nu a fost numai reflexul personalităţii sale. În multe dintre manifestările sale recunoaştem deopotrivă pecetea unor personalităţi precum Pogor, Carp, Negruzzi şi chiar a unor personaje de suprafaţă modestă dar care, împreună, reprezentau o forţă şi un punct de vedere audiat, creând o atmosferă specifică.

În sfârşit, o ultimă necesară precizare.

Junimea şi junimismul reprezintă, pentru autorul acestei cărţi, o preocupare mai veche, materializată în 1966 printr-o primă, foarte juvenilă, tentativă. (De fapt, lucrarea, începută prin 1957, a fost redactată între anii 1959-1962, dar a apărut de-abia peste patru ani.) O reluare a chestiunii ni se impunea. Am reluat deci totul de la început, refăcând întreaga documentare, am apelat la manuscrisele şi documentele recent descoperite (ca, de pildă, *Jurnalul* lui Maiorescu de după 1891, încă inedit) şi, cu experienţa îmbogăţită, am scris o carte nouă. Poate că mai potrivit ar fi să spunem o *altă carte*, de vreme ce din studiul

apărut în 1966 am păstrat numai vreo douăzeci de pagini (şi acestea serios amendate) şi acele liniamente de ordin general filozofic sau ideologic dinainte clarificate. Scriind-o, de fapt, *în întregime* acum, cu o altă compoziţie şi capitole noi, adeseori ignorând realitatea lucrării noastre din 1966, în urma unei documentaţii efectuate cu intenţii exhaustive şi nu o dată dintr-o nouă perspectivă, e – repetăm – hazardat s-o considerăm nu numai o carte nouă, dar şi o *altă* carte?

Acestea ne-au fost intenţiile. Dacă am izbutit să le materializăm cum se cuvine în corpul cărţii o va stabili, ştim bine, numai cititorul avizat căruia, de fapt, ne încredinţăm şi de astă dată.

Z.O.

CAPITOLUL 1

ISTORIC

1. Tradiţiile nescrise ale Junimii stabiliseră că începuturile societăţii trebuie lăsate necercetate. Cum nu au fost elaborate statute şi fiecare dintre fondatori avea versiunea sa despre „actul constitutiv", se adoptase formula hazlie: „originea Junimii se pierde în noaptea timpurilor". Formula devenise cumva obligatorie în alocuţiunea rostită anual la banchetele aniversare de secretarul perpetuu. Şi chiar dacă Pogor, în replica sa, – tot obligatorie – contesta „preciziunea" lui Iacob Negruzzi, voind să propună sau să impună versiunea sa, junimiştii respectau regula jocului.

Un document relativ recent descoperit[1] vrea să aducă lumină în această „noapte a timpurilor". În 1868, Ministerul Instrucţiei Publice (prin adresa nr. 4031) cerea tipografiei Junimii detalii despre activitatea sa. În adresa de răspuns semnată de Th. Cerchez, în calitatea sa de „administrator al tipografiei societăţii Junimea pe anul 1868", (uzul era ca în fiecare an alt membru al societăţii să gireze administraţia tipografiei), se menţiona că „societatea Junimea este fondată în octombrie 1863". Menţiunea

[1] I. Cremer, *Despre începuturile Junimii*, *Familia*, 1969, nr. 7, p. 18. Acelaşi document a fost „redescoperit" de Augustin Z. N. Pop şi publicat ca o inedită în nr. 3, 1977 al revistei ieşene *Convorbiri literare*. (Vezi despre aceasta intervenţia noastră *Precizări* în *Luceafărul* din 23 iulie 1977.)

din acest document este confirmată de Negruzzi în aşa-numitul *Albumul Societăţii Junimea*, întocmit de el în aprilie 1878. Sunt înşiruiţi aici toţi junimiştii în ordinea intrării în societate. Fondatorii ocupă primele cinci locuri, specificându-se în dreptul lor „epoca fondării Junimei în oct. 1863"[1]. Dar tot Negruzzi a contestat, net, ce-i drept mai târziu, această precizare. Cu autoritatea cunoştinţelor pe care le avea, Negruzzi nota vădit polemic în *Amintirile* sale, uitând probabil ceea ce afirmase în 1878 şi că, deci, polemiza cu sine însuşi: „mulţi membri ai Junimii cred că societatea lor datează din toamna anului 1863, însă aceasta nu poate fi, de vreme ce eu, unul din cei cinci fondatori, m-am întors din străinătate în Iaşi, după săvârşirea studiilor, în seara de 25 octombrie 1863, iar T. Maiorescu, altul dintre fondatori, plecase cu o zi înainte din Iaşi la Berlin, şi amândoi ne-am încrucişat în drum la Botoşani, unde petrecurăm noaptea în acelaşi han, fără să ne facem cunoştinţa şi fără măcar să ne întrevedem"[2]. Obiecţiile lui Negruzzi sunt greu de respins, deşi în alte cazuri, cum vom vedea, memoria sa e destul de lacunară în spaţiul acestor amintiri, scrise târziu, prin 1919-1920. E posibil deci ca Th. Cerchez, intrat în Junimea de-abia în 1865, să fi recoltat informaţia comunicată în adresa din 1868 de la vreunul dintre fondatori. E de crezut ca acest „informator" să fi fost chiar prietenul său bun Vasile Pogor (Negruzzi mărturiseşte că l-a cunoscut pe Pogor în toamna lui 1863, în casa lui Cerchez). Iar Pogor – se ştie – avea versiunea lui despre înfiinţarea Junimii. El pretindea că înaintea Junimii ar fi funcţionat la Iaşi, prin 1863, o societate literară, de el patronată, formată din I. Ianov, N. Negri, Th. şi Gh. Aslan, Iorgu Gane, N.

---

[1] I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. IV, p. 313.

[2] Iacob Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, Editura Minerva, ediţia B.P.T. (îngrijită de Corneliu Simionescu), 1970, p. 7.

[3] *Art. cit.*, loc cit., p. 13.

Scheletti, Al. Papadopol-Calimach, dr. Max. Dar Negruzzi, care a consemnat în *Dicționarul Junimii* și această mărturie, preciza că nici unul dintre acești mai vechi societari n-a confirmat aserțiunea lui Pogor. Ceea ce nu-l împiedica pe Pogor ca, anual, în așa-numitul „contradiscurs" la banchetele aniversare, să reclame ca Junimea să se recunoască legatara mai vechii societăți și, în consecință, data întemeierii să fie modificată cu aproape un an. Dar tot atât de posibil este ca informația să-i fi fost oferită lui Cerchez de Iacob Negruzzi (sau de T. Maiorescu, cel ce a redactat adresa către Ministerul Instrucțiunii semnată de Cerchez). Peste trei ani același I. Negruzzi preciza fără dubii că anul înființării Junimii este 1864. A spus-o în darea de seamă (nesemnată) despre *Prelecțiunile populare ținute în Iași de membrii Societății Junimea* publicată în primul număr (martie 1867) al revistei junimiste. Aici, referindu-se la al doilea ciclu al prelecțiunilor, începute la 9 februarie 1864, preciza că „în intervalul acestor prelecțiuni s-a constituit și societatea literară Junimea despre al cărei început și activitate vom vorbi într-un număr viitor". Promisiunea aceasta – care ar fi clarificat definitiv chestiunea – nu a fost onorată. Dar e neîndoielnic că în această *datare*, menționată în 1867, se poate pune temei. Să adăugăm, pentru a completa dosarul controverselor neîncheiate în legătură cu data înființării societății, că în al său *Dicționar al Junimii*, redactat târziu, Negruzzi reconfirma ceea ce notase în amintitul articol din martie 1867, și anume că botezul s-a petrecut „într-o duminică din primăvara anului 1864, după o prelegere populară a lui Maiorescu". Lămuriri decisive în acest sens aduce *Epistolarul* lui Maiorescu (pentru anul 1864) publicat în 1883. Într-o scrisoare a lui Maiorescu către Th. Rosetti, datată 20 martie (stil vechi) îl invita la Iași pentru că „oricum trebuie să vii urgent încoace, din cauza societății noastre". În altă epistolă adresată surorii sale Emilia, datată 26 martie 1864 (tot stil vechi) în legătură cu tipărirea traducerii ei

după drama *Wallenstein*, o întreabă: „ți-ar displăcea dacă traducerea ta ar apărea ca publicațiune a *Societății (încă n-am botezat-o)*".

În afara controversei este faptul că se poate vorbi de o activitate a Junimii înainte de a se fi constituit. Maiorescu își începuse prelegerile publice încă la începutul anului 1863 și aveau să fie reluate la 9 februarie 1864. De astă dată pe baza unui program întocmit de tinerii ce vor fonda Junimea, iar lui Maiorescu i se adaugă alți conferențiari: Carp, Pogor, Th. Rosetti. E drept că Maiorescu a ținut zece prelegeri, Carp și Pogor câte două, iar Rosetti, emoționat, a coborât de la tribună fără a izbuti să articuleze în întregime nici formula de introducere. În același început de an 1864, chiar înainte de întâlnirea care a stabilit programul prelecțiunilor, a avut loc și prima reuniune așa-zicând literară a societății încă neconstituită. E vorba de reuniunea convocată de Maiorescu la locuința sa pentru a audia traducerea lui Carp după *Macbeth*. Au fost prezenți: Maiorescu, Carp, Negruzzi, Th. Rosetti și N. Burghele. Pogor, invitat și el, nu a putut veni. Negruzzi are dreptate să considere că această reuniune „a fost întâia ședință a Junimii, fără ca cei prezenți să se fi gândit încă la înființarea unei societăți literare".[1] Se pare chiar că în etapa aceasta din preistoria Junimii s-a inaugurat și o altă manifestare devenită apoi tradițională: banchetul anual. Negruzzi își amintește că „din timpul când Societatea nu exista încă în forma actuală și cu numele de azi, Maiorescu a introdus obiceiul banchetelor". Primul banchet ar fi avut loc tot în locuința lui Maiorescu de la Trei Ierarhi la care au luat parte, în afară de cei ce vor fonda curând Junimea, câțiva universitari ieșeni. Unii dintre acești din urmă invitați (P. Suciu, St. Micle, G. Mârzescu, V. A. Urechia) vor deveni foarte curând adversari intransigenți ai Junimii.

[1] Negruzzi, *op. cit.*, p. 13.

Totul se îndrepta spre o fază a organizării societare, la care Maiorescu, ca şi ceilalţi, obişnuiţi cu tradiţiile studenţeşti din Germania, trebuie să se fi gândit din capul locului. În iarna şi primăvara anului 1864 devenise un obicei ca duminica, după prelegerea publică, organizatorii să se întâlnească la unul dintre ei (la Pogor sau la Maiorescu) pentru a discuta. Discuţiile erau animate şi degajate, abordându-se cu îndrăzneală juvenilă înalte şi complicate chestiuni filosofice şi literare. Politica nu era cu totul exclusă din aceste conversaţii. Dar refuzau să o considere cu seriozitate, de teamă, probabil, de a nu se trezi antrenaţi în pragmatica ei, mereu tulbure şi pătimaşă. Preferau să se menţină în sfere socotite ideale. La una dintre aceste reuniuni fără program, desfăşurate într-o atmosferă relaxantă, s-a ivit ideea organizării unei societăţi literare. Era, în fond, instituţionalizarea unei stări de fapt, întrucât, practic, societatea literară funcţiona de câteva luni bune. Negruzzi nu-şi aminteşte cine anume a formulat propunerea. Ştie însă că duminici la rând s-au angajat controverse în jurul denumirii cu care societatea trebuia să se înfăţişeze lumii. Diversele propuneri nu au fost acceptate pentru că, molipsite de atmosfera intelectuală ieşeană dominată de latinismul profesorimii originare de peste munţi, erau stridente sau pedante. Cum alte propuneri nu veneau, puţin a lipsit să se fi adoptat denumirea pompoasă „Ulpia", rectificată repede cu o alta mai completă, „Ulpia traiană". Uşor de înţeles în ce postură ridicolă s-ar fi aflat societatea literară ieşeană, apăsată de o asemenea firmă ţipătoare, în luptele viitoare cu dăscălimea ieşeană şi cu excesul latinist al Academiei... Dar destinul a fost înţelegător cu rosturile societăţii ce atunci se constituia şi Th. Rosetti (curios, tocmai greoiul viitor înalt magistrat !) a salvat hotărâtor situaţia. Propune „un nume fără pretenţie, care să vă placă la toţi, fiindcă nu zice mare lucru". *Junimea* păru tuturor celor prezenţi o alegere fericită. A fost îmbrăţişată. Probabil şi pentru că denominaţia anodină era cu totul neangajantă şi pentru

că, negreşit, evoca în memoria afectivă a companionilor cine ştie ce „Jugend-Bund" studenţesc sau o altă asociaţie similară. Decizia fiind adoptată în unanimitatea sufragiilor, pe dată s-a improvizat un ritual de botez. Pogor (fireşte, el !), meşter în ritualuri popeşti, intonă nazal formulele de rigoare, după care a sondat de trei ori opinia Junimii despre pedantism: „S-a lepădat copilul de Satana pedantismului ?" Şi numai după ce tinerii răspunseră, în cor, afirmativ, Junimea îşi putea considera semnat actul de naştere. Ceremonia aceasta, aparent burlescă, trebuie să se fi petrecut prin aprilie sau martie 1864. Ciclul prelecţiunilor s-a încheiat o dată cu vacanţa de Paşti, iar de la mijlocul lui iunie încolo societarii se răspândeau la băi sau pe la moşii. Delimitarea, încă din momentul genezei, de pedantismul latinist anunţa urul dintre obiectivele constante ale ostilităţilor junimiste.

E de mirare, la prima vedere, cum tinerii aceştia, mai toţi şcoliţi în Germania (sau ca Th. Rosetti în Austria) unde, în cele mai minuscule asociaţii, era la mare cinste organizarea protocolară, nu au găsit cu cale de la început să stabilească şi să voteze statute, să-şi aleagă ierarhi şi celelalte funcţiuni obligatorii (preşedinte, secretar, casier etc.). Am spune că repudierea spiritului de sistemă şi a normativelor protocolare provenea tot din oroarea faţă de pedantism. Tinerii din Junimea contemplau cu umor încrâncenat probele hilare ale spiritului scorţos afişat cu morgă gravă de cercurile constituite în capitala Moldovei. De aceea, poate, au ezitat dintru început să procedeze la elaborarea unor statute. Apoi, foarte curând, în august, a intervenit „scandalul" de la Şcoala Centrală de fete şi procesul lui Maiorescu care au întrerupt activitatea de-abia înfiinţatei societăţi. În această perioadă, încheiată târziu, în iulie 1865, activitatea Junimii a încetat. Negruzzi îi scria la 17 februarie 1865 prietenului său Al. Gregoriade-Bonachi: „Societatea Junimea este paralizată de când persecuţiunea lui Maiorescu care era capul ei şi aşteaptă momentul învingerii ca să se poată din

nou deda la lucruri ştiinţifice şi literare, unicul său ţel. Dache va ieşi aste Societate învietă, sperăm che vom ave multe membre noue"[1]. Toţi prietenii lui Maiorescu erau angajaţi necondiţionat în ostilităţile procesului, nedemobilizând decât o dată cu proclamarea publică a victoriei şi reintegrarea lui Maiorescu în toate funcţiunile din care fusese, temporar, suspendat.

Dar înainte de acest penibil incident şi, mai abitir, după aceea, conducătorii Junimii se gândiseră dacă nu la statute cu normative rigide, la un program cu obiective precizate. Într-o însemnare maioresciană din 5/17 ianuarie 1866 se menţiona că la întrunirea din ziua precedentă „eu am citit programul societăţii noastre; totul primit şi am stabilit şi prelegerile populare".[2] Prezenţa acestei preocupări o aflăm consemnată şi în procesele verbale ale Junimii. Ele semnalează că la şedinţa din 7 decembrie 1865 au avut loc „discuţiuni despre scopul şi întinderea societăţii Junimea". La 28 decembrie s-au desfăşurat din nou „dezbateri asupra discursurilor publice şi asupra necesităţii unui program al lucrărilor Societăţei". Se menţionează apoi şedinţa în care Maiorescu a citit „programul general al lucrărilor" Junimii, dezbătut şi în proxima întrunire, de la 11 ianuarie. Procesul-verbal din 11 ianuarie notează chiar în chip concluziv că rezultatul acestei şedinţe ar fi fost „programul societăţii Junimea", ceea ce îndrituieşte opinia că programul a existat cu adevărat. Din păcate, procesele-verbale se întrerup în ianuarie pentru a fi reluate tocmai în octombrie. Dacă nu s-ar fi produs acest interstiţiu, poate că în vreun proces-verbal s-ar fi consemnat integral acest document program.

Dar neaflându-l aici nu înseamnă că nu avem mărturii despre program. Din păcate nu ni s-a păstrat documentul în redactarea,

---

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. III, p. 343.

[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 121.

cu siguranţă sobră şi limpede, a lui Maiorescu. Şi aceasta pentru că jurnalul lui Maiorescu îşi întrerupe însemnările în 1859 pentru a le relua tocmai în ianuarie 1866. Altfel Maiorescu ar fi transcris aici, cum proceda de obicei, textul aşa-zisului program. Acesta fusese însă discutat la reluarea activităţii Junimii (septembrie 1865) în Comitetul restrâns al societăţii. (A funcţionat, cel puţin la început, un asemenea Comitet director care se confunda cu grupul fondatorilor şi al celor dintâi junimişti.) Va fi pus în discuţie la câteva şedinţe din decembrie şi acceptat în ianuarie 1866. Programul s-a păstrat însă în transcripţia – să fie o întâmplare ? – a secretarului perpetuu. Nu e o copie anume, ci o relatare amplă într-o scrisoare din 17/29 septembrie 1865 adresată aceluiaşi Gregoriade-Bonachi („idiotul Bonachi", cum avea să-l catalogheze apoi Maiorescu). Scrisoarea aceasta, peste care cercetătorii au trecut repede, conţine, credem, cu adevărat întregul program al Junimii: „Acuma – ce a hotaritu comitetul vechiu societăţei (Maiorescu, Pogor, Carp şi eu): 1) Societatea Junimea e constituită; 2) Ea va face apel la toţi cetaţianii care se interesează la propasârea civilisaţiunei în România sa facu parte din ea; preţiulu participarei este 4 galb. pe anu, adică 1 pe trimestru; 3) Ea va avea unu corespondinte în toate oraşiele cele mai însemnate ale României şi în provinţiele Române supuse dominaţiunilor străine; 4) Ea va tipări ori ce carte de sciinţia sau litere iar mai cu seama acele de sciinţia trebuinciose şcolilor *gratis*, după ce înteiu resp. carte se va găsi folositóre tierei de o comisiune cercetare espresu pentru acesta (intiliegi ?); 5) Ea va avé o singură ortografie pentru tote cele eşite de sub tipariulu ei; 6) Pretiulu eşâtu din vinderea cartilor va servi societatiei pentru acoperirea cheltuielilor, iar după ce aceste voru fi acoperite, castigulu se va da autorului; 7) pentru acei autori cari voescu a tipari cartile lor pe proprie cheltuéla pretiulu va fi mai eftinu şi tipariulu va fi mai bunu decatu la alte tipografii; 8) Soc. Junimea va debuta prin tiparirea tuturor cronicarilor şi istoriografilor

Romani într-o noua ediţiune cu note explicative şi index. Dnii membri Pogor, Carp şi Maiorescu sunt însarcinaţi cu lucrarea la asta noua ediţiune (precepi ce lucrare diabolica ?); 9) propunerea D-lui Negruzzi de a scoate la lumina o revista lunară (*Junimea*), după exemplulu revistei «des deux mondes», se adopta după lungi controverse şi se amana pe unu anu din cause binecuvintate; 10) Casieru e de o cam data numitu D. V. Pogor, care de şi localul pentru tipografie gratis; 11) se voru da somi anuali despre cheltuielile veniturilor şi despre tóta starea casei societatiei, cari somi se vor publica prin tote diariele tierei. Celelalte cestiuni se amana pene la sosirea tipografiei care va fi de-aici în doe saptemani."[1] (Am păstrat intenţionat imposibila ortografie a lui Negruzzi ca probă exemplară a opticii sale în această chestiune. Avea chiar pretenţia să o impună, dar a fost nevoit să se închine înaintea argumentelor maioresciene.) Predomină, cum se observă, în aceste puncte de program referirile la tipografie şi tipărituri. Cuprinde însă şi alte prevederi, de interes mai larg, care îl deosebesc de deciziile privind exclusiv activitatea tipografiei Junimii[2]. Dar şi aceste prevederi, aparent tehnice, despre tipografie şi tipărituri semnalează, cum vom vedea mai încolo, o bine gândită acţiune de valorificare a legatului cultural, ca şi crearea condiţiilor pentru promovarea lucrărilor originale ştiinţifice sau literare. Aceste prevederi erau, aşadar, elemente semnificative, cu pondere şi finalitate într-o directivă programatică bine gândită şi structurată. Cum se vede până la urmă, tinerii aceştia care disprețuiau paraponul şi rigoarea formalistă au adoptat totuşi un program al societăţii ce stabilea modalitatea înscrierii, cotizaţii lunare, normativele obligatorii ale activităţii. Aveau chiar şi un Comitet vechi (patru dintre membrii fondatori) şi, probabil, unul

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. III, p. 348-349.

[2] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 430.

nou. Din fericire, până la urmă, a triumfat cu adevărat spiritul Junimii. Au fost neglijate, până au dispărut cu totul, normativele de ordin formal, dăinuind preciziunile programatice esențiale.

Se vede bine din aceste documente că preocupările dintâi ale Junimii au fost prelecțiunile și tipografia. Societatea nou înființată dorea nu numai să se facă remarcată, dar și să-și realizeze misiunea spre care – prin program – năzuia („propășirea civilizațiunei în România"). Dealtminteri, prima formă de manifestare publică a Junimii a fost prelecțiunea. Stabilit la Iași în decembrie 1862, în februarie următor Maiorescu, care avea o mare predilecție pentru conferințele publice (în 1859 și 1861 conferențiase la București, și mai înainte în cercuri de specialiști la Paris sau Berlin), își începe în localul Băncii Moldovei un foarte frecventat ciclu de conferințe. Ecoul lor e din capul locului neobișnuit de mare, conferențiarul cucerind publicul intelectual prin darurile sale oratorice, ca și prin substanța celor comunicate. Tema acestor conferințe, „Reflecțiuni filozofice populare relative la familie și educațiune", în care se utilizau, cu bună metodă, noile cuceriri științifice în pedagogie, psihologie și estetică au trezit interes într-un oraș în care cultura era, prin tradiție, mult respectată. Hasdeu a comentat aceste conferințe în *Lumina* și, dincolo de tonul incisiv, răzbate considerația pentru solidele cunoștințe ale autorului, pentru „elocința și limpiditatea de expunere, cu ajutorul carora *dlui* știe a se furișa, așa-zicând, în inimile ascultătorilor". Trebuie că ecoul acestor conferințe a fost deosebit de mare, de vreme ce Costache Negruzzi a ținut să relateze despre ele fiului său, aflat la studii în străinătate, semnalându-le ca un adevărat eveniment cultural în lumea Iașilor. În anul următor, tot în februarie, Maiorescu organizează un nou ciclu de conferințe. Sunt tot zece la număr și se desfășurau, de regulă, de la începutul lui februarie până în preajma Paștilor. Cum la prelecțiunile din 1864 se asociază drept conferențiari Carp, Pogor și Th. Rosetti, ele inaugurează, istoric

vorbind, ciclul de prelegeri ale Junimii. Ce-i drept, ele nu au încă un subiect unitar, cum vor avea din 1866 încolo, iar Junimea avea să se constituie, oficial, chiar în timp ce se desfăşura această foarte ascultată suită de conferinţe. Se poate totuşi vorbi de prima manifestare de prestigiu a Junimii în viaţa intelectuală a Iaşilor. După pauza din 1865, impusă de ostilităţile procesului în care a fost implicat Maiorescu, anul 1866 aduce primul ciclu de prelecţiuni cu program unitar. Subiectul în jurul căruia pivotează conferinţele: „elementele de viaţă a popoarelor manifestate în istorie". Maiorescu rosteşte „privirea teoretică" şi alte patru prelegeri. Debutează I. Negruzzi şi Nicolae Mandrea, iar V. Pogor se produce din nou. Alţi conferenţiari programaţi (Leon Negruzzi şi viitorul adversar al junimismului politic, Dimitrie Sturdza) nu s-au putut prezenta înaintea publicului datorită complicării situaţiei politice. În 1867 prelecţiunile Junimii au ca obiect „cărţile omenirii", noul conferenţiar fiind I. Caragiani. În 1868 şi 1869 subiectul prelecţiunilor, ţinute – se pare – exclusiv de Maiorescu, a fost „Cercetări psihologice".

Să mai amintim de cea de-a VII-a stagiune a prelecţiunilor (din 1871), „Semnele de cultură în popoare", de cea de-a VIII-a (1872), „Elemente de educaţiune", de a IX-a (1873), „Omul şi natura" (acum aveau să debuteze în postura de conferenţiari: Xenopol, Panu, Şt. Vârgolici, Lambrior). În sfârşit, prelegerile din 1874, când Maiorescu, ocupat fiind cu înalte îndatoriri ministeriale la Bucureşti, sancţionează triumful mai tinerilor junimişti care izbândesc o dublă victorie: impunerea unui subiect drag lor, „elemente naţionale", şi modificarea, în favoarea lor, a contingentului de conferenţiari. Cu excepţia lui Negruzzi, ridicat la rolul de maestru care rosteşte, în locul lui Maiorescu, „privirea teoretică", toţi conferenţiarii erau de rangul doi (Burlă, Xenopol, Panu, Lambrior, Vârgolici, G. Roiu, P. Verussi). Anul 1875 sancţionează definitiv această victorie a

eşalonului secund de vreme ce Xenopol debuta la „privirea teoretică", tema fiind tot naţională („Influenţe consecutive asupra poporului român"). Negruzzi şi Pogor (reprezentanţii „bătrânilor") se mulţumeau, „modest", să se alinieze la rând cu ceilalţi. Singurul fapt remarcabil în acest an 1875 e debutul lui Eminescu la prelecţiuni cu conferinţa „Germanii". Dar cu siguranţă că prelecţiunile din 1875 (al IX-lea ciclu) marchează apăsat degringolada în importanţă a acestei manifestări junimiste. Degeaba protesta, de la Bucureşti, T. Maiorescu împotriva ascendenţei junimiştilor de rang secund. Practic, aceasta era unica posibilitate de a întreţine viaţa prelecţiunilor. În această ipostază, adesea improvizată, prelecţiunile au vieţuit până în 1881. Aşadar nu mai puţin de 17 ani. În epoca lor de glorie au contribuit adesea esenţial la afirmarea Junimii şi a junimismului ca o direcţie respectată în viaţa culturală şi ideologică a timpului.

Nu e exagerat să se spună că prelecţiunile nu au îndeplinit numai oficiul de a afirma în exterior Junimea şi junimismul. În egală măsură au contribuit la conturarea şi impunerea unor opinii comune printre junimişti. Iar ceremonialul impus de Maiorescu acestor prelecţiuni, febra pregătirii şi rigorile desfăşurării lor au creat o atmosferă liant care a solidarizat rândurile junimiştilor. A rămas o întreagă literatură care a fixat fizionomia prelegerilor publice. Notorii sunt paginile din memorialistica lui Panu şi Iacob Negruzzi. Nu e aici locul detalierii „filmului" acestor desfăşurări, de la etapa preliminară a dezbaterilor pentru alegerea subiectului, prepararea conferinţelor, ceremonialul dezvoltării lor şi, finalmente, discuţiile – cel puţin în primii ani –, purtate pe marginea „figurii" făcute de un conferenţiar sau altul. Să spunem totuşi că aceste prelecţiuni, recomandate a fi populare, erau cu totul departe de o ţinută modică. Conferenţiarii erau, cei mai mulţi, distinşi intelectuali, cu solide cunoştinţe în materie, unii obişnuiţi, prin profesiune,

cu oratoria aulei universitare sau a sălii de tribunal. Subiectele nu erau nici ele oarecare, ci astfel structurate încât îngăduiau conferenţiarilor racordarea la ultimele stadii ale dezvoltării ştiinţelor umane. Apoi publicul nu era nici el deloc popular. Prelegerile Junimii au fost mereu frecventate de lumea bună, intelectuală, din capitala Moldovei. E drept că un coeficient însemnat din auditori îl constituiau „damele din lumea bună". Dar şi aceste auditoare erau, cu deosebire, intelectuale şi cu ştiută influenţă în viaţa culturală. Cât priveşte restul audienţilor era, în întregime, format din intelectuali: profesori, avocaţi şi magistraţi, înalţi funcţionari, studenţi. Panu îşi aminteşte că la prima sa conferinţă, o dată ajuns pe tribună, s-a aflat „înaintea unui public numeros, a publicului celui mai elegant şi mai cult din Iaşii de acum 30 de ani: mare parte din vechea aristocraţie şi toată lumea frecventa în toalete splendide conferinţele inaugurate de dl. Maiorescu"[1]. Nivelul acestor conferinţe era, orice s-ar zice, mult deasupra rigorii universitare, iar publicul, printre care unii deosebit de cultivaţi, se instituia în adevărat examinator. Cu siguranţă că această exigenţă, de fapt reciprocă, păstra la o înălţime ridicată ştacheta valorică a prelecţiunilor.

Cât priveşte ceremonialul prelecţiunilor, care îl transforma pe conferenţiar într-un abstras din contingent, interzicându-i-se orice contact cu publicul până târziu după prelegere, cu formule fixe de adresare şi încheiere, cu durată cronometrată şi ţinută vestimentară de rigoare, ele au conferit culoare şi farmec unei manifestări publice de mare prestigiu. Prelecţiunile Junimii au fost cu adevărat o instituţie. Şi încă una respectată şi temută. Chiar de adversari. A audia cu regularitate prelegerile Junimii era un semn de distincţie. Ce să mai spunem de cei ce se produceau la tribuna acestor prelecţiuni ? Le aducea un invidiat

[1] G. Panu, *Amintiri din Junimea*, vol. I, Editura Minerva, ediţia B.P.T. (îngrijită de Z. Ornea), p. 148.

spor de prestigiu, o aură de necontestată glorie cum nu mai cunoscuse viaţa Iaşilor din perioada de renaştere a anilor patruzeci.

În ordinea imediată a preocupărilor Junimii în aceşti primi ani ai existenţei sale a fost tipografia. Faptul apare distinct şi în aşa-numitul program al Junimii (din redactarea – citată mai sus – a lui Negruzzi), în procesele verbale ca şi în anunţul din primul număr al *Convorbirilor literare*. Tinerii constituiţi în Junimea socoteau că misiunile lor, la care cugetau cu seriozitate, presupun obligatoriu o acţiune concentrată de editare. Se preconiza mai întâi editarea a ceea ce azi am numi patrimoniul cultural naţional („Societatea Junimea va debuta prin tipărirea tuturor cronicarilor şi istoriografilor români într-o nouă ediţiune"), apoi publicarea unor manuale şcolare competent întocmite, beletristică de o oarecare ţinută. Nu se neglija nici ceea ce se durase în literatură până la 1860. La urma urmei, vestita antologie preconizată spre a fi editată – şi care a stârnit atâta vrajbă – era o componentă importantă în acest plan de reeditare. (De fapt, mai propriu ar fi să spunem de reevaluare). În sfârşit, se avea în vedere publicarea unei reviste lunare. Tot acest plan îndrăzneţ de reevaluare şi promovare a scrisului naţional – şi încă în condiţii avantajos stimulative pentru autori – presupunea cu necesitate un stabiliment tipografic propriu. Junimiştii au luat iniţiative de a-l întemeia. Şi au crezut atât de mult în eficienţa planului lor de editare, ca şi în aşezământul tipografic, încât au scontat – naivitate ! – să obţină beneficii. Ba chiar de beneficii rămase după ce vor fi acordate oarecari onorarii autorilor.

La întemeierea tipografiei, junimiştii au avut de întâmpinat destul de puţine dificultăţi. Fortuna era de partea lor. Tipografia a fost pusă în funcţiune în 1865, deci practic o dată cu reluarea activităţii Junimii, victorioasă în procesul lui Maiorescu. Negruzzi a oferit – şi de astă dată – două versiuni în această

chestiune. Una în *Amintiri...* şi una într-o scrisoare din 17/29 septembrie 1865 către acelaşi Gregoriade-Bonachi. Înclinăm să credem în veracitatea celei de a doua versiuni. Un văr al lui Pogor, basarabeanul Nicolae Casu, a cumpărat la Paris utilajele necesare unei tipografii pe care voia s-o instaleze în urbea sa. Cum autorităţile de acolo nu au aprobat această iniţiativă, trebuia să caute maşinăriilor şi instrumentajului altă destinaţie. Putea să caute un cumpărător, deşi nu prea erau amatori pentru un stabiliment tipografic într-o perioadă când se tipărea destul de puţin. Se întâmplă însă că tânărul Casu nici nu a căutat amatori. Destul de bogat pentru a-şi îngădui gesturi de mecenat şi cucerit de entuziasmul junimiştilor care investeau atâtea speranţe în foloasele culturale ale tipografiei, a cedat pur şi simplu maşinăriile care trebuiau „plătite" *à la longue*, în comode rate periodice, – niciodată – probabil – atent urmărite. Cum scrie Negruzzi în epistola către Bonachi: „el dedică tipografia sa societăţii noastre şi-aşa peste câteva săptămâni va funcţiona o nouă tipografie în Iaşi sub numele «tipografia Societăţii Junimea». Pricepi ce enorm avantagiu avem posedând o tipografie fără a scoate capital din pungă"[1]. Avantajul era într-adevăr foarte mare. Dar nu însemna şi învingerea tuturor dificultăţilor. Instalaţia tipografică năştea destule cheltuieli de funcţionare (hârtie, manoperă, chirie, impozite ş.a.m.d.). Şi cum afluenţa de tipărituri nu s-a înregistrat, junimiştii au avut de soluţionat din capul locului grele probleme financiare. S-au angajat deci să cotizeze „mensual" de la 1 octombrie 1865, pentru acoperirea cheltuielilor (în 1865 adresa semnată de Cerchez din care am citat preciza că fondul de rulment anual se ridică la suma de 800 de galbeni, recoltată din cotizaţiile membrilor şi din beneficiul obţinut din imprimate), au hotărât ca anual unul din ei să gireze treburile tipografiei, au numit un

[1] E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. III, p. 343.

administrator (azi s-ar spune un director tehnic), au găsit localul şi erau în aşteptarea manuscriselor. Care nu prea veneau.

Treburile tipografiei nu au mers deloc strălucit. Dimpotrivă. Au înlocuit în câteva rânduri administratorul tehnic, au intervenit salvator de vreo două ori pentru a evita falimentul, iar Iacob Negruzzi, implacabil cu încasarea cotizaţiei promise, trebuia să-l tempereze mereu pe Pogor care, cu capul în nori, nu a pregetat să complice lucrurile şi mai mult, adăugând tipografiei o librărie. (Aprovizionată cu cărţi după indicaţiile lui Pogor, librăria era, de fapt, o bibliotecă pe gustul oamenilor subţiri, lipsită fiind – din această cauză – cu totul de cumpărători. Junimiştii, cu umorul niciodată tocit, spuneau ca Pogor e mai singurul cititor, dar nu şi cumpărător, al librăriei; Pogor replica râzând că nu e singur de vreme ce şi Neculai Burghele se îngrijeşte de cărţile librăriei, supraveghind un nefrecventat cabinet de lectură.) Plictisiţi de calculele interminabile pe care administratorii le prezentau Junimii, nevoiţi să schimbe mereu giranţii care se derobau de o însărcinare ce nu era deloc uşoară (Melik, Th. Cerchez, Al. Farra), junimiştii au sfârşit prin a vinde tipografia cu deficit. Acelaşi sfârşit avea să-l aibă şi pompos intitulata „Librăria Societăţii Junimea" finanţată de omul tuturor proiectelor hazardate, Vasile Pogor. Dar aceste finaluri – previzibile – aveau să se producă mai târziu, după 1871. La 13 octombrie 1871 procesul-verbal al şedinţei Junimii consemnează: „Asupra afacerei vinderei tipografiei de dnii. Pogor şi Maiorescu societatea deliberând încuviinţează vinderea, făcându-se oarecare modificări"[1]. La 29 octombrie tipografia era vândută şi Pogor se obliga să verse Junimii sumele rămase după ce s-au achitat toate datoriile făcute cu tipografia.

Dar, la urma urmei, aceste iniţiative de întreprinzători filantropi nu reprezentau decât partea tehnică a preocupărilor

[1] Torouţiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 438.

Junimii. Ele au avut greutate în planurile Junimii în 1863-1865. Foarte curând tinerii din Junimea şi-au dat seama că rostul societăţii e cu totul altul şi că înalt culturalizatoarea lor misiune se realizează – strălucit – pe alt plan. După cinci-şase ani de activitate, – maturaţi în lupte grele – priveau zâmbitori spre etapa aceasta juvenilă. Proiectele copilăriei lor erau acum depăşite. Îşi găsiseră, definitiv, rostul, îl verificaseră şi cunoşteau modalitatea înfăptuirii sale. Dar până să ajungă la acest moment, tinereasca înjghebare tipografică şi-a dovedit utilitatea. Nu e vorba de cele câteva lucrări publicate. Ci de editarea publicaţiei Junimii. Nu e, credem, hazardat să spunem că, fără existenţa tipografiei, junimiştii nu ar fi îndrăznit să se gândească la o publicaţie periodică. Este chiar posibil ca unul dintre motivele pentru care au pornit proiectul înfiinţării tipografiei a fost, în secret, revista. De vreme ce revista a apărut, se poate spune că tipografia şi-a realizat, pe deplin, menirea. Cu stipendii, cotizaţii şi încasări din abonamente, revista putea apărea foarte bine şi la o altă tipografie. Se evitau astfel complicaţiile proprietăţii. Mai ales că aceste complicaţii – plictiseli insurmontabile pentru junimişti – nici nu se potriveau defel unor tineri ce cultivau boema.

*

Cu adevărat, boema le era dragă acestor tineri, cărora astăzi li s-ar spune, poate, nonconformişti şi contestatari. Fondatorii proveneau – cu excepţia lui Maiorescu – din societatea înaltă a Moldovei: Th. Rosetti era cumnatul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, Negruzzi, fiul unuia dintre intelectualii iluştri ai ţării, Carp şi Pogor, fii de boieri bogaţi şi destul de bine plasaţi în ierarhia funcţionărească. Fiecare avea venituri, moşii în moştenire şi condiţii de sigură rostuire administrativă. Doar Maiorescu, incontestabil conducătorul lor spiritual, provenea dintr-un mediu de condiţie mijlocie (Ion Maiorescu fusese

profesor) din, cum avea să spună mai târziu cu mândrie, *tiers état*. Dar era un distins intelectual, avocat, profesor universitar, chiar rector în 1864 (la 24 de ani) şi, după desfiinţarea boieriilor, aceste funcţiuni constituiau ele însele un titlu de nobleţe. Iar noii săi prieteni nu aveau deloc cultul descendenţei, ştiind să preţuiască înainte de toate aristocraţia spiritului. Erau toţi foarte tineri. Numai Pogor depăşise – în 1864 – treizeci de ani (avea 31), deşi era cel mai... copilăros dintre ei. Cât despre ceilalţi, Maiorescu avea 24 de ani, Carp 25, Rosetti 27, iar Negruzzi, „tipicarul", păstrătorul tuturor sigiliilor şi al formelor nescrise era mezinul, neputând revendica, oricât şi-ar fi îngroşat vocea, mai mult de 22 de ani. Prietenii care aveau să li se alăture dintru început, în 1864 (N. Culianu, Gh. Racoviţă, N. Mandrea, N. Burghele, N. Scheletti), erau şi ei de aceeaşi vârstă. Doar N. Burghele avea 33 de ani. Şi proveneau mai toţi din acelaşi mediu.

În toamna lui 1865, când începe, de fapt, să activeze societatea, grupului celor zece – din care cinci se considerau fondatorii – i se alătură un lot masiv de noi aderenţi, şi aceştia foarte tineri. Să-i amintim: N. Gane, Ion Melic, I. Ianov, M. Cerchez, Pavel Paicu, N. Cazimir, Leon Negruzzi, Scarlat Capşa, Lascăr Ciurea, M. Cornea, I. Caragiani, Gh. Roiu, Şt. Nei, Alex. Farra, Dim. Rosetti, N. Casu, N. Quintescu. Apoi, în 1866, 1867, 1868 şi 1869 câştigă noi aderenţi în persoana unor Samson Bodnărescu, Grigori Buicliu, Th. Cerchez, Const. Lepadat, Victor Castano, I. Scipione Bădescu, Th. Şerbănescu, Gh. Bengescu, Gh. Negruzzi, Ioan Pop Florantin, Telemac Ciupercescu, Miron Pompiliu. Vasile Burlă, filologul, şi Verussi, pictorul, aveau să intre în Junimea în 1870, Xenopol, Şt. Vârgolici, Eminescu în 1871, Panu, Lambrior, V. Tassu, A. Naum în 1872, Conta şi Slavici în 1873, Creangă în 1875, iar Caragiale mai târziu, în 1878. Cei din 1871 şi, mai cu seamă, cei din 1872 şi 1873 erau consideraţi acum a fi „tineretul", din a doua generaţie, deşi îi

despărţeau, ca vârstă, de fondatori doar opt-nouă ani. Dar multora dintre cei nou sosiţi „bătrânii" le fuseseră profesori la liceu sau la universitate, unii (ca Xenopol, Slavici, Eminescu) beneficiaseră de stipendiile Junimii şi priveau spre vechea gardă cu infinit respect şi recunoştinţă. V. Alecsandri, notat de Negruzzi (în *Album*) ca intrat în Junimea la 1865, poate fi considerat ca „junimist" de prin 1867, când a publicat în *Convorbiri* poezia *Tânăra creolă* sau, mai bine, din martie 1868, când a trimis lui Negruzzi primul stoc de *Pasteluri*, citite la o Junime care a rămas memorabilă. Şi, oricum, Alecsandri avea – printre junimişti – un statut special.

Aşadar, în toamna lui 1865, când Junimea a început să funcţioneze săptămânal, societatea număra vreo 28 de persoane. Spre 1868 efectivul crescuse la 35 pentru ca în 1872 să depăşească 50. Întregul *Album* al lui Negruzzi (un fel de registru al stării civile pentru societate) cuprinde 111 persoane, dintre care 68 intraţi până în 1875. Nu trebuie să se creadă că participarea efectivă la şedinţe era integrală încât aglomeraţia să fi creat probleme de spaţiu amfitrionilor. Dacă dăm crezare proceselor-verbale, câte au rămas, rare erau şedinţele (în 1865, 1871-1873) când au fost prezente mai mult de 12-14 persoane. Numai la şedinţa din 11 februarie 1872, ţinută la Maiorescu, sunt pomeniţi 19 participanţi. De obicei, numărul participanţilor se stabilea între 4 şi 8 persoane. Chiar la şedinţa din 25 februarie 1872, când Alecsandri l-a vestit pe Negruzzi că se deplasează special pentru a citi *Dumbrava Roşie* (iar secretarul a avut grijă să se ocupe de... mobilizare), sunt notaţi prezenţi treisprezece junimişti (Maiorescu, Carp, Pogor, Rosetti – atunci deputaţi – au lipsit. A lipsit şi Panu care apoi a relatat, totuşi, cu detalii colorate desfăşurarea şedinţei !). Faptul nu trebuie să mire şi, oricum, nu trebuie interpretat ca o probă de dezinteres, deşi cifrele participanţilor consemnate în procesele-verbale nu trebuie luate drept certe. Junimiştii erau răspândiţi peste tot unde

îi reclamau profesiunile lor (mulţi erau avocaţi, magistraţi şi militari, deci mereu... în deplasare), din 1871 au început să facă oficial politică şi asta presupunea timp consumat, chiar dacă nu erau deputaţi, nu puţini locuiau la moşiile lor, neputând veni în toată săptămâna la Iaşi. Se considerau însă, cu îndreptăţire, junimişti, nu numai prin afiliere şi cotizaţie, ci prin convingeri şi afinitate spirituală. Anualele banchete aniversare îi reuneau pe mai toţi. Atunci „activul de bază" al Junimii, cei care duceau „greul" participării la şedinţe, al dezbaterilor şi al bătăliilor cotidiene se întâlneau cu... răspândiţii. Dar, la urma urmei, nici nu era nevoie de o prezenţă săptămânală compactă. Pentru discuţii literare, filozofice, filologice sau ideologice (chiar organizatorice !) numărul excesiv ar fi dăunat. Şi aşa, din cei prezenţi în mod obişnuit, doar puţini puteau dizerta competent. Ceilalţi erau audienţi. Şi încă, adesea, impacienţi.

Amiciţia fondatorilor, repede închegată, nu e rodul unei întâmplări. Şi-au descoperit de la primele întâlniri (obişnuite, sau, ca să-l citäm pe Negruzzi, „tologiţi" pe canapele) un fond de opinii comune. Aceleaşi convingeri, deziderate şi aprehensiuni. Studiaseră mai toţi în Germania (Carp la un liceu francez... din Germania), se îmbibaseră binişor de atmosfera ideologică a epocii postrevoluţionare şi antirevoluţionare de acolo şi aveau opiniile lor – cam aceleaşi – despre fruntaşii vieţii publice româneşti, mai toţi agitând tradiţia paşoptului. Preconceptele lor conservatoare (să precizăm de pe acum că e vorba de un conservatorism luminat) nu alterau defel puritatea elanului juvenil, sincer îndreptat spre înălţarea şi asanarea vieţii culturale ieşene. Erau, toţi, fondatorii, ca şi aderenţii, spirite cultivate, detaşându-se net în mediul greoi, lânced şi cam stătut sub raport cultural-ştiinţific din capitala Moldovei. Aici domina o dăscălime destul de ignară. Grosul îl formau profesorii ardeleni stabiliţi aici. Nu erau însă, cu excepţia bătrânului învăţat Simion Bărnuţiu, tocmai dintre ardelenii eruditi care au trecut munţii.

Cei ajunşi aici ştiau carte destul de puţină şi bruma acumulată se subţiase cu timpul şi ea, neîmprospătată. Erau îngrijorător de plafonaţi, trezind – prin gafele lor – hazul tinerilor studioşi sau al intelectualilor şcoliţi peste hotare. De fapt, preocuparea lor de bază era politica, căreia i se dăruiseră cu patimă devorantă. Cu ajutorul politicii dominau peste tot. Ce-i drept, erau liberali şi păstrau cultul paşoptismului. Dar prea erau plafonaţi, prea erau impermeabili la nou, iar despre literatură aveau o înţelegere aproape primitivă, neizbutind să deosebească între arta şi maculatura în proză sau rimata flecăreală grandilocventă. Cu o asemenea înţelegere a fenomenului cultural era de aşteptat ca viaţa intelectuală ieşeană să fie în cel mai bun caz stagnantă. Emergenţa extraordinară a culturii şi a literaturii din anii patruzeci era de mult o realitate trecută. Nu-i mai puţin adevărat că nici Bucureştiul nu se afla într-o situaţie cu mult mai bună. Dar, oricum, acolo parcă lucrurile nu erau atât de descurajatoare. În această ambianţă iniţiativa tinerilor constituiţi în Junimea apărea, cu siguranţă, ca un gest salvator. Era fatal ca primii adversari ai Junimii să se recruteze din acest mediu intelectual ieşean. Vor fi şi cei mai tenaci, neîmblânzindu-şi ostilitatea nici târziu, peste ani, când Junimea şi literatura ei cuceriseră adeziuni aproape unanime. Dar tinerii junimişti – care au determinat destul de rapid o adevărată împrospătare de mentalitate – nu s-au lăsat intimidaţi, continuându-şi acţiunea în cadenţă alertă. Procesul Maiorescu din 1864-1865 a fost primul episod spectaculos din această bătălie de durată. Şi junimiştii au ieşit victorioşi.

Spiritul care domnea la reuniunile Junimii era jovialitatea (o jovialitate care nu excludea – trebuie spus – seriozitatea în cugetare), nesupunerea la poncife, reexaminarea critică a tot ceea ce era moştenire. Totul cu un aer de zeflemea care îngrozea pur şi simplu dăscălimea. „Oamenii ăştia – declarau ei sumbru – n-au nimic sfânt." Dacă adăugăm că destui junimişti – şi în

primul rând Maiorescu – erau liber-cugetători, căpătăm imaginea „scandalului" reprezentat de Junimea în ochii dăscălimii. Refuzau să accepte convenienţele de orice fel. Le persiflau fără milă, atent, prompt şi în detalii, cu sadism. Literatura, gazetăria, comportamentul politicienilor, istoria, manualele didactice, religia, falsele tradiţii, oratoria tremolată, ortografia, artele, organizarea şcolară, morala şi moravurile, totul era trecut prin ciurul ironiei. O ironie rece, neiertătoare, care utiliza toate mijloacele gamei. Ce-i drept, mai târziu, după 1871, când junimiştii – cei notorii – au început să facă politică, utilizând recuzita de rigoare, puteau fi surprinşi – uşor – în flagrant delict. Unele – ce-i drept numai unele – dintre obiectivele zeflemelilor atât de acidulate se adunaseră binişor şi în propria ogradă. Dar asta se va produce mai târziu. Deocamdată, acum, la începuturi, erau invulnerabili – şi fără menajamente – blasfemiatori. Într-un cuvânt erau iconoclaşti.

Refuzul convenienţelor nu era, cum s-ar părea, numai faţa exterioară a Junimii. O păstrau integral, dacă nu chiar mai accentuată, în interior. Aici domneau lejeritatea şi boema. O boemă care nu cobora niciodată de la o anume altitudine. Reuniunile (în argoul societăţii o reuniune săptămânală se numea „o Junime") se desfăşurau, de regulă, la Maiorescu (în căsuţa din curtea bisericii Trei Ierarhi sau apoi în noua locuinţă din casele Catargi) şi Vasile Pogor (casa Pogor s-a păstrat până acum şi, restaurată, a fost transformată în 1973 în muzeu). Câteodată, rar, beneficia şi Iacob Negruzzi de onoarea de a găzdui Junimea. (Asta până în 1874, când Maiorescu se mută la Bucureşti. De acum încolo Negruzzi alternează cu Pogor găzduirea Junimii.) La început şedinţele erau programate vineri, Pogor pretinzând că astfel Junimea oficiază cultul Venerei[1].

[1] I. Cremer, care a publicat documentul privind înfiinţarea Junimii – citat de noi mai înainte –, a calculat că data de 19 octombrie 1863,

Apoi, mai târziu, ziua de şedinţă a fost stabilită sâmbăta. Şedinţele viitoare nu se anunţau la sfârşitul „programului". Regula – intrată în tradiţie – era cunoscută. Şi „micile tradiţii" erau la Junimea o instituţie respectată fără crâcnire. Nu exista protocol, preşedinte de adunare şi ordine de zi. Recunoşteau totuşi cu toţii – tacit – în Maiorescu pe conducător. Era, dacă se afla la şedinţă, lectorul poeziilor, ba chiar şi al unor proze. La discuţii, lăsate să se desfăşoare în voie, intervenea rar, pentru a clarifica o chestiune sau a scoate dezbaterea din punctul mort. Ştia să găsească o explicaţie rezonabilă pentru obscurităţile filozofarde din poeziile lui Bodnărescu, să-i antreneze pe junimişti (inclusiv caracuda şi „cei nouă") în dezbateri animate cu caracter estetic, sociologic, filozofic. Concludea, fără drept de apel, despre valoarea unei bucăţi, conducea – cu tact, fără să i se simtă autoritatea – discuţiile, pe care tot el le propunea, le anima, având acea rară artă de a-l lăsa pe interlocutor să creadă că dezvoltă opinii originale sau de mare interes chiar atunci când ele erau un aţos galimatias. Era – nu se îndoia nimeni – *spiritus rector*. Îl contrazicea, rar (pentru că era mai mult lipsă la apel !), Petre Carp, orgolios şi casant în decizii.

Şedinţele începeau spre seară în salonul gazdei. Uzul era ca înainte de şedinţă să se citească pasajele pentru „Dosarul Junimii". Era o adevărată emulaţie pentru detectarea „perlelor" din presă. Decupate cu grijă, erau supuse aprobării plenului. Dacă enormitatea avea haz autentic era acceptată, şi Pogor – stăpânul „Dosarului" (un terfelog încăpător) – o lipea la locul cuvenit. (Negruzzi a citat în *Amintiri* probe monstruoase din acest perlier

---

comunicată, cu semnătura lui Cerchez, ca zi a înfiinţării Junimii – după stilul nou –, e joi. Dar cum, apreciază comentatorul, hotărârea s-ar fi luat târziu după miezul nopţii..., ziua era, de fapt, vineri. Deci Pogor avea dreptate să celebreze la banchetele aniversare, cu hazul ştiut, zeiţa Venerei.

intrat în legendă.) Cum grosul clientelei pentru „Dosar" îl formau publiciştii liberali bucureşteni sau articolele dăscălimii ieşene din „Fracţiunea liberă şi independentă", nu au greşit deloc cei ce au considerat „Dosarul Junimii" o politică deghizată, practicată de un cenaclu care îşi interzisese – sub sancţiune – orice discuţie cu caracter politic. Să adăugăm că puţini erau acei care izbuteau să aducă piese demne de reţinut pentru Dosar. Se cerea umor subţire şi pentru detectarea monstruozităţilor.

Comportarea era degajată şi amicală. Se apelau cu poreclele atribuite – mai toate – de Pogor, şi se îndreptau, fondatorii sau veteranii, spre canapele. Pogor introdusese sistemul „tologirii pe canapele" chiar din etapa preistoriei societăţii (Rosetti a propus numele societăţii întins pe o sofa la Pogor), ca şi bombardamentul cu perini. „Caracuda şi cei nouă" (adică „masa" tăcută, care înţelegea puţin, aşteptând anecdota sau ceaiul) se instala cuminte pe scaune. Dezbaterile erau mereu întrerupte de Pogor sau Caragiani. Erau suportate poeziile, aforismele, prozele. Cu excepţia eseurilor maioresciene, cu greu erau acceptate studiile de orice fel. La început, au fost ascultate studiile de juneţe ale lui Xenopol (*Cultura naţională, Istoriile civilizaţiunei*), Slavici (*Studii asupra maghiarilor*), Th. Rosetti (*Despre direcţiunea progresului nostru*). Apoi Junimea suporta greu, cu vădite semne de plictiseală (Pogor dădea semnul căscatului care lua instantaneu proporţii molipsitoare), interminabilele studii filologice ale lui Burlă, ciclul lui Xenopol *Războaiele dintre ruşi şi turci*, lucrările de filozofie ale lui Conta sau piesele de teatru precum cele ale lui Gh. Bengescu sau chiar *Rienzi* de Bodnărescu. Fireşte că mai târziu, piesele lui Caragiale, citite de autor, adus la Iaşi la Junimea de Maiorescu, s-au bucurat de alt tratament. Negruzzi şi Panu mărturisesc că asemenea studii treceau de-a dreptul la tipar, după lectura câtorva pagini. (Panu nu a uitat să relateze că studiile sale polemice împotriva *Istoriei critice* a lui Hasdeu au fost citite, ascultate şi aprobate cu

exclamații admirative.) Alteori se discuta o „teză" (azi am spune „o problemă" anume), ivită ad-hoc sau constituind obiectul unor preocupări unanime (așa a fost la început chestiunea ortografiei sau sumarul celebrei antologii). S-a făcut și propunerea stabilirii prealabile a unui subiect anumit („o chestie pe ședință") pentru comentarea căruia toți să se prepare dinainte, citind bibliografie specială. Rezultatele au fost nule pentru că – scria Panu – „Junimea era refractară la orice metodă impusă și la orice disciplină bazată pe forme".

Orice dezbatere putea fi întreruptă pentru o anecdotă care, cum se spunea, „primează". La acest capitol maestru era Caragiani. De fapt, se exagerează. Oricât ar fi avut anecdota drepturi prioritare, discuția serioasă, la obiect, nu era niciodată tulburată. După 10-11 noaptea discuțiile încetau și se servea ceaiul (sau cafeaua) cu cozonac, de obicei în alt salon. Valetul venea să anunțe momentul și pe dată caracuda, nerăbdătoare și hămesită, se repezea reclamând deschiderea ușilor („Ușile, ușile !"). Tratația era repede sfeterisită. (Negruzzi își amintea de ceea ce Naum a numit „clefăiturile" caracudei delectată cu cozonac). Apoi se răspândeau în grup. Nu o dată, când discuțiile fuseseră mai încinse, continuau și pe stradă parlamentările. Pe la începuturi, când spiritul de frondă stăpânea nestingherit, „la ieșirea de la Junimea ce se ținea la Maiorescu la Trei Ierarhi, tradiția cerea să se joace *Hora Unirii* în colț la Petrea Bacalul. Acum nu se mai ține. A rămas însă pentru ieșirea din Junimea obiceiul ca junimiștii să se așeze în linie pentru necesități neapărate."[1]

În această atmosferă degajată, de veselie molipsitoare în care anecdotele – și încă cele corosive – aveau drept de preeminență, s-ar părea că nu era loc pentru receptarea și dezvoltarea unor dezbateri serioase. E inutil să depunem insistențe pentru a

[1] I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 406.

demonstra contrariul. Prin factorii ei de aviz, Junimea a fost, de fapt, locul ideal pentru receptarea, recunoaşterea şi impunerea valorilor autentice. Că pe unii dintre cei cărora li se citea şi aprecia producţia îi supăra ambianţa de veselie, adesea excesivă (printre aceştia a fost şi Eminescu[1]) şi incomprehensiunea caracudei, aceasta e adevărat. Dar tot atât de adevărat e faptul că niciodată Junimea n-a bagatelizat şi nu a respins valorile autentice. Spre onoarea ei, Junimea nu are la activ negarea unei producţii de autentică vibraţie estetică sau de cugetare demnă de acest registru. Am spune chiar că hohotele de râs care izbucneau instantaneu – la semnalul lui Pogor – când se citeau blagomanii în versuri, în proză sau articliere acopereau de ridicol tentativa. Era un verdict fără drept de apel, cu efecte curative de lungă durată. Tratamentul era aplicat deopotrivă producţiilor celor din afară, venite prin „poşta redacţiunei", ca şi junimiştilor. Pentru că Junimea n-a fost – în ciuda unor opinii adversare – o societate de admiraţie mutuală. Bodnărescu, Ianov, Bengescu, Scheletti, Th. Şerbănescu, Negruzzi, I. Pop Florantin, Şt. Vârgolici, A. Naum şi atâţia alţii au ispăşit, prin chinuri cumplite, îndrăzneala de a fi adus spre lectură piese neizbutite. Şi câte stratageme nu uzitau (Bodnărescu avea câteva formule cu care cerea – uneori obţinea – rabat: „e o poezie privată", „poezia face parte dintr-un ciclu" în curs de finisare) pentru a muia exigenţa Areopagului ! Deseori decizia, smulsă greu şi în umilinţă, era obţinută sub condiţia stilizării bucăţii de către un junimist anume însărcinat (de obicei acest oficiu îl exercita Şt. Vârgolici, fapt pentru care

[1] Într-o scrisoare din 1878 îi comunica lui Negruzzi: „Spun drept că n-aveam de gând a mai tipări versuri. Această cură radicală de lirism o datoram Junimii din Iaşi, căci desigur că pentru convulsiuni lirice râsul e cel mai bun şi – cel mai rău. Atârnă adică totdeauna de valoarea ce este-n ele şi de valoarea ce le-o dă autorul." I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 134-135.

primise porecla „Io Spako", după numele unui dulgher ieşean). Cu siguranţă că din această cauză nu oricine putea să se acomodeze cu ambianţa Junimii. Pogor – tot el – a găsit o formulă adecvată, „Entre qui veut, reste qui peut", care a devenit deviza Junimii. Să mai evocăm apoi sagacitatea, competenţa cu care au fost discutate studiile lui Maiorescu, Xenopol, Panu, Slavici ? Observaţiile formulate[1] dovedesc că exigenţa izvora din cunoaştere erudită, sedimentată pe fondul unei ideologii bine cristalizate.

La o privire repede pare ciudată această exigenţă probată de o societate extrem de eclectic alcătuită, în care inteligenţele sunt puţine, iar eruditii – poate şi oamenii de gust – chiar mai puţini. Într-adevăr, eclectismul este formula definitorie pentru structurile interioare ale Junimii. Aflăm aici profesori – dintre care destui nu au strălucit cu nimic, deşi erau probi în profesiunea lor (Culianu, Melic, Burlă, M. Pompiliu, Vârgolici, Caragiani, Negruzzi, Xenopol, Dospinescu, Bodnărescu, Zaharia, Naum Quintescu, Paicu, Lambrior), mulţi avocaţi şi magistraţi (Th. Rosetti, N. Mandrea, Nei, Tassu, Buicliu, Beldiman, Burghele, Eraclide, Th. Nica, Gh. Roiu, Dim. Rosetti), militari (M. Cerchez, Th. Şerbănescu, Bengescu, Scheletti, Neniţescu), oameni politici fără altă profesiune (Carp, Gane, L. Negruzzi etc.), câţiva gazetari, mici rentieri, prelaţi. Dintre aceştia – ca şi dintre alţii necitaţi – cei mai mulţi nu au scris deloc sau nimic semnificativ. Şi totuşi această societate eteroclită a izbutit performanţa de a face epocă în istoria literaturii şi civilizaţiei româneşti. Meritul principal – ca diriguitor spiritual – îl are, se ştie, Maiorescu. Nu trebuie neglijat nici rolul – excepţional – al lui Vasile Pogor. Ironia caustică (cea subţire ca şi aceea mai

[1] Ne-au rămas cele formulate pe marginea studiilor de filozofia culturii scrise în tinereţe de Xenopol, comunicate pe cale epistolară de Negruzzi autorului aflat la Berlin.

groasă), repudierea convenienţelor, zeflemeaua, sarcasmul şi nota boemă, toate aceste elemente care au dat culoare şi pecete caracteristică Junimii i se datoresc inegalabilului Pogor. Cultivat şi erudit până la extravaganţă, inteligent, spiritual, om de gust, sceptic prin temperament, Pogor este creatorul mitologiei Junimii, alcătuită din acele mici tradiţii şi habitudini intrate în legendă. Fără Pogor fizionomia Junimii ar fi fost alta sau, cine ştie ?, nu ar fi fost deloc. Dacă Maiorescu a dat Junimii substanţă consistentă, Pogor i-a dat sare, duh, umor şi – element esenţial – scepticism, altfel spus, simţ al relativului. Apoi să nu nesocotim aportul lui Carp. Nu e vorba numai de faptul că Petre Carp a prilejuit prima reuniune cu subiect literar a Junimii: lectura traducerii din *Macbeth*. Aportul său în plămădirea spiritului junimist e mult mai mare decât se crede. Aşa intermitentă cum a fost prezenţa sa la Junimea (era mereu ocupat în funcţiunile sale ministeriale sau înalt politice; convivii îl apelau „Excelenţa"), ea a fost remarcabil de utilă. Cultura sa politologică şi sociologică, profundele cunoştinţe literare, talentul critic – cam apodictic – (remarcat în puţinele recenzii publicate), gustul estetic, au adus clarificări, uneori decisive, mai ales în anii de început, când Junimea îşi modula personalitatea. Aprobările sau negaţiile sale, ascultate, întăreau o convingere sau spulberau o eroare în embrion. Opinia sa era o autoritate pe care te puteai bizui. Stilul deciziilor sale casante a făcut şcoală, iar intransigenţa cu care îşi urmărea adversarii a imprimat o manieră societăţii. În sfârşit, cum ar putea fi gândită Junimea – ca organism viabil – fără secretarul său perpetuu, Iacob Negruzzi ? Capacitatea sa organizatorică, dăruirea devotată până la a se confunda cu interesele Junimii, veghea neobosită pentru tot ceea ce privea statutul societăţii, pentru respectarea în spirit şi în literă a tuturor legilor nescrise. De fapt nu e exagerat să se spună că talentul său de conservator muzeal şi de maestru de ceremonii a creat ceea ce apoi s-a numit tradiţia sacră a Junimii.

Aceştia au fost factorii hotărâtori din echipa fondatorilor. Dar fizionomia Junimii, aşa cum a rămas cunoscută, nu poate fi înţeleasă fără ironia răutăcioasă, inteligenţa penetrantă, pozitivismul militant, tendinţa dizidentă a lui Gh. Panu, fără elanul săritor al lui Xenopol („om la toate"), fără erudiţia sa de pe acum manifestată şi de spiritul său opozant, fără intransigenţa „celor trei români" (Tassu, Lambrior, Panu) în apărarea valorilor naţionale. Apoi corosivele lui Caragiani şi Creangă, silueta astrală a lui Eminescu care stârnea – prin operă şi comportament – admiraţia şi contrarietatea junimiştilor, delicateţea de domnişoară mereu ruşinată a blândului poet Naum, care a întreţinut cultul, neagreat de mulţi, pentru poezia franceză (în special pentru cea clasică), obscurităţile chinuitului Bodnărescu, care a creat totuşi, prin producţia sa greoaie, un climat pentru receptarea liricii filozofice. Chiar caracuda condusă de Gane (lipovenii şi „cei nouă"), aparent obtuză la frumos şi ignară, a avut rolul său important, nu numai ca masă şi număr, dar şi ca factor de admiraţie pentru opiniile maioresciene, ca element aprobator pentru ciudăţeniile lui Pogor şi întreţinătoare a bunei dispoziţii, ferind societatea de solemnitate şi osificare academică. Toate aceste entităţi, atomi adesea în raporturi opozite, au intrat, printr-o chimie secretă, nedecantabilă, în structurile interioare ale Junimii, creându-i şi fixându-i personalitatea cuceritoare.

În sfârşit, nu trebuie ignorat statutul de organism politic al Junimii sau de organism în structurile căruia militantismul politic a pătruns adânc. Vom dedica acestei chestiuni un capitol special, de aceea nu stăruim aici asupra semnificaţiei ei. E necesar să spunem însă de pe acum că societatea ieşeană, deşi a declarat – pe baza principiului separării sferelor de activitate – că Junimea literară nu tolerează politica, spiritul partizan de orientare conservatoare e vizibil chiar de la începuturi. Apoi, după 1871, când liderii Junimii acceptă – toţi – să se angajeze în acţiuni politice militante în cadrele partidului conservator, principiul separării sferelor va fi,

nu o dată, grav primejduit. Deşi între Junimea literară şi cea politică se vor practica trainice punţi de contact, ar fi o eroare gravă să confundăm societatea ieşeană cu un club politic, preocupat de strategia de culise. Junimea şi-a păstrat personalitatea creată încă în anii hotărâtori ai începutului. Dar efigia sa nu apare defel micşorată, iar relieful nu se aplatizează dacă restituim adevărului ceea ce i se cuvine şi recunoaştem că porţile Junimii nu au rămas zăvorâte pentru preocupările politice.

2. Junimea o dată constituită (noi acceptăm – repetăm – ca dată efectivă a înfiinţării primăvara anului 1864), s-a gândit la afirmarea sa printr-o publicaţie periodică. Era un element cu pondere în programul transcris de Negruzzi în epistola pe care am reprodus-o mai sus. Negruzzi a propus – informaţiile le avem tot din această scrisoare – încă de pe acum tipărirea unei reviste după modelul celebrei publicaţii pariziene *Revue des deux mondes*. Propunerea entuziastului Negruzzi a fost acceptată, dar s-a decis ca înfăptuirea ei să fie amânată cu un an. Motivaţia acestei decizii nu e chiar atât de greu de descifrat. Cu excepţia lui Negruzzi, ceilalţi junimişti, chibzuind lucrurile, au opinat, cu siguranţă, că întreprinderea e deocamdată riscantă. Nici măcar nu ştiau pe ce colaborări mai serioase pôt conta, în aşa fel încât să asigure materia necesară unei reviste. Şi încă a unei reviste de ţinută (modelul invocat o dovedeşte !), care să nu aibă o existenţă efemeră. Numai pe existenţa materială a tipografiei şi pe elanul juvenil nu se poate întemeia o revistă voit modernă şi reprezentativă. Amânarea pentru preparativele preliminare era unica soluţie rezonabilă. Discuţiile au fost reluate peste un an. Dar perioada de aşteptare nu a recoltat zestrea de colaboratori dorită. Junimea trebuia să conteze pe forţele ei exclusive. Şi ele erau, deocamdată, anemice. Se putea conta pe studiile lui Maiorescu, Pogor (traduceri şi anodine poezii originale), pe tălmăcirile lui Carp, pe polivalenţa lui I. Negruzzi, pe lirica – modestă – a unor

Ianov, M. Cornea, Scheletti, pe recenzii şi dări de seamă redactate de cutare profesor junimist. Ambiţiile iniţiale au primit deci un bine cumpănit bemol, de vreme ce, notează Negruzzi retrospectiv, junimiştii s-au decis să publice „o foaie modestă, foarte modestă". Modelul revistei franceze a fost aşadar abandonat.

În *Amintirile* sale, Negruzzi, evocând momentul înfiinţării revistei, prezintă lucrurile ca şi cum ideea a venit – brusc – în 1867. Memorialistul relatează despre o şedinţă „pe la începutul lui ianuarie 1867", cu o participare numeroasă, când Maiorescu a formulat propunerea „să deschidem un mic jurnal literar în care s-ar tipări scrierile cetite şi aprobate de Societate, şi în care să putem rezuma o parte din discuţiile noastre, ce prezentau un interes general, toată lumea primi fără lungi dezbateri propunerea sa. Pogor, entuziast pentru orice inovaţii, proclamă absoluta necesitate a unei reviste"[1]. Negruzzi uita să menţioneze că Maiorescu nu făcea, acum, în 1867, decât să reactualizeze o decizie adoptată încă în septembrie 1865. Denumirea revistei, ca şi cea a societăţii, a fost discutată. Iniţial, în 1865, Negruzzi a propus o soluţie comodă: ca revista să poarte pe frontispiciu denumirea societăţii. Dar ideea lui Negruzzi nu a fost găsită nimerită. Acum, de fapt, nimeni nu-şi mai aducea aminte de mai vechea propunere a lui Negruzzi. Nici măcar junimiştii din 1865. Discuţiile au fost deci reluate de la început. Au fost formulate mai multe propuneri care au fost – pe rând – respinse. Negruzzi, care ştia că în acest domeniu preferinţele junimiştilor – mai ales ale liderilor – merg spre denumiri anodine, fără panaş programatic, intervine, propunând *Convorbiri literare*. Li s-a părut tuturor acceptabilă tocmai pentru că „cela n'engage a rien". Când a fost să se numească redactorul revistei, Maiorescu – care îşi cunoştea bine colegii – a optat pentru Negruzzi, motivând că cel ce a botezat-o trebuie s-o şi conducă. Negruzzi, deşi întrucâtva speriat de noua îndatorire, a fost mândru şi chiar

[1] I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 74-75.

bucuros că i-a fost încredințată. Alegerea lui Maiorescu se va dovedi curând a fi excelentă. Negruzzi va conduce revista, până la identificare cu interesele ei, timp de 28 de ani, cu o energie, o stăruință și un devotament egalate, în istoria culturii noastre, numai de Ibrăileanu la *Viața românească*.

Se cuvine făcută mențiunea că responsabilitatea redactorului o dată încredințată nu a fost doar o uzanță formală pentru „lumea exterioară". Chiar la început *Convorbirile* au publicat în nr. 8/1867 o precizare: „Redacțiunea *Convorbirilor literare* se crede datoare a declara că foaia sa nu este și organul societății Junimea din Iași. Redactorul și mulți colaboratori ai ei fac parte din aceeași societate însă nu ca atari și lucrările publicate în *Convorbiri* nu stau în legătură necesară cu dânsa. Toate publicațiunile societății Junimea poartă titula de «edițiuni» ale ei, titulă care lipsește la *Convorbirile* noastre, a căror cuprins privește dar numai pe autorii subsemnați și pe Redacțiune." Să admitem că această precizare ascunde și considerente tactice utile poate și pentru a salva fața Junimii de eventualele gafe ale revistei (vezi viitoarele farse ale lui Hasdeu) sau calitatea uneori submediocră a unor lucrări publicate. (Într-adevăr, Negruzzi publica nu o dată în *Convorbiri*, „pe răspunderea sa", și ceea ce Junimea întreagă – mai exigentă – respinsese). Dar s-au păstrat scrisori – nu puține și din ani diferiți – în care Maiorescu, chiar el, scriindu-i lui Negruzzi despre *Convorbiri*, o numește „foaia ta" sau „*Convorbirile tale*". Nu vom exagera pretinzând că Junimea nu se considera responsabilă pentru destinul revistei, nu se îngrijea de ea și nu-i veghea condiția. Dar responsabilitatea redacțională a lui Negruzzi nu era o formalitate, ci o realitate cu drepturi de autonomie funcțională față de Junimea și liderii săi. Iar Negruzzi a știut să mențină intangibilitatea acestui statut, păstrând un echilibru inteligent în raporturile dintre „redacțiune" și „societate".

Primul număr a apărut la 1 martie 1867. Condiţiile – toate – îi erau favorabile. Nu e vorba numai de faptul că nu avea de înfruntat probleme de ordin material, ci că acum, la demaraj, nu intra mai cu nimeni în competiţie. Spre deosebire de marile noastre publicaţii de mai târziu care, pentru a se impune, au avut de înfruntat ostilitatea sau numai concurenţa unor reviste adversare (ne gândim la *Viaţa românească, Sămănătorul, Revista Fundaţiilor Regale, Gândirea*), *Convorbirile literare* apar pe un teren rarefiat. Nicăieri în Principatele Unite şi nici peste munţi nu exista o revistă cultural-literară mai acătării. Dimpotrivă, *Convorbirile* beneficiază de statutul extraordinar de a putea anunţa apariţia, de multă vreme aşteptată, a unei reviste. A unei reviste moderne ca ţinută, compoziţie şi structură. Conducătorii Junimii, oameni de cultură, lectori avizaţi ai publicaţiilor din străinătate, au ştiut să asigure revistei pe care o patronau o fizionomie adecvată. *Convorbirile* anunţă o apariţie bilunară (la 1 şi 15 ale fiecărei luni), cuprinzând două coli pe număr (16 pagini), având formatul in quarto. Era, de fapt, cum se preciza şi în introducere, „o revistă în formatul stinsei *România literară*", păstrat nu mai puţin de 17 ani. Tirajul iniţial fusese fixat la 300 de exemplare, augmentat curând la 600 şi apoi la 800. (Costul abonamentului era fixat în ţară la un galben, iar în provinciile româneşti subjugate 4 florini. În anul 1869 şi 1871 costul abonamentului a fost modificat.)

Sumarul primului număr din *Convorbiri* este, trebuie s-o spunem, destul de modest ca înfăţişare şi structură. Dacă *Viaţa românească* a prezentat de la primul număr o fizionomie definitiv fixată, deplin matură, fără nici un tremur de debutant, *Convorbirile* nu se bucură de acest „avantaj". Nu e vorba de o formulă improvizată, ci de o adaptare la real. Vrem să spunem, mai precis, că diriguitorii Junimii, adoptând hotărârea de a înfiinţa revista, au considerat că vor utiliza producţia cultural-literară a membrilor ei. Şi aceasta, deşi importantă în

aproape numai doi ani de activitate, nu era nici foarte bogată şi, mai ales, nu atât de diversificată. Junimea nu s-a gândit să creeze în sumar rubrici fixe de informare, critică şi comentare a fenomenului social, cultural, ştiinţific, politic, deşi dispunea de membri care puteau redacta, la solicitare, asemenea dări de seamă. E adevărat că asemenea rubrici nu vor fi programate în *Convorbiri* nici mai târziu, chiar după 1900. Se poate deci aprecia că redacţia nu le socotea utile. Şi unde e vorba de deliberare nu se prea poate vorbi de improvizaţie. Fireşte că un sumar de revistă, astfel conceput, diminuează calitatea de interes pentru publicul intelectual. (Dar, din fericire, prin compensaţie, calitatea deosebită a studiilor maioresciene ca şi fondul lor polemic au impus revista din capul locului în centrul de interes al conştiinţei publice.) Să observăm apoi că la început Junimea nu se prea putea lăuda nici cu valoarea producţiilor pur literare. Revirimentul se va produce mai târziu, când sumarul a înscris (în martie 1868) pastelurile lui Alecsandri sau – şi mai târziu – poeziile lui Eminescu, pentru a nu mai aminti de semnificaţia operelor lui Caragiale, Creangă, Slavici, Duiliu Zamfirescu ş.a. Dar, deocamdată, în primul an valoarea estetică a literaturii *Convorbirilor* e destul de oarecare, neridicându-se mult deasupra celor ce se publicau în altă parte. Sumarul primului număr – ca şi celelalte din 1867-1868 – o dovedeşte. Se deschide cu obişnuitul articol-program (*Introducere*), urmează prima parte („Condiţiunea materială a poeziei") din studiul lui Maiorescu *Despre poesia română*, un articol de Negruzzi (*Galeria de tablouri din Iaşi*), un altul nesemnat (probabil scris de Negruzzi), *Prelecţiuni populare ţinute în Iaşi de membrii Societăţii Junimea*. În sfârşit, un *Apel la autorii români* pentru a trimite Junimii manuscrise ce vor fi publicate „pe cheltuiala societăţii". Pe ultima pagină sunt inserate *Anunciuri*, conţinând scurte, prea scurte, prezentări la cărţile publicate de tipografia Junimii.

Pentru orientarea programatică a *Convorbirilor*, edificator este, firește, cuvântul introductiv semnat de redactorul publicației, dar scris – cum a mărturisit mai târziu Negruzzi –, de Maiorescu „în prezența mea la dânsul acasă; eu am adaus numai scurtul aliniat final, ş-apoi am hotărât să iscălesc eu întreaga prefață în calitate de redactor". Chiar primele propoziții anunță direct orientarea estetică, devenită curând foarte explicită: „În mijlocul agitațiunilor politice de care fură cuprinse toate spiritele în România, mișcarea literară, susținută înainte cu mult succes de foile literare atât de cunoscute şi prețuite de toată societatea, a încetat cu totul. *Când vorbesc pasiunile politice, arta şi știința își ascund producerile lor liniștite*" .(subl. ns.). Dacă la aceste aprecieri programatice inițiale adăugăm ştiutele propoziții din partea finală a capitolului întâi din studiul maiorescian amintit: „Este probabil că politica ne-a surpat mica temelie artistică ce o puseseră în țara noastră poeții adevărați...", orientarea estetică a noii publicații e destul de limpede exprimată. Pompiliu Marcea are dreptate să considere că „nici o publicație din cultura noastră n-a izbutit să impună de la primul număr programul său, așa cum au izbutit *Convorbirile*"[1]. Numai că o asemenea direcție de principii nu îngăduia deloc revendicarea descendenței din *România literară* care avusese un scop politic declarat. Considerațiile, privind incompatibilitatea dintre politic şi estetic şi invocarea revistei lui Alecsandri, unde militantismul civic era la mare preț, nu se potriveau defel[2]. Să adăugăm faptul, care se cerea poate notat mai înainte, că revista Junimii nu era o publicație exclusiv literară, după cum nici societatea patronată de Maiorescu nu era preocupată numai de literatură. Junimea a

[1] Pompiliu Marcea, *„Convorbirile literare" şi spiritul critic*, Editura Minerva, 1972, p. 19-20.

[2] Vezi şi Rodica Florea, *Convorbiri literare*, în vol. *Reviste literare românești din secolul al XIX-lea*, Editura Minerva, 1970, p. 166.

fost o societate în care literatura făcea casă bună cu filozofia, sociologia, istoria, dreptul, filologia, ştiinţele, cultura în înţelesul ei general. *Convorbirile* au reflectat fizionomia şi preocupările Junimii, fiind, în consecinţă, „o foaie literară şi sciinţifică". Sumarul revistei de-a lungul anilor o dovedeşte elocvent.

Primele 24 de numere din *Convorbiri* nu aduc, sub raport estetic şi chiar cultural-ştiinţific, elemente revelatoare. Studiul lui Maiorescu despre poezie continuă până la numărul 8 inclusiv, asigurând revistei, prin caracterul deschis polemic, prin noutatea punctului de vedere, cu adevărat – atunci – revoluţionar nu numai un mare interes, dar şi ostilitatea – aşteptată – a adversarilor ştiuţi. E, cu siguranţă, punctul forte al revistei, determinând în numai patru luni criterii şi motivaţii pentru opţiuni favorabile sau ostile. În nr. 20 Maiorescu revine cu un alt studiu ciclic care se anunţă, la început cel puţin prin titlu, ca o cuminte recenzie: *Dreptul public al românilor şi Şcoala lui Barnuţiu*. De acum încolo fiecare număr publică, până la sfârşitul primului an din existenţa *Convorbirilor*, câte un capitol din acest studiu. Dăscălimea fracţionistă e înverşunată, ura urcând spre cotele maxime. Să amintim şi de *Critica ortografiei dlui. Cipariu*, fireşte tot ascuţit polemic, publicat de Maiorescu în numerele 11 şi 12 (în corpul revistei articolul apare nesemnat. Numele autorului e menţionat numai în sumar). Paginile dedicate literaturii nu înregistrează piese deosebite: cânticele comice de I. Ianov, poezii de M. Cornea, Scarlat Capşa (în sumare Kapscha), I. Negruzzi (debut liric în nr. 8), T. Şerbănescu, V. Gheorghian, M. Cugler (în nr. 11), Şt. Vârgolici (în nr. 22), M. Pompiliu, V. Pogor, N. Pruncu, traduceri, nuveletele lui N. Gane (*Fluierul lui Ştefan*, în nr. 21 şi *Peatra lui Osman* în nr. 19), scrierea – în două numere – de Const. Negruzzi, *Flora română*, nuvela lui Bodnărescu, *Suferinţe* (*după ziarul unui june*), două nuvele, dintre care una lungă, de Leon Negruzzi (*Vântul soartei*), comedioare dramatizate de

I. Negruzzi (*O poveste*, comedie într-un act). Mai deosebite la partea rezervată în sumar literaturii sunt *Cânticelele comice* ale lui Alecsandri pe care redacţia le anunţă, flatată, inserând în fruntea sumarului din nr. 16 scrisoarea poetului care vestea această colaborare. Primul *Cânticel*, cu valoarea ştiută, apare în nr. 20. Paginile (repetăm, nu se poate vorbi de rubrici) dedicate criticii şi informaţiei sunt şi ele modeste. Din când în când câte o recenzie precum *Despre literatura latină* de N. Quintescu. De semnalat la acest capitol ar fi cunoscuta recenzie (de fapt un eseu) a lui Maiorescu despre volumul lui Alecsandri, *Poezii populare ale românilor* (în nr. 22), recenzia lui Pogor, (în nr. 6) la lucrarea lui H. Th. Buckle, *Istoria civilizaţiei în Anglia* (în Englitera, scria Pogor), şi cea a lui Petre Carp, nu mai puţin vestită, despre drama lui Hasdeu, *Răzvan şi Vidra* (nr. 18). Mai fiecare număr programa aşa-numitele „Anunţuri literare şi ştiinţifice" şi „Notiţe literare şi ştiinţifice". „Notiţele" nu sunt dări de seamă. Azi s-ar numi „ecouri". Se anunţă spectacole desfăşurate la Iaşi sau la Bucureşti, sunt semnalate cărţi (de pildă, antologia populară a lui Alecsandri) sau mici note bibliografice. De la nr. 6 se inserează rubrica *Corespondenţă*. La început atonă, va deveni mai încolo acidă şi spirituală, provocând hazul cititorilor şi spaima grafomanilor de tot felul.

Convorbirile izbutesc să se impună spectaculos de la primele numere. Tirajul iniţial – am mai spus-o – de 300 exemplare, e augmentat la 600 şi apoi la 800. Pentru acea epocă era negreşit un tiraj apreciabil. În mai 1868 Negruzzi îi scria la Berlin lui Xenopol: „Câte au fost, toate s-au vândut, dovadă că *Convorbirile* prind rădăcină. Altă dovadă despre aceasta mai este [că] articolele noastre se reproduc de toate foile fără ruşine de a se folosi de lucru străin"[1]. Tirajul se epuizase deşi primele

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. III, p. 367.

numere din anul întâi au fost retipărite pentru a fi satisfăcute cererile insistente ale noilor abonaţi. În 1869 la *Corespondenţă* revista avertiza mereu solicitatorii că „volumele I şi II nu se mai găsesc de mult". (Vezi nr. 8/1869, p. 14. După obiceiul timpului, publicaţiile literare având format carte legau în volum numerele unui an, constituind un tom masiv. Dacă tirajul nu se epuiza integral, redacţia punea la dispoziţia publicului aceste volume. Nu o dată se retipăreau numerele epuizate, procedându-se astfel la constituirea volumelor integrale). Unii junimişti propuneau chiar sporirea paginilor, semn deopotrivă că interesul pentru revistă era real şi că portofoliul redacţional – virtual sau existent – era bogat. „Nu pot scoate – se confesa redactorul lui Xenopol la 15 octombrie 1869 – la 2 săptămâni câte 3 coli. Nici vremea, nici cheltuiala nu-mi permit acest lucru pentru un preţ de abonament atât de mic, mai cu seamă în comparaţiune cu neînsemnatul număr de abonaţi ce avem. Numărul acestora, ce-i drept, a crescut mult, însă cât de puţin este acest mult în comparaţie cu ţările culte"[1].

Revista pătrunde masiv şi în Ardeal, fiind expediată gratuit unor societăţi culturale din oraşele transilvane[2]. Făcându-se cunoscută în provinciile româneşti subjugate, curând se vor recolta aici şi abonamente individuale. În ţară junimiştii erau preocupaţi să colecteze abonamente pentru *Convorbiri*. Era o îndatorire de onoare pe care şi-o respectau cu zel. Oriunde se aflau cu slujbele (uneori chiar în staţiunile de vacanţă) junimiştii nu uitau să popularizeze revista şi să procure abonamente. Revista era realmente citită, comentată, criticată (de adversari) sau elogiată. Alecsandri, căruia Negruzzi a ţinut să-i expedieze primul număr, abonându-l şi solicitându-i măgulitor colaborarea,

---

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, III, p. 389.

[2] Vezi şi I. Verbină (I. Pervain) *Aspecte din lupta junimistă în Transilvania*, în revista *Studii literare*, vol. I, Sibiu, 1943.

a felicitat Junimea. Nu-i plăcuse în titlul primului studiu maiorescian preciziunea „poesia *rumână*" (opta pentru *română*). În rest comunica numai elogii şi gratitudine. În scrişoarea din nr. 16/1867, menţionată mai sus, bardul aprecia: „Curaj ! Începutul este bun. Urmaţi dar înainte, cu încredinţarea că faceţi un mare serviciu literaturii noastre. Eu sunt atât de încântat văzând calea ce aţi apucat că vă promit să vă întovărăşesc pe cât îmi va permite slăbirea pasurilor." La 28 februarie 1868, poetul, colaborator permanent al revistei (se considera şi junimist cu statut special, patronal, de vreme ce în noiembrie 1868 în *Convorbiri* se anunţă că la al cincilea banchet anual al Junimii a participat şi Alecsandri), îi scria lui Negruzzi aprecieri mai mult decât măgulitoare. Ele semnalează ceea ce Maiorescu va numi apoi *direcţia nouă*: „D. Maiorescu cu studiile sale serioase şi interesante; dnii. Pogor, Corne, Scheletti, Pruncu, Şerbănescu etc. cu plăcutele lor încercări; dl. Leon Negruzzi, cu talentul său de romancier, d. Ianov, cu spiritualele sale cântecele, şi dv. cu ingenioasele proverburi teatrale şi cu gingaşele versuri ce aţi publicat în foaia *Convorbirilor formaţi o pleiadă nouă* (subl. ns.) căreia nu-i lipseşte nici inspirarea, nici armonia, nici ştiinţa, nici avantajul de a vedea în rândul dumneavoastră o tânără muză, dra. Matilda Cugler, care cântă cu multă frăgezime"[1]. Nu sunt deloc cuvinte de convenţională curtoazie, ci transcriu o realitate care se impusese în conştiinţa publică. Iar faptul că veneau de la Alecsandri, incontestabil cel mai mare poet al timpului, personalitate culturală şi politică de răsunet care condusese şi una din importantele publicaţii literare din deceniul trecut, era un atestat şi o recunoaştere de stimă.

În anii următori *Convorbirile* parcurg o progresie continuu suitoare, consolidându-se şi diversificându-se. Sigur că mai

[1] V. Alecsandri, *Scrisori* (ediţia II. Chendi, E. Carcalechi), p. 33.

întâlnim – adeseori – sumare anodine, încropite din materialul aflat în portofoliul, niciodată bogat, al redacției. Dar nu asemenea etape, inevitabile în activitatea oricărei publicații, sunt caracteristice și nu ele oferă criteriile în judecățile de apreciere. Pe lângă importantele studii maioresciene – la care ne vom referi mai încolo – *Convorbirile* capătă greutate în toate compartimentele sale. Beletristica propriu-zisă își sporește valoarea în chip excepțional. E adevărat că nu toți contemporanii au această impresie. Adversarii Junimii – din rațiuni partizane – contestau valoarea literaturii publicată de *Convorbiri*, luând-o chiar în derâdere. Opinia favorabilă e, firesc, înainte de toate a junimiștilor și a celor apropiați. Și, singurul lucru important în perspectiva istoriei literare, se dovedește că obiectivitatea în evaluare a fost aceea exprimată de junimiști și nu de mulții – adesea și ponderoșii – ei adversari. Nu ne propunem, firește, să refacem sau să descriem sumarele anuale ale revistei. E, cu siguranță, suficient să notăm momentele mai semnificative pentru ca imaginea să dobândească relief și elocvență.

Poezia se afirmă, la adevărata ei cotă de valoare, prin publicarea, din 1868 (nr. 3), a pastelurilor lui Alecsandri. (În 1872 va publica și poemul istoric *Dumbrava roșie*.) Desigur că celelalte piese lirice (semnate Ianov, M. Cugler, Pogor, Bodnărescu, I. Negruzzi, M. D. Cornea, Pruncu, Pertino etc.) își mențin cota lor mediană. Să nu uităm însă că de-a lungul anilor 1868-1870 *Convorbirile* publică destul de des pastelurile lui Alecsandri. Iar în 1870 (în nr. 4 din 15 aprilie) debutează aici Eminescu cu *Venere și Madonă*, urmat în nr. 12 de *Epigonii*, pentru ca în 1871 (nr. 1), sumarul să înscrie *Mortua est*. Lirica eminesciană continuă să fie publicată, în cadența știută, asigurând poeziei *Convorbirilor* valori fără precedent în tânăra noastră literatură. Traducerile în versuri (din Lamartine, Shakespeare, Heine, Baudelaire, Schiller, Goethe, Hugo, A. Chénier, Byron, Th. Gautier, Musset, Coppée, La Fontaine,

Boileau, Uhland, Ovidiu, Homer, Teocrit) sunt onorabil tălmăcite şi ţintesc vădit să cuprindă zone variate şi modalităţi diverse ale liricii universale.

Proza e, la început, în limitele normalului dezvăluit în primul an de apariţie. Nuveliştii *Convorbirilor* erau, până la apariţia lui Slavici, preşedintele caracudei, N. Gane şi cel ce avea să fie poreclit „prefectul" Junimii, Leon Negruzzi. Acesta din urmă cu nuvele interminabile (erau romane ?) şi destul de plicticoase (vezi *Evreica*). Productiv între 1869-1871 este şi cu totul minorul I. Pop Florantin. Acestora li se alătură din 1869 Jaques Negruzzi care se încearcă, intreprid, şi în proză (dealtfel izbânzile sale artistice, atâtea câte vor fi, le va obţine în domeniul prozei). În 1869 (nr. 1) ale sale *Copii de pe natură* (va debuta cu *Politicale*) încep să fie publicate în *Convorbiri*. Verismul personajelor şi al situaţiilor, tipicitatea lor, dominanta satirică fac din aceste mici schiţe, cu subtext partizan, pagini citite şi gustate de public. Tern şi artificios se va dovedi a fi romanul *Mihai Vereanu*, care apare din 1873. Dealtfel, junimiştii nu au agreat romanul şi l-au sfătuit pe autor să renunţe. Dar în 1871 apare Slavici care debutează cu comedia *Fata de birău* şi va publica poveştile şi basmele populare, explicând în preambulul la *Zâna zorilor* concepţia şi metoda sa de prelucrare a literaturii populare. De-abia în 1875 va reveni cu proză originală (*Popa Tanda* şi *Scormon*), iar în 1880 (nr. 3 şi 4) cu *Budulea Taichii*. Dar în 1872 apare *Sărmanul Dionis*, nuvela lui Eminescu, care publicase în 1870 basmul *Făt-frumos din lacrimă*, pentru ca în 1875, firește, tot sumarul *Convorbirilor* să insereze *Făt-frumos din tei*. Literatura populară, mult gustată la Junimea, e ospitalier găzduită în *Convorbiri* (Xenopol va scrie şi un mic studiu teoretic, *Ceva despre literatura poporană*). Slavici, Eminescu, Miron Pompiliu, N. Petru (cu *Cântece populare din Transilvania*), Lambrior, apoi G. Dem. Teodorescu, Melchisedek, S. Fl. Marian, Burada vor publica folclor. În 1875

proza *Convorbirilor* (pe care o mai alimenta din când în când şi Alecsandri – vezi *Călătoria în Africa*) se fortifică cu poveştile şi nuvelele lui Ion Creangă (*Capra cu trei iezi, Punguţa cu doi bani, Dănilă Prepeleac*), din păcate insuficient apreciate chiar de junimişti, asimilându-le literaturii populare (de aceea le-am şi menţionat aici). Nici când, în 1877, va citi în Junimea şi va publica, în *Convorbiri, Moş Nichifor Coţcariul* (neîndoielnic, o nuvelă) şi cele trei poveşti (*Povestea lui Harap alb, Povestea lui Stan Păţitul, Fata babei şi fata moşneagului*), în 1878, *Ivan Turbincă, Povestea unui om leneş*, iar în 1881 *Amintiri din copilărie* sau în 1882 *Popa Duhu*, opinia Junimii nu se schimbă. În sfârşit, în 1880 încep să apară (în nr. 1) vestitele *Scrisori către V. Alecsandri* de Ion Ghica. Vor apărea – în ritmul ştiut – timp de 6 ani. Indiscutabil, proza *Convorbirilor literare* e, în această perioadă, strălucit reprezentată. Aceasta chiar dacă nici junimiştii nu au conştiinţa valorii excepţionale a unor opere (ca în cazul *Sărmanului Dionis* de Eminescu sau a prozei lui Creangă).

Nu s-ar putea spune că dramaturgia este prigonită la *Convorbiri literare*. E cultivată şi publicată deopotrivă prin producţii originale ca şi prin traduceri. Dar mai toţi junimiştii, în frunte cu Maiorescu (nu e o întâmplare că operele dramatice n-au fost menţionate în *Direcţia nouă*), apreciau, pe bună dreptate, ca fiind cu totul modeste aceste producţii fără duh şi nerv dramatic. Şi totuşi paginile *Convorbirilor* au fost adesea umplute cu lucrări de teatru. Între *Cânticelele comice* ale lui Ianov, cele (tot cânticele) ale lui Alecsandri, pieseta într-un act a lui Scarlat Capşa, *Îndoiala şi Realitatea* (1867), scenetele, comedioarele de salon sau proverbele „dramatizate" ale lui Negruzzi nu se pot stabili deosebiri marcante. Chiar şi *Harţă răzeşul*, comedia lui Alecsandri (1871) sau *Boieri şi ciocoi*, nu reprezintă mare lucru, după cum şi debutul lui Slavici în revista *Junimea* cu comedia *Fata de birău* nu se ridică peste nivelul

mediocru al genului. Drama lui S. Bodnărescu, *Rienzi*, cu alură şi pretenţie shakespeareană, nebuloasă, discursivă şi filozofică – publicată în 1868 – era şi ea vădit neizbutită ca operă teatrală. Nici cealaltă piesă a lui Bodnărescu, din 1878, *Lăpuşneanu Vodă*, nu atestă vocaţia de dramaturg. Ce să mai spunem de cele trei piese de teatru ale lui Iacob Negruzzi (*O alegere la senat* – 1878, *Hatmanul Baltag* – 1884 în colaborare cu Caragiale, *Beizadea Epaminonda* – 1885) sau de revistele politico-umoristice (*Zeflemea, Nazat*)? Ele au apărut – nu e nici o exagerare – pentru că autorul era redactorul *Convorbirilor*. După cum slăbiciunea redactorului pentru teatru şi, poate, penuria de material au determinat publicarea lăbărţatelor piese ale lui G. Bengescu-Dabija: *O palmă la bal mascat* (1871); *Cucoana Nastasia Hodoronc* (1877); *Drepturile ovreilor* (1878); *Pygmelion, regele Feniciei* (1886). Dar, ca şi în celelalte compartimente ale literaturii publicate de *Convorbiri*, aportul marilor clasici va fi hotărâtor, determinând o înnoire estetică fundamentală. În 1879, Caragiale, acum membru al Junimii bucureştene, publică *O noapte furtunoasă*, în 1880, *Conu Leonida faţă cu reacţiunea*, iar în 1885, *O scrisoare pierdută* şi *D-ale carnavalului*. În 1884 vocaţia de dramaturg a lui Alecsandri se împlineşte durabil prin drama *Fântâna Blanduziei*, urmată peste un an de *Ovidiu*, după ce în 1883 publicase *Sânziana şi Pepelea*. Fireşte, ele sunt publicate în *Convorbiri literare*. Acum, după 1879, se poate în sfârşit cu siguranţă vorbi despre o dramaturgie de valoare. Ba chiar se poate vorbi, cu o excepţie fericită (ne referim fireşte la *Răzvan şi Vidra*) – prin Caragiale şi Alecsandri – nu numai de apariţia literaturii dramatice de valoare în *Convorbiri*, dar de constituirea dramaturgiei naţionale în România. Ca şi în alte compartimente ale literaturii, contribuţia Junimii şi a *Convorbirilor* e hotărâtoare pentru apariţia şi dezvoltarea literaturii româneşti moderne. În sfârşit, merită notat efortul revistei de a da

tălmăciri româneşti din dramaturgia universală. Se traduce din Shakespeare, Schiller, Goethe, Molière, Lope de Vega.

Dar *Convorbirile*, spuneam, nu a fost numai o revistă literară. Compartimentul, să-i spunem, cultural-ştiinţific şi de informare ocupă locuri respectabile şi respectate. Din fericire, şi în acest domeniu revista junimistă urca în mod constant spre zenit. Mai încolo ne vom ocupa în mod special de studiile maioresciene, adevărate pietre de hotar în evoluţia Junimii şi în configurarea *Convorbirilor*. Dar alături de ele (nu o dată şi datorită lor) revista ieşeană face loc masiv studiilor de filozofie, filozofia culturii, filologie, istorie, folcloristică. Un loc important îl ocupă în unele din aceste discipline studiile lui Xenopol. Considerat poligraful Junimii (aşa avea să-l considere depreciator Maiorescu mai târziu, când istoricul va „dezerta" în tabăra liberalilor), Xenopol era – de fapt – un erudit excepţional dotat, cu o curiozitate neostoită, meditând asupra tuturor problemelor din sfera generală a categoriilor. Lector insaţiabil, putea închipui – pentru nevoi locale – un studiu pe marginea cutărei sugestii filozofice aflată în tomurile gânditorilor epocii. Nu erau eseuri de popularizare, ci adesea studii docte în care se încerca – nu o dată cu folos netăgăduit – aplicarea unor teorii moderne de prestigiu (de pildă, etnopsihologia lui Lazarus şi Steinthal, evoluţionismul lui Buckle, Draper şi Quinet) la fenomenul românesc. Xenopol nu era încă istoricul de mai târziu. Se afla încă în faza gestaţiei, a meditaţiilor şi a asimilărilor sistematice, care îi vor îngădui mai târziu să înalţe, într-un termen relativ scurt, edificii ca *Istoria românilor din Dacia traiană* sau *Les principes fondamentaux de l'histoire* (1899)[1]. Deocamdată, până prin 1880 nu avea un statut precizat într-o disciplină anume, îngăduind aprecierea – care adesea oscila între depreciere şi

[1] Vezi N. Gogoneaţă – Z. Ornea, *A. D. Xenopol. Concepţia socială şi filozofică*, Editura Ştiinţifică, 1965.

zeflemea – de om la toate. În 1868 publică în opt numere din *Convorbiri* studiul *Cultura națională* (în sumar numele greșit cules: Menopulo) în care se încearcă pentru prima oară surprinderea și fixarea elementelor caracteristice ale spiritualității naționale. În 1869 *Convorbirile* programează studiul amplu *Istoriile civilizațiunei*, analiză critică a teoriilor moderne despre conceptul de evoluție în istorie. În anul următor (și în 1871) îi apar atunci disputatele *Studii asupra stării noastre actuale* în care opiniile junimiste despre formele fără fond, parțial acceptate, sunt discutate destul de critic, tânărul Xenopol (era încă student la Berlín) îngăduindu-și atitudini opozite față de cele ale mentorului Junimii (ultima parte din acest adevărat ciclu avea să apară în 1874). După ce a publicat studii de folcloristică și mici „recesiuni", în 1875 Xenopol își găsește făgașul vocației de istoric, publicând recenzia studiului despre *Rumänische Studien* de Roesler (mai târziu, în 1884, reluând chestiunea va publica volumul *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia*). În sfârșit, în 1879, revista ieșeană îi găzduiește – cam *en contre coeur* – întinsa lucrare *Războaiele dintre ruși și turci și înrâurirea lor asupra Țărilor Române*. De acum încolo colaborarea sa încetează pentru că în 1878 Xenopol devine liberal. (Dealtfel, într-un ziar local, îi apare ciclul *Studii economice*, publicat în volum în 1879.)

Până la apariția acestor din urmă studii ale lui Xenopol, cu profil „curat" istoriografic, disciplina aceasta, mult agreată de Maiorescu și dorită de a fi bine reprezentată în revistă e în vădită suferință. „Postul" de istoric la *Convorbiri* este ocupat de Gh. Panu. Și l-a ocupat mai mult decât onorabil. În *Amintirile* sale Panu a descris, insistent și în detalii, ce l-a determinat să abordeze istoriografia, cum l-au stimulat și îndemnat întru aceasta Maiorescu și Carp, ecoul studiilor sale în Junimea și în cercurile adversare bucureștene (de sub patronajul lui Hasdeu) sau ieșene. Studiile sale sunt îndreptate – se știe – împotriva unor lucrări

istoriografice hasdeiene. Debutul de istoriograf al lui Panu se produce în 1872, cu *Introducere* la lucrarea, mai întinsă, *Studii asupra neatârnării politice a românilor în deosebite secole.* Studiul – din care au apărut numai cinci capitole – cinci studii ? – a rămas neterminat. Direcția de atac a acestora era îndreptată împotriva școlii romantice istoriografice românești. Cu deosebire vizați erau Hasdeu și elevii săi întru istoriografie. Întreruperea studiilor se datora necunoașterii limbilor slavone fără de care epoca cercetată de Panu nu putea fi examinată cum se cuvine. În 1873 Panu recidivează prin ciclul de studii – foarte amplu – *Istoria critică a românilor* care comentează erori – unele nu tocmai însemnate – din lucrarea hasdeiană cu același nume. (Studiile lui Panu erau, de fapt, o recenzie critică amplă a acestei lucrări. Cum Tocilescu a replicat imediat, Panu și-a prelungit tirul critic și împotriva elevului savantului Hasdeu.) În sfârșit, în 1874 apare un nou ciclu semnat de Panu, *Studiul istoriei la români*, tot polemică îndreptată împotriva operei lui Hasdeu. De astă dată comentează lucrarea lui Hasdeu despre *Ion Vodă cel Cumplit.* Studiile lui Panu, mult gustate la Junimea – în special de mentorii ei – anunță o carieră posibilă de istoriograf, cu condiția – absolută – a fortificării cunoștințelor sale de specialitate, acum destul de diletante, cu deosebire prin stăpânirea limbilor slave. Acesta este și scopul pentru care Maiorescu, de îndată ce a beneficiat de puterea ministerială, l-a trimis cu o bursă la studii în străinătate. Speranța lui Maiorescu de a-l vedea pe Panu istoric nu s-a realizat. Putea să-l recunoască pe Xenopol. Dar omul politic Maiorescu nu-i putea îngădui sau ierta pe dezertori. În consecință, lucrările istoriografice ale lui Xenopol – monumentale, docte și informate, sau cele de filozofia istoriei, apreciate în cercurile de specialitate din străinătate – erau sistematic ignorate sau defăimate în *Convorbiri literare.* Dorința conducătorilor *Junimii* de a crea, prin *Convorbiri*, o școală a lor – serioasă, modernă și pozitivistă – se va realiza foarte târziu

prin apariţia noii generaţii de istorici, Ioan Bogdan (debut în 1885), D. Onciul, N. Iorga.[1] Dar atunci, timp de un deceniu şi mai bine, istoriografia va fi atât de confortabil reprezentată în *Convorbiri* încât îi devora nesăţios spaţiul întreg, determinându-l pe Maiorescu şi tânăra generaţie de junimişti – excedaţi – să pună capăt unei situaţii care, prelungită, ameninţa să transforme publicaţia într-o greoaie *Arhivă*... sau *Anale*...

Lucrările de filozofie pură, agreate de Maiorescu şi un grup foarte restrâns de junimişti, dar negustate de grosul membrilor, nu întârzie să-şi anunţe prezenţa. Am pomenit mai sus studiile de filozofia culturii elaborate în tinereţe de Xenopol (cele de filozofia istoriei nu vor mai apărea în *Convorbiri*), ca şi de studiile lui Maiorescu în care estetica şi filozofia erau adânc implicate. Filozofia era, dealtfel, mult cultivată la Junimea. Se citea, se dizerta curent despre Schopenhauer, Buckle, Spencer, despre consecinţele filozofice ale teoriilor darwiniste, chiar despre Feuerbach. Despre aceşti filozofi s-a scris în *Convorbiri*, ba chiar Maiorescu a şi publicat traduceri din Schopenhauer (*Aforisme*) sau Spencer. Lucrările filozofice ale lui Vasile Conta apar deci într-un mediu acomodat. În 1875 (începând cu nr. 6) *Convorbirile* publică *Teoria fatalismului*. Se încheie tocmai în numărul 12. În 1876, Conta revine în Junimea cu o nouă lucrare de filozofie materialistă, *Teoria ondulaţiunii universale*. Chiar dacă nu a fost ascultată în cenaclu, trezind caracudei zâmbete şi aprige căscături, *Convorbirile* publică noua operă a lui Conta în opt numere (începând cu numărul 3) din 1876 şi patru numere din 1877. De un tratament asemănător s-a „bucurat" – cu siguranţă – şi ultima sa operă, din 1879, *Încercări de metafizică*.

[1] Despre istoriografie în preocupările societăţii ieşene vezi substanţiala, atotcuprinzător informata lucrare a lui A. Zub, *Junimea, implicaţii istoriografice. 1864-1885*, Editura Junimea, 1976.

Cum lucrările lui Conta[1] constituie un moment de înălțare a cugetării filozofice românești (egalată în valoare și semnificație de opera de filozofia istoriei a lui Xenopol), care va fi continuată apoi târziu, mai ales în deceniile interbelice, de cugetătorii eminenți ai acestei epoci (unii foști elevi ai lui Maiorescu), se poate aprecia, fără greș, că în revista Junimii filozofia a fost bine reprezentată.

Ar trebui consemnate aici (pentru apropierea sau înrudirea tematică cu anume subramuri ale filozofiei) și studiile de ideologie socio-politică, cu greutatea lor variată în configurarea ideologiei junimiste. La locul întâi am pomeni studiile lui Theodor Rosetti, *Despre direcțiunea progresului nostru* (în 1874), cel de mai târziu – *Mișcarea socială la noi* (1885) și cel destul de minor, *Scepticismul la noi* (1891). Să reamintim, la acest capitol, articolul lui Pogor din 1868 despre opera filozofului englez H. Th. Buckle (*Istoria civilizațiunei în Englitera*). Cum am spus, de opera lui Buckle se va ocupa pe larg și Xenopol în amintitul ciclu *Istoriile civilizațiunei*, ca și Maiorescu în câteva prelecțiuni. Nu credem că greșim dacă integrăm aici și cunoscuta lucrare a lui Eminescu (la origine o conferință din ciclul prelecțiunilor pe 1876) *Influența austriacă asupra românilor din Principate* apărută în *Convorbiri* în 1876, prin substanță și ideologie, o doctă dezbatere de sociologie politico-economică. Tot aici ar trebui citat cunoscutul *Studii asupra maghiarilor* publicat de Slavici în *Convorbiri*, încă din 1871, lucrare în care elementul politologic se învecinează cu cel etnopsihologic și statistic.

În sfârșit, trebuie amintite preocupările pentru filozofie în *Convorbiri*, explicabile în revista unei societăți care se afla angajată într-o aprigă bătălie pentru stabilirea unei ortografii

---

[1] Vezi N. Gogoneață, *Vasile Conta*, Ed. Științifică, 1965 și studiul introductiv la ediția de *Opere filozofice*, Editura Academiei, 1972.

viabile, a menţinerii limbii vorbite şi scrise într-un echilibru firesc între fondul tradiţional şi neologisme. Începutul a fost făcut (şi în acest caz) de Maiorescu prin cunoscutul său studiu din 1866, *Despre scrierea limbei române* (studiul acesta nu a apărut, aşadar, în *Convorbiri*). Să amintim, de asemenea, studiile maioresciene *Critica ortografiei d-lui Cipariu* (numerele 11-12 din 1867) şi cel, tot polemic, din 1868, *Limba română în jurnalele din Austria* sau cel din 1873 *Despre principiul scrierii şi o critică a sistemului fonetic*. În 1871 *Convorbirile* înregistrau apariţia unor studii de înalt şi aplicat profesionalism. În nr. 1 filologul Vasile Burlă debutează cu *Observări critice asupra gramaticei limbei române* de Tim. Cipariu (cel vizat era tot Cipariu !). În 1872 Burlă, bătăios, revine cu un protest *Contra ortografiei impuse şcoalelor române din Moldova de Ministerul Instrucţiunii Publice*. După un respiro (pregătitor?) de trei ani, Burlă reintră în acţiune, în 1875, cu micul articol (metodă deloc agreată de filolog) *Un exemplu de cunoştinţa filologiei comparate a dlui B. P. Hasdeu*. E, fireşte, tot polemic. De astă dată obiectivul de atac e îndreptat, temporar, împotriva lui Hasdeu. Cum Hasdeu îi răspunde în revista sa, Burlă, mereu prompt în intervenţii, încredinţează *Convorbirilor Replica la răspunsul d-lui B. P. Hasdeu*. După o altă pauză acumulativă, filologul ieşean publică în 1870 masivul *Studii filologice*, revenind astfel la vechiul adversar A. Cihac. Dar învăţatul ardelean, ferm pe redutele sale etimologice, îi răspunde, tot în *Convorbiri*, într-un număr din noiembrie al aceluiaşi an. Iritat, Burlă întocmeşte imediat lunga sa replică (în trei numere) *D. A. Cihac şi studiile mele filologice*. Disputa se înfierbântă, cei doi înverşunându-se (*Convorbirile* au mai publicat încă un răspuns al lui Cihac) pentru – râdeau junimiştii – originea cuvântului *raţă*. În 1890 savantul ieşean publică lucrarea *Observaţiuni filologice*. Disputele lui V. Burlă, neînţelese în Junimea decât de puţini şi constituind sursa sigură a zeflemelelor în serile de

cenaclu, au dezvoltat, de fapt, imensă erudiție, clarificând și limpezind spinoase chestiuni de strictă specialitate. La capitolul filologie trebuie amintite și savantele contribuții ale lui A. Lambrior. Intrat în Junimea în 1872, debutează în 1873 cu studiul *Limba română veche și nouă*. În 1880 revine cu *Observări asupra ortografiei române*, în 1881 publică *Cuvinte de reverență la români* și un doct *Îndreptariu*. Nu amintim aici învățatele sale studii de folcloristică, deși uneori ele îl semnalează pe filolog. Din păcate, Lambrior, moldovean așezat, domol și sigur pe cunoștințele sale, a murit tânăr (în 1883), curmând o carieră științifică ce se anunța deosebită. Mai târziu *Convorbirile* se vor bucura de colaborarea unor eminenți filologi ca Al. Philippide, H. Tikin, Sextil Pușcariu, I.-A. Candrea, Ov. Densusianu ș.a. Importante rămân însă studiile filologice din epoca dintâi (ale lui Maiorescu, Burlă și Lambrior). Ele au dus și câștigat lupta Junimii, a *Convorbirilor* împotriva latinismului excesiv și a etimologismului. De aici și caracterul lor necesar polemic, inevitabil într-o bătălie cu un inamic foarte puternic. De aceea studiile lui Burlă, sâcâitoare adesea pentru masa junimiștilor și sursă – pentru ei – inepuizabilă de ironii, sunt contribuții extrem de utile în disputele Junimii. Și sunt utile și revelatoare tocmai, cu siguranță, pentru că au fost neostoit polemice. Nu e o întâmplare că Lovinescu a inclus unul dintre studiile lui Burlă în *Antologia ideologiei junimiste*. Deși de strictă specialitate lingvistică, polemicile lui Burlă sunt, într-adevăr, componente de neignorat ale ideologiei afirmate de societatea ieșeană.

Cu siguranță, cel mai neglijat sector este cel al criticii literare. Cu excepția studiilor maioresciene, care nu sunt însă critică în sensul modern al termenului (dealtfel, chiar articolele despre Caragiale și Eminescu sunt elaborații târzii, în 1885 și respectiv în 1889), *Convorbirile* nu prea cultivau această îndeletnicire. Din când în când câte o recenzie critică (ca acele ale lui Carp; ultima în 1878 despre poemul *Radu* al lui Ronetti

Roman; apare în 1882 – nr. 12 – cunoscuta recenzie desființătoare a lui P. Missir la vol. *Poesii* de Macedonski) analiza o operă literară. Dar aceasta e o întâmplare în sumarele *Convorbirilor*, recenziile îngăduite – puține – comentând de obicei lucrări din sfera științelor umane. Prin 1875-1880 Miron Pompiliu deținea rubrica „Bibliografie", care comenta – în foarte succinte recenzii – de obicei manuale didactice. Dacă adăugăm interminabilele și diletant greoaiele studii ale lui Scarlat Vârnav Liteanu despre opera lui Alecsandri am epuizat aproape tot ceea ce programau *Convorbirile* în materie de critică.

*

Incursiunea noastră în structurile semnificative ale *Convorbirilor literare* într-o perioadă relativ îndelungată care s-ar opri, formal, în 1885 (când revista e mutată la București) a relevat ici-colo inevitabil și unele dintre momentele mai însemnate care au marcat (în bine sau în rău) existența publicației. Câteva referiri speciale se impun, fără, evident, a relua elementele de natură strict literară care au conferit, de fapt, personalitate revistei. Revenind, în timp, la anii de început ai publicației junimiste vom nota mai întâi că, deși cu un demaraj bun și bucurându-se de o apreciere favorabilă în mediile intelectuale capabile de obiectivitate, revista Junimii are de înregistrat în 1870 un moment de dificultate. Iar pericolul care risca să fie fatal se numea politica. Dintre fruntașii Junimii numai doi făceau politică activă: Petre Carp și – de necrezut ! – năstrușnicul V. Pogor. Acestora li s-au alăturat câțiva dintre junimiștii „de rând". Cum politica iscă pasiuni și spirit partizan, iar junimiștii aveau bune șanse de a face carieră în politică, destui se lasă contaminați. În primăvara anului 1870 C. A. Golescu, însărcinat cu formarea guvernului, îi propune lui Carp intrarea în cabinet, care, la rândul său, a cerut cooptarea și a prietenilor săi Pogor și Maiorescu. E drept, misiunea lui Golescu

a eşuat. Dar în guvernul constituit în aprilie Carp şi Pogor erau reprezentanţi. Probabil că aceste perspective politice i-au îndemnat pe unii junimişti să se facă cunoscuţi cu ajutorul unei publicaţii politice. Carp avea, dealtfel, o anumită experienţă în materie, ca redactor ce era (împreună cu N. Blaremberg şi Aristide Pascal) la ziarul bucureştean *Ţara*. Cum acest ziar era antidinastic şi prinţul ceruse lui Carp renunţarea la coredacţia *Ţării* (condiţie pentru a fi cooptat în minister), nu e exclus ca Petre Carp să se fi gândit la crearea unui ziar ieşean care, printre altele, să dovedească şi lealitatea dinastică a sa şi a prietenilor. Şi cum *Convorbirile* erau o publicaţie de prestigiu, încercată în lupte, cu o neîndoielnică ideologie de orientare conservatoare, utilizarea ei pentru scopuri militant politice părea a fi o soluţie ideală.

Probabil că atunci s-a ivit şi propunerea, la o şedinţă a Junimii, ca revista să-şi schimbe profilul. (Negruzzi, care a notat acest episod, nu i-a precizat data. A menţionat vag că s-ar fi petrecut „vro doi ani după apariţia" *Convorbirilor*. Probabil că nici de astă dată memoria n-a funcţionat ireproşabil. Credem că episodul s-a petrecut, probabil, în primăvara lui 1870, în martie-aprilie. Deci trei ani după apariţia revistei. Din păcate, pentru anul 1869 lipsesc şi însemnările în *Jurnalul* lui Maiorescu şi procesele-verbale ale Junimii, încât verificarea – cu ajutorul acestor documente – nu e cu putinţă.) Fapt este că junimiştii câştigaţi pentru politică au propus societăţii să transforme condiţia *Convorbirilor*. Primele două pagini ar fi fost dedicate comentării evenimentelor politice, restul continuând să fie consacrate literaturii. Ar fi fost vorba, aşadar, de un statut mixtat care nu anula – se argumenta – vocaţia literar-culturală a *Convorbirilor*. Dezbaterile au fost aprinse, chiar violente. S-a amânat decizia cu o săptămână, când votul a relevat paritate de opinii. Totul depindea de cuvântul lui Maiorescu care, deşi la început oscilant, a optat pentru menţinerea statutului *Convorbirilor*. A triumfat astfel raţiunea, prin cumpăna înţeleaptă

a lui Maiorescu. Nu e greu de prevăzut că, dacă decizia ar fi fost alta, destinul *Convorbirilor* s-ar fi frânt, penibil, devreme, pe la începuturi.

Ieşite bine din acest impas, *Convorbirile* şi-au continuat activitatea în cadrele atât de bine consolidate. La sfârşitul anului 1871 (în nr. 22) Negruzzi, într-un anunţ „Către cititori", după ce face un bilanţ succint al celor cinci ani de apariţie, vesteşte că pe viitor revista nu va mai apărea lunar, ci bilunar, fiecare număr având 5 coli (se adaugă deci o coală), şi, în cazuri speciale, chiar cu şase coli, preţul rămânând acelaşi. Se vor putea astfel publica – nefragmentate, argumentează redactorul – romane, nuvele, piese de teatru, descrieri de călătorie, fără a se lăsa la o parte studiile ştiinţifice (istorie, filologie, jurisprudenţă, economie politică). Cititorii erau asiguraţi că pe viitor se va păstra un echilibru mai atent între partea ştiinţifică şi cea literară, mărindu-se spaţiul pentru „articolele beletristice". Anunţul lui Negruzzi, reprodus şi în primul număr din 1872, a fost, se pare, o iniţiativă personală a redactorului. La 21 ianuarie 1872, Junimea ia în discuţie schimbările anunţate în *Convorbiri*. „Se admite – consemnează procesul-verbal – anunciul publicat de I. Negruzzi în *Convorbiri literare* pentru schimbarea formatului foaei, însă numai pe un an până la 1 martie 1873 când are a se pune în discuţie acest lucru".[1] De fapt, Maiorescu şi Pogor ceruseră – din raţiuni financiare – să se revină la 4 coli. Dar decizia anunţată de Negruzzi a rămas definitivă. Din 1872 revista, lunară, are 40 de pagini pe număr. Iar formatul ei (21x27) s-a păstrat până în 1885, când, mutată la Bucureşti, s-a tipărit la o nouă tipografie, la Socec. Ar mai fi de semnalat că Junimea consideră atunci necesară instituirea unui colegiu de redacţie care să asigure calitatea publicaţiei. E drept că Negruzzi, ca redactor, avea o anumită autonomie recunoscută şi

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 344.

acceptată. Dar în 1871 (nr. 10 din 15 iulie) *Convorbirile*, surprinse, s-au lăsat înşelate publicând acea faimoasă poezie *Eu şi Ea* iscălită de Hasdeu cu numele unui inventat poet german. Această farsă a lui Hasdeu (cum se ştie, nu a fost singura !) a iritat Junimea şi, oricâte explicaţii de scuză ar fi oferit Negruzzi, junimiştii erau decişi să adopte măsuri prevenitoare. Aşa credem că trebuie interpretată iniţiativa Junimii – atât de tardivă – de a institui, tot în şedinţa din 21 ianuarie 1872, un „comitet de redacţiune pentru primirea articolelor". Comitetul numit pe un an de zile era format din Negruzzi, Maiorescu, Pogor. Dar, ciudat, misiunea acestui triumvirat era să vegheze numai pentru articole şi studii. Ceea ce înseamnă că beletristica rămânea mai departe în responsabilitatea exclusivă a lui Negruzzi cu amendamentul precizat. Dar valabilitatea deciziei din ianuarie a fost neaşteptat de scurtă. La şedinţa din 5 mai Maiorescu şi Pogor „se desistă de a mai face parte din comitetul de redacţiune" întrucât în nr. 2/1872 Negruzzi ar fi introdus lucrări fără a-i consulta în prealabil. (Să fie vorba de articolul – nesemnat – *Mişcarea literară în România* ? Posibil. Mai greu de crezut e că incidentul ar fi fost provocat de articolul lui Şt. Vârgolici care recenza negator revista *Tranzacţiuni literare şi ştiinţifice*. În acelaşi număr era inserat şi poemul lui Alecsandri *Dumbrava roşie*). Dată fiind demisia celor doi membri, Comitetul dispare „hotărându-se ca să rămână redacţia asupra lui I. Negruzzi ca şi mai înainte"[1]. Stăpân pe soarta *Convorbirilor* (ceea ce nu însemna că cenaclul nu continua să avizeze – prin discuţiile pe marginea lucrărilor citite la reuniunile săptămânale – materia diversificată ce intra în paginile revistei), Negruzzi a vegheat, devotat şi responsabil, îngrijindu-se de tot şi de toate (alcătuirea sumarelor, corespondenţe cu colaboratorii şi abonaţii, colectarea de abonamente, tipografie, corectură, acoperirea

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 454.

deficitului financiar ş.a.m.d. – pe care nu o dată le acoperea de unul singur). Din când în când, în timpul vacanţelor de vară sau când redactorul era indisponibil (cum s-a întâmplat în 1880), Miron Pompiliu îl ajuta (sau îl înlocuia temporar) pe Negruzzi în complicatele treburi redacţionale. Apoi lucrurile reintrau în normal. Negruzzi purtându-şi mândru, sigur pe sine şi fără să se tânguie, povara redacţională a celei mai importante publicaţii din ţară. Nimic deosebit de semnalat în ciclul evolutiv al existenţei *Convorbirilor* până în 1885. A doua farsă a lui Hasdeu – petrecută în 1875 –, deşi usturătoare, nu a putut compromite o revistă care îşi cucerise un prestigiu binemeritat. În *Convorbiri literare* se publica, indiscutabil, tot ceea ce aveau mai distins literatura şi cultura românească. Se îndreptau spre revista ieşeană chiar şi foştii adversari – ca Hasdeu, Şt. C. Mihăilescu, D. A. Laurian, V. A. Urechia, T. Cipariu etc. *Convorbirile* nu mai erau de mult o revistă moldoveană, ci una naţională, având sediul la Iaşi.

*

Dar în 1885 această din urmă inadvertenţă dintre... formă şi fond avea să ia sfârşit, revista mutându-şi sediul la Bucureşti. Numit profesor la Universitatea bucureşteană, la catedra rămasă vacantă prin moartea lui Vasile Boerescu, Negruzzi ia revista cu el. Junimiştii ieşeni, într-o neaşteptată ieşire de „proprietari", stăruie ca revista să rămână la Iaşi (cel mai vehement a fost N. Gane, care se şi vedea redactorul *Convorbirilor*). Dar Negruzzi, care se ştia, el, unicul proprietar şi director, nu acordă mare atenţie pretenţiei colegilor de cenaclu, iar Maiorescu (ca şi ceilalţi corifei) ratifică decizia prietenului său. Dealtfel, cum vom arăta mai încolo, chiar Junimea ieşeană încetase de mult să mai fie cea de odinioară. Principalii combatanţi (cei cu greutate în creaţie şi dezbateri) dispăruseră, fie prin mutare, fie prin deces, fie prin dezertare sau dezinteres, iar la Bucureşti

funcţiona – datorită invitaţiei şi stăruinţei lui Maiorescu, stabilit în capitală, încă din 1874 – o filială a Junimii care tindea să ia locul celei din Iaşi. Ajuns cu revista la Bucureşti, Negruzzi înţelege să se despovăreze de corvoada administraţiei. Depăşise de mult stadiul entuziasmului tineresc, era obosit şi nici nu putea transplanta în capitală habitudinile patriarhale din urbea Iaşilor, unde totul putea fi înfăptuit de unul singur. Stabileşte deci prin contractul încheiat cu tipografia-editură „Socec şi Teclu" că aceasta se va ocupa de tot ceea ce reprezintă partea administrativă a revistei (imprimare, expediere la abonaţi, difuzarea pe piaţă), el rezervându-şi responsabilitatea „regaliană" de redactor. Redacţia e la locuinţa lui Negruzzi din Str. Romană nr. 25, iar administraţia la sediul tipografiei, pe Berzei 96. Editura modifică, potrivit dimensiunilor tipografice aici uzitate, formatul revistei şi *Convorbirile* îşi continuă existenţa în acest nou cadru.

Nu se poate însă spune că nu se constată o schimbare. Nu e vorba numai de ţinuta grafică – mai îngrijită şi beneficiind, pentru prima oară, de material iconografic (în alb-negru) destul de bine executat. Se produce şi o modificare, însemnată, de structură. Treptat, dar decis, în sumare ocupă un loc preponderent rubricile ştiinţifice, cu deosebire istoriografice. Se publică masiv lucrări compacte de istorie semnate de Ion Bogdan, D. Onciul, V. A. Urechia, Al. Papadopol-Calimach, Şt. Emilian, G. Popovici. Acestora li se asociază nelipsitele studii de estetică şi filozofie – pedante, îmbâcsite, stufoase şi înfricoşător de lungi – semnate de C. Leonardescu şi Mihai Strajanu. Sunt inserate chiar şi studii de economie politică cum e, de pildă, cel al lui Th. Nica despre problema agiului sau al lui P. Missir (din 1886), despre „noţiunea valorii", după cum N. Mandrea publică (tot în 1886) docte şi ample studii juridice (*Magistratura în statul român*). Vin la rând studiile de filologie şi folcloristică (Odobescu, Th. Burada, Şăineanu, G. I. Lahovari, Papadopol-Calimach). Ce-i

drept, ele erau găzduite şi înainte. Numai că atunci ele se echilibrau altminteri în sumare cu paginile acordate literaturii şi, oricum, epoca luptelor pentru ortografie era de mult încheiată victorios.

Literatura cedează tot mai mult spaţiul în favoarea acestor discipline ştiinţifice, uneori destul de îndepărtate. Mai grav e faptul că şi în compartimentul dedicat literaturii, tot atât de treptat şi decis, terenul e ocupat de grafomani, debutanţi fără har sau chiar de mai vechi semnatari a căror lipsă de vocaţie fusese de mult stabilită (Volenti, Virgil Oniţiu, T. Robeanu, Ollănescu-Ascanio, A. C. Cuza, Bengescu-Dabija, Gregoriade-Bonachi, Ciru Oeconomu, Xenofon Gheorghiu, I. N. Roman, Kotzebue ş.a.m.d.). E drept că, din când în când, se inserau poezii de Eminescu (în 1885 *Sara pe deal*), iar în 1885 s-a publicat *Ovidiu* de Alecsandri şi *D-ale Carnavalului* de Caragiale, că în 1889 s-a publicat *O făclie de Paşti* şi *Grand-Hôtel Victoria română* sau două postume eminesciene. Să adăugăm apoi debuturile remarcate ale lui Vlahuţă, Duiliu Zamfirescu (cu poezie şi apoi nuvelistică), ceea ce confirmă opinia că vechiul prestigiu al *Convorbirilor* nu s-a pierdut încă.

Dar cine citeşte azi atent colecţia revistei de după 1885 nu-şi poate reprima impresia justificată că lucrurile se îndreaptă spre degringoladă. Pentru că de acum încolo literatura adevărată se împuţinează treptat, înghesuită între studiile ştiinţifice şi producţia manufacturierilor. Tonul în numere de-a rândul îl dau aceştia din urmă şi nu paginile aurite ale valorilor autentice. Dacă ne este îngăduit un uşurel joc de cuvinte am spune că literatura de excepţie tinde să devină o excepţie în *Convorbiri literare*. S-ar putea obiecta că vina nu este a redacţiei, ci a epocii care, spre sfârşitul deceniului al optulea, începe să cunoască ştiuta perioadă de interregn ce avea să dureze destul, cam (cu excepţiile cunoscute) până după primul război mondial. Aşadar, redacţia nu a avut de ales. A trebuit să publice literatura timpului, altfel spus

producţia literară ce i se oferea. Aceasta este foarte adevărat. Dar tot atât de adevărat este că, indiferent de cauze şi motivaţie, după 1885 *Convorbirile* pălesc progresiv, pierzând din importanţa pe care o deţinuseră autoritar două decenii hotărâtoare pentru evoluţia literaturii. Lovinescu apreciase că din 1885 ciclul Junimii şi al *Convorbirilor* trebuie considerat „ca definitiv încheiat". Aprecierea e profund adevărată. Ciclul se încheiase într-adevăr definitiv pentru că literatura şi cultura română intrau într-o altă, deosebită, etapă pe care *Convorbirile* n-o mai controlau. Şi nu o mai puteau controla pentru că nu o mai reprezentau. Numai că aprecierii lui Lovinescu trebuie să i se aducă dacă nu un corectiv, cel puţin o preciziune. Definitivul vestit de Lovinescu ca petrecut în 1885 e, de fapt, numai începutul sfârşitului. Criza avea să fie lungă, dureroasă şi, adesea, penibilă. Sfârşitul era însă inevitabil.

3. Acest tablou de ansamblu presupune relevarea detaliilor fără de care imaginea rămâne dacă nu tulbure, oricum insuficient eclerată. Nu e vorba, ne grăbim să adăugăm, de creionarea unor medalioane sau portrete ale personalităţilor Junimii, operaţiune dealtminteri inutilă. E, credem, pur şi simplu necesar să ne oprim la câteva dintre momentele cheie care au marcat evoluţia Junimii şi au constituit-o ca organism unitar, până a devenit o direcţie precizată în spiritul public: junimismul. Pentru că, într-adevăr, aceste momente cheie au creat liantul necesar sudării unei societăţi cu o structură eclectică. Iar Junimea avea, indiscutabil, nevoia unei asemenea substanţe liante cu ajutorul căreia s-a putut înfăţişa lumii, în numai câţiva ani de la constituire, ca o societate cu înţelegere ideologică comună asupra tuturor aspectelor fenomenului românesc. Acest proces, atât de rapid dezvoltat, a creat ceea ce apoi s-a numit spiritul junimist.

Cu siguranţă că primul dintre aceste „momente cheie" a fost discuţia în problema ortografiei. Să precizăm din capul locului – fie şi chiar prin repetiţie – ceea ce am notat, în treacăt, mai sus.

Dezbaterile din Junimea în problema ortografiei, ca şi polemicile viitoare în jurul acestei chestiuni, depăşesc zona de interes strict filologic. E, de fapt, o componentă – cea dintâi – afirmată în bătălia angajată de societatea ieşeană pentru reevaluarea, din altă perspectivă, a fenomenului cultural-ideologic românesc. Cum se întâmplă adesea, acest înalt comandament nu a apărut limpede dintru început. Discuţiile în problema ortografiei au pornit din raţiuni strict pragmatice. Cum Junimea avea ambiţioase intenţii editoriale, stabilirea unei ortografii – într-o perioadă în care se bâjbâia în căutarea unei soluţii judicioase – era un act absolut necesar. Negruzzi îşi amintea că încă în vara lui 1864, când după terminarea primului ciclu de prelecţiuni junimiştii au plecat care încotro în vacanţă, unii dintre ei au primit însărcinarea de a medita la problemele ortografiei. Printre aceştia a fost şi secretarul Junimii, încă nedeclarat perpetuu. Ar fi preparat un întreg proiect, probabil fără nici o sistemă, de vreme ce în septembrie 1865 (cu puţină vreme deci înaintea clarificărilor Junimii în această chestiune) corespondenţa lui Negruzzi era scrisă cu o ortografie bizară (ca în citata epistolă către Gregoriade-Bonachi). La sfârşitul toamnei lui 1865, mai precis la şedinţa din 5 noiembrie, „se încep discuţiile asupra ortografiei române". Discuţia debutează cu lectura amintitului proiect (procesul-verbal al şedinţei îl înalţă la demnitatea de „tractat") întocmit în 1864 de Negruzzi. Obiecţiile se ivesc pe dată, controversele se încing până târziu „la 1½ după miezul nopţei". Duelul verbal – pentru că nu s-a trecut de acest stadiu primar – a fost nul în rezultate, încât, consemna procesul-verbal, „ne separăm convingându-ne că nici unul nu ne-am lămurit chestiunea în toată întinderea ei. Se amână dezbaterile – nota optimist secretarul şedinţei – până la vreo şedinţă viitoare cu speranţa că atunci se vor afla mai multe punturi de conciliaţiune"[1]. De-abia peste două săptămâni, la reuniunea

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 433.

de la 19 noiembrie, aşteptatele concilieri şi clarificări încep să se profileze. Maiorescu aduse spre lectură prima parte din lucrarea sa *Despre scrierea limbei române*. Era – au trebuit să recunoască junimiştii – „o temelie solidă pe care se putu ridica o sistemă naţională". Chiar dacă au mai avut loc controverse pe marginea capitolelor aduse săptămânal spre lectură de Maiorescu, de astă dată era un schimb de opinii în jurul unui proiect temeinic cugetat. „Trebuie însă notat că, de la o vreme, orice îndărătnicie dispăru – şi în faţa unei serioase argumentări toţi se uneau."[1] Vraja artei maioresciene de convingere şi seriozitatea argumentului propus, o dată intrate în acţiune, nu au întârziat să-şi dezvăluie eficienţa. Că Maiorescu a izbutit în câteva săptămâni ceea ce nu reuşise nu numai Junimea, dar mai toate orientările lingvistice româneşti (etimologismul lauriano-ciparian şi fonetismul pumnist) nu trebuie să surprindă. În anii studiilor sale vieneze sau la Berlin, Maiorescu fusese mult preocupat de problemele filologice. În ianuarie 1900, în aşa-numitul de el „examen de biografie intelectuală", în dreptul întrebării: ce cărţi au exercitat cea mai mare influenţă asupra dvs. în anii formaţiei spirituale, nota – printre cele şase cărţi citate – lucrarea lui Max Müller, *Vorlessungen über die Wiessenschaft der Sprache*, vol. 1.[2]

---

[1] I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 44.

[2] Cf. T. Maiorescu, *Jurnal*, nr. 21, B.C.S., Mss. 11 389. Vezi şi articolul nostru *O autobiografie intelectuală a lui T. Maiorescu*, *Luceafărul*, 21 iulie 1973. Ne grăbim să precizăm că pe Max Müller se pare că l-a citit totuşi, la o lună după ce a terminat redactarea studiului său despre ortografie. O dovedeşte însemnarea din *Jurnal* de la 5 ianuarie 1866 când, preocupat de elaborarea manualului de logică la care de mult năzuia, ajunge la concluzia că „adevărata carte de logică ar fi «Logică şi gramatică»", altfel spus că logica trebuie „scoasă din limbă". Se decide, în consecinţă, pentru lecturi sistematice pe această direcţie de el stabilită: Max Müller, Steinthal, Heyse, Iacob Grimm. Cu siguranţă că unele dintre

Studiase, mai înainte, alte lucrări de lingvistică. Solidele sale cunoştinţe în materie, bunul-simţ şi raţionalismul formaţiei sale intelectuale l-au ajutat (deşi nu era „un specialist") să taie nodul gordian, postulând la 1865-1866 principii care au învins treptat pentru a rămâne, cele esenţiale, valabile şi astăzi. A fost primul succes al Junimii (recoltat, ce-i drept, nu imediat, dar destul de repede), în ciuda opoziţiei cercurilor conservatoare din acest domeniu.

Aproape simultan cu discuţiile despre sistemul ortografic se desfăşoară şi cele pentru alcătuirea unei antologii a poeziei de până la 1865. (De fapt discuţiile pentru antologie au început mai devreme, încă din octombrie, dar apoi au continuat şi după începerea discuţiilor pe marginea studiului elaborat de Maiorescu.) Cum se vede, şi această dezbatere care avea să producă prima piesă junimistă de răsunet în procesul de evaluare a culturii epocii a pornit de la nevoi strict pragmatice. Ideea critică a evaluării nu a fost deci deliberată. S-a ivit pe parcurs în urma opiniilor exprimate în Junimea. Societatea îşi propusese ca una dintre primele cărţi pe care urma să le editeze tipografia ei să fie o antologie a poeziei româneşti de până atunci pentru a satisface ştiute utilităţi didactice (dealtfel, mai toate proiectele de editare urmăreau asemenea scopuri). Totul se anunţa foarte simplu. Junimiştii mai pricepuţi în ale literaturii au primit însărcinarea de a citi opera unui poet pentru a selecta ceea ce i se

---

lucrările acestor autori, pe care le avea în biblioteca sa, le-a consultat şi mai înainte. Dar acum le studiază cu un scop mai precis: „Ieri ca şi astă seară am înghiţit pe nerăsuflate *Prelegerile despre ştiinţa limbii* de Max Müller. Excelentă carte. Cea dintâi prelegere, cam searbădă, nu te-ar face să bănuieşti deloc această efervescenţă de cunoştinţe ştiinţifice şi această căldură. A doua prelegere – excelentă. Am ajuns acum la a şaptea. După aceea o voi studia complet cum trebuie şi voi face excerpte" (*Însemnări zilnice*, p. 122).

pare viabil. Propunerile urmau să fie supuse aprobării societății, după care să fie integrate în sumarul general. La sorocul stabilit, fiecare a venit cu piesele alese. A început lectura. Maiorescu din Bolintineanu, Negruzzi din Donici, Scheletti din Alecsandri, Pogor din Văcărescu. Se pare că – așa își aduce aminte Negruzzi – primul a intervenit Maiorescu care a început să citească o poezie din Bolintineanu (în procesul-verbal al ședinței din 26 octombrie întocmit de secretar se notează că s-a început cu lectura din Donici. Dar e posibil ca Negruzzi, care a redactat a doua zi procesul-verbal, să se fi trecut – cu de la sine putere – pe dânsul ca fiind cel dintâi lector). Pogor respinge râzând poezia lui Bolintineanu, ceea ce îi indignă pe Gane, Scheletti și Negruzzi, obișnuiți să acorde considerație autorului legendelor istorice. Apelară la magistratura lui Maiorescu care – stupoare ! – în loc să-l pună la punct pe Pogor, îi dădu integral dreptate. Începură discuțiile în contradictoriu, încinse ca totdeauna în chestiuni litigioase, când – fatal – căzu întrebarea ce este o poezie rea, ba chiar Pogor, căruia îi plăcea să meargă la originea lucrurilor, interogă conclavul, cu o naivitate disimulată, „ce este poezia". Evident, o asemenea „lesnicioasă" problemă de estetică generală nu a putut fi exprimată cum se cuvine în atmosfera încărcată de iritare. Opera lui Donici și cea a lui Alecsandri nu au avut în seara aceea o soartă mai bună. Au fost totuși reținute (consemnează procesul-verbal) trei fabule ale lui Donici, cinci poezii din Alecsandri (printre care *Groza, Ceasul rău, Pescarul Bosforului*) și șase din Bolintineanu. Văcărescu a fost respins cu totul „rămânându-i însă meritul – precizează același proces-verbal – de a fi produs cea mai memorabilă ilaritate în toți ascultătorii". Lecturile au continuat în următoarele două ședințe pe marginea operei lui Gr. Alexandrescu, Nicoleanu, V. Alecsandri, C. A. Rosetti, G. Crețeanu, A. Mureșanu, Tăutu, Heliade, Grandea și Aricescu (opera ultimilor trei „se espune râsului tuturor"). Pentru sumarul proiectatei antologii s-a reținut în continuare

neașteptat de puțin. De unde la început se credea că sumarul va fi atât de bogat încât va depăși dimensiunea unui volum, se constată că, de fapt, materialul de reținut e atât de subțiratic încât proiectata antologie nici nu poate fi realizată.

Proiectul și dezbaterile – după trei furtunoase reuniuni – au fost abandonate în favoarea altei chestiuni, socotită mai utilă. Din 5 noiembrie au început discuțiile despre ortografie care au ținut „afișul" până la 3 decembrie, când e consemnată „terminarea tractatului despre scrierea rumână". De la 7 decembrie la 5 ianuarie 1866 se discută exclusiv probleme organizatorice (programul Junimii, subiectul prelecțiunilor pe 1866). Apoi spațiu alb în procesele-verbale tocmai până în octombrie 1871, când treburile secretariatului sunt încredințate lui Xenopol. Întrebarea e când anume a intrat în dezbaterea Junimii vestitul studiu maiorescian despre poezia la 1867. În *Amintiri* Negruzzi lasă a se înțelege că aceasta s-a petrecut imediat, în toiul discuțiilor. (Lovinescu în monografia sa despre Maiorescu acceptă și el această ipoteză cu totul improbabilă.) Dar procesele-verbale contrazic pe Negruzzi și Lovinescu. Dacă Maiorescu ar fi adus cu sine la a doua reuniune – cum susține Negruzzi și acceptă Lovinescu – prima parte din studiul său asupra poeziei, cu siguranță că procesul-verbal ar fi consemnat evenimentul. De ce ar fi ignorat procesul-verbal al ședinței lectura primei părți din acest foarte important (pentru Junimea) studiu și a găsit cu cale să menționeze, la 19 noiembrie, „lectura tratatului de scrierea română de Maiorescu (partea I principiul general)" ? E însă indiscutabil posibil ca la această reuniune, când s-au continuat lecturile pentru antologie, Maiorescu să fi dezvoltat oral oarecari considerații estetice clarificatoare dintre care unele vor fi fost înglobate în partea întâi a studiului din 1867. Dacă l-ar fi scris integral în 1866 îl publica de îndată, așa cum a procedat și cu cel despre ortografie. În *Jurnalul* său, incomplet pentru această perioadă, există însemnări pentru lunile ianuarie-februarie.

Nimic despre noua scriere care, dacă ar fi fost concepută, era menţionată. Dimpotrivă, Maiorescu era acum preocupat – cum am subliniat mai sus – de elaborarea manualului său de logică, după o nouă metodologie, în care scop se dedică unui studiu sistematic al operei unor autorităţi în materie de filologie. Apoi, în februarie, s-a petrecut evenimentul detronării lui Al. I. Cuza. Junimiştii au fost preocupaţi de acest eveniment care, la Iaşi, a avut consecinţe politice grave. Deşi Maiorescu, ca mulţi alţi junimişti, era acum cu totul departe de activitatea militantă, gravitatea faptului politic în Iaşi, cu periculoasele acţiuni separatiste, l-a implicat. Junimiştii au editat şi un ziar antiseparatist local. Cu siguranţă că Junimea, de nu şi-o fi sistat o vreme cu totul reuniunile, nu avea dispoziţia necesară dezbaterii unor aride probleme de estetică.

Să admitem deci că elaborarea primului studiu maiorescian de critică literară a fost scris în vara şi toamna lui 1866 pentru a apărea în 1867 în *Convorbiri* (chiar – cum se ştie – de la primul număr). Indiscutabil e însă faptul că imboldul pentru a-l scrie, ca şi problemele pe care urma să le abordeze, l-a primit de la dezbaterile Junimii din octombrie-noiembrie 1865. Atunci i s-a revelat calitatea mediocră a liricii româneşti, ca şi faptul că degradarea ei s-ar datora în cea mai mare măsură pătrunderii politicii în teritoriile, voite eterate, ale poeziei. Pentru constituirea ideologiei literare a junimismului, discuţiile pentru antologie, ca şi lectura mai târzie a studiului conducătorului ei spiritual, au fost negreşit hotărâtoare: „De acolo – se confesează Negruzzi – prinserăm a ne preschimba ideile despre condiţiile pe care poezia în general trebuie să le întrunească pentru a corespunde scopului ei, despre ce poate şi ce nu poate fi obiectul unei poezii, care este forma în care subiectul trebuie tratat, ce rol joacă imaginaţia şi talentul, de ce ajutor este învăţătura şi ştiinţa şi alte multe". Să transcriem apoi şi această mărturisire: „Scrierea lui Maiorescu deschide, la cei mai mulţi dintre noi,

orizonturi nouă. Până atunci noi judecam valoarea unei poezii numai după un instinct natural, fără a cerca să analizăm cauzele pentru care cutare poezie ne place, iar cutare alta ne pare rea. De atunci încoace lucrurile se schimbară, încetul cu încetul critica îşi făcu loc în Societate, şi după un şir de ani, aşa ne deprinseserăm cu oarecare idei fundamentale comune, încât adesea ne înţelegeam prin simple semne fără multă vorbă"[1]. Iar ideologia literară a ocupat – cum se ştie – funcţiuni hotărâtoare în procesul (destul de rapid) de constituire a junimismului ca o direcţie criticistă în cultura românească a epocii. Se poate spune, aşadar, fără a greşi, că anii 1865 şi 1866 au fost hotărâtori pentru constituirea junimismului. Îşi apropiase câteva principii estetice (de fapt de ideologie literară) fundamentale care vor conduce nu numai ostilităţile junimismului până târziu spre sfârşitul veacului XIX, dar şi cele de impunere a noilor valori selectate de Junimea. Opiniile sale antipaşoptiste, ca şi, mai ales, blamarea violentă a postpaşoptismului (caricatură hilară a tradiţiei paşoptiste), altfel spus a liberalismului de acum, în 1866 au început să se configureze.

Anul 1867 avea să întregească junimismul cu una dintre dimensiunile sale fundamentale. Şi tot datorită lui Maiorescu. Este vorba, firește, de nu mai puţin vestitul studiu cunoscut apoi sub denumirea *Contra şcoalei Bărnuţiu* la care am adăuga eseul din 1868 *În contra direcţiei de astăzi în cultura română*. Cu aceste contribuţii maioresciene din 1867 şi 1868 junimismul îşi precizează şi programul său ideologic. De ideologie – precizăm – socio-politică fundată pe un netăinuit *Weltanschauung* filozofic, sociologic (de filozofie socială) şi politic. Ne vom ocupa într-un capitol special de ceea ce considerăm a fi ideologia junimistă. Aici vom spune numai că mai toate ale sale motive ideologice

[1] I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 68.

esențiale le aflăm în aceste două studii din 1867 și 1868: critica pașoptismului din perspectivă conservatoare, evoluționismul utilizat pentru demonstrarea necesității înghețării stărilor socio-politice, atitudinea față de instituțiile liberale statuate prin constituția de la 1866, conservatorismul luminat pe plan politic și – mai ales – critica formelor fără fond, formulă criticistă care exprima sintetic și expresiv întreaga ideologie junimistă. „Vițiul radical în ele și, prin urmare, în toată direcția de astăzi a culturei noastre – scria Maiorescu în eseul din 1868 – este *neadevărul*, pentru a nu întrebuința un cuvânt mai colorat, neadevăr în politică, neadevăr în poezie, în aspirări, neadevăr în gramatică, neadevăr în toate formele de manifestare a spiritului public"[1]. Să adăugăm că aceste puncte de vedere ideologice nu-l exprimau numai pe Maiorescu și pe ceilalți fondatori ai Junimii. Erau opinii unanim acceptate de întreaga societate (atitudinea opozantă a lui Xenopol se va produce de-abia în 1870) care a ajuns la acest consens în urma lecturilor colective sau numai a prezentării unor opere fundamentale pentru această concepție (de pildă opera lui H. Th. Buckle, a lui Spencer), a dezbaterilor și explicitărilor îndelungate. Apoi, chiar cele două studii ale lui Maiorescu au fost, înainte de a fi publicate, citite, discutate și aprobate de conclavul junimist. Ele au găsit desigur în Junimea o atmosferă preparată pentru a fi receptate cum se cuvine de cei ce aveau însușirile intelectuale necesare unor asemenea operații de evaluare. Cât privește autoritățile Junimii în această materie, cei ce creau opinia în cenaclu – Pogor, Carp, Th. Rosetti – erau în perfectă consonanță cu concepția lui Maiorescu. Ba s-ar putea spune că Maiorescu a dat expresie scrisă unei concepții deja configurate în Junimea, la constituirea căreia Carp și Pogor au îndeplinit roluri de primă însemnătate. Nu greșim dacă, ducându-ne gândul până la capăt,

[1] T. Maiorescu, *În contra direcției de astăzi în cultura română*, în *Critice* (ediție de Domnica Filimon), E.P.L., 1967, vol. I, p. 147.

afirmăm – ceea ce vom demonstra în alt capitol – că în planul ideologiei junimiste (ca şi în cel al politicii) vioara întâi a fost Carp şi nu Maiorescu. Oricum, prin studiile din 1867 şi 1868 ideologia junimistă se afirmă public în obişnuita, de acum, ţinută a sa polemică. Şi nu se poate spune că între criticismul din sfera ideologiei literar-culturale şi cel din planul ideologiei socio-politice nu se stabilise un consens perfect. Se întregeau lămuritor, împrumutându-şi motivele, în esenţă aceleaşi. Junimismul îşi cristalizase osatura doctrinară şi o afirma public cu o consecvenţă intransigentă izvorâtă din conştiinţa că structurile moderne ale României au fost înălţate pripit cu material împrumutat de aiurea, dar nepotrivit postamentelor durate de veacuri. Totul trebuia reevaluat şi edificiul reconstruit lent şi metodic, după legi şi necesităţi proprii. Şi cum se putea ajunge la realizarea acestui superior scop moral dacă nu prin negaţie ? Prin negaţia hotărâtă nu atât a edificiului înălţat, cât a principiilor ce i-au guvernat geneza şi – mai ales – dezvoltarea.

Se ştie că cele două studii la care ne-am referit au declanşat riposta cercurilor politice liberale ca şi a transilvănenilor, după cum studiul despre poezie a ridicat protestul literaţilor care se vedeau coborâţi de pe soclu. Firește că protestul nu se limita la cercurile strict şi nemijlocit interesate. Acestora li se asocia opinia publică obişnuită cu un anume registru de valori, acum brusc supus unei operaţii justificate de năruire cu forţa. O vreme, junimismul a fost în conflict cu majoritatea opiniei publice. Concilierea avea să se producă peste un deceniu şi mai bine. Şi a fost durabilă. Se cuvine spus că de obicei se fac referiri la polemicile angajate între junimism şi mulţii săi adversari. Se neglijează însă că din 1868, după ce direcţia sa ideologică devenise cunoscută, junimismul nu a recoltat numai reacţii dezaprobatoare. Nu au lipsit nici comprehensiunea şi chiar acordul deschis exprimat. Aceste atitudini aprobatoare au venit acum din tabăra partidului conservator. (Din 1878 încolo se vor

crea punţi şi cu anumite cercuri din partidul liberal.) Fără a intra deocamdată în detalii, vom menţiona numai faptul nud că invitarea junimiştilor în 1870-1871 de „a face" politică militantă în cadrele organizate ale partidului conservator nu este deloc o întâmplare. Dimpotrivă, e consecinţa perfect motivată a concepţiei afirmate cu atâta forţă polemică de junimism. Şi cum spiritul conservator, sau cel puţin antiliberalist, a fost nota caracteristică a direcţiei junimiste, era firească invitaţia partidului conservator. În 1870 junimiştii, prin Carp şi Pogor, intră în guvern, iar din 1871 dau primul contingent – apreciabil ca număr – de parlamentari. Am adăuga chiar faptul că opiniile junimiste nu şi-au oprit ecoul în tabăra conservatoare. De ele a luat cunoştinţă şi principele Carol, înconjurându-le cu simpatie. Aşa se explică, printre altele, atenţia principelui faţă de Maiorescu cu ocazia vizitei efectuate la Iaşi în aprilie 1871. Am socotit aşadar necesar să relevăm că ideologia junimistă a creat nu atât terenul, cât raţiunea afilierii grupării în cadrele partidului conservator.

*

Până în 1871 junimismul îşi dezvoltase şi afirmase ideologia. O ideologie care pentru a se impune trebuia să procedeze prin negarea direcţiei (sau direcţiilor) existente. Numai pe terenul curăţat prin demolare se va putea dura o nouă orientare. Sigur că dezideratele juvenile ale acestei pleiade de iconoclaşti nu s-au realizat cum au dorit şi au fost nevoiţi să anunţe şi să militeze pentru impunerea orientării lor într-un climat încă bine îmbibat de prestigiul celor vechi. (Izbânda direcţiei junimiste se va înfăptui mai târziu, cu o lentoare neaşteptată. Şi nu va fi niciodată deplină.) Dar în primii ani era firesc să se procedeze numai prin negaţie. Că elemente ale direcţiei junimiste le aflăm implicate (şi le putem determina pe cale deductivă) chiar în

atitudinile negatoare din primii cinci-şase ani de activitate a Junimii este foarte adevărat. Ceea ce a fost însă prevalat acum a fost, cu siguranţă, spiritul negator. Momentul afirmativ, după atâta negaţie vehementă, nu mai putea întârzia. Mai ales că junimismul nu se voia numai o orientare care oferea exclusiv instrumentele ideologice necesare analizei critice a civilizaţiei moderne pripit edificate, ci vădea neascunse intenţii constructive. În consecinţă, după şapte-opt ani de atitudine criticistă, junimismul se decide pentru afirmarea direcţiei sale. Momentul acesta afirmativ e marcat, firește, tot de Maiorescu prin neuitatul său studiu din 1871, *Direcţia nouă în poezia şi proza română*. (Studiul apare în numerele 6 şi 14 din *Convorbiri* pe anul 1871 şi în numerele 6, 7 din 1872.)

Evităm cu bună ştiinţă detalierile analitice în acest capitol consacrat exclusiv reconstituirii istoricului junimismului. Vom nota numai că Junimea a considerat terminată etapa acumulărilor şi prin ceea ce publicase în cei patru ani de când apăreau *Convorbirile*. Putea deci anunţa noua direcţie. Şi poate că, cel puţin parţial, nu e hazardată opinia unor cercetători potrivit cărora fără apariţia lui Eminescu în paginile *Convorbirilor* Maiorescu nu s-ar fi încumetat să anunţe direcţia sa. Iar Eminescu apare în *Convorbiri* – se ştie – în 1870. Chiar dacă această opinie se hrăneşte în bună măsură din perspectiva istoricului literar de astăzi care ştie ce a reprezentat Eminescu după 1885 în lirica noastră, e incontestabil că de-ar fi lipsit autorul *Epigonilor* Maiorescu nu ar fi avut la îndemână o dimensiune esenţială pentru a construi noul edificiu. Apoi la proză apăruse Xenopol cu substanţialele sale studii de filozofie a culturii, Panu cu studiile de istoriografie care dezvăluiau mari virtuţi de polemist, studiile filologice ale lui Burlă şi Lambrior, ciclul „studiilor asupra maghiarilor" de Slavici. (În epocă nu se prea făceau deosebiri între proza beletristică şi cea cultural-filozofică. Aşa se explică de ce a vorbit şi Maiorescu în studiul său despre „proza

ştiinţifică". Dealtfel, unii nu vor accepta această „discriminare" nici mai târziu, după 1900. Iorga, de pildă, îngloba senin cultura în sfera artei, convins fiind că procedeul e perfect justificat.) Pare paradoxal (şi nu este), dar tocmai existenţa acestui capitol masiv – mult comentat pentru ecoul stârnit în epocă – de proză ştiinţifică a îngăduit lui Maiorescu să poată închipui capitolul despre proză din *Direcţia nouă*. Aceste proze ştiinţifice nu au fost adăugate cu îngăduinţă, nu au îndeplinit o funcţiune complementară prozei estetice. Dimpotrivă, au îndeplinit rolul de pivot. Cu nuvelele lui Gane, cu *Copiile de pe natură* ale lui Negruzzi (Odobescu era – orice s-ar zice – oricum asociat aici, cum să spunem ?, cam cu anasâna), nu se putea releva „juna direcţie" în proză.

Să spunem apoi că studiul din 1871-1872, deşi marca o etapă nouă în evoluţia junimismului, relua motive şi modalităţi din mai vechile studii. Nu e vorba numai de faptul că şi aici aflăm instalate în locul de onoare principiile – scumpe junimismului – ale autenticităţii, ale adevărului în evaluarea artistică, a separării sferelor, altfel spus ale afirmării esteticului în actele de evaluare. În egală măsură putem detecta aici şi criticismul din studiile precedente (de pildă din *O cercetare critică...*). Apelul la metodologia criticistă era rodul unei strategii diplomatice de mare fineţe. Era greu, dacă nu imposibil de documentat calitatea estetică autonomă a liricii unor T. Şerbănescu, Matilda Cugler, D. Petrino, S. Bodnărescu. Cum evaluarea se stabileşte însă prin comparaţie, Maiorescu a refăcut din nou peisajul poeziei de până la 1867 citând masiv şi comentând, cum se cuvenea, producţia unor versificatori ca Pătârlăgeanu, P. Grădişteanu, Justin Popfiu, Iosif Vulcan, I. C. Drăgescu, Ciru Oeconomu, Costache Ghimpeanu. Pe acest fond al „mijlocului literar în care le aflăm", lirica poeţilor modeşti din *Convorbiri* îşi dezvăluia cu adevărat valoarea. Procedeul îl reîntâlnim utilizat şi la capitolul proză cu aceleaşi mijloace şi scop.

Furtuna de proteste care s-a declanşat instantaneu, încă după apariţia primei părţi din studiul lui Maiorescu, şicanările adversarilor care se vedeau nu numai negaţi ca până acum, dar li se anunţau înlocuitorii !, au umplut paginile – multe – ale publicaţiilor inamice. Dar deasupra înverşunării adversarilor – omeneşte explicabilă – a rămas triumful justificat al direcţiei junimiste. O direcţie cu adevărat înnoitoare, care a deschis un drum aurit evoluţiei culturii româneşti. Epoca de glorie, marea epocă a clasicilor literaturii române din secolul XIX a fost, incontestabil, vestită prin *Direcţia nouă*.

*

Cu un an înainte de ivirea acestui moment constructiv-afirmativ, junimismul îşi adăugase o dimensiune a sa, egal de importantă. E vorba de angajarea fruntaşilor Junimii în politica militantă. Spuneam mai sus că ideologia junimistă de coloratură esenţialmente conservativă a creat motivaţia cooptării grupării ieşene în cadrele partidului conservator. „Juna dreaptă", denumirea sub care se prezenta în viaţa politică grupul din Iaşi, va încerca o vreme să păstreze o distanţă impusă între preocupările literare ale cenaclului şi cele strict militante. Efortul, utilizat şi la început mai mult spre salvarea aparenţelor pentru lumea din afară, a slăbit cu vremea în intensitate. Era, dealtfel, greu, dacă nu imposibil de menţinut, mereu în picioare, un zid despărţitor din capul locului destul de fragil. Panu şi Negruzzi au evocat cu culoare această strădanie. Totul se reducea la faptul că societatea continua să păstreze cu sfinţenie interdicţia abordării şi comentării evenimentelor politice la reuniunile săptămânale. Fără îndoială, respectarea acestui principiu era vitală chiar pentru existenţa societăţii care de ar fi făcut loc, pe ordinea de zi, pasionatelor dezbateri politice – întotdeauna absorbante – condamna fără drept de apel discuţiile

pe teme literar-ştiinţifice. Or Junimea ţinea să se înfăţişeze lumii în ipostaza agreabilă şi prestigioasă de societate literară. Dar, să fim drepţi, Junimea a eşuat în această străduinţă neaşteptat de repede. Reuniunile, e adevărat, şi-au menţinut profilul lor iniţial destulă vreme. Dar politica şi politicianismul erodau din interior structura societăţii. Nu interesează aici dacă opţiunile politice ale Junimii i-au adus avantaje sau numai prejudicii. Se poate spune că Maiorescu şi prietenii săi au înţeles destul de repede că la noi, cu moravurile de atunci, plasamentul din ierarhia politică era singurul criteriu de evaluare şi promovare chiar a personalităţilor autentice. Dacă Junimea s-ar fi putut menţine o vreme fără a se angaja politic, junimismul ca direcţie şi orientare ar fi fost cu siguranţă sufocat şi anulat de forţele adversare. E apoi inutil să ne întrebăm care ar fi fost fizionomia junimismului fără dimensiunea politică. Şi aceasta nu numai pentru că ne aflăm înaintea unei realităţi constituite, cu destinul definitiv încheiat pe care îl acceptăm şi îl studiem ca atare. Oricum, Maiorescu şi ceilalţi lideri ai Junimii erau, poate cu excepţia lui Pogor, naturi structural politice, înzestrate cu toate însuşirile necesare angajării în viaţa publică. Tocmai aceste daruri caracterologice au îngăduit lui Maiorescu să organizeze durabil într-o societate literară unitară persoane (ba chiar personalităţi !) atât de diferenţiate. Nu e greu de înţeles cât tact, diplomaţie, persuasiune, iniţiativă, îndrăzneală, calcule tactice şi strategice, delicateţe împăciuitoare, spirit de promovare şi ierarhizare a capacităţilor după valoare sau importanţă au fost cheltuite, atunci, de Maiorescu şi ceilalţi fondatori. G. Călinescu avea dreptate să observe o dată că „viaţa politică întăreşte legăturile între oameni şi corectează asperităţile literatului, de aceea şi cele mai izbutite cercuri literare au fost acelea organizate de oameni politici ca Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu".[1]

[1] G. Călinescu, *Rememorări*, *Naţiunea*, an. II, nr. 529, p. 5.

Dar, cum spuneam, dincolo de imensele avantaje potențiale datorate angajării politice, Junimea – ca organism – a avut de suferit mult. Semnele acestui pericol s-au vădit din capul locului, adică din primăvara anului 1870. Negruzzi i se confesa lui Xenopol la 30 aprilie 1870: „Așa politica ne cam sparge cercul literar. Păcat de Dumnezeu ! Îți poți închipui cu ce melancolie privesc eu mersul lucrurilor acestora, cu atât mai mult că are să fie un lucru provizoriu pe două sau trei luni cel mult"[1]. Răspunzându-i, Xenopol comentează și el dezaprobator: „Spui că cercul Junimei se mai răreşte şi din cauza politicei, că ați fost nevoiți a suspenda câteva din şedinți pentru a curma vizitele clienților voştri de când «sunteți la putere»... Nu știu dacă ați făcut bine suspendând şedințele. Să nu se creadă că într-adevăr sunteți societate politică."[2] Fără îndoială, apoi şedințele vor fi reluate. Dar niciodată nu vor mai fi ceea ce au fost în primii şase ani de activitate (când, de fapt, s-au plămădit Junimea și junimismul). Forțele ei cele mai active și elementele ei diriguitoare absentează cu lunile sau dispar cu totul. Carp devine o apariție meteorică, Pogor lipseşte și el. Maiorescu e plecat luni de-a rândul la București și, în sfârşit, chiar Negruzzi când devine deputat – din 1871 – va fi nevoit să neglijeze Junimea. Apoi să nu uităm că politica va fi aceea care va administra Junimii o grea lovitură: mutarea lui Maiorescu, în 1874, la București. Junimea și-a continuat, firește, activitatea. Numai că, înțelege oricine, ce mai reprezenta Junimea ieșeană fără Maiorescu și fără Carp, cu Negruzzi, Gane, Pogor mereu absenți din cauza ocupațiilor parlamentare. Panu a evocat chiar indignarea lui Eminescu când, într-o seară, junimiștii au fost încunoștințați că datorită lipsei din localitate a celor doi amfitrioni principali (Maiorescu și Pogor), ca și a celui de-al

[1] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. III, p. 409.

[2] *Idem*, vol. II, p. 79.

treilea, de curând acceptat (Negruzzi), viitoarea reuniune va avea loc la N. Gane. Eminescu a văzut în această concesie impusă proba irefutabilă a degradării societății datorită politicii. Închipuită sau reală, scena descrisă de Panu surprinde o stare de fapt: neliniștea junimiștilor conștienți de iminenta disoluție a cenaclului. Lucrurile nu se vor îmbunătăți nici după 1876 când, căzând guvernul conservator și începând lunga guvernare a liberalilor, junimiștii intră fatal în opoziție. Politica îi acaparează în continuare, preocupările literare trec și acum pe planul secund, iar Maiorescu – sufletul Junimii – se stabilise definitiv la București. Apoi, în 1877-1878, tot politica este aceea care administrează Junimii ieșene lovitura poate cea mai dură. Intervin disensiunile de opinii determinate de poziția adoptată față de acel vestit articol 7 din Constituția supusă revizuirii. Doi dintre membrii cei mai înzestrați ai societății, Xenopol și Conta, adoptă alte puncte de vedere decât conducătorii Junimii politice. Se înscriu într-o grupare liberală dizidentă, stârnind astfel mânia neiertătoare a lui Maiorescu. Dușmăniți de Maiorescu și Carp, vor sfârși prin a nu mai frecventa societatea, unde, de fapt, nici nu prea erau doriți. Mai rău e că aceste disensiuni, chiar în faza lor latentă, erau cunoscute de unii junimiști ca și – treptat – de cei din afară. „Tu trebuie să știi, îi scria Eminescu – rămas încă la Iași – lui Slavici, la 22 septembrie 1877, că Maiorescu are dușmani în Junimea ieșeană: Conta, de pildă, Verussi protegiutul și spionul lui Cozmuță – Ureche și alți câțiva"[1]. Vrajba politică pătrunsese și aici, expulzând spiritul de înțelegere și camaraderie boemă. Junimea, veselă și neangajată, de altădată, dispăruse chiar dacă uneori, întâmplător, la o ședință apărea Maiorescu (venit la Iași cu treburi avocățești) sau – și mai rar – Carp. Principiul separării sferelor – deviză sfântă odinioară – n-a putut fi menținut mai mult de un deceniu.

[1] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. III, p. 127.

4. Situaţia aceasta de activitate inerţială s-a prelungit mult. Din inerţie, de fapt, Junimea ieşeană n-a mai ieşit defel. E drept că au mai fost reuniuni animate până la plecarea lui Eminescu la Bucureşti, unde a preluat redacţia *Timpului* (octombrie 1877), când şi-a citit Creangă poveştile sau amintirile –, în preajma banchetelor anuale, când se adunau răspândiţii. Reuniunile din seara banchetului mai aminteau câteodată (cum a fost aceea din septembrie 1878, când, aduşi de Maiorescu, Slavici a citit *Gura satului,* iar Caragiale *O noapte furtunoasă*) de vechea Junime.

Flacăra stinsă la Iaşi avea să fie cu grijă aclimatizată la Bucureşti, unde Maiorescu îşi propune să reanime tăciunii încă pâlpâind. Deputat din mai 1871, Maiorescu e tot mai des în capitală. Prin 1872-1873 Bucureştiul îl acaparează tot mai mult (la aceasta a contribuit – enorm – şi legătura sentimentală, atunci înfiripată, cu Mite Kremnitz). În 1874, devenit ministru, se mută cu totul la Bucureşti. Până la căderea guvernului L. Catargi, Maiorescu nu-şi îngăduie aici luxul unor preocupaţii literare cu program. Dar nici în lunile imediat următoare, pentru că de la sfârşitul lui martie până în iulie e plecat din ţară ca ambasador la Berlin, iar în lunile de vară a fost plictisit cu ancheta legată de darea în judecată a foştilor miniştri din guvernul Catargi. De-abia la sfârşitul lui septembrie, învingându-şi decepţiile şi disperarea, Maiorescu se decide pentru reluarea vechilor sale preocupări în climatul bucureştean. „Eu – nota la 22 septembrie 1876 în *Jurnal* – trebuie să-mi câştig terenul în tinerimea din Bucureşti, întocmai ca atunci în Junimea de la Iaşi. Acesta e un drum de ocol de 3-4 ani, dar după aceea minunat de sigur"[1]. E adevărat că Maiorescu încercase încă din 1874 să-şi adune din când în când prietenii ieşeni aflaţi la Bucureşti. La 13 mai 1874 Gane îi scria lui Negruzzi: „Duminică seara am avut o *Junime* la Maiorescu la care am asistat Cal. (imach) Catargi, Pogor şi eu.

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 266.

Joi viitoare vom mai avea una la care, pe lângă cei de mai sus, sunt invitaţi: Mandrea, Cornea, Carp şi Nica. Seratele literare însă sunt seci, căci nimene n-are nimic de *eribat*. În lipsa producţiunilor literare, ne mângâiem cu ceaiul ministerial a Excelenţei sale, ministrul de culte"[1]. Dar e evident că aceste „ceaiuri" amicale au primit doar denumirea tradiţională de „Junime". În fond erau întâlniri prieteneşti pentru relaxarea unor oameni politici, trăind cotidian în agitaţia disputelor. Numai amfitrionul şi invitaţii evocau Junimea.

Hotărârea o dată luată, Maiorescu trece de îndată la realizarea ei. Primii tineri recrutaţi sunt – paradoxal – doi foşti adversari. E vorba de D. A. Laurian şi Ştefan C. Mihăilescu, cei care în 1872-1873 tipăreau *Tranzacţiuni literare şi ştiinţifice*, revistă aflată sub zona de influenţă a grupării lui Hasdeu. Cultivaţi, talentaţi, distinşi profesori secundari, cei doi foşti redactori ai revistei adversare (în nr. 2/1872 din *Convorbiri* St. Vârgolici recenzase distrugător primul număr din *Tranzacţiuni*) aveau şi un cerc al lor de prieteni, printre care Anghel Demetrescu. Maiorescu spera, cu siguranţă, să-şi apropie întreg cercul fostei reviste şi, treptat, pe mulţi alţii. Prima reuniune a avut loc la 28 septembrie (stil vechi) 1876. „Marţi seara au fost la mine domnii Anghel Demetrescu, D. Aug. Laurian şi Ştefan C. Mihăilescu cu Nica şi a fost una din cele mai animate convorbiri până la 12 ½ noaptea. Despre creierul mare şi cel mic (à propos de excitaţii ale poeziei şi Eminescu), apoi despre politica democrată şi liberală. Pare a fi un început de Junime bucureşteană"[2]. La 3 octombrie invitaţilor din 28 septembrie li se adaugă Şt. Vârgolici, Bodnărescu, Verussi (aflaţi cu treburi în Bucureşti) şi Slavici. S-a discutat despre „ce este personal şi ceea ce e

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. I, p. 124.

[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 226.

impersonal în artă" (ideea pe care o va dezbate polemic Maiorescu în 1892 era deci o preocupare mai veche). La propunerea lui Maiorescu „s-a hotărât să ne întrunim o dată pe săptămână la mine şi anume vineri seara"[1]. Succesul iniţiativei pare să-l fi bucurat mult pe Maiorescu de vreme ce se grăbeşte să-l comunice Emiliei Humpel, sora sa, ca o dovadă a ieşirii din impas: „Cât despre mine, sunt pe cale de a întemeia aici un fel de Junime nouă «atât cât mai arde candela»"[2]. Lucrurile au evoluat normal în 1877 şi în prima jumătate a lui 1878. Pentru a lărgi cercul şi a le mări prestigiul, Maiorescu acceptă propunerea de a spori numărul amfitrionilor. Din primăvara lui 1877 Odobescu şi Gr. Păucescu (om politic conservator cu ştiute aplecări culturale) devin şi ei amfitrioni, încât la 5 iulie, la sfârşit de sezon, Maiorescu putea face un bilanţ încurajator: „Junimea adunată la mine, Păucescu şi la Odobescu în toate vinerile sara, până la 1 iulie regulat. Acum vacanţa. A fost bine"[3].

După vacanţă, târziu, tocmai în noiembrie, reuniunile – reluate – se bucură acum de o largă şi apreciată participare. Erau oaspeţi obişnuiţi: Caragiale, Eminescu, Slavici, I. A. (Zizin) Cantacuzino, Ollănescu-Ascanio, Ronetti Roman, Mite Kremnitz, N. Mandrea, M. Gaster. Element inedit e participarea doamnelor din înalta societate, conferind acestor reuniuni o convenţională atmosferă de salon. Din când în când câte un junimist din cei rămaşi „acasă", la Iaşi, poposea la o şedinţă. Privea stânjenit şi nu se putea adapta defel. Slavici, care era departe de a fi un boem, a simţit totuşi deosebirea, tânjind tăcut după ceea ce a fost şi nu mai putea fi. A izbutit să caracterizeze exact atmosfera ce domnea în Junimea bucureşteană într-o

[1] *Ibidem*.

[2] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. V, p. 12.

[3] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 277.

scrisoare din 14 decembrie 1877: „Întrunirile literare de aici merg mai bine decât în anul trecut şi lumea începe a le da o oareşcare importanţă. Se înţelege, ele nici pe departe nu sunt ceea ce este Junimea. Lipseşte inima şi eu cred că în Bucureşti ea va lipsi întotdeauna. E rea atmosfera"[1]. Se citeau fie lucrări ale membrilor cenaclului din Bucureşti, fie ale junimiştilor ieşeni insistent cerute de Maiorescu. În mai 1878, la o reuniune mai mult mondenă decât literară, a participat şi Alecsandri, proaspăt premiat la Montpellier. A citit în faţa unui numeros public simandicos (23 de persoane) câteva strofe din *Gintea latină*. Au citit apoi Eminescu, Gane, Th. Şerbănescu, Ollănescu (traduceri din Horaţiu). Amfitrionul notează că a fost „o seară splendidă". Din toamnă, gazdă a Junimii devine şi ambiţioasa Mite Kremnitz. Climatul reuniunilor era aici şi mai îngheţat, încât şi Maiorescu se vede nevoit să noteze la 11 septembrie despre „atmosfera grea, apăsătoare" a unei şedinţe la care au participat, totuşi, Eminescu, Caragiale, Slavici, Ronetti Roman, iar Caragiale a povestit cu haz păţanii despre „revoluţia" de la Ploieşti şi efemerul său ziar apărut în perioada războiului din 1877. („La 9 ¾ eu am dat semnalul de plecare. Nu merge cu germanii, sau nu merge cu alde Kremnitz ? În orice caz, aşa nu merge"[2].)

Reluate, după o pauză îndelungată, tocmai în toamna anului 1879, reuniunile au continuat în acelaşi ritm şi – mai ales – în aceeaşi atmosferă. Şi totuşi la aceste reuniuni mondene au citit Eminescu, Caragiale (*Conu Leonida*), Slavici (*Budulea taichii*), iar în 1880 chiar Creangă venit de la Iaşi. Maiorescu nu mai vorbeşte de şedinţele Junimii bucureştene, ci de „întruniri literare" sau de „seri literare". Schimbarea denominativă e

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. II, p. 235.

[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 311.

departe de a fi lipsită de semnificaţie. Modificarea exprima noua realitate fizionomică a acestor reuniuni care erau fie „intim familiare" (invitaţii la cină ascultau, după desert şi cafele, lectura unei bucăţi ori discutau cutare chestiune literară sau ştiinţifică), fie populate cu persoane fără nici o afinitate cu convingerile estetice şi ideologice ale Junimii. Ilustrativă pentru această din urmă ipostază este reuniunea de la 5 mai 1882, când a participat şi Macedonski. „Seară literară la mine; vro 26 de persoane: Alecsandri, Stirbey, Hasdeu, Bariţ, (Al.) Roman, (Simion) Fl. Marian de la Cernăuţi, I. Cerchez, Th. Rosetti, Negruzzi, Burghelea, Laurian, A. Dimitrescu, (Ştefan) Mihăilescu, Zizin Cantacuzène, tânărul Rosetti (Max Rosetti, viitorul cumnat al lui Maiorescu, n.n.), Jipescu, Baican, Eminescu, Nica, Slavici, Chibici, Frollo, Macedonski, Al. A. Carp"[1]. Arareori o Junime ca altădată, cum este aceasta din 28 octombrie 1882: „Aseară Junimea cu Alecsandri, Zizin, Gane, Beldimanu, Anette, dna. Rosetti, Mite, Alduleanu (stud. jur. din Pesta), Caloianu, Hermes-Popescu, I. Cerchez, Jipescu, Nica, Chibici, Eminescu, Slavici, Păucescu, Burghele, Neniţescu, în total 23 de persoane. O frumoasă nouă nuvelă a lui Gane, pt. Almanahul studenţilor de la Viena, 4 poezii drăguţe de Neniţescu, scrisoarea lui Slavici din Italia, frumosul *Luceafăr* al lui Eminescu, şlefuit. Apoi Alecsandri povestit din viaţa sa, în special din Montpellier. Până la ora 1 noaptea. Încântătoare seară."[2] De obicei reuniunile erau dominate de doamne din lumea bună sau persoane fără nici un raport cu Junimea şi junimismul. Amfitrionul – de acum şi până în 1885 – e numai Maiorescu care, obişnuit să aprecieze „temperatura" şedinţelor, a oscilat mereu între „politicos" şi „suportabil". Şi veneau mereu noi invitaţi. Din 1882 Hasdeu, Const. Exarcu, G. Creţeanu, Candiano Popescu, Duiliu Zamfirescu

[1] *Ibidem*, vol. II, p. 46.
[2] *Ibidem*, vol. II, p. 132-133.

şi Vlahuţă (din 1883), Delavrancea (din 1884), Dim. Racoviţă (cel care semna la *România liberă* Sfinx), George Lahovary, V. Tasu şi P. Missir (de la Iaşi), V. A. Urechia, Al. Balş, Scarlat Ghica (fiul lui Ion Ghica), Jean Miclescu, Gr. Ventura, Al. Davila (din 1884), Al. Marghiloman, C. Arion, I. Bianu, Take Ionescu ş.a.m.d. Dar despre aceste reuniuni, totdeauna foarte frecventate, Maiorescu nota aproape invariabil „mai totdeauna cam plicticos".

Vechii junimişti, ca şi adevăraţii junimişti mai noi, nu se simţeau deloc bine la aceste serate care erau ale tuturor, dar nu şi ale lor. Tânjeau, aşteptând o schimbare care nu mai venea pentru că nu avea de unde să vină. Peste câţiva ani Duiliu Zamfirescu i-a mărturisit lui Negruzzi, într-o scrisoare din 14 martie 1891, sentimentele încercate la aceste reuniuni bălţate: „Eu eram crescut de copil în citania *Convorbirilor*. Şi regulat ieşeam (de la şedinţe n.n.) cu tristeţe ascunsă în suflet, fiindcă mi se părea că *ce n'est pas ça*. În adevăr, pe acele vremuri «convorbelnicii» de la Bucureşti erau grozav de împestriţaţi. Se întâlneau la un loc d-nii Ureche, Hâjdeu, Pecus, Macedonski, B. Ştefănescu (Delavrancea n.n.), Vlahuţă, Baican (E. Baican, umorist, n.n.), autori cu articol indefinit ca d-nii Antonescu-Lupul şi Găvănescu, fratele Scipione Bădescu; Scrob; un biet nenorocit (Ansănescu sau aşa ceva) cu o pacoste de poemă, fără număr de cânturi, despre care răposatul Alecsandri zicea că «e o lucrare de talent» etc. etc. – toţi aceşti d-ni, persoane foarte onorabile, şi unii, oameni cu dar, dar făcuţi din fire să nu se înţeleagă niciodată cu *Convorbirile*. Când mai venea şi epoca Academiei, apăi dă doamne bine: Marienesţi, Burienesţi, Vulcani şi alte cataclisme schimbau cu desăvârşire caracterul vechilor *Convorbiri*. Toate aceste naturi eterogene au avut o înrâurire secretă asupra literaturii Junimei, fie prin strecurarea unui articol în revistă, fie prin viu grai"[1]. Nu alta era

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. I, p. 72.

şi opinia lui Negruzzi care frecventa destul de des reuniunile literare din casa lui Maiorescu (în str. Mercur nr. 1 s-a mutat în ianuarie 1879). A lăsat şi el, în *Amintiri*, un tablou cenuşiu, lucrat repede dintr-o singură culoare: „Sfiala domnea – scria el – în aceste întruniri şi sentimente de adevărată colegialitate nu erau posibile. De aceea toate încercările făcute de Maiorescu şi de mine n-au produs roadele dorite... Critica literară cu care ne deprinsesem în Iaşi era neplăcută tuturora şi chiar imposibilă. Afară de aceasta, Maiorescu – înţelegând tot mai puţin, cu cât înaintează în vârstă, o petrecere de orice soi fără prezenţa femeilor – făcea tot felul de încercări de adunări literare, la care asistau şi doamne tinere, frumoase şi inteligente, dar aceste întruniri nu erau de nici un folos pentru literatură... Eram în parte aceiaşi oameni ca la Junimea din Iaşi ce ne întruneam: Th. Rosetti, Maiorescu, Caragiale, Burghele, chiar Eminescu înaintea boalei lui, şi totuşi era altceva. În locul unui aer uşor liber ne găseam într-o atmosferă grea şi apăsătoare."[1] Hotărât lucru, reuniunile Junimii erau lipsite de spiritul ei cenaclier.

Să admitem, cel puţin ca ipoteză de lucru, că tabloul lui Negruzzi e părtinitor (deşi nu era deloc !) întrucât încercase, la 1885, să organizeze şi el reuniuni, neizbutind să anihileze habitudinile stabilite de Maiorescu. Într-adevăr, îndată ce s-a mutat la Bucureşti (îi succedă lui Carp, care şi el părăsise Iaşul în 1880) la începutul anului 1885 luând şi *Convorbirile* cu el, Negruzzi, repede orientat în mediile bucureştene, s-a străduit să obţină de la Maiorescu onoarea de a fi amfitrion al seratelor literare (noua denominaţie exprimă poate cel mai bine caracterul acestor întâlniri).[2] Maiorescu i-a cedat o parte din drepturile sale

---

[1] I. Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, ed. cit., p. 240-241.

[2] *România liberă*, an. IX, nr. 249 (29 noiembrie) 1885 anunţă: „Seratele literare ale Junimii vor începe în Bucureşti sâmbăta asta la Maiorescu".

regaliene şi redactorul *Convorbirilor* s-a grăbit să organizeze Junimea într-un nou spirit. La sfârşitul toamnei, târziu, după câteva reuniuni desfăşurate în casa din strada Mercur nr. 1, „musafirii" au fost anunţaţi şi invitaţi să se deplaseze în saloanele lui Negruzzi. La începutul lui noiembrie Negruzzi a fost onorat pentru prima oară: „Ieri sara – îi scria lui Naum la 3 noiembrie 1885 – a avut loc întâia întrunire a Junimii la mine, nu la Maiorescu, pentru ca să cercăm a introduce un alt spirit în adunările aceste ce degenerase la Maiorescu cu totul. Acolo ajunsese treaba a fi mai mult o amestecătură de jurnalişti, doritori de veşti, oameni ai politicii etc. decât a unor membri dintr-o societate literară. Erau următorii: Th. Rosetti, Maiorescu, Mandrea, eu, Hasdeu, I. P. Cerchez, Nica, Chibici, George Lahovary, A. Balş tânărul, Zizin Cantacuzino. Cumnatul meu Dim. Rosetti n-a vrut să vie din delicateţă, fiind colaborator la *Românul*, iar Caragiale fuge de noi în mod ostentativ – se vede după sfaturile lui N. Xenopol etc. făgăduindu-i-se un post. N-am nevoie să-ţi spun ce bine am petrecut şi ce veseli am fost. Pentru sâmbăta viitoare la Maiorescu s-a hotărât, din diferite motive, a se chema şi Urechia et voila tout...".[1] Să reţinem din această scrisoare un fapt care ar semnala că intenţia modificatoare a lui Negruzzi tindea spre realizare. Anume că reuniunea sa a fost exclusiv masculină, eliminându-se astfel, cel puţin în parte, pecetea mondenă din salonul lui Maiorescu. Numai că „seratele" ţinute la Negruzzi au fost destul de rare, deşi în octombrie 1887 *România liberă* anunţa că în sezonul acelui an (să spunem stagiune ?) şedinţele de sâmbătă seara vor avea loc, alternativ, la Maiorescu şi I. Negruzzi[2]. Iar atunci când aveau loc erau notate de Maiorescu cu aprecierea lipsită de echivoc: „plixis". Ba chiar, sastisiţi de atâta „plixis", amfitrionii preocupaţi şi de precipitarea

[1] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. V, p. 130.

[2] Cf. *România liberă*, an. XI, 3046, (23 octombrie) 1887.

evenimentelor politice care aveau să aducă la 23 martie 1888 (până la 7 decembrie 1889) guvernul junimist Th. Rosetti, – au renunțat, firește, prin martie 1888 la seratele lor literare. De-abia la 20 noiembrie 1889 e consemnată „hotărâre asupra continuării Junimei la București". Într-adevăr, la 17 decembrie Maiorescu notează: „deseară la noi mare societate pentru lectura nouei drame în 2 acte a lui Caragiale, *Năpasta*. Am stat sara până după 1 din noapte cu Caragiale. Era Nicu Filipescu cu soția sa... Davila, Carp (dna. Carp absentă din cauza «influenței» copiilor), Zizin încântați de piesă, Pogor, Buiucliu, Volenti, M. Cerchez, dna. Olimpia Borănescu..., Sander și Marie Brăiloiu. Bico (Lili influența), Seveștii, mai ales studenții: Robin, Săvescu, Anastasescu, Calmuscki, Artur Stavri, Pompilie Eliad, Griguță Sevescu. Soirée reussie". Peste o săptămână Caragiale citește din nou, la Maiorescu, *Năpasta* în prezența lui G. Coșbuc și a lui Negruzzi. Coșbuc va reveni și la 24 ianuarie 1890 citind *Nunta Zamfirii* („eminenta sa poezie"). Urmează o pauză de un an de zile, când e notată o singură soarea literară, dar și aceea calificată „cam fleacuri". Serile literare vor fi reluate în celebra locuință din str. Mercur în primăvara lui 1891. Dar cu o altă participare – întinerită – și cu un alt scop.

*

Până atunci e necesar un mic ocol, înapoindu-ne în timp, pentru a consemna degringolada și sfârșitul Junimei ieșene după mutarea lui Negruzzi la București. A fost, din păcate, un sfârșit lent și penibil, cei rămași ambiționând să continue o activitate pentru care nu mai aveau, evident, forțe. Gane, care a protestat la mutarea *Convorbirilor*, și-a luat în serios rolul de gazdă și conducător, voind să demonstreze bucureștenilor că matca trăiește și conservă tradițiile grupării, pierdute cu totul dincolo. În mai 1885, deci la câteva luni după transferarea *Convorbirilor* și a redactorului, Gane i se confesa cu mândrie: „Ți-am scris mai

deunăzi că am avut o Junime splendidă la mine. Într-adevăr, au fost vreo 26 de membri. Pogor, contra obiceiului, s-a purtat mai cum se cade. S-a cetit o poezie a lui Naum, un fel de imn cantabil, pregătit pentru aniversarea înființării Academiei Mihăilene, apoi două poezii lirice a lui Cuza, alta asemenea lirică a lui Volenti și o mică epistolă a mea, adresată lui Costache Rosetti, nu răposatul, ci celui viu din Drezda... Toate aceste poezioare ce s-au cetit și aprobat de Junimea ieșeană, *în lipsă de altele mai bune* (subl. n.n.), am onoare, în calitatea mea de secretar, a ți le testimarisi spre publicare când vei crede de cuviință"[1]. Pentru Gane – ca pentru mulți alții – calitatea lecturilor nu prea interesa. Importantă părea a fi oficierea în sine. Dar foarte curând Volenti devine și el gazdă a Junimii ieșene, pretinzând chiar rolul de preeminență (cei din București îl încurajează pentru că în vara lui 1885 Gane, ademenit de Brătianu, trece la liberali. Iar în situația de dezertor politic...). Mare lucru nu avea să realizeze însă, evident, nici Volenti. Îl ținea mereu la curent pe Negruzzi cu mersul lucrurilor. Dar nu putea comunica veşti bune: „Cu părere de rău trebuie să însemn că nu s-a cetit nimic nici într-o ședință. Nu știu ce să fie cauza"[2]. În decembrie 1885 tonul e plângăcios cu totul, semnalând un final care trebuia acceptat bărbăteşte (dar nu voiau sau nu puteau ?: „ce să-ți mai spun cucoane Iacovache ? ! Tânjește Junimea și pace. Ba că-i una, ba că-i alta, Iae ori bălae, destul că nu-i teafără. Ne adunăm, când ne adunăm, câte doi, trei, până la patru, cinci, de-o bucată de vreme, și nici nu se ceteşte nimic, nici nu se spune nimic. Oh ! Durere ! Nici chiar nu se mai râde. Pogor nu știu pe unde-i strălucesc ochii, Caragiani, Vârgolici, Creangă, Xenopol, Ianov și c.l. nici nu se știe dacă or mai fi existând pentru biata Junime. Într-un cuvânt rău de tot. Credincioșii se

[1] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. I, p. 129.

[2] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. I, p. 289.

pot număra pe degete... Povestire jalnică."[1] În 1886 situaţia era neschimbată. A. C. Cuza îi scrie lui A. Naum: „Sâmbăta trecută a fost un fel de Junime la Volenti. Ce cădere ! Abia eram vreo cinci-şase. Nu s-a cetit nimic, fiindcă nimeni n-avea un rând măcar..."[2]

Deteriorarea era atât de evidentă încât în octombrie 1887 Gane, fiind solicitat de Maiorescu să organizeze (ca în 1885[3] şi 1886) banchetul anual, îi comunica de astă dată decis o opinie negativă: „Mă întrebi cum rămâne cu aniversarea Junimii în anul acesta. Răspund cu francheţă că eu, unul, nu găsesc nimerit a se mai ţinea în Iaşi, pentru rezonul că aici abia de mai există o fărămătură din vechea Junime literară, s-au împrăştiat toţi ca puii de potârniche din cauză că Junimea, de un timp încoace şi-a pierdut cu totul caracterul ei literar, vârându-se prea din cale-afară în politică, o politică de care cu sau fără cuvânt mulţi din noi s-au despărţit (repetăm, Gane trecuse în partidul liberal

---

[1] *Ibidem*, vol. I, p. 291.

[2] A. C. Cuza, *Amintiri de la Junimea din Iaşi, Convorbiri literare*, 1937, p. 29.

[3] S-a păstrat textul invitaţiei pentru convocarea banchetului pe anul 1885. Îl reproducem pentru hazul lui, amintind de umorul de altădată al societăţii;

Societatea Junimea
Intră cine vrea. Rămâne cine poate.

Citaţiune

Membrii tuturor Societăţii Junimea: fondatori, lipoveni, caracudă şi cei nouă, sunt citaţi ca în ziua de 26 octombrie curent să se afle la scaunul societăţii în Iaşi, unde se va da cu mult chef şi cu puţine parale, în Otelul Binder oarele 6 seara, al 22-lea *praznic tradiţional*. Mâncarea va fi fudulie, iar băutura temelie.

Iaşi, 1885 octombrie 15

Noul secretar tot perpetuu
N. Gane

P. S. Spiritul nu este de rigoare.

în 1885, n.n.), şi care a adus ruina Societăţii din Iassi chiar şi ca grup literar. Astăzi nimene nu mai scrie în Iassi, nu se mai ţin sâmbetele întruniri, nu mai avem *Convorbirile*, care erau cheagul ce ne lega, prin urmare a face aniversarea în Iassi ar fi a căuta de a se aprinde o candelă a cărei untdelemn a ars."[1] Se pare că opinia lui Gane a fost luată în seamă. Jurnalul lui Maiorescu nu mai consemnează plecarea sa la banchetul aniversar (în 1886, la 6 noiembrie, aniversarea fusese menţionată). Probabil că în noiembrie 1886 laşul a găzduit, tot la hotelul Binder, ultima aniversare. Era la număr cea de a 23-a.

Ar fi trebuit să fie sfârşitul. Dar grupul junimist bucureştean era interesat (credem că mai mult din raţiuni politice) ca filiala ieşeană să nu fie cu totul lichidată. Şi în 1895 Maiorescu îl îndeamnă pe N. Volenti să reorganizeze cenaclul. Măgulit foarte, Volenti îi răspunde cu un fel de scrisoare angajament: „Vă mulţumesc de a vă fi gândit la mine pentru alegerea amfitrionului Junimii ... Îndemnul dvs. şi încurajarea ce ne trimeteţi sunt menite să închege iarăşi elementele astăzi cam răzleţe din vechea Junime cu «rădăcinile» la Iaşi, unde deşi s-a împrăştiat şi s-a desfăcut ceata fruntaşilor însă tot au rămas urmele activităţii lor, brazda vie a muncei lor sănătoase şi spornice. Sâmbătă, astăzi, după tradiţie, vom avea cea dintâi convocare a statelor generale."[2] În ciuda optimismului modestului amfitrion, rezultatele au fost nule. Miron Pompiliu îi comunica lui Maiorescu în acelaşi an că şedinţele, mereu convocate, nu au putut avea loc pentru că „poftiţii nu prea au tragere de inimă".

Misiunea acordată lui N. Volenti avea un rost bine gândit. La Iaşi se aflau acum, ca profesori la Universitate, tinerii junimişti P. P. Negulescu, Teohari Antonescu, Al. Philippide şi, o vreme,

---

[1] *Documente*, ediţie coordonată de Gh. Ungureanu, Editura Minerva, 1973, p. 394.

[2] I. E Torouţiu, *op. cit.*, vol. XI, p. 78.

Simion Mehedinţi (acesta din urmă era profesor de liceu). Maiorescu spera să reanime, cu ajutorul acestora, Junimea ieşeană. Dacă nu cea literară, măcar aceea politică, şi ea acum foarte suferindă. Diplomat, Maiorescu nu a încredinţat aceste misiuni de amfitrion unuia dintre „aleşii" săi nou-veniţi în capitala Moldovei, ci unui localnic, chiar dacă acesta era o biată nulitate de nimeni considerată. Şi era normal să procedeze astfel. Noii veniţi erau, formal, antrenaţi într-o activitate iniţiată de factorii locali. Dar Maiorescu avea convingerea că greul activităţii îl vor desfăşura „aleşii" săi care se vor distinge astfel în lumea culturală şi politică a Iaşilor. Tinerii profesori junimişti s-au străduit să nu-l dezamăgească pe mentorul lor spiritual. Dar mare lucru nu au izbutit să facă. Negulescu era sincer cu profesorul său, într-o scrisoare din 16 februarie 1895, când îi relata sistematic „ordinea de zi" şi ambianţa şedinţelor din casa lui N. Volenti. Se referea la trei asemenea serate, toate eşecuri caricaturale în care nu se citea nimic demn de interes şi se înjghebau discuţii care erau, mai degrabă, „o conferinţă dialogată pe-alocurea". De aceea întrebarea lui Negulescu din finalul scrisorii e mai mult retorică, pentru că profesorul Maiorescu nu putea oferi un leac inexistent: „Acum, care credeţi D-voastră să fie cauza părăsirii cercului ? Să fie indiferenţa – de acum înainte – pentru orice viaţă literară ? Ar fi de disperat. Sau, să fie numai o nemulţumire de moment cu lipsa de hrană literară propriu-zisă a cercului ? Mai probabil. Şi într-un caz şi într-altul, ce trebuie neapărat este să pregătim câteva seri frumoase, pline de activitate, cu mult material, pentru ca să înlăturăm nemulţumirea sau să înviorăm indiferenţa oamenilor. Pe urmă – vom vedea. E deci neapărat să ne trimiteţi materialul D-voastră de la redacţie"[1]. Soluţia lui Negulescu, mai mult stimulativă, era de fapt o recunoaştere a incapacităţii celor rămaşi

[1] B.A.R. Fond corespondenţă T. Maiorescu S $\frac{18(21)}{XVI}$.

în Junimea de a crea. Pentru că, negreşit, ce temei se putea pune pe un cenaclu care ia în discuţie producţia altora. Nu ştiam dacă acest „împrumut" de „material redacţional" (şi el destul de anemic) s-a realizat. Oricum, înviorarea aşteptată nu s-a produs, chiar dacă întrunirile continuau să aibă loc din când în când. Din 1889 amfitrionul devenise Teohari Antonescu (era de acum bine instalat prin căsătoria cu fiica lui Şt. Vârgolici)[1]. Şi acesta era hotărât să reînvie un trecut care apusese, totuşi, fără putinţa renaşterii. Al. Philippide, lucid şi fără menajamente, îi descrie lui Maiorescu la 12 decembrie 1898 ambianţa nefericită a acestor întruniri literare: „Şedinţele literare din saloanele lui Teohari au fost însă curioase prin exagerarea calităţilor Junimei: gluma devenea bufonerie, spiritul nebunie, libertatea anarhie. În aer nici o idee, nici o noţiune, cum ziceţi D-voastră psihologiei de astăzi. Aţi văzut vreodată un trandafir de cei bătuţi ce fel de flori dă, dacă nu-i îngrijit ? Nişte flori strâmbe şi creţe, seamănă cu curechiul de Bruxelles. Chiar aşa degenerase în saloanele lui Teohari vechea Junime, care n-a murit de marasm senil ci pentru că n-a fost îngrijită..."[1] Verdictul era dur, dar, cu siguranţă, corect. Neputându-se manifesta cu producţii de oarecare merit, cei prezenţi credeau că reanimă Junimea prin comportamentul ei degajat de odinioară. Dar pastişa e întotdeauna departe de model, trădându-i esenţa. Până la urmă (ce-i drept cam târziu) şi noul amfitrion a înţeles că nu trebuie să continue o „activitate" fără nici o semnificaţie. Renunţarea îi este comunicată epistolar, la 23 august 1901, lui Mihail Dragomirescu: „La Iaşi, cu toate încercările mele de a face ceva în sensul unor întruniri literare, nimic nu e îndeplinit. Nu învie morţii, e în zadar, iubite..."[2] De astă dată, sfârşitul venise. Şi definitiv. Junimea ieşeană, ca

[1] B.A.R., corespondenţă T. Maiorescu S $\frac{50(9)}{XVI}$.

[2] B.A.R. Fond corespondenţă M. Dragomirescu S $\frac{16(27)B}{IV}$.

organism, nu mai exista de mult. Faptul a fost – în sfârşit – acceptat, ca un fenomen ireversibil, de localnici, ca şi de conducătorii stabiliţi la Bucureşti.

*

O epocă se încheiase. Dar ar fi o eroare să reducem semnificaţia Junimii din această perioadă la letargia aproape defunctului grup ieşean sau la plixisul încercat de Maiorescu la seratele organizate în locuinţa sa şi a lui Negruzzi. Că Junimea nu mai era ceea ce a fost odată, până prin 1875, este incontestabil. Dar chiar acum, cu fizionomia modificată (uneori structural), Junimea bucureşteană (împreună cu filiala ei ieşeană) continua să fie principala societate literară a ţării. Şi aceasta nu pentru că era cea mai veche şi cu o tradiţie recunoscută. Înainte de toate pentru că era frecventată de cei mai mari scriitori ai ţării şi aici se citeau şi se comentau cele mai notorii producţii literare ale timpului. Faptul e valabil nu numai pentru perioada de până la 1883 când Eminescu se îmbolnăveşte, ci şi în deceniul următor (1883-1891), când reuniunile din Salonul lui Maiorescu sunt frecventate (ca să nu-i pomenim decât pe cei mai importanţi) de Caragiale, Slavici, Creangă, Odobescu, Alecsandri, Hasdeu, Duiliu Zamfirescu, Coşbuc, Vlahuţă, Delavrancea. Nu a fost operă literară importantă creată în această perioadă care să nu fi fost citită, înainte de a fi publicată sau jucată, la reuniunile Junimii. Cu excepţia lui Macedonski şi a micului său grup (încercarea poetului de a se împăca cu Junimea a eşuat în 1883), a grupului ieşean din jurul *Contemporanului* (importanţa în epocă a acestei grupări se va profila, mai târziu, după 1887), tot ceea ce aveau literatura şi cultura românească a epocii mai distins frecventa Junimea.

Aşa se explică de ce au venit, până la urmă, la seratele lui Maiorescu grupul lui Hasdeu (aproape complet), oamenii de cultură ardeleni (de obicei în perioada şedinţelor anuale ale

Academiei) sau din Bucovina aflată sub dominația austriacă. Că Maiorescu, voind să risipească dușmănia bucureștenilor împotriva Junimii, va fi depus și el stăruințe pentru a-l hotărî pe Hasdeu să-i calce pragul, e incontestabil. Hasdeu, cu savanta sa erudiție, se bucura de un prestigiu național imens și Maiorescu înțelegea să și-l apropie, curmând o dușmănie acum lipsită de obiect. Dar, cu siguranță, și Hasdeu a înțeles că Junimea nu era deloc o grupare antinațională, cum o prezentase el în deceniul trecut, că prestigiul ei este nu mai puțin mare și a frecventa reuniunile lui Maiorescu era o treabă cu folos. Astfel se va realiza și împăcarea dintre publicațiile celor două grupări. Hasdeu a îngăduit junimiștilor colaborarea la publicația sa pe care o întemeiase în 1887 (*Revista nouă*), iar bucureștenii publică în *Convorbiri*. Nu vrem să spunem că frecventarea cenaclului din strada Mercur a dus la junimizarea lui Hasdeu și a apropiaților săi. Rezervele, ca și deosebirile – mari –, rămân. Dar se poate, fără îndoială, afirma că participarea grupului Hasdeu, a celor mai proeminenți oameni de cultură din provinciile românești dominate de Austro-Ungaria subliniază prestigiul cu adevărat național al Junimii bucureștene. Că aceasta s-a realizat prin alienarea spiritului vechii Junimi este adevărat. Dar întrebarea e: mai ființa acum (sau, mai bine, putea viețui) undeva ambianța, spiritul Junimii și al junimismului de altădată ? Din tot ceea ce fusese odinioară mai rămăsese, ca element constant cu valoare perenă, starea de spirit junimistă bine întreținută de conducător. Dar despre aceasta la locul potrivit.

5. Spuneam mai sus că pentru Junimea venise – și încă definitiv – sfârșitul. Era și opinia lui Maiorescu, care scria, nu fără strângere de inimă, în 1890, în necrologul la moartea lui Leon Negruzzi: *„Junimea din Iași a fost – și acum putem vorbi de ea ca de un lucru trecut* – o adunare privată de iubitori ai

literaturii şi ştiinţei, de iubitori sinceri"[1] (s.n.). Dar Maiorescu înţelegea să accepte numai sfârşitul vechii Junimi de la care nu mai era de aşteptat, într-adevăr, nimic. Se gândea deci – mai mult – să ridice pe postamentele apusei societăţi şi a permanenţelor junimiste o altă, o nouă Junime. Au contribuit la aceasta şi raţiuni de ordin literar-estetic, dar şi, dacă nu în primul rând, comandamente interesat politice. (Să nu uităm că grupul politic junimist şi-a recrutat personalităţile politice din lumea tineretului intelectual, cu aplecări vădite pentru artă şi ştiinţă.) Încă în 1884 Maiorescu îi scria lui Carp, şeful grupului politic junimist, că ar dori să perfecteze cu Brătianu reîntoarcerea la catedră pentru că „influenţa asupra tinerimei studioase îmi apare mereu foarte importantă"[2]. Reintrat în învăţământ, Maiorescu îşi urmăreşte, cu statornicia sistematică proprie lui, realizarea deziderateului propus. În noiembrie 1891 îi mărturisea lui Duiliu Zamfirescu că printre preocupările sale intelectuale „întâi e cursul universitar. Mare lucru pentru mine; cursul totdeauna din nou rumegat, ţinut la curent, sugestiv pentru tinerime. De aici o alipire a celor mai inteligenţi absolvenţi ai facultăţii de litere de mine care acum chiar e pe cale de a se traduce în colaborarea lor regulată la *Convorbiri*, poate peste 1 an în încredinţarea revistei pe numele lor"[3]. Că interesul politic al acestei îndelung pregătite acţiuni de recrutare era mereu prezent în calculele lui Maiorescu o dovedeşte, printre altele, şi însemnarea sa din 18 octombrie 1892, când, în Consiliul profesoral al Universităţii bucureştene întrunit pentru desemnarea – prin vot secret – a rectorului, obţine numărul cel mai mare (26) de voturi (C. Dimitrescu – Iaşi se afla pe locul doi, iar Hasdeu pe al treilea loc): „Politiceşte e

[1] T. Maiorescu, *Critice*, ed. cit., vol. II, p. 357.

[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II, p. 249.

[3] E. Bucuţa, *Duiliu Zamfirescu şi T. Maiorescu în scrisori*, Ed. Fundaţiilor, 1937, p. 328.

semnificativ pentru noi; şi în momentul de faţă, când Hăşdeu crede că e slăbită «direcţia nouă» şi creşte revista lui (*Revista nouă*, n.n.) faţă cu mine la alegere vine bine. Dealtminteri pentru mine aproape indiferent, numai ceva muncă mai mult. Diurna mensuală 185 fr. voi întrebuinţa-o pentru studenţi fireşte"[1].

Din primii ani ai reintrării în profesorat Maiorescu începe acţiunea de recrutare printre studenţii mai dotaţi. Până în 1890 prezenţa lor la seratele Junimii e consemnată. Numai că aceştia se pierdeau, fără glas şi personalitate, în mediul bălţat al seratelor din strada Mercur. Din 1891, norocul ajutându-l să găsească un grup de studioşi remarcabil înzestraţi Maiorescu organizează, în locuinţa sa, reuniuni speciale bilunare cu studenţii. La 23 martie 1891 *Jurnalul* lui Maiorescu, consemnează „Sara 8 ¼ studenţii P. Eliad, Dragomirescu, Mehedinţi, Săveanu, Robin, Negulescu, Giurescu, Rădulescu, Basilescu la mine (literatură ½ *Sultănica* lui De la Vrancea. Cetită de Dragomirescu)"[2]. Apoi, înaintea vacanţei mari, la 1 iunie a aceluiaşi an, mulţumit, profesorul nota din nou: „Sara ultima întrunire a studenţilor pentru literatură (P. Eliad, Mehedinţi, Dragomirescu, Negulescu, Giurescu). Cetit poezii prea fantastice şi obscure de Dragomirescu şi 2 părţi din *Amintirile* lui Creangă. Vesel. Până la miezul nopţii."[3] În ianuarie 1892 la reuniunea cu studenţii participă şi Duiliu Zamfirescu care citeşte din articolul despre L. Tolstoi, iar unii tineri (Dragomirescu şi Brătescu-Voineşti) citesc din producţia lor poetică, „Totdeauna plăcut", exclamă satisfăcut profesorul. Peste o săptămână, tot în prezenţa scriitorului-diplomat, studenţii ascultă lectura articolului maiorescian *Contraziceri*, după care se încinge o „discuţie

[1] T. Maiorescu, *Jurnal*, Caiet 15, B.A.R., Mss. 3 656, foaia 10.

[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. III, p. 297.

[3] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. III, p. 317.

asupra frumosului absolut"[1]. Întrunirile cu studenţii aveau loc de obicei miercuri seara, rareori fiind programate în alte zile. Erau discuţii animate, Maiorescu ştiind, cu tactul său didactic neîntrecut, să le stimuleze cugetarea şi creaţia. (În 1892 Negulescu, la îndemnul profesorului său, elaborează studiul *Psihologia stilului* publicat în trei numere din *Convorbiri*. Studiul a devenit pe dată o piesă importantă în polemica antigheristă, fiind, de fapt, o prelungire – din altă perspectivă – a unor idei, lăsate în penumbră, din studiul lui Maiorescu *Contraziceri*.)

Se poate aprecia că, spre sfârşitul anului 1891 – începutul lui 1892, noua grupare literară junimistă era constituită. Misiunea pe care şi-a asumat-o Maiorescu a fost îndeplinită, neaşteptat de repede: un an. Mijloacele utilizate de marele tactician ce a fost Maiorescu erau dintre cele mai adecvate şi nu puteau da greş: invitaţii la dejun şi la cină, discuţii literare, încurajarea producţiei proprii publicate pe dată în cea mai importantă revistă a vremii, îndrumarea lecturilor prin bibliografii şi discuţii răbdătoare, promisiuni pentru carieră mai totdeauna respectate, obţinerea de burse în străinătate, călătorii de vacanţă peste hotare împreună cu profesorul şi suportate de el, perspectiva de a prelua conducerea încă prestigioasei deşi foarte îmbătrânitei *Convorbiri literare*. Măguliţi (nu era un lucru oarecare în epocă să fii „ales" şi apreciat de profesorul Maiorescu, să fii reţinut la masă şi să te poţi bizui în promisiunea atât de înaltă pentru asigurarea unei cariere universitare şi... politice), studenţii au fost prompţi, ba chiar zeloşi în îndeplinirea nu numai a dispoziţiilor, ci şi a sugestiilor profesorului lor.

Nimeni dintre cei „aleşi" să frecventeze aceste reuniuni nu a uitat farmecul şi lumina lor inegalabile. În ianuarie 1905

[1] T. Maiorescu, *Jurnal*, caiet 14, B.A.R., Mss. 3 655, foaia 33.

Pompiliu Eliade, acum dizident, îi scrie cu emoţie reculeasă fostului său profesor despre rolul acestor reuniuni pentru formaţia lor intelectuală. E o scrisoare evocatoare, mişcător compusă la persoana a treia: „Maestrul avea obiceiul de a se strânge de două ori pe lună (miercurea seara la 9) cu studenţii săi de anii al II-lea şi al III-lea (pe atunci cursurile universitare nu durau decât trei ani)... Întrunirile bilunare de miercurea erau nesfârşit gustate de dânşii. Seriosul şi intimitatea acestor întruniri urmăresc încă pe cei ce au luat parte la dânsele. Maestrul ni se arăta atunci sub o lumină nouă. Mai mult decât la cursurile lui, mai mult decât în articolele-i de critică, părea seducător şi folositor. Ne vorbea literatură, ne vorbea filozofie, ne vorbea ştiinţă, ne povestea scene din viaţa lui inteligent condusă... La prima dintre serate am avut fericirea să fiu remarcat de dânsul... A treia zi primeam o invitare pentru şedinţele literare ale *Convorbirilor*, al căror suflet era maestrul, – şedinţe cari aveau loc de două ori pe lună, în miercurile lăsate libere de conferinţele cu studenţii. La mijlocul anului şcolar, aveam astfel trei zile de fericire pe săptămână: joia seara, la cursul de logică, sâmbătă seara la cursul de filozofie contemporană, miercurea seara, la întrunirile, odată filozofice, odată literare, din strada Mercur nr. 1"[1]. Efectul, pentru toţi aceşti tineri „aleşi", a fost copleşitor, iar pedagogia stimulativă a profesorului efectiv hotărâtoare pentru formaţia lor intelectuală.

Darurile profesorului de a crea opinii comune într-o colectivitate de el modelată şi-au dat, din nou, în mod strălucit măsura. A fost, cu siguranţă, mai lesne decât în 1864-1868 pentru că acum nu-şi mai exercita vocaţia asupra unui mediu eteroclit, ci asupra unuia omogen, selectat cu grijă tocmai pe baza unor verificate predispoziţii intelectuale. Lucrurile au

[1] B.A.R., fond corespondenţă T. Maiorescu S $\frac{18(40)}{XIII}$.

evoluat astfel atât de bine şi de repede încât în martie 1893 profesorul îi putea comunica lui Duiliu Zamfirescu: „Cercul literar cu studenţii (acum licenţiaţi în litere) merge din ce în ce mai bine, *cald* şi bine. De la 1 mai (anul 27) băieţii intră în redacţia *Convorbirilor*". Şi în februarie 1894: „Mişcarea literară, infiripată cu foştii mei şcolari universitari, creşte. Remarcă în *Convorbiri* de la februarie... Floru e aici, dar acest Antonescu (Teohari Antonescu, n.n.) şi acel Evolceanu au fost (Evolceanu este încă) împreună cu Dragomirescu şi Negulescu primăvara aceasta la Berlin şi au format acolo Junimea generaţiei a doua, prin entuziasmul lor de bună credinţă pentru tot ce este aspiraţie curată, *nematerialistă* (în deosebire de Vlahuţă, Slavici, Caragiale care asupra *acestei note caracteristice* s-au dezbinat de noi) în căutarea şi iubirea adevărului şi frumosului"[1].

Cu această a doua generaţie de junimişti (sau, cum a numit-o Lovinescu, mai potrivit, prima generaţie postmaioresciană) începea o nouă epocă. Nu – este necesar să precizăm – pentru Junimea, care nu mai putea fi reînviată, ci pentru maiorescianism şi – mai ales – pentru *Convorbiri literare*. Revista vieţuia inerţial, fără forţă şi strălucire. Era palidă şi lipsită de vlagă, alimentată fiind de cine şi cum se putea. Prin 1891-1892 în anumite cercuri se răspândise chiar zvonul că revista îşi încetează apariţia. D. Onciul îi scria lui Negruzzi la 1 februarie 1892: „...Sunt surprins prin anunţul Dvs. din *Convorbiri* că nr. viitor va fi cel jubiliar... De altă parte, nu dezminţiţi zvonul că cu nr. jubiliar *Convorbirile* au să înceteze, ceea ce dacă s-ar adeveri în marea pagubă a literaturei noastre, aş regreta foarte mult"[2]. Situaţia revistei, chiar dacă nu au fost adevărate zvonurile auzite şi de Onciul, era dintre cele mai proaste. Negruzzi era şi el obosit, nu mai putea

---

[1] E. Bucuţa, *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, Ed. Fundaţiilor, 1937, p. 334 şi 342.

[2] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. I, p. 221.

duce povara redacțională a unei reviste lipsite de colaboratori. (Cum *Revista nouă* mergea bine, Maiorescu și Negruzzi spuneau că Socec îndrumă colaboratorii spre revista lui Hasdeu.) Se căuta soluția salvatoare care, când a fost găsită, nu putea fi imediat aplicată. Că cercul *Convorbirilor* era dezamăgit și neliniștit o dovedește printre altele și această scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu trimisă lui Negruzzi la 14 octombrie 1892: „Cum stau *Convorbirile* ? Când am plecat din București erați cam descurajat, și înțeleg: după 26 de ani de muncă să fii redus *a inventa* scriitori ca să poți alimenta revista mai departe, e trist. D-le Negruzzi, aci se pune o întrebare nedreaptă, dar se impune: acesta să fie rezultatul muncei și școalei *Convorbirilor* ?..."[1]

Soluția de care vorbeam era asocierea noii generații la conducerea revistei. În numărul din decembrie (12) al anului 1892 se anunță, în sfârșit, evenimentul, printr-o notă a directorului *Către cetitori*[2] care fusese în prealabil citită la o reuniune literară la Maiorescu. Această treptată cesiune de responsabilitate fusese atent preparată de Maiorescu la începutul anului 1893. În 8 martie nota în *Jurnal*: „Mult ocupat și interesat de câteva săptămâni prin întrunirile literare de sâmbătă, când la mine, când la I. Negruzzi, la care iau parte foștii mei studenți (acum licențiați în litere și în funcții) din București: Mihail Dragomirescu, I. A. Brătescu, I. A. Rădulescu, P. P. Negulescu, N. Basilescu, Robin, Floru, din când în când N. Săveanu și Stavri Predescu. Atât. E

[1] *Ibidem*, p. 80.

[2] „...Cu începerea anului XXVII al *Convorbirilor literare* mi-am asociat la direcțiunea și redacțiunea revistei un număr de autori din generația tânără, despre care cred că au și focul sacru și statornicia muncei și dragostea pentru adevăr și frumos. Am încredințarea că prin o lucrare comună ei se vor pregăti și deprinde să conducă cu succes în viitor ceea ce am făcut noi un timp îndelungat în trecut." (*Convorbiri literare*, an. XXVI, 1892, nr. 12, p. 994.)

vorba să treacă de la 1 mai 1893 (al 27-lea an) *Convorbirile* sub redacţia lor, deocamdată rămânând pe un an director încă Jacques Negruzzi din tradiţie, dar acum prea prins de alte interese pentru a mai fi bun de literatură"[1]. Acest comitet asociat nu putea să treacă imediat la acţiune. Dintre ei Dragomirescu, P. P. Negulescu, Mehedinţi pleacă pentru specializare în străinătate. De corvoadă rămân N. Basilescu, Brătescu-Voineşti şi I. A. Rădulescu (nedevenit încă Pogoneanu) şi Fr. Robin. Greul a apăsat asupra lui Rădulescu, Basilescu şi o vreme Brătescu. Rezultatele – chiar dacă nu cele aşteptate – încep să se vadă. Se publică mai întâi câteva din studiile generaţiei tinere în polemică cu direcţia estetică şi sociologică reprezentată de Dobrogeanu-Gherea. Amintim: P. P. Negulescu, *Personalitatea şi morala în artă* (nr. 2/1893); *Religiunea şi arta* (nr. 9/1893), *Socialismul şi arta* (nr. 7-8/1894 şi 1/1895), M. Dragomirescu, *Criticele d-lui Titu Maiorescu* (nr. 1 şi 3 pe 1893), *Critica şi Eminescu* (nr. 7,8 din 1894. E începutul lucrării sale *Critica ştiinţifică şi Eminescu*, terminată în 1895). Debutează promiţător Rădulescu-Motru (*Cauzalitatea mecanică şi fenomenele psihice*), Mehedinţi (*Locul geografiei între ştiinţe. Clasificarea lui Aug. Comte*), Teohari Antonescu (*O scrisoare cu coprins antiquaric*). Literatura continuă să ocupe locuri secunde. Dintre cei nou-veniţi publică versuri Dragomirescu, N. Basilescu, Brătescu-Voineşti (în nr. 6 din 1893 va debuta şi ca prozator cu *Pană Trăsnea Sfântul*). Singurul fapt de semnalat este începerea publicării romanului *Viaţa la ţară* de Duiliu Zamfirescu (în nr. 6/1894). Spre critică

[1] T. Maiorescu, *Jurnal*, caiet 15, B.A.R., mss. 3 656, f. 31 verso. Dealtfel, în această perioadă Maiorescu îl judeca foarte aspru pe Negruzzi, nemaiagreându-l deloc: „Îmi este neplăcută – nota la 27 februarie 1891 – situaţia cu Negruzzeştii. El ipohondru, zgârcit şi vanitos, pierde orice interes literar sau în genere mai înalt..." (*Însemnări zilnice*, vol. III, p. 293.)

singurul care se îndreaptă este D. Evolceanu (descoperit în străinătate de P. P. Negulescu) căruia i se întrevedea o mare carieră. Va debuta în octombrie 1893 cu articolul *Baladele şi idilele d-lui G. Coşbuc* în care lua apărarea poetului de acuzaţiile de plagiat aduse de N. Lazu. Reîntors în ţară, Evolceanu va deveni – cum vom arăta – pentru câţiva ani buni criticul *en titre* al revistei.

Convorbirile trec în 1894 prin mari dificultăţi materiale, deşi revista nu mai era tipărită la Socec, ci la Robin. Pentru a ieşi din impas (noul tipograf, frate cu Robin, fusese declarat falit), Maiorescu intervine salutar achitând datoriile restante. În sfârşit, reîntorcându-se tinerii din călătoria din străinătate, se decide transferarea direcţiei în mâna noii echipe. *Jurnalul* profesorului consemnează evenimentul: „Vineri 16/28 decembrie 1894 sara la mine acasă prezenţi Iacob Negruzzi, C. Rădulescu-Motru, F. Robin, D. Evolceanu, I. Floru, Dragomirescu, I. A. Rădulescu, Dim. Dan, Nic. Basilescu hotărât (după ce vorbisem cu tipogr. Göbl şi librarul Müller) că de la 1 ian. 95 I. Negruzzi îşi ia ziua bună de la redacţia *Convorbirilor* care trece în redacţia celorlalţi citaţi mai sus; se editează de librarul Müller, fiul lui Müller-Pieptenarul, care s-a angajat pe un an de încercare şi dă în pasaj şi o odaie la dispoziţia administraţiei şi redacţiei. Astfel *Convorbirile*, după 28 de ani, trecute la generaţia nouă."[1] În numărul 1 din 1895 Negruzzi vesteşte cititorilor retragerea („Cu satisfacţia datoriei împlinite, căreia nu-i lipseşte un vag sentiment de melancolie, îmi pare că a venit momentul când e bine să las altora ducerea mai departe a unei lucrări începute de generaţia mea.") şi îi recomandă călduros pe tinerii care preiau ştafeta. Maiorescu, care participă, în noul local, la o şedinţă a redacţiei, are sentimentul că asistă la un „început de renaştere a

[1] T. Maiorescu, *Jurnal*, Caiet 16, B.A.R., mss. rom. 3657, f. 28.

revistei sub noul Comitet"[1]. Adevărul e că renaşterea întrezărită de profesor e iluzorie. În tânăra echipă conducătoare sunt mari disensiuni (Dragomirescu îl duşmănea feroce pe Motru în care vedea un concurent la ocuparea unei catedre universitare de filozofie şi nu se înţelegea nici cu Rădulescu-Pogoneanu şi Robin. La sfârşitul anului se va declanşa ostilitatea între Negulescu şi Motru, amândoi concurenţi la concursul pentru catedra de filozofie din Iaşi. Cum Negulescu era protejatul lui Maiorescu şi Motru nu a înţeles că trebuie să se retragă, viitorul psiholog şi filozof devine un indezirabil). La 11 noiembrie Evolceanu îi scria lui Mehedinţi (care, aflat la studii în Germania, nu făcea parte din noul comitet al *Convorbirilor*), descriindu-i situaţia: „Noi şi ai noştri n-o ducem tocmai faimos; mai mai că cercul nostru s-a dizolvat. Întruniri nu se mai fac, fiindcă am rămas numai Dragomirescu, Dan şi cu mine. De scris nu se scrie şi eu în special m-am ramolit cât trebuie..."[2] Între timp plecase la studii în Germania şi I. A. Rădulescu-Pogoneanu, Negulescu şi Antonescu erau la Iaşi, Brătescu-Voineşti voiaja prin diverse oraşe ca tânăr magistrat, Motru se afla bine pus la index şi foarte supărat, alţii alergau după rosturi, încât din toată echipa redacţională rămăseseră doar doi. Dar dintre aceştia Evolceanu era din fire boem şi zeflemist, incapabil de travaliu sistematic, greul apăsând asupra lui Dragomirescu care „face corecturi la *Convorbiri*... – mărturisea Evolceanu într-o scrisoare către Mehedinţi – şi munceşte ca un nenorocit fiindcă parazitul de Dan, pe care-l ţinem de pomană de mai bine de un an, nu se-ndură să corijeze o pagină ori să facă trei paşi pentru

[1] *Ibidem*, f. 35 verso. Componenţa acestui comitet, aşa cum a fost anunţată pe coperta revistei, era următoarea: T. Antonescu, I. Al. Brătescu-Voineşti, M. Dragomirescu, C. Rădulescu-Motru, I. A. Rădulescu, I. S. Floru, P. P. Negulescu, D. Evolceanu.

[2] I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. IX, p. 112.

Convorbiri literare"[1]. Situaţia precară se va menţine şi în anii următori.

Nu se poate spune că revista nu dă semne de înnoire. O vioiciune căutată (adesea efortul se simte stânjenitor) şi o atmosferă de campanie domină cele 110 pagini ale fiecărui număr. Rubrica „Revista publicaţiunilor" devine mai acidă, Evolceanu ţine o cronică literară în care hazul îi reuşeşte câteodată (latinistul trecea atunci drept un ironist). Cronica lui Evolceanu e de obicei prea lungă, descriptivă şi rezumativă, judecata de valoare ocupând locuri modeste. Şi se ocupă cu precădere de scriitorii din orbita direcţiei gheriste (Gheorghe din Moldova, Artur Stavri, C. Bacalbaşa, Sofia Nădejde). Dealtfel, din 1896 dă semne de oboseală până renunţă cu totul la cronică (îl înlocuiesc pedanţii M. Strajanu, Litzica, Ghiţă Pop, St. Orăşanu). Sumarele sunt aglomerate cu stufoase studii arheologice, estetice, filozofice, istorice, pedagogice, între care sunt inserate poezii insignifiante, traduceri şi, din când în când, câte o bucată de proză. Cu excepţia schiţelor lui Brătescu-Voineşti nu poate fi semnalat decât noul roman al lui Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*, care începe să apară în penultimul număr din 1895. Din păcate, în ciuda speranţelor şi a eforturilor depuse de Dragomirescu, revista nu izbuteşte să crească în valoare şi ţinută. Apropiaţii revistei murmură nemulţumiţi, iar alţii protestează iritaţi, cum va face Duiliu Zamfirescu în februarie 1896 într-o scrisoare către Maiorescu: „...Vă exprim mirarea mea faţă cu calea pe care se îndrumează bătrâna revistă a Junimii. Ce e asta ? Revista lui Stoenescu ? *Literatorul* ? Ce este corespondenţa de la finele revistei cu strângeri de mână în care dl. Dragomirescu pontifică la persoana a doua din singular... Ce sunt astea, domnule Maiorescu ? Mie-mi pare că visez... Încep să regret vremea când *Convorbirile* apăreau cu 70 pagini în loc de

[1] *Ibidem*, p. 116.

150, cu un uşor miros de vechitură, dar cu demnitate... În general, tonul revistei e antipatic, *c'est burgeois et plat*. O intimitate cu publicul, invadantă, supărătoare, de mitocan boierit, care nu are nimic comun cu tradiţiile Junimii şi cu caracterul de *père noble* al *Convorbirilor* din trecut. Recunosc că există oarecare vigoare sau mai bine oarecare violenţă de viaţă tânără în noua direcţie a revistei, însă pentru noi, cari am trecut peste pragul violenţelor, cari ştim cât e de largă şi încăpătoare lumea pentru toţi, veleităţile acestea de combativitate au ceva donchişotesc şi vulgar, mai cu seamă vulgar, ceea ce nu poate şi nu trebuie să se tolereze într-o revistă literară serioasă"[1]. Am reprodus această amplă apreciere pentru că, din păcate, e un diagnostic destul de exact al fizionomiei publicaţiei. Maiorescu, răspunzându-i, îi ia apărarea lui Dragomirescu, recunoscând însă adevărul aprecierii: „Dealtminteri e adevărat, şi după părerea mea, ceea ce zici despre actualele *Convorbiri*..."[2]

În această înfăţişare nu tocmai atrăgătoare revista îşi continuă o existenţă monotonă. Are tot 150 de pagini. Dar literatura deţine locuri subalterne (de semnalat semnăturile lui Bassarabescu, St. O. Iosif, Antemireanu, Brătescu-Voineşti, Tutoveanu, Florian I. Becescu, Lucreţia Suciu, I. Adam). Spaţiul e devorat de întinse studii istorice, filozofice, estetice, chiar statistice. Cronica literară îşi schimbă mereu denumirea, păstrându-şi, din păcate, condiţia submediocră. Din „cronica literară" devine în 1896 „cronice literare" pentru ca în 1897 să adopte titulatura „Analize critice". (Era însă tot atât de eteroclită.) Singura deosebire – semnificativă – e că aceste analize – otova şi scurt rezumative – apar acum fără semnătură responsabilă. Se introduc pseudonime paravan (Pollux, Lisandros, Demeter, Pas, Seraficus), îndărătul

[1] E. Bucuţa, *op. cit.*, p. 165-167.

[2] *Ibidem*, p. 354.

cărora se ascundeau, vitejeşte, Antemireanu, Panait Sevescu, Evolceanu şi Dragomirescu. În 1898 dispare şi această rubrică, înlocuită fiind cu altele: „Revista critică" (unde Dragomirescu se războieşte cu publicaţiile adversare) şi „Reflecţii bibliografice" (scurte comentarii despre apariţiile recente). În sfârşit, în 1899 rubricile acestea îşi schimbă din nou denumirea. Împrumutând câte un cuvânt de la predecesoare devine „Bibliografie critică" (un fel de catalog analitic al cărţilor mai importante, fiecare titlu „fiind însoţit – cum se precizează – de o scurtă apreciere care să îndrume pe cei ce n-au citit încă opera în chestiune"). Reapare – intermitent – „Revista critică", corpolentă (ocupă 20 pagini) şi o vioiciune silită. Din toate aceste modificări şi căutări se vede strădania după o formulă adecvată care să asigure *Convorbirilor* posibilitatea unei intervenţii active în toate problemele curente. Greul îl ducea – continuu – Dragomirescu care se ocupa de toate: alcătuire de sumar, corvoada corecturilor, tratativele cu colaboratorii, corespondenţă, întreţinerea acestei proteice rubrici de comentare a fenomenului literar. (Între timp, în 1899 a fost schimbată şi tipografia, apelându-se din nou la serviciile lui Socec.) Efortul era însă fără prea mult folos.[1] *Convorbirile* erau, ca şi în anii trecuţi, o publicaţie vetustă şi greoaie.

[1] În iulie 1899 încunoştiinţându-l pe Maiorescu despre profilul sumarului pe luna august, Dragomirescu se felicită că a izbutit să capete o bucată de la Duiliu Zamfirescu. „Bine cel puţin că avem şi atâta literatură, căci încolo istorie şi numai istorie... Hotărât, activitatea istorică devine copleşitoare, precum altădată devenise cea estetico-filozofică. Acest fapt se datoreşte, cred, în primul rând activităţii asidue a tinerilor istorici, a căror dragoste de adevăr le indică un loc în jurul *Convorbirilor*. Nu vorbesc numai de Onciul şi Bogdan, dar, şi mai cu seamă, de Iorga." La sfârşitul scrisorii Dragomirescu îl ruga pe profesor ca în toamnă să ia măsuri pentru reorganizarea colectivului de redacţie şi fixarea caracterului viitor al revistei. (B.A.R., fond Maiorescu, S $\frac{8(15)}{XIII}$).

De fapt situaţia revistei – şi a maiorescianismului în general – e acum mult mai dificilă decât la începutul deceniului. Treptat, viaţa literară, cea ideologică şi spiritul public, sunt dominate de alte orientări decât cea junimistă. Oricâte eforturi depun tinerii noi junimişti în campania lor antigheristă (1893-1896), tineretul intelectual, dăruit elanurilor generoase, optează pentru orientarea estetică deterministă. În pofida tuturor strădaniilor depuse de tinerii junimişti, în polemica de atunci nu tocmai fericit cunoscută sub numele „arta pentru artă sau artă cu tendinţă", majoritatea înclina vădit spre tendenţionism. Mutaţiile petrecute în estetica europeană cu accentul pus pe scientism şi pozitivism istorist măreşte numărul opozanţilor faţă de junimism, dând câştig de cauză tendenţionismului. Fie din motive personal-subiective, fie pentru că realmente agreau tendenţionismul, scriitorii reprezentativi ai epocii erau ostili, spre sfârşitul veacului, Junimii şi, mai ales, junimismului. Caragiale, Delavrancea, Vlahuţă, Coşbuc, Slavici sunt acum adversari ai ideologiei literare junimiste sau ai junimismului politic. Publicaţiile de orientare socialistă (*Literatură şi ştiinţă* – 1893-1894, *Evenimentul literar* – 1893-1894, *Lumea nouă literară şi ştiinţifică* – 1894-1896 ş.a.), vii, polemice, chiar bătăioase – cu un mare ecou în epocă – concentrează simpatii, adeziuni şi colaborarea unui contingent important de tineri scriitori. Apoi din 1896 apare publicaţia lui N. Petraşcu, *Literatură şi artă română*. Fostul convorbirist, o vreme criticul revistei junimiste (sub pseudonimul I. Costin), autorul studiului despre Eminescu, se depărtează de cercul Junimii (în autobiografia sa a motivat despărţirea prin aceea că el înclina spre noile orientări în estetica şi critica europeană pe care Maiorescu le nega tranşant), fundând o publicaţie a sa. Era ajutat de D. C. Ollănescu – şi el junimist sau fost junimist – şi colaborau Duiliu Zamfirescu (motiv de încordare în relaţiile cu Maiorescu), Vlahuţă, G. Dem. Teodorescu, Coşbuc, Anghel, Iosif, Şt. Petică, N. Lecca, Gr.

Pişculescu (Gala Galaction) ş.a. Oricâte fulgere mânioase vor îndrepta împotriva revistei lui Petraşcu redactorii *Convorbirilor* (Dragomirescu, P. P. Negulescu, Evolceanu), ea a continuat să existe. Şi chiar dacă nu izbutise să fie o publicaţie interesantă, dăuna *Convorbirilor*, luându-i colaboratorii. În sfârşit, din a doua jumătate a acestui deceniu care încheia veacul începe să se profileze orientarea presămănătoristă. Revistele *Viaţa* (1893-1896), *Vatra* (1894-1898), *Gazeta săteanului* (ne referim la anii 1897-1900 din existenţa mai îndelungată a publicaţiei), *Albina* (1897), *Floare albastră* (1898-1899) au concentrat majoritatea tinerilor scriitori, bucurându-se – unele – şi de colaborarea scriitorilor mari ai epocii (când nu erau chiar conduse – ca *Viaţa* sau *Vatra* – de aceştia), Slavici, Vlahuţă, Caragiale. Preocupate de cele două mari probleme ale epocii (cea rurală şi cea naţională), revistele presămănătoriste erau, prin program şi orientare, vădit antijunimiste, apropiate fiind – sub raport estetic – mai curând de publicaţiile socialiste[1].

În acest peisaj complicat de atâtea orientări contradictorii, îmbătrânitei reviste junimiste îi era greu să urmeze un drum stabilit tocmai la 1867. În zadar clama Dragomirescu în 1899 că „acest curent trăieşte viu şi se dezvoltă cu putere, dând la o parte toate veleităţile de literatură superficială şi nesănătoasă"[2] (polemiza cu un articol din *Floare albastră*, asigurându-şi

---

[1] Despre publicaţiile literare din această perioadă vezi: Adriana Iliescu, *Revistele literare la sfârşitul secolului al XIX-lea*, Editura Minerva 1972; Ion Vitner, *Literatura în publicaţiile socialiste şi muncitoreşti* (1880-1900), E.P.L., 1966; Teodor Vârgolici, *Retrospective literare*, E.P.L., 1970, *Comentarii literare*, Editura Eminescu, 1971; Z. Ornea, *Sămănătorismul*, Editura Minerva, 1971. *Idem, Poporanismul*, Editura Minerva, 1972. *Curentul cultural de la „Contemporanul"*, Editura Minerva, 1977.

[2] *Convorbiri literare, Revista critică*, an. XXIII, 1899, nr. 5, p. 471.

cititorii că „puterea societății Junimea, al căreia efect social s-a impus încetul cu încetul, e departe de a fi săvârșit"[1]. Junimea și junimismul erau acum bine eclipsate. Și cum refuza să considere, necum să accepte, înnoirile în estetica și critica modernă, șansele junimismului de a recuceri supremația în viața literară erau nule. Eforturi de acomodare se fac față de orientarea care după 1900 se va numi sămănătoristă. Sunt publicați scriitorii de această orientare, regățeni dar și destui ardeleni (Lucreția Suciu, Virgil Onițiu, Victor Vlad Delamarina, Ion Popovici-Bănățeanu), fără ca în planul direcției estetice să se renunțe la rigoarea principiilor maioresciene. Numai că în condițiile de acum nici această rigoare nu poate fi menținută în stare pură, de vreme ce se publică din producția unor scriitori în care autonomismul estetic nu prea avea mare prețuire. Iar după 1900 – se va vedea – junimismul și *Convorbirile* vor face casă destul de bună cu sămănătorismul. Junimismul și *Convorbirile* nu au izbutit să mențină acum fermitatea principială de altădată. Dar această slăbiciune în fața asaltului noii orientări sămănătoriste cu pendularea oscilantă în zonele vidului median au știrbit mult din prestigiul *Convorbirilor* (cât mai rămăsese) în lumea literară. Dealtfel, Maiorescu a găsit, ca în atâtea alte rânduri, o explicație care oferea și cheia unei direcții. Nu fără dreptate, criticul a declarat că asistăm la o secetă literară și în consecință e normal ca paginile *Convorbirilor* să fie consacrate altor domenii de preocupare. „În curiosul ritm de urcare și coborâre – scria criticul în 1898 – prin care se manifestă la popoare mișcarea artistică, ca și cea religioasă, societatea română, cu unicul ei interes literar, a ajuns astăzi mai jos de nivelul mijlociu, e *in cadente domo*, cum se zicea în astrologia medievală". Iar mai încolo diagnostica în termeni și mai riguroși că „dincoace de

[1] *Ibidem*, nr. 4, p. 368.

Carpaţi par a se fi sleit puterile literare după producerea relativ mare din anii 1870-1890"[1].

Dincolo de motivaţii şi explicitări, dăinuia condiţia precară a *Convorbirilor*. Se repeta aidoma situaţia din preajma anului 1895. O soluţie rapidă trebuia necondiţionat găsită. După tatonări şi conciliabule, s-a optat pentru modificări în Comitetul de redacţie ca şi în structura *Convorbirilor*. „De la 1 ianuarie e vorba – îi scria Dragomirescu lui Duiliu Zamfirescu – să mai lărgim cadrul revistei, adăugându-i o secţie istorico-filologică şi una ştiinţifică, şi, în acelaşi timp, *de se va putea* (s.n.), întărind şi partea literară. E vorba dar să mai intre în redacţie mai întâi câţiva profesori universitari – Onciul, Bogdan, Pangratti, Philippide, Voinov, Naum etc. – apoi câţiva tineri culţi ca Volenti, Orăşanu, Antipa, Litzica şi posibil (şi în această privinţă am dori să auzim şi părerea dvs.) Caragiale care s-a săturat de peregrinagii prin locuri streine de firea lui originară[2]. Cu această întărire se vor produce negreşit şi schimbări apreciabile în *Convorbiri*, iar noi, cei mai vechi, vom părăsi rolul preponderent – pe care cel puţin de formă l-am avut în aceşti din urmă cinci ani"[3]. Cum Maiorescu era decis

---

[1] T. Maiorescu, *Poetul dialectal Victor Vlad Delamarina, Critice*, ed. cit., vol. II, p. 381.

[2] Intenţia lui Caragiale de a intra în comitetul *Convorbirilor* a fost reală. Despre ea scria, tot în acest noiembrie 1905, şi P. P. Negulescu într-o epistolă către Mehedinţi. Ba chiar, cum Negulescu avea mai multă trecere pe lângă Maiorescu, tinerii junimişti l-au convins să stăruie el pe lângă fostul lor profesor „să-l fac să înţeleagă că e în interesul prestigiului de critic «impersonal» să uite tot ce are de împărţit cu Caragiale, ca om". Dar Maiorescu a rămas neînduplecat. Îl accepta pe dramaturg la serate când avea de citit ceva. Altfel de relaţii nu au fost îngăduite. Şi Caragiale a trebuit să suporte, mânios, refuzul. (Cf. I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. IX, p. 297.)

[3] Al. Săndulescu, *Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite*, Editura Academiei, 1967, p. 79.

să acorde capitolului știință poziții dominante în revistă, cei noi au cerut schimbări structurale și chiar poziții de comandă. „În adunarea pe care am ținut-o la Maiorescu (îi scria Negulescu lui Mehedinți la 18 noiembrie 1899) –, cu toții, când am hotărât compunerea noului comitet, Bogdan a luat cuvântul și a propus nici mai mult nici mai puțin decât schimbarea titlului *Convorbiri*. «Fiindcă de acum înainte istoria va avea parte *preponderentă* în revistă, ar fi bine ca și titlul să arate acest lucru: să se zică de pildă *Convorbiri istorice și literare*». Iacă textual propunerea lui Bogdan. Maiorescu, șiret cum e, a început să apere propunerea. Negruzzi a criticat-o, Dragomirescu a sfâșiat-o ca un cățel necăjit care când apucă cu dinții de o cârpă n-o lasă până n-o face bucăți – am zis și eu două vorbe – și *Convorbirile* au rămas literare sadea. Decât, vezi cu ce dispoziții de spirit vin membrii cei noi. Ce-o fi om vedea"[1].

Cu formula și ținuta remaniate, *Convorbirile* se înfățișează publicului la începutul noului veac. Primul număr pe 1900 are pe copertă mențiunea: „Apare sub conducerea d-lor: Gr. Antipa, T. Antonescu. Dr. V. Babeș, N. I. Basilescu, I. Bogdan, I. A. Bassarabescu, D. Bungețianu, M. Dragomirescu, D. Evolceanu, I. S. Floru, C. Litzica, S. Mehedinți, P. Missir, L. Mrazec, A. Naum, P. P. Negulescu, D. Onciul, Șt. Orășanu, E. Pangratti, I. Paul, A. Philippide, I. A. Rădulescu, F. Robin, M. Săulescu, D. Voinov, N. Volenti". (Funcționau, cel puțin la început, și doi coordonatori. Dragomirescu pentru partea literară, iar Ion Bogdan pentru cea științifică.[2]) Cu acest comitet mamut, eterogen ca orientare și preocupări, în care oamenii de știință predomină, se

---

[1] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. IX, p. 298.

[2] Cf. scrisoarea lui M. Dragomirescu către I. A. Rădulescu-Pogoneanu din 23 decembrie 1899, B.A.R., fond M. Dragomirescu, S $\frac{11465}{V}$.

mărturisea, implicit, intenţia de a transforma revista într-o publicaţie ştiinţifică. Propunerea lui Bogdan, amintită mai sus, era perfect întemeiată. Numai rezistenţa latentă a vechilor convorbirişti a împiedicat recunoaşterea în titlu a noii stări de fapt. Noua formaţie conducătoare nici nu mai era integral devotată junimismului şi spiritului său. (A fost acceptat, de pildă, socialistul D. Voinov sau liberalul Gr. Antipa.) Fie şi numai această concesie – altădată de neimaginat – dovedeşte dificultatea în care se afla vechea revistă a Junimii. Numerele pe 1901 şi 1902 legalizează modificarea intervenită. Dominau, prin masivitate, studiile de istorie (un studiu al lui N. Iorga, *Cum se predă istoria în şcoalele noastre*, ocupă trei numere la rând câte treizeci de pagini) şi ştiinţă. Se disting, prin proporţii şi frecvenţă, studiile lui Iorga, Bogdan, Giurescu, Ilie Bărbulescu, Şeineanu, Onciul, T. Antonescu, Mehedinţi (cu studii geografice), Voinov (*Teoria fagocitozei*). Se publică şi literatură (Iosif, Bassarabescu, Duiliu Zamfirescu – *Lyda, Furfanto* – Bonifaciu Hetrat, debutul lui Cerna cu traducerea *Albatrosului* baudelairian, Volenti, Naum, Becescu-Sylvan, traducerea lui Murnu din *Iliada* ş.a.), sufocată însă de corpolentele studii de specialitate. Critica literară e o vreme cu totul exclusă (rubrica „Critică şi bibliografie", semnată o vreme de Iorga şi I. Valaori, se ocupă şi ea numai de cărţi ştiinţifice, cu precădere de cele de istorie). De-abia în nr. 2 din 1901 se publică cronica lui Evolceanu (*Doi poeţi dramatici: H. C. Lecca şi R. D. Rosetti*), continuată şi în nr. 3, iar Gh. Bogdan-Duică – o recenzie tot kilometrică (18 pagini), la manualul lui Gh. Pop, *Istoria literaturii germane*. De-abia în nr. 6 pe 1901 izbuteşte şi Dragomirescu (a fost complet absent până acum) să publice o cronică, *Două tinere talente: N. D. Locusteanu şi Lică Brânduşel* (pseudonimul lui Ionescu Gion). Cronica lui Dragomirescu are proporţii rezonabile (cum rezonabilă în dimensiuni va fi şi cronica la *Patriarhalele* lui Iosif, din nr. 7, în care recomandă în autor pe

„poetul liric cu adevărat talent".) În schimb, în acelaşi număr, Şt. Orăşanu, şi el istoric (a murit tânăr, în noiembrie 1903, neizbutind să se realizeze), recenzând lucrarea lui Pompiliu Eliade *Filozofia lui La Fontaine*, are nevoie numai de... 31 pagini, anunţând şi o continuare pentru numărul 7 care va însuma alte 32 de pagini. Recenziile lui I. Bogdan (de pildă aceea despre *Istoria Bucureştiului* de Gion) erau şi ele lungi şi cu continuare. Recenzenţii se iau parcă la întrecere cu autorii de studii. Şi ies victorioşi. Aproape totul în revistă e corpolent, flasc şi interminabil, făcând lectura aproape imposibilă. E adesea nu o corvoadă, ci un supliciu. Duiliu Zamfirescu, departe de ţară, tot chinuindu-se să biruiască „substanţa" revistei, constată cu ironie amară: „Au ajuns, îi scria lui Maiorescu la 8 august 1900, *Convorbirile* la adânci bătrâneţe cu tineretul de astăzi. *Tuberculoza* d-lui Babeş, *Influenţa* lui Şeineanu şi mai cu seamă grozăviile de poezele ale lui Volenti, din nr. din urmă, sunt o dovadă de senilitate... În asemenea vremuri grele socotesc că *la vieille garde* trebuie să intervină"[1].

Fireşte că acest adevărat corpus de membri ai Comitetului redacţional nu putea supraveghea, cu responsabilităţi egale, soarta revistei. Dintre aceştia, veleităţi conducătoare manifestă I. Bogdan (având, probabil, şi agrementul lui Maiorescu). În 1901 (nr. 2) o notă a redacţiei care exprima rezerve faţă de un studiu al lui Pompiliu Eliade despre – fireşte – *Filozofia lui La Fontaine* e semnată *I.B.* Situaţia se oficializează în 1902 când pe copertă apare menţiunea „director: Ioan Bogdan", ceilalţi fiind grupaţi sub titulatura „Comitet de redacţie". Şi pentru că tot era prea mare numărul membrilor acestui comitet, sunt incluşi încă trei, ce-i drept literaţi: Gh. Bogdan-Duică, G. Murnu, A. C. Cuza (în 1904 în comitet va fi cooptat din nou şi

[1] E. Bucuţa, *op. cit.*, p. 235.

C. Rădulescu-Motru). Dar noii membri din comitet nu pot modifica structurile, bine fixate, ale revistei. Ştiinţele, şi mai ales istoria, sunt suverane. Aceasta din urmă e atât de importantă, încât la sumarul general anual i se rezervă o rubrică specială.

O nouă schimbare (a câta ?) e considerată necesară spre sfârşitul anului 1905[1]. De fapt, cel ce dorea *şi* această modificare

---

[1] Dealtfel, o vreme, Maiorescu pare să se fi dezinteresat de *Convorbiri*. Era, prin 1902, mai mult preocupat să înfiinţeze o „revistă doctrinară a politicei noastre, un fel de *Convorbiri politice* pe lângă *Convorbiri literare*" (însemnare din 3/16 ianuarie 1902, *Jurnal*, B.C.S., nr. 22, mss. 11 390). Profesorii junimişti plus Marghiloman, Filipescu şi P. Missir trebuiau să asigure conducerea proiectatei publicaţii şi chiar s-o scrie. Se hotărăşte ca de la 1 februarie *Noua Revistă Română* a lui Rădulescu să devină publicaţia clubului conservator. Dar la 19 noiembrie – „Hotărârea de a face să înceteze *Revista Română* din anemie" (*Ibidem*). Toată atenţia e acum îndreptată spre *Epoca*, devenită din noiembrie 1903 organ al clubului central junimist, pusă sub directoratul lui Al. G. Florescu. Din comitet făcea parte şi Maiorescu. Cum colaboratorii *Epocii* se întâlneau de două ori pe săptămână pentru discutarea materialului, Maiorescu era foarte ocupat. Practic, prin 1903-1905, Maiorescu se ocupa mai mult de *Epoca*, decât de *Convorbiri*. O şi recunoaşte la 28 decembrie 1903, scriind în *Jurnal*: „Câtă nouă şi inteligentă muncă s-a deşteptat prin noua *Epocă*. Articolele lui Mehedinţi, criticile teatrale Dragomirescu (pe care le va dezavua în 1905, n.n.), cronicile economice Robin, cronica critică Tzigara Samurcaş, articolele şcolare Litzica şi I. A. Rădulescu, satirele politice Cyrano-Ranetti etc. ...toate acestea au răsărit timp de o lună. Apoi articolele politice C. C. Arion, Delavrancea, Em. Antonescu, Stavri Predescu, Krupenski, A. G. Florescu etc. Toate aceste izvoare erau, dar se pierdeau în nisip. *Acum sunt captate* şi se pot folosi spre însănătoşirea spiritelor. Dar îmi ia mult timp noua formă a *Epocii*." (*Idem*, caiet 23, B.C.S. mss. 11 393, f. I.) În 1904, datorită dificultăţilor financiare, *Epoca* îşi reia, din decembrie, vechea formulă, Pisani redevenind director.

era Maiorescu, care mai spera în revigorarea publicaţiei de care îşi legase tinereţea şi prestigiul. Ceilalţi se blazaseră de mult, considerând fie (unii) că situaţia e foarte bună, fie (alţii) că aici nu se mai poate spera într-o revitalizare. În noiembrie şi decembrie 1905 au avut loc câteva întâlniri ale comitetului sub conducerea lui Maiorescu (notate scrupulos în *Jurnal*). Discuţiile au fost îndelungate şi controversate. Până la urmă s-a optat pentru o formulă care, de fapt, o păstra, uşor remaniată, pe cea de până acum. Pentru interesul ei (nu numai documentar) o transcriem după *Jurnalul* lui Maiorescu: „Azi între 4 şi 7 ore (la 11/24 decembrie n.n.) la mine redactorii *Convorbirilor literare* pentru a continua discuţia începută marţea trecută. Erau de faţă în ordinea alfabetică: 1 Ion Bogdan, 2 Dragomirescu, 3 Evolceanu D., 4 Floru I. 5 Litzica Const., 6 Onciul, 7 Pangratti Ermil, 8 Rădulescu-Motru C., 9 Rădulescu-Pogoneanu I. A., 10 Voinov D., 11 T. Maiorescu. Din întâmplare a venit, spre sfârşit, şi Teohari Antonescu de la Iaşi. Hotărât: I. Pe lângă Bogdan, care rămâne director se alătură pentru partea literară şi ştiinţifică un Comitet compus din Dragomirescu, Litzica, Motru şi Pangratti. II. Aceşti 5 se adună o dată pe săptămână, la vreunul din ei şi cetesc şi discută toate chestiunile de redacţie, se îngrijesc de materiale de corectură, cetesc toate articolele ce sunt a se publica şi reprezenta *Convorbirile* faţă de tipograf. III. Pe coperta *Convorbirilor* la pag. 1 nu se va face nici o schimbare; la pag. 2 se adaugă printre membrii Comitetului de redacţie N. Iorga, care va figura astfel în aceeaşi listă cu d. Dragomirescu, având a da material istoric şi punând (...cuvânt ilizibil, n.n.) condiţia ca să nu se atace în *Convorbiri* direcţia *Sămănătorului* condus de el, rămânând însă liberă critica în *Convorbiri* asupra scriitorilor de la *Sămănătorul*. Aceste după declarările d-lor Bogdan şi Pangratti. Se va mai zice pe copertă că *Convorbirile* apar „în fiecare lună" (nu numaidecât la zi 1) în cel puţin 5 coale

(nu 6 ca până acum). IV. Prima întrunire a Comitetului va fi sâmbăta viitoare 17 decembrie 4 ore p.m. la dl. Bogdan"[1].

În primul număr din 1906 la locul indicat, revista (mutată din nou de la Socec – acum takist împătimit, deci antijunimist – la Göbl) se fac cuvenitele modificări. Firește că nu s-a modificat nimic în ținuta *Convorbirilor*. Singurul fapt relevabil din această hotărâre, notată de Maiorescu, e realitatea disensiunilor dintre Dragomirescu și Iorga, altfel zicând dintre direcția estetică maioresciană și cea sămănătoristă. Probabil că Dragomirescu va fi încercat în 1904-1905 să comenteze critic în *Convorbiri* sămănătorismul. Dar, atent, Bogdan a jugulat orice tentativă de acest fel. Iorga, prin interpușii săi, voia să-și extindă supremația și asupra *Convorbirilor*, ceea ce Dragomirescu – singurul critic și estetician în această formație redacțională – nu putea accepta. Dar cum putea Dragomirescu – numai el – să obstacoleze un inamic atât de puternic, de vreme ce Maiorescu, chiar el !, era atât de conciliant ? Iar Mehedinți, mult agreat acum de Maiorescu, era prin predispoziție un filosămănătorist, semnând în februarie 1905 vestitul său eseu *Primăvara literară*, act de adeziune la noua mișcare literară. Simptomatică pentru poziția de acum a *Convorbirilor* (acceptată de Maiorescu) este, desigur, înțelegerea perfectată la această întrunire prezidată de Maiorescu. Revista nu putea combate direcția sămănătoristă, având numai libertatea de a critica opera unor scriitori sămănătoriști. În fapt, nici această libertate îngăduită nu va fi exercitată, Dragomirescu își va putea realiza magistratura critică, din perspectivă exclusiv estetică, în *Epoca*, unde a publicat ciclul de foiletoane despre *Manasse* al lui Ronetti Roman. (Opiniile sale foarte favorabile piesei au stârnit mânia lui Iorga, sfârșind prin a-l sastisi și pe Maiorescu.) Tocmai această atitudine a lui Dragomirescu, revendicată din principiile estetice maioresciene de odinioară,

[1] T. Maiorescu, *Jurnal*, caiet 25 bis, B.C.S., mss. 11 370, foaia 54.

i-au slăbit poziția în Comitetul de redacție al *Convorbirilor* (a și fost suspendat – pedepsitor – câteva luni din anul 1905), neputând înfrunta intransigent o direcție agreată sau numai tolerată de maestru.

Se cuvine adăugată observația că spiritul conciliant al lui Maiorescu nu se datorește numai unei modulări sau adaptări a concepției estetice la orientările epocii. Interveneau – și încă în proporții deloc minore – interesate calcule politice. N. Iorga era, prin convingeri, un conservator, colaborase la revista *Epoca* (unde sperase să obțină chiar directoratul), îi ura pe liberali și le era ostil liberalilor Tocilescu, Hasdeu, Xenopol. Argumente – deci – prea suficiente pentru ca semnătura lui Iorga la *Convorbiri* să fie solicitată și proteguită prevenitor. Apoi, chiar orientarea culturală și literară a sămănătorismului, dirijat din 1903 de N. Iorga, aducea, prin antiliberalismul manifest, destul capital politic conservatorismului. Noua mișcare nu trebuia deci combătută, ba dimpotrivă – cu rezerve, diplomație și prudență –, încurajată. Dealtfel, acum se făceau tentative prin N. Filipescu pentru integrarea lui Iorga în partidul conservator. Nu a fost N. Iorga unul dintre oratorii aplaudați la marea întrunire conservatoare de la Teatrul Liric din 19 februarie 1906 ? Iar *Epoca*, satisfăcută, consemnând evenimentul, nu a notat în reportajul său despre întrunire că „adânc cugetătorul profesor universitar N. Iorga... s-a grăbit să vie între rândurile noastre ca să lupte pentru sfintele și marile interese ale țării și ale neamului" ?[1] Că înregimentarea lui Iorga nu s-a realizat datorită unor factori imponderabili și a pretențiilor sale exagerate, aceasta e o altă chestiune. Deocamdată, Iorga nu trebuia supărat, ci menajat, chiar dacă Maiorescu nu-l suferea defel pe tumultuosul savant. Dealtfel, mai târziu, când înțelegerea politică nu s-a putut perfecta și Iorga a luat – după evenimentele din 13 martie 1906 – inițiativa organizării unui partid al său, Maiorescu s-a

[1] *Epoca*, nr. 49, 21 februarie 1906.

debarasat de grupul Bogdan din formaţia redacţională a *Convorbirilor*. Menajamentele politice faţă de Iorga (plecat, dealtfel, în octombrie 1906, de la conducerea *Sămănătorului*, dar continuând să domine spiritual mişcarea antisămănătoristă) deveniseră inutile. Numai că o reacţie antisămănătoristă nu mai era în 1907 nici posibilă şi, cumva, nici necesară. Sămănătorismul depăşise apogeul, cedând locul poporanismului. Dar infestarea atât de puternică a politicului în opţiunile junimismului de după 1900 e o probă a structurii sale mai noi. Nu ar fi chiar exagerat să se considere că din întreg junimismul de altădată mai rămăsese validă numai dimensiunea politică, susţinută pe conceptele ideologice ştiute. Valenţele literar-estetice păliseră cu totul şi, de fapt, puţini mai cugetau la utilitatea reanimării lor. Oricum, o asemenea pactizare cu o mişcare literară funciarmente antijunimistă, cum a fost sămănătorismul, din raţiuni de strictă oportunitate politică, ar fi fost de neimaginat în anii şaptezeci ai secolului trecut. Numai ideea de a-l fi integrat în redacţia *Convorbirilor* pe, să spunem, Hasdeu sau fracţionistul N. Ionescu, ba chiar să stipulezi – ca într-o oportună alianţă electorală – că în revista Junimii nu va fi criticată direcţia unei orientări adversare ar fi fost pe dată calificată ca o monstruozitate logică şi o renunţare de la sacralitatea slujirii adevărului. Dar, ştim bine, maiorescianismul din 1906 nu semăna, nici pe departe, cu junimismul.

Terne ca şi în anii trecuţi, numerele din 1906 ale *Convorbirilor* nu au de semnalat decât frecvenţa mai accentuată în sumare a sămănătoriştilor (Iorga, Sadoveanu, Iosif, S. Puşcariu; se condamnă în numărul pe ianuarie articolul antisadovenian al lui Sanielevici din *Curentul nou*). Singura atitudine demnă de menţionat e aceea adoptată de Dragomirescu – tot de el – în numărul jubiliar. Pentru a patruzecea aniversare a revistei junimiste, Dragomirescu îşi ia libertatea de a scrie un articol jubiliar. Comitetul de direcţie nu e însă de acord ca el să

semneze articolul din fruntea numărului festiv. Va apărea în același număr (1-3/1906), dar nu în capul sumarului (aici e plasat un fragment din *Amintirile din Junimea* ale lui Negruzzi), ci undeva în zonele mediane, între un articol de economie politică al lui Robin și o poezie de Bonifaciu Hétrat. Adică într-o zonă anodină, pentru a i se anula astfel orice semnificație, sugrumând veleități știute. Desigur, e posibil ca întregul comitet să fi respins articolul pentru că inserarea lui în fruntea numărului jubiliar, într-o perioadă când se pregătea – cu înverșunate lupte de culise – schimbarea directorului, putea însemna cucerirea de către Dragomirescu a unei ascendențe (nedorită de grupul Mehedinți). Se pare însă că nici Maiorescu n-a fost de acord ca articolul lui Dragomirescu să „angajeze" Junimea. Dar e foarte posibil ca articolul să nu fi convenit pentru că aici, deși destul de învăluit, era respinsă direcția sămănătoristă și reafirmate principiile estetice maioresciene, acum intrate într-o perioadă de surdinizare acceptată.

Articolul purta semnificativul titlu *Direcția noastră literară* și începea printr-un apel pentru revenirea revistei la fizionomia de odinioară: „E momentul ca *Convorbirile literare* să-și amintească de trecutul lor, să ia cunoștință de momentele lor cele mai însemnate și, cu gândul drept și dezinteresat, să decidă dacă temeiul lor de atunci a fost sau nu permanent". După un scurt excurs în istoria luptelor desfășurate de revistă, în numele criteriului estetic în actele apreciatoare, Dragomirescu se întreba: „...Oare principiul care le-a călăuzit totdeauna și care a fost atât de fecund în trecut nu are el aceeași importanță și pentru astăzi și pentru viitor ? Oare producția literară – așa de aparent bogată de astăzi – nu e ținută ea azi, ca și atunci, ca să nu-l calce ? Oare el, prin natura lui, nu este superior oricărui alt principiu conducător care s-ar încerca să-i ia rolul, pe care totdeauna el a putut și a fost în drept să-l îndeplinească ? Oare astăzi, sub lauda ieftină, nu trec atâtea scrieri, care n-au alt merit

decât acela al unui conținut de modă ? (...) Oare predominarea frazei împănate cu adjective – adjectivismul cerut mai mult de spațiu decât de concepție – abuzul de descripție, lipsa de simetrie, neîngrijirea stilului scuzată prin puritatea limbii, entuziasmul convențional pentru anume tipuri nu sunt tot atâtea defecte, care trebuiesc combătute cu stăruință spre realizarea unui ideal de frumusețe, care să nu aibă a face nici cu moda, nici cu interesele de moment ?" Inflexibil în convingerile sale estetice, Dragomirescu propunea o reformulare a vechiului principiu al valorificării artistice, care să nu se depărteze – în substanță – de vechiul înțeles, niciodată pieritor: „Poezia nu e chestiune de conținut – ci de formă, bineînțeles în limitele unui sentiment, totdeauna adevărat. Poetul poate alege orice materie de inspirație; ceea ce, însă, i se cere – după ce a fost absolut liber în alegerea materiei – este de a realiza într-însa frumosul, adică a-i da o formă, prin care să se exprime cu claritate sentimentul, ce se leagă în mod natural de acea materie. *Țăran și orășean, din viața de sus sau cea de jos – din mijlocul naturii – sau din mijlocul vieții sociale – din sferele nobile ale simțirii sau din cele vulgare – una ți se cere, poetule: să fii artist adevărat*" (s.n.)[1]. Și chiar dacă acest articol care voia să fie de directivă nu pomenea nicăieri de *Sămănătorul* și mișcarea sa, fapt este că alarma era trasă tocmai împotriva acestuia, semnalând necesitatea imperioasă de a se reveni la vechiul principiu al separării sferelor.

În sfârșit, în 1907 se produce ultima schimbare în echipa conducătoare a *Convorbirilor*. Maiorescu se arată plictisit de grupul istoricilor și se decide să redea conducerea tinerei generații de junimiști. Ca de obicei în pragul unor asemenea reforme, experiența politică a lui Maiorescu, expert în tratative de culise,

[1] M. Dragomirescu, *Direcția noastră literară*, în *Critică*, I, 1927, p. 62, 68-70.

a intrat în acțiune. Conciliabulele au început încă din septembrie 1906. Ca mai totdeauna, profesorul avea soluția pregătită. Uzul cerea însă discutarea ei în *petite comité* pentru ca decizia să apară ca o emanație a grupului interesat. *Jurnalul* lui Maiorescu din a doua jumătate a anului 1906 e aglomerat de notații despre schimbarea preconizată în conducerea revistei. Dragomirescu – acum neagreat nici de Maiorescu, după incidentul cu *Manasse*, și nici de grupul Mehedinți – a fost sacrificat. Deși singurul care mai putea salva ceva din prestigiul *Convorbirilor*, prin experiență critică și formație estetică, era viitorul autor al *Științei literaturii*. Dar Maiorescu era de altă părere[1] și nu-l găsea potrivit pe Dragomirescu pentru funcțiunea directorială

[1] Transcriem câteva dintre însemnările *Jurnalului* în această chestiune. „Ieri la ceai la mine Ermil Pangratti și Simion Mehedinți ca să se sfătuiască cum să se facă de la 1 I. 1907 trecerea *Convorbirilor* de sub direcția lui Ion Bogdan sub direcția lor" (însemnarea din 1/14 noiembrie 1906). „... Vreau să asigur *Convorbirile literare* de la 1 ianuarie 1907 înainte, când se retrage Ion Bogdan, cu toată brașovenia, frate-său Duică, Mușoiu (n.n.) etc. și e vorba să ia direcția Ermil Pangratti și Simion Mehedinți, cu munca de corectură a lui Gh. Teodorescu-Kirileanu, excelentul folclorist. Aș vrea să iese revista din mitocănie și să se intereseze de ea Em. Miclescu, Al. G. Florescu, C. C. Arion, C. Hiott, C. Krupenschi, Victor Miclescu (dar Guță Olănescu ?), Mișu Săulescu, Petre Missir, Emanoil Antonescu; dar Nicu Filipescu ? Să-i invit la un ceai literar în săptămâna viitoare" (însemnare 20 noiembrie/3 decembrie 1906). „... Seara la masă la noi (urmează lista invitaților, n.n.)... Cu d-nii, vorbă despre animarea socială a *Conv. lit.* de 1 ianuarie înainte. Povestirea scenei de bădărănie făcută de Dragomirescu lui Mehedinți luni seara la întrunirea lor de la Bogdan, scrisoare de scuze trimisă a doua zi lui Mehedinți din partea lui Dragomirescu, dar, ca rezultat final, excluderea oricărei colaborări cu Dragomirescu la *Conv. lit.*" (însemnare 24 noiembrie 1906). Și, în sfârșit „... După Voinov, Carp, Jean Miclescu vine între 11 1/2 și 12 3/4 dim. și Mih. Dragomirescu la mine, bădăran, închipuit (suma ideilor lui originale), ura contra lui Mehedinți care ia

întrucât – culmea paradoxului ! – nu era suficient de conciliant, ducând intransigența până la ultimele consecințe. Se vede bine că ceea ce odată era considerată o mare calitate devenise o deficiență inadmisibilă. După ce lucrurile au fost decise în salonul din strada Mercur, a fost programată, la 27 noiembrie, o întrunire acasă la directorul încă în funcțiune, Ion Bogdan. A fost, firește, ratificată decizia lui Maiorescu. Dragomirescu afectat foarte, a relatat după trei decenii, cu o durere nerisipită de vreme, în *Jurnalul* său, desfășurarea acestei ședințe furtunoase care a însemnat și excluderea sa din cercul *Convorbirilor literare*[1]. Alegerea geografului S. Mehedinți, autorul *Primăverii literare* (deci sămănătorist prin simpatie), în fruntea revistei avea

---

Conv. lit., că și el vrea să scoată *Conv. lit.*, că e «sentimental», datorește «recunoștință» și mie, și lui Haret, și lui M. Vlădescu etc., că între noi e acum «divorț», că va să zică motive politice determină alegerea lui Mehedinți; am contestat absolut, dar el tot de capul lui bădăran..." (însemnare din 28 noiembrie 1906, cf. *Jurnal*, caiet nr. 26, B.C.S., mss. 11 376, f. 41, 42, 45, 49-50.)

[1] Iată pasajul din însemnările lui Dragomirescu: „Până a nu deschide ședința, și Mehedinți și Pangratti circulau printre «convorbiriști» întrebuințând formula «Cum o zice Iancu așa să fie». Dar Iancu habar n-avea de gândurile lor politice. Cu gândul simplu și sincer, el ia la începutul ședinței cuvântul și, după ce arată pe larg meritele mele în chestiile literare, sfârșește spre stupefacția lui Mehedinți și Pangratti – cu vorbele: «Eu propui ca director al *Convorbirilor* pe Dragomirescu». Mehedinți se schimbă la față și-și scoate ceasornicul. «Eu am o treabă», zice el, «și trebuie să plec». «Și eu tot așa» zise Pangratti. Atunci, firește, – eram în cauză –, m-am indignat și, îndârjit, l-am apostrofat pe Mehedinți care se vedea a fi conducătorul intrigii, și i-am zis «Când ai fost veridic ? Când făceai propagandă să ascultăm ce-o zice Iancu ori acum, când, auzind ce-a zis el, vrei să spargi întrunirea ?» Și am adăugat cu glas tare: «Taler cu două fețe». A urmat o învălmășeală, care s-a potolit repede la vorbele mele: «Spunându-i ce i-am spus v-am dat argumentul cel mai puternic ca să treceți revista lui Mehedinți !» Și m-am

să-i fie fatală. Sigur şi rapid *Convorbirile* ies din uz şi decad total din importanţă. De fapt, aceasta a fost singura consecinţă a modificării directoriale din 1907. Iar cauza opţiunii lui Maiorescu pentru geograf a fost atitudinea politică a competiţionarilor. Mehedinţi era atunci una dintre speranţele grupării politice junimiste, iar Dragomirescu un dizident care, pentru a-şi rezolva situaţia catedrei universitare, a făcut promisiuni de afiliere ministrului takist Mihai Vlădescu. Politica a înfrânt – pentru a câta oară ? – vocaţia, umilind-o.

Lovitura primită de *Convorbiri* prin instalarea în fotoliul directorial a lui Mehedinţi a fost, într-adevăr, de o duritate aşteptată. În noul peisaj literar (prin apariţia în februarie 1905 a *Vieţii noi*, în martie 1906 a *Vieţii româneşti* şi, din spirit răzbunător, în ianuarie 1907 a *Convorbirilor*, din 1908 *Convorbiri critice* ale lui M. Dragomirescu) *Convorbirile literare* nu aveau nici forţa, nici fermitatea principială şi nici creditul moral pentru a intra în competiţie. Fără îndoială că acum nu mai puteau fi apărate integral principiile estetice de la 1870, Maiorescu însuşi mlădiindu-şi-le rezonabil, recunoscând – în faţa valorii – opera lui Goga şi Sadoveanu. S-a spus că din acest punct de vedere Dragomirescu nu era potrivit ca director al *Convorbirilor*, fiind un dogmatic partizan al esteticului pur. Că

---

despărţit pentru totdeauna. A doua zi m-am dus la Maiorescu şi i-am imputat că a luat drumuri piezişe ca să scape de mine (vezi scena relatată de Maiorescu în pagina precedentă, n.n.). Neavând ce să-mi impute decât şoaptele lui Mehedinţi şi Pangratti că m-aş fi înscris la conservatorii puri şi de aceea am fost numit profesor de Vlădescu, îngăimă meritele lui Mehedinţi şi neputinţa mea de a mai colabora la *Convorbiri literare*. Şi m-am despărţit cu lacrimi în gât zicându-i: « După o convieţuire de 16 ani, văd că nu se poate face căsătoria între mine şi dumneavoastră». Şi am plecat. Cu Maiorescu, de atunci, n-am mai avut propriu-zis relaţii". (M. Dragomirescu – *Jurnal de lucru*, 1937, p. 99.)

era partizan al criteriului estetic în actele de evaluare este perfect adevărat. Dar în ciuda dogmatismului său (mult mai târziu relevat), în 1907 a ştiut să se adapteze realităţii vieţii literare, adunând în jurul revistei grupul de scriitori de la *Făt-Frumos*, l-a publicat pe Minulescu, l-a cultivat pe bietul Dragoslav şi i-a descoperit pe Sorbul şi Rebreanu. Adaptările sale nu au depăşit însă marginile posibilului şi nu i-au diminuat forţa combativă antisămănătoristă şi antipoporanistă. Pe când Mehedinţi, chiar când anunţa în articolul său program că va respecta principiul separării sferelor dintre estetic şi politic, mai curând viza *Viaţa românească* decât angaja, programatic, *Convorbirile literare* încredinţate lui. Oricât tuna Mehedinţi împotriva „americanismului literar" al *Vieţii româneşti*, acuza „decadenţa" *Vieţii noi* şi vocifera împotriva noii reviste a lui Dragomirescu, scriitorii s-au îndreptat masiv spre publicaţia lui Ibrăileanu şi spre cea a profesorului de estetică şi literatură din Bucureşti. De o bună primire se bucură *Viaţa literară* a lui Chendi şi Gorun, care publica scriitori de toate orientările estetice, remunerează colaboratorii şi – important – avea, pentru acea vreme, un tiraj foarte mare (revista apărea în formatul unei gazete cotidiene). Apoi nu trebuie uitat că până în iunie 1910 a mai apărut, chiar dacă într-o penibilă degringoladă, *Sămănătorul*, care şi el capta o parte (e drept, tot mai mică) din producţia literară. Pentru a putea dacă nu învinge, cel puţin să intre, cu şanse egale, în competiţie, *Convorbirile* lui Mehedinţi aveau nevoie de o altă fizionomie. Aşa cum au fost concepute de geograf, academice, scorţoase, cu sumare alcătuite din ce se nimerea şi agreând cu precădere literatura mediocră, *Convorbirile* decad. Cu timpul intră în uitare, deşi continuau, bătos, să apară, angajându-se chiar în polemici cu toate celelalte reviste. Dar apusul, întrezărit mai de mult, se profilează acum limpede şi fără echivoc. Iar Mehedinţi a domnit aici 16 ani – până în 1923 –, timp berechet să stabilizeze decăderea revistei. Publicaţia stimată a epocii este,

fără îndoială, *Viața românească*. *Convorbirile* devin o prăfuită revistă ocolită de oamenii de litere. Interesa mai ales, când și când, pentru a consulta temperatura politică a grupării junimiste (se introdusese, din 1907, o cronică politică, una economică). Maiorescu, acaparat de politică, abandonează total cârma revistei în mâinile lui Mehedinți. Schimbările se dovediseră – oricum și oricâte – fără de folos.

Ceea ce a urmat după 1907 iese, de fapt, din raza obiectivului nostru. Junimismul încetează să existe, chiar și sub raport politic, ca orientare cu statut politic independent, prin unificarea partidului conservator sub șefia lui Petre Carp. Nu vrem să spunem că spiritul junimist a dispărut cu totul. Va continua să trăiască mocnit, acoperit fiind de valurile triumfătoare ale orientărilor și curentelor timpului. Și, oricât ar părea de paradoxal, legatarii spiritului junimist pe plan estetic nu sunt exponenții generației în care investise Maiorescu speranțe și le proteguise ascensiunea. Ei dovediseră zel – numai hagiografic – atâta vreme cât Maiorescu avea puterea. Apoi l-au părăsit (nu numai ca oameni politici), amintindu-și aproape exclusiv la ocazii aniversare de trecutul lor junimist. În fond, între cele două războaie, junimismul va fi reprezentat de antijunimistul Lovinescu (în planul sociologic) și nu de contingentul discipolilor „botezați" de Maiorescu (Mehedinți, P. P. Negulescu, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, D. Evolceanu). Uitat destulă vreme, hulit mereu de orientările agresiv tradiționaliste, junimismul avea să fie invocat și reanimat târziu, în anii grei ai fascizării țării de liberalul și liberalistul Lovinescu, ca și de marii critici raționaliști ai epocii (Călinescu, Pompiliu Constantinescu, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu). Cu detașare și cu rigoare critică (adică respectând adevărul spiritului junimist), Lovinescu a făcut pentru junimism mai mult decât toată „literatura" omagial-admirativă a foștilor discipoli maiorescieni (dintre care destui și-au trădat legatul). În 1940, la aniversarea centenarului nașterii

lui Maiorescu, când extrema dreaptă s-a năpustit agresiv împotriva statuii care oricum nu putea fi dărâmată, iar Iorga a găsit cu cale, din păcate, să-şi ia revanşa împotriva celui ce nu-l agrease în anii tinereţii, Lovinescu – antijunimistul – a ridicat steagul maiorescianismului. A utilizat, inteligent şi oportun, principiile autonomiei esteticului împotriva tendinţelor dreptei de a-l sugruma prin arborarea factorilor alogeni. Separarea sferelor de activitate proclamată de Maiorescu în 1867 a devenit un principiu util în 1940. Folosit în 1867 împotriva tradiţiei paşoptiste în literatură, şi-a dovedit utilitatea în 1937-1940 împotriva celor mai întunecate tendinţe care năzuiau să instaureze în literatură o feroce intoleranţă.

Paradoxul a însoţit adesea destinul junimismului. S-a situat, prin ceea ce a reprezentat, mereu la dreapta spiritului public, datorită viziunii sale conservatoare. Dar vocaţia toleranţei i-a îmblânzit conservatorismul funciar chiar dacă nu i-a anulat rigoarea în problemele esenţiale – sociale şi politice – privind evoluţia structurilor româneşti. Aşa se face că junimismul, care a debutat prin a blama intoleranţa şi xenofobia fracţioniştilor ieşeni, avea să fie utilizat, de spirite liberal-democratice, în 1937-1940, împotriva intoleranţei extremei drepte. E o simetrie legitimă, care merită să fie relevată. Se demonstra încă o dată că nu linearitatea simplificată i-a fost proprie junimismului, ci complexitatea contradictorie.

CAPITOLUL 2

IDEOLOGIA JUNIMISTĂ

Nu puţini comentatori sunt ispitiţi să reducă junimismul la ideologia sa. Procedeul e, fireşte, o exagerație, confundându-se o componentă cu întregul. Chiar dacă această componentă e adesea esenţială pentru descifrarea semnificaţiilor curentului, ea nu epuizează ansamblul, mult mai diversificat decât se crede. Chiar dacă am îngloba în sfera acestei componente şi ideologia literară (ceea ce – nu numai metodologic – nu este tocmai indicat) şi încă nu am putea reduce junimismul la ideologia sa. Fireşte că ideologia este în ansamblul junimismului (ca, dealtfel, şi în cazul altor curente) un element pivot, nutrind şi configurând structura celorlalte compartimente. O încercare de a studia doctrina politică junimistă, acţiunea politică propriu-zisă, estetica sa (sau ideologia sa literară), literatura sau marile înfruntări polemice fără clarificarea prealabilă a ideologiei s-ar solda, cu siguranţă, cu un eşec. Dar, repetăm, calitatea de factor pivot (sau de placă turnantă) a ideologiei nu o poate transforma în ipostaza de mamut atotcuprinzător. Fiecare dintre compartimentele (componentele) junimismului are o bine precizată autonomie relativă, putându-se chiar evidenţia raporturi opozite cu determinanta ideologică. Tocmai de aceea nu credem că rezistă nici acele opinii care reduc ideologia junimistă la doctrina politică a grupării ieşene. Şi aceasta nu numai pentru că junimismul ideologic s-a constituit cu câţiva ani buni (şase-şapte ani) înaintea angajării fruntaşilor junimişti în activitatea politică militantă. Dar şi pentru că, ulterior, raţiuni tactice şi strategice au determinat abateri (uneori nu tocmai minore) de la directivele principiilor ideologice. Nu vrem să

spunem (şi cu aceasta ne propunem să încheiem ceea ce pare a fi aici o clarificare anticipativă) că ideologia junimistă a fost rigidă, perfect consecventă cu sine şi atât de solid construită din capul locului încât dezvoltările ulterioare – mereu ortodoxe – nu au mai adus nimic nou. Că lucrurile nu stau astfel o va demonstra – sperăm – exegeza noastră.

1. S-a spus adesea că junimismul n-a formulat în planul ideologiei sale puncte de vedere originale. Incontestabil, aprecierea se verifică. Surprinzător e însă faptul că adevărul acestei observaţii a căpătat nu o dată un caracter acuzator, deşi nici unul dintre exponenţii junimismului nu a revendicat calitatea deplinei originalităţi. Ca în mai toate compartimentele sale, junimismul a reluat, a prelucrat şi a adaptat puncte de vedere de largă circulaţie filozofică europeană la realităţile româneşti. Încât distincţia originalităţii, de nu poate fi „brevetată" în istoria filozofiei sociale europene, poate fi, cu siguranţă, considerată ca atare în istoria mişcării de idei din România. Chiar dacă unele dintre principiile ideologiei junimiste pot fi detectate *in nuce* la antecesori, sigur e că pentru prima oară junimismul le prezintă şi le impune în ansamblul unor structuri închegate. Meritul e, deci, din acest punct de vedere, aproape integral al junimismului.

Încă din etapele pretimpurii, indecise şi tulburi ale junimismului, unii contemporani – evident mai întâi adversarii – au intuit că grupul tinerilor intelectuali, în frunte cu Maiorescu şi Carp, şi-a propus să impună o nouă orientare în spiritul public, deosebită şi contrară celei sau celor existente. Într-o ţară în care toate zonele culturii şi ştiinţei erau filogalice, cultura franceză bucurându-se de stimă unanimă, orientarea germană a Junimii a surprins şi a nemulţumit. Într-adevăr, printre altele, poate că primul element din noua orientare propusă de Junimea care a şocat opinia publică a fost filogermanismul. Şi nu era vorba de o opţiune individuală, ci de aceea a unei întregi grupări. Ba chiar

această nouă direcție nu se limita să dezvolte pledoarii în favoarea punctului său de vedere, ci se înverșuna, în polemici cu mare ecou, împotriva curentelor de idei de formație franceză. Schimbarea de mentalitate ideologică pe care își propuneau s-o impună tinerii intelectuali constituiți în Junimea este deplin explicabilă. Își făcuseră mai toți studiile în Germania, într-o perioadă dominată de spiritul net antirevoluționar în filozofie reprezentat de Schopenhauer și adepții săi. La bătrânețe, în 1906, Maiorescu, într-o scrisoare către elevul său I. Petrovici, dădea indicații semnificative pentru atmosfera spirituală în care s-a format: „Curentul filozofic în timpul studierii mele la Berlin (...) era, pe de o parte, combaterea hegelianismului prin profesorul chemat pentru aceasta și influent la guvern, A. Trendelenburg; alături de acesta, un rest de hegelianism expiind prin bunul orator Karl Werder (...) și prin superficialul frazeolog Michelet, profesor extraordinar. La plecarea mea din Berlin pentru a veni în țară, în 1861, însuși profesorul Werder m-a sfătuit să mă ocup de Schopenhauer, pentru a ajunge prin el la Kant, *Critica rațiunii pure*, ca un izvor ce va trebui din nou desfundat."[1]

Pe lângă mărturisirile acestea foarte prețioase privind ambianța filozofică a studenției lui Maiorescu, din care e de reținut în mod special faptul că viitorul întemeietor al junimismului fusese sfătuit să se ocupe de Schopenhauer, pentru ca, prin intermediul acestuia, să ajungă „înapoi la Kant", trebuie luate în considerare și direcțiile social-politice specifice Germaniei din acea vreme. Sociologia germană de acum nu depășește limitele apologeticii directe a ordinii existente. Formați sub raport spiritual în acest cadru, viitorii junimiști se vor strădui să imprime culturii românești direcția socotită de ei

[1] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. V, p. 27.

drept cea mai potrivită pentru România: anume, descătuşarea de sub influenţa ideologico-politică a Franţei şi apropierea de aceea a Germaniei. Ţara revoluţiei din 1789, de mare prestigiu la noi, era socotită un ferment periculos şi un exemplu cu totul dăunător, demonstrându-se superioritatea culturii germane, mai pe potriva „necesităţii" noastre. Th. Rosetti declarase deschis acest lucru când spunea că „dintre toate ţările culte, Franţa era pe la mijlocul veacului nostru aceea al cărei contact era poate mai primejdios pentru dezvoltarea noastră intelectuală şi socială". Şi aceasta pentru că era „ieşită de curând din zvârcolirile revoluţiei celei mari"[1]. În această acţiune dirijată de revizuire a orientării de până acum, junimiştii au avut de întâmpinat, cum spuneam, rezistenţa lumii culturale româneşti, crescută în spiritul valorilor franceze, chiar dacă depreciate la noi şi diluate prin principii liberale. Pentru triumful cauzei, junimismul a pornit o ofensivă pe un front larg, care a cuprins toate aspectele culturii româneşti. S-a popularizat cu insistenţă cultura germană: filozofia, literatura, sociologia, estetica, lingvistica, dreptul, economia politică, fără a neglija problemele de ordin strict politic. Valorile culturii naţionale erau supuse unei operaţii de revizuire structurală, opiniile critice afirmate ducând deschis la concluzia că singurul drum pe care trebuie să evolueze cultura românească este cel indicat de mişcarea de idei din Germania. B. Kanner, în monografia despre Junimea, publicată la Paris în 1906, observa câteva lucruri adevărate despre ideologia junimistă. Ar trebui menţionată în primul rând observaţia potrivit căreia anumite cercuri româneşti „vedeau cu plăcere în această tendinţă de urmare a civilizaţiei germane un fel de reacţiune contra ideilor marii Revoluţii franceze... întorcându-şi privirea spre Germania, considerată atunci ca ţara

[1] Th. Rosetti, *Mişcarea socială la noi*, în *Antologia scriitorilor ocazionali*, p. 41.

evoluției lente, spre deosebire de Franța, patria revoluțiilor"[1]. Ibrăileanu subliniase și el acest fapt, insistând asupra cauzelor sociale care au determinat acțiunea de blamare și compromitere a spiritului și influenței franceze la noi. Într-o formulă cu intenție de definire, Ibrăileanu spunea că „junimismul (...) este neîncrederea în utilitatea transformării țării într-o țară cu caracter curat european (...) și mai ales după asemănarea Franței, care, ea, a zguduit din temelie așezările politice și sociale din Europa". Dezvoltându-și ideea, Ibrăileanu preciza și mai clar intenția junimiștilor, subliniind că „lor nu le-a plăcut ca de aceste achiziții (ale Revoluției franceze, n.n.) să se folosească masa cea mare a poporului român"[2]. Observație îndreptățită, care cuprindea una din principalele determinări sociale ale junimismului.

Cu aceasta pătrundem într-unul din capitolele de bază ale ideologiei junimiste – pe care îl vom comenta mai încolo –, cel privitor la antinomia dintre fond și formele de civilizație importate de aiurea. Vom spune deocamdată că teza aceasta era statuată pe norme și principii ale curentului istorismului organic, de importanță fundamentală în concepția despre lume și societate a junimismului. Originea acestei convingeri evoluționiste, pe baza căreia se făcea asprul rechizitoriu al stării de lucruri din România acelei vremi și se indicau soluții de redresare pe drumul „mersului firesc", trebuie căutată în teoriile istoriste specifice filozofiei romantice germane, la care ulterior s-a adăugat evoluționismul de tip spencerian. Cum se știe, întreaga ideologie junimistă era clădită pe principii evoluționiste, demonstrându-se mereu că tot răul constatat pe tărâm social-economic, politic-

[1] Benedict Kanner, *La société littéraire Junimea*, Paris, 1906, p. 55.
[2] G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, 1909, p. 97-98.

cultural-ştiinţific de care suferă România se datora tocmai încălcării brutale a principiului dezvoltării organice.

Principiile istorismului prezintă un destin aparent paradoxal. Au fost mai totdeauna invocate pentru a demonstra necesitatea progresului social, ilegitimitatea menţinerii ordinii anacronice în organizarea vieţii social-politice, constituind argumentul filozofic, ideologic şi sociologic al militantismului generos al celor ce năzuiau să înlăture sau numai să amelioreze structurile revolute. Dar tot aceleaşi principii ale istorismului şi evoluţionismului organic a nutrit şi orientarea net opusă, aceea a restauraţiei postrevoluţionare. Opera lui Hegel e un exemplu mereu la îndemână. Se poate negreşit constata, la un examen avizat, că în spaţiul junimismului aflăm bine cristalizate aceste amândouă concepţii ale utilizării principiilor istoriste. Pentru că, e un fapt incontestabil, credo-ul junimist despre evoluţie provine din romantismul filozofic german în atmosfera căruia s-au format viitorii fondatori ai societăţii ieşene.

E notoriu că ideologia restauraţiei a apărut în Europa ca o reacţie împotriva Revoluţiei franceze din 1789 şi a doctrinarilor care au precedat-o. Ea s-a constituit mai întâi în Franţa ca o încercare de a argumenta teoretic revenirea la privilegiile vechiului regim, contestând iritat filozofia materialistă şi atee a secolului al XVIII-lea. Transfugii de la Koblenz, Ioseph de Maistre şi Louis de Bonald[1], ideologi *en titre* ai restauraţiei, au prezentat revoluţia în general şi cea franceză în particular ca un fenomen distrugător, negând pentru aceasta întreaga filozofie a secolului al XVIII-lea. S-a căutat insistent un principiu pozitiv,

[1] E probabil că junimiştii de frunte citiseră opera celor doi ideologi francezi ai restauraţiei. În studiul lui I. Pătrăşcoiu, *M. Eminescus pessimistische Weltanschauung mit besonderer Bezieung auf den Pesssimismus Schopenhauers* (Tg. Jiu, 1905), se demonstrează, de pildă, că şi Eminescu îi citise pe cei doi ideologi francezi.

constructiv, capabil să refacă o societate altădată puternică. Filozofia secolului luminilor nu a fost numai combătută, dar i s-a contestat şi caracterul istoric determinat, ignorându-se cu totul condiţionarea socială a unei concepţii filozofice reclamate de epocă. Raţionalismul secolului al XVIII-lea era prezentat drept o reacţie arbitrară, de provenienţă pur intelectuală, care a întrerupt nefiresc linia evolutivă în gândirea filozofică şi socio-politică. (Să notăm de pe acum că această înţelegere filozofică o regăsim în criticismul cultural junimist.)

S-a opinat că filozofia restauraţiei în Germania îşi datoreşte impulsurile modeştilor gânditori ai grupului de exilaţi de la Koblenz. Alţi comentatori contestă acest izvor, optând pentru calea pur germanică a constituirii acestei orientări. Dar indiferent de modalitatea constituirii, rămâne faptul că în Germania se configurează în prima jumătate a secolului XIX un puternic curent retrograd romantic, în care şi-au găsit reflectarea deopotrivă interesele iunkerimii ca şi ale burgheziei. Dincolo de aspectele pozitive ale chiar aripei retrograde a romantismului german (Tieck, Schlegel, Schleiermacher, Novalis), acesta a servit ca instrument util prin idealizarea evului mediu şi a formelor revolute ca un climat ideal pentru viaţa spirituală.

Repetăm, fondatorii Junimii s-au format spiritual în Germania sau Austria acelei perioade (deceniile cinci-şase) (Th. Rosetti a urmat liceul şi universitatea la Viena). Singurul care a studiat în Franţa a fost V. Pogor. Dar şi el – semnificativ – nu într-un liceu francez, ci într-un pension german din Franţa, după cum Carp a fost înscris la „Französisches Gymnasium" din Berlin, pentru a deveni apoi student la Bonn. Vor asimila de acolo principiile ideologice ale restauraţiei care erau, fără îndoială, dominante. Se făceau auzite, firește, şi sonurile unor idealuri progresiste. Dar acestea aveau o arie de circulaţie restrânsă. Atotputernice erau tendinţele acestea reactive care urmăreau fundamentarea teoretică a Restauraţiei şi răfuiala cu o filozofie care generase

spiritul revoluționar. Să mai spunem că această adevărată ofensivă antirevoluționară se nutrea în Germania cu o înțelegere evoluționistă a mersului societății. E adevărat că, la un moment dat, ideea de revoluție fusese elogiată de marii filozofi germani (Fichte, Schelling, mai înainte Kant), Hegel văzând în Revoluția franceză „un minunat răsărit de soare", apreciind că „toate ființele raționale au serbat această epocă. O emoție sublimă a domnit în acel timp, un entuziasm al spiritului a cutremurat lumea."[1] Dar, treptat, ba chiar destul de repede curentul de opinie antirevoluționar cucerește teren, devenind dominant. A contribuit la aceasta și particularitatea socială a Germaniei, cu o burghezie anemică și o iunkerime agrară atotputernică (să nu uităm că industrializarea masivă a Germaniei se va produce abia după 1870) și că dezamăgirea produsă de ceea ce se considera a fi eșecul Revoluției franceze, dar și tradiția școlii istorice a dreptului, extrem de influentă în spiritul public ca și în cercurile oficiale politice și filozofice. Așa se face că și în opera lui Hegel (și el – orice s-ar spune – filozof oficial) se statuează ideea că dezvoltarea istorică a Germaniei (și nu numai a ei!) trebuie să parcurgă un drum lent „abia vizibil", de la inferior la superior, revoluția fiind calificată „o formă inferioară" a spiritului subiectiv.

Adevărul este că în viața spirituală a Germaniei se bucura de mare trecere așa-numita școală istorică a dreptului. Apăruse la sfârșitul secolului al XVIII-lea, tot ca o reacție împotriva ideologiei iluminismului francez. Era legată de romantismul filozofic și literar german (firește, de direcția retrogradă a romantismului), contesta ideea burgheză, iluministă, a dreptului ca expresie a „drepturilor naturale" ale omului și stăruia asupra specificității principiilor de drept la fiecare popor, determinată

[1] Hegel, *Prelegeri de filozofie a istoriei*, Editura Academiei, 1968, p. 413.

de procesul organic al evoluției sale istorice. Ideile dreptului natural al ființei umane și al raționalității organizării sociale, proclamate de filozofii luminilor, au fost combătute cu o vehemență partizană. Gustav Hugo, dar mai ales Friedrich Karl von Savigny au fost promotorii școlii istorice a dreptului, cu un ecou, repetăm, extraordinar care, de fapt, legitima – prin apel la tradiție, istoricitate, sentiment național – statu-quo-ul în Germania secolului la XIX-lea. Cartea lui Savigny *Despre vocația epocii noastre pentru legislație și jurisprudență* (Heidelberg, 1814) s-a bucurat de un imens succes în cercurile filistine, fiind și azi considerată de specialiști ca fundamentală pentru școala romantică germană.[1] Un reputat cunoscător al mișcării politice și ideologice germane din secolul al XIX-lea apreciază că datorită lui Savigny „revoluția desăvârșită în concepția despre istorie constituie fără îndoială principalul aport al romantismului la științele umane."[2] Să adăugăm că Savigny nu era numai un profesor-teoretician, ci și un legislator activ, om politic cu știute opinii retrograde care a fost numit (tocmai de aceea!) în 1842 ca ministru al departamentului nou creat, pentru revizuirea legislației. Școala istorică a dreptului a dominat efectiv decenii de-a rândul universitățile germane și opinia publică, întreținând cultul pentru spiritul evolutiv și blamul antirevoluționar, pentru cale specifică, organică a definirii structurilor politico-legislative ale fiecărui popor[3], împotriva

---

[1] Vezi și Janina Ianoși, *Optimism și pesimism istoric*, Editura Științifică, 1972.

[2] Jacques Droz, *Le romantisme allemand et l'état*, Ed. Payot, 1966, p. 35.

[3] „Dreptul – spunea Savigny – nu este un produs al arbitrarului, ci unul al întregului trecut al națiunii; el nu se formează într-un mod întâmplător, ci într-unul natural. Dreptul *trebuie* să fie astfel precum *este* și nu altfel; el este adică rezultatul necesar al organizării interne a națiunii

tendinţelor cercurilor progresiste care cereau universalizarea (altfel spus transplantarea şi în Germania) a principiilor de drept şi organizare social-politică statuate de filozofii francezi ai secolului luminilor. Până la urmă şi Hegel, care elogiase iluminismul secolului XVIII, Revoluţia franceză, nu va pregeta să se alinieze, postulând şi el în spiritul şcolii istorice a dreptului, deşi divergent în unele importante chestiuni cu Savigny. Respingând, de pildă, interdicţia acestuia privind dreptul la o codificare cu valoare universală, se va supune spiritului pe care îl oficializase juristul şi – mai ales – şcoala sa. „Întrucât spiritul – va declara Hegel – este în realitate ceea ce el se cunoaşte a fi, şi întrucât statul, ca spirit al unui popor, este legea care pătrunde suma tuturor relaţiilor sale de viaţă, moralitatea şi conştiinţa indivizilor care îl compun, urmează că constituţia unui popor anumit atârnă de particularităţile şi formaţia conştiinţei sale de sine. În aceasta stă libertatea sa subiectivă şi o dată cu ea realitatea conştiinţei sale. Apoi să dai apriori unui popor o constituţie care, prin conţinutul ei, ar putea fi mai mult sau mai puţin raţională înseamnă a trece cu vederea tocmai momentul prin care o constituţie este ceva mai mult decât un simplu obiect al cugetării. Orice popor are, deci, constituţia care i se potriveşte şi care îi aparţine."[1]

Mai e necesar să stăruim asupra influenţei exercitate de acest climat spiritual filozofico-politico-juridic asupra studenţilor români din Germania sau Austria acelei perioade, în care ecourile şcolii hegeliene şi ale celei istorice a dreptului nu se stinseseră defel ? Şi, amănunt semnificativ, mai toţi tinerii români

---

şi al istoriei sale. Fiecare epocă are îndatorirea să-şi desfăşoare activitatea sa specială întru cuprinderea, întinerirea şi reînsufleţirea acestei materii date." Apud Tudor Vianu, *Influenţa lui Hegel în cultura română*, în *Opere*, vol. III, Editura Minerva, 1973, p. 385-386.

[1] Hegel, *Filozofia dreptului*, p. 236.

care vor fonda Junimea erau studenţi la drept, unde spiritul şcolii istorice era atotputernic. Principiile filozofiei restauraţiei, cu clasicile postulate antirevoluţionare, cu sublinierea ideii tradiţiei istorice, a specificităţii în organizarea legislativ-constituţională, cu elogierea căii evolutiv graduale în dezvoltarea socială le vom regăsi – acomodate – în ideologia junimistă. Tudor Vianu avea de aceea dreptate să considere: „Se poate spune că gândirea socială a lui Maiorescu este un moment al restauraţiei europene, ajunsă pe tărâmurile noastre după ce îşi îndeplinise rolul său în Occident."[1] Am adăuga la această dreaptă caracterizare a unui cunoscător de statura intelectuală a lui Vianu câteva precizări. Mai întâi că nu e vorba de o ideologie a restauraţiei *à outrance*, junimismul – cum vom vedea – modulând-o şi acomodând-o până la o îmblânzire oportună. Era, de fapt, un liberalism de tip prusac, reprezentând nu interesele unei societăţi noi împotriva uneia vechi, ci interese înnoite în cadrul unei societăţi învechite. Sau, altfel spus, junimismul va opune legatului revoluţionar paşoptist (acum abandonat tacit şi de exponenţii liberalismului) o înţelegere evolutivă a progresului social, de temperare a elanului reformator, apelând pentru aceasta la corpul de idei al ideologilor restauraţiei. Apoi se cuvine menţionat faptul că posibilitatea asimilării ideologiei restauraţiei de către ctitorii junimişti şi posibilitatea afirmării ei în ţara noastră se datoreşte faptului că – schimbând ceea ce e de schimbat – realităţile social-economice şi politice din Germania deceniului al cincilea al secolului trecut se asemănau binişor cu cele din România. Fără această asemănare de climat nu numai că transplantul ideologic nu ar fi fost posibil, dar junimismul aşa cum s-a făcut cunoscut nu s-ar fi putut constitui şi impune. În sfârşit, nu trebuie ignorat faptul că principiile şcolii istorice germane a

[1] T. Vianu, *Influenţa lui Hegel în cultura română*, 1933, p. 37.

dreptului, cele ale filozofiei hegeliene nu vor fi afirmate în ţara noastră pentru prima oară de junimişti. Ele vor pătrunde mai înainte datorită unor intelectuali ardeleni (mai toţi de formaţie germană) şi chiar lui Kogălniceanu care l-a evocat pe Savigny ca dascăl venerat[1]. La locul cuvenit vom releva, prin examen comparat, circulaţia unor motive ideologice de la predecesori la junimişti. Aici am vrut numai să notăm că junimismul a impus o ideologie care avea precedente. Ce-i drept, timide şi lipsite de capacitate de iradiere sistematică. Dar, oricum, au preexistat.

Pe acest fond al romantismului retrograd se înscrie în Germania apariţia fenomenului schopenhauerismului care – se ştie – a exercitat şi el o influenţă colosală asupra junimismului. Sfatul primit în 1861 de Maiorescu – după mărturisirea lui din scrisoarea către I. Petrovici, citată mai sus – de a-l studia pe Schopenhauer[2] pentru a ajunge pe această cale „înapoi la Kant", reflecta o stare de fapt în Germania de după 1848. Întreaga atmosferă politico-socială, evocată sumar mai înainte, determina pe plan filozofic răfuiala necruţătoare cu hegelianismul, care – prin elementele sale iluminist-raţionaliste – amintea de suflul generos al filozofiei franceze a secolului al XVIII-lea. Schopenhauer, care-şi elaborase principalele lucrări în primele decenii ale veacului, fără a izbuti să recolteze un succes, doar o minimă atenţie, a ajuns deodată, după 1848, în mare vogă, citit, citat şi preţuit. Înfrângerea revoluţiei burgheze crease o stare de deznădejde generală printre cei ce aşteptaseră triumful

---

[1] Vezi serioasa monografie a lui Al. Zub, *Kogălniceanu-istoric*, Ed. Junimea, 1974, p. 103-108.

[2] De altfel, în aşa-numita „biografie intelectuală" din 1900, Maiorescu amintea printre cărţile care au exercitat cea mai mare influenţă asupra sa lucrarea lui Schopenhauer *Welt drept Kantianism şi Estetică* (*Jurnal* nr. 21, B.C.S. mss. 11382). Vezi şi prefaţa lui N. Tertulian la vol. A. Schopenhauer. *Studii de estetică*, Editura Ştiinţifică, 1974.

ei, de pesimism accentuat, favorabil răspândirii concepţiei despre viaţă a lui Schopenhauer. Autorul neluatei în seamă, la vremea apariţiei, a *Lumii ca voinţă şi reprezentare* (prima ediţie a fost vândută ca hârtie de împachetat), devine peste noapte unul dintre conducătorii spirituali ai naţiunii, dar nu prin operele sale reprezentative, ci prin culegerile de dizertaţii populare (*Parerga şi Paralipomena*), amuzante şi spirituale, un fel de agreabilă filozofie diluată. La aceasta contribuise şi sciziunea intervenită, cam în aceeaşi vreme, în şcoala hegeliană şi, de asemenea, strălucirea stilistică a lucrărilor lui Schopenhauer, opusă cu totul abstractului, ermeticului, pedantului limbaj filozofic, specific filozofiei clasice germane şi unora dintre bătrânii şi tinerii hegelieni. Şi, nu în ultimul rând, popularitatea schopenhauerismului se datorează acelei fronde antifilistine şi anticonformiste pe care o afirma filozoful german, dezvăluirea fără reticenţe a mecanismului forţelor existente, spiritul laic şi anticreştin, biciuirea falsei idealizări a relaţiilor umane în lumea burgheză, prezentate fără fard ca determinate de omniprezentul şi omnipotentul egoism.

Un comentator recent al operei lui Schopenhauer – N. Tertulian[1] - evocă opinia şcolii de la Frankfurt (Max Horkheimer, F. Adorno) despre opera celebrului filozof care relevă efortul acestuia de a desacraliza lumea, de a o demistifica, de a critica interesele egoiste şi tendinţa filozofilor de a explica inegalitatea socială prin intervenţia unor factori suprareali (ideea absolută, Dumnezeu). În acest fel, opera lui Schopenhauer ar dezvălui, prin aceste motive ideologice antifilistine, şi anume relaţii de continuitate cu tradiţia criticii iluminismului. Pentru destui intelectuali scârbiţi de spectacolul lumii burgheze, opera lui Schopenhauer apărea ca o expresie a nonconformismului într-un fel mai radicală decât filozofia oficială (Schelling, Fichte,

[1] *Ibidem.*

Hegel) care sfârşise prin a elogia raţionalitatea statului prusac. Doctrina lui Schopenhauer, accesibilă prin modalitatea expunerii unui cerc larg de lectori, apărea ca o adevărată salvare, singura filozofie potrivită şi acceptabilă.

Nu e locul aici şi nici nu e necesară o detaliată prezentare a filozofiei lui Schopenhauer, care se considera adevăratul moştenitor al lui Kant, prin rezolvarea contradicţiilor kantianismului. Fapt este că în modalitatea rezolvării problemei existenţei, Schopenhauer se aşază pe terenul romantismului. El va continua opoziţia romantică împotriva raţionalismului, a iluminismului. Se întâlneşte, de pildă, cu romantismul în căutarea spiritului oriental – medievalizant – care ar fi pesimist în raport cu optimismul occidental. Dar ceea ce este definitoriu pentru doctrina schopenhaueriană e pesimismul de structură – ontologic – fundat pe nete principii antiraţionaliste. Aşa se explică şi înverşunarea lui Schopenhauer împotriva filozofiei clasice germane. Pentru că ura la adresa „şarlatanului" (cum îl numea el) Hegel, a lui Fichte şi Schelling nu e pornită numai din resentimente personale (eşecul didactic al lui Schopenhauer se datorase, printre altele, marii popularităţi şi prestigiului lui Hegel şi Fichte, studenţii refuzând efectiv să-i frecventeze cursurile, organizând chiar demonstraţii potrivnice filozofului durerii universale), ci mai ales din motivaţii ideologice şi filozofice principiale. Ura aceasta neîmpăcată era şi expresia împotrivirii faţă de tendinţele cu adevărat iluministe din filozofia acestor gânditori, a accentelor antifeudale, favorabile Revoluţiei franceze din perioadele când „împăcarea" cu statul prusac nu se realizase încă. Nimic nu a detestat mai mult Schopenhauer decât idealurile revoluţiei de la 1848, îmbrăţişate de popor. Iar interpretările unor comentatori ai filozofului, după care antipaşoptismul schopenhauerian s-ar datora faptului că tendinţele acestui spirit subversiv apăreau în lucrările unora dintre tinerii hegelieni, nu

rezistă analizei la obiect[1]. O astfel de interpretare a fenomenului mută discuţia pe terenul neconcludent al disputelor personale, care – în ultimă analiză – au şi ele în fond o deteminare principială, de natură socială. Schopenhauer, teoreticianul opiniei după care „răul" – „voinţa oarbă" de a trăi – fiind de natură strict metafizică, e anistoric, a combătut cu nedezmînţită consecvenţă liberalismul, democraţia, a demonstrat necesitatea unei structuri aristocratice a societăţii şi guvernarea ei monarhică, iar averea a lăsat-o prin testament, nu fără semnificaţie, celor care au înăbuşit revoluţia din 1848 la Frankfurt pe Main.

Ceea ce au preluat viitorii junimişti de la Schopenhauer nu e numai sistemul său filozofic spiritualist, fronda antipedantă, discreditarea didacticismului pretenţios, ci şi tendinţa pe care o degajă acel *Weltanschauung* particular al filozofului german, antirevoluţionarismul, acel evoluţionism cu o apăsată tentă pesimistă asupra vieţii, disprețul pentru vulg şi democraţie. Altfel spus, îndeosebi concepţia social-politică a filozofului iraţionalist. (Nici Maiorescu şi nici ceilalţi mentori ai junimismului nu au împărtăşit vederi filozofice antiraţionaliste.) La aceasta trebuie adăugat crezul estetic schopenhauerian – de certă importanţă în arhitectonica sistemului său filozofic – pe care Maiorescu şi alţi junimişti l-au îmbrăţişat şi popularizat la noi, ridicându-l la rangul de şcoală estetică aproape unică, de valoare absolută. Adus în România prin canalele junimismului, schopenhauerismul s-a bucurat de un adevărat cult. Opera de bază a filozofului nu a fost tradusă în româneşte, ci – la îndemnul stăruitor al lui Maiorescu – în franceză, de către J. Cantacuzino-Zizin la o editură din Lipsca de către un editor german şi românul Socec, aceasta fiind de fapt prima traducere a lucrării lui Schopenhauer

[1] Vezi, de pildă, ampla monografie a lui A. Fauconnet, *L'estétique de Schopenhauer*, şi lucrarea lui Harald Höffding, *Histoire de la philosophie moderne*.

în limba franceză[1]. În România au apărut – în traducerea lui Maiorescu – lucrările de vulgarizare: *Aforismele asupra înțelepciunii în viață, Viața, amorul și moartea* etc., accesibile tuturor. Cultul pentru opera lui Schopenhauer, implantat cu metodă de către primii junimiști și de generațiile postjunimiste, însemna de fapt popularizarea – pe această cale – a unora dintre principiile directoare ale ideologiei sociale de tip germanic.

*

Este știut că unul dintre principiile esențiale pe care s-a clădit filozofia socială paseist romantică, asimilată de viitorii junimiști, a fost ideea evoluționismului istoric. Iluminismul, altfel spus, romantismul revoluționar, de tip francez (nu și iluminismul de nuanță iozefinistă), s-a ridicat împotriva feudalismului agrar, cu întreaga sa suprastructură istoric constituită, urmărind (și în numeroase țări a izbutit) să înalțe, în locul lumii vechi, o alta nouă, dedusă din rigorile principiilor rațiunii. În replică, romantismul paseist dezvolta ideea potrivit căreia revoluția (cea franceză în mod special) reprezintă un act arbitrar care curmă nefiresc mersul lin al istoriei după formule ideologice abstracte, construite rațional, dar fără a ține seama de determinările organismului natural al istoriei. Fr. Schlegel avea să spună că „revoluțiile sunt... mișcări anorganice", care întrerup brutal evoluția graduală a istoriei unui fenomen social cu legi proprii, organice, care nu suportă intervenția din afară a unor convulsii impuse de preceptele unei doctrine artificiale. În planul suprastucturii, instituțiile sociale – demonstrau exponenții romantismului conservator – nu pot fi creații ideologice, ci, ca și

[1] Vezi *Le monde comme volonté et comme représentation, Traduit pour la première fois en français par J. A. Cantacuzène*, Leipzig, f. a., vol. I-II.

în istoria naturală, produsul unei dezvoltări îndelungate. În societate, ca şi în natură, acţionează conceptul de devenire, nu cel de creare. Istoria nu suportă brutalizări.

Romantismul conservator se va erija astfel în apărătorul istoriei lăsate – pretindeau exponenţii acestui curent – să-şi urmeze evoluţia de nimic şi de nimeni abătută. Un autor englez, lordul Acton, într-un studiu asupra istorismului, avea să numească romantismul, cu o formulă fericită, „o răzvrătire a istoriei maltratate". Istorismul evoluţionist a fost formulat mai întâi în Anglia. Se citează curent ca reprezentativă lucrarea lui Burke din 1790 *Reflections on the Revolution in France*, întemeiată, aşadar, – şi ea – pe reflecţii sugerate de fenomenul Revoluţiei franceze. Ideile evoluţioniste au pătruns în Germania sau au fost enunţate simultan şi independent şi aici, primind, cum spuneam, o sistematizare doctrinală. Ar trebui adăugat faptul cu totul semnificativ că în Germania ideea de organism a fost extrapolată din sfera filozofiei culturii (Herder, Goethe) în teoriile sociologice despre stat. Ideea despre opera de artă ca organism autonom a fost extinsă asupra vieţii naturale şi sociale (Schelling), postulându-se teza despre stat ca organism autonom, viu, un întreg ce se dezvoltă treptat, în faze succesive, după legi proprii. Meditând asupra problemelor specifice romantismului conservator german, filozoful şi sociologul Ştefan Zeletin a observat cu dreptate, într-un studiu remarcabil, că „ideea de organism şi evoluţie organică este măduva romantismului german. De fapt, gândirea romantică germană nu e decât generalizarea acestei idei care a făcut în acest chip o carieră triumfală în toate ţinuturile ştiinţei"[1]. Zeletin se referă la conceptul de devenire, de istorie, descoperire pozitivă,

[1] Şt. Zeletin, *Romantismul german şi cultura critică română*, în „Minerva", an. II, 1929, nr. 3, p. 72.

incontestabilă a filozofiei romantice germane, trecând de la Kant şi îndeosebi Schelling la Hegel şi de la Hegel la Marx.

Acestui fond filozofico-sociologic al evoluţionismului istorist i s-au adăugat mai târziu teoriile evoluţioniste spenceriene. Cercetări recente despre Spencer subliniază că filozofia acestuia a îndeplinit – ca mai toate concepţiile evoluţionismului istoric – în epocă o funcţie contradictorie. În timp ce în ţările anglo-saxone şi pe continentul Europei occidentale ea a fost stindardul teoriilor contrarevoluţionare, antidialectice, în ţările care au păşit de-abia la sfârşitul secolului al XIX-lea pe calea dezvoltării capitaliste, doctrina lui Spencer a servit, pe de o parte, ca mijloc de luptă pentru apărarea ştiinţei, pentru afirmarea evoluţiei în natură şi societate, iar pe de altă parte, ca argument teoretic împotriva oricăror idei şi mişcări cu caracter progresist. Caracterul acesta contradictoriu al spencerianismului se vădeşte şi în influenţele exercitate în ţara noastră, de pildă, asupra Junimii şi a curentului de idei din jurul revistei *Contemporanul*. Delimitările se datoresc, în primul rând şi hotărâtor, poziţiilor radical diferite ale celor două grupări şi curente ideologice. La Junimea, opera filozofului englez servea, pe de o parte, ca fundament teoretic în afirmarea unei concepţii scientiste despre natură şi pentru demonstrarea necesităţii evoluţiei organice; pe de altă parte, însă, ea servea împotriva progresului social. La *Contemporanul*, atât în perioada 1881-1885, cât şi după aceea, Spencer a fost de asemenea folosit pentru promovarea noilor teorii ştiinţifice despre natură, respingându-se însă în *întregime* sociologia sa retrogradă.

Privind faptele din acest unghi de vedere, evoluţionismul spencerian folosit de junimişti îndeplinea, pe de o parte, o funcţie pozitivă, mai ales pe linia popularizării ştiinţei, ca argument în sprijinul convingerilor liber-cugetătoare, a recunoaşterii existenţei unei legităţi în natură. Aceasta contribuia la cucerirea tineretului intelectual, conferind societăţii ieşene

prestigiul unui organism la curent cu ultimele cuceriri ale ştiinţei, care-şi fundamenta punctele de vedere pe aceste solide adevăruri ştiinţifice. Pe de altă parte, nu e mai puţin adevărat că, luând cunoştinţă de concepţiile evoluţioniste engleze prin surse occidentale, mai ales prelucrători germani, junimiştii au reţinut, sub raport sociologic, foarte mult din ceea ce e retrograd în concepţia acestuia. În lupta împotriva socialismului pe care a dus-o junimismul, Spencer a fost pe larg utilizat, Maiorescu traducând chiar expres o lucrare a acestuia, cu obiect precis antisocialist (*În contra socialismului*). Junimismul a selectat din spencerianism ideea despre progresul treptat, despre „evoluţionismul lin", despre noţiunea de evoluţie înţeleasă antidialectic. Din această cauză, deşi în comparaţie cu punctul de vedere al conservatorilor „puri" junimiştii erau superiori, recunoscând necesitatea evoluţiei sociale, ei apărau şi promovau opinii ostile progresului efectiv, atâta vreme cât îl concepeau ca o continuitate la nesfârşit, nicăieri supusă unui moment de transformare.

Pe linia aceasta a cultivării evoluţionismului se încadrează şi îmbrăţişarea concepţiei sociologului englez Henry Thomas Buckle. În principala sa operă, *Istoria civilizaţiei în Anglia*, scrisă de pe poziţiile geografismului în sociologie, Buckle considera toate fenomenele sociale şi economice drept rezultatul exclusiv al condiţiilor geografice (climă, sol şi alţi asemenea factori naturali). Totodată, Th. Buckle explica însuşirile psihicului omenesc ca fiind determinate de mediul geografic şi că acesta dintâi ar genera formele economice corespunzătoare. Într-un cuvânt, după el, dezvoltarea şi caracterul întregii civilizaţii sunt rezultatul factorilor naturali. Pe parcursul demonstraţiei, unele dintre concluziile lui capătă însă formulări spiritualiste, progresul politic şi moral, bunăoară, fiind considerat ca datorat exclusiv inteligenţei. Nu trebuie ignorat însă faptul că Buckle a recunoscut caracterul obiectiv necesar al progresului istoric.

Altfel spus, el a recunoscut necesitatea evoluției istorice, dar n-a izbutit să indice cauzele care o determină.

Datorită tendințelor spiritului evoluționist, lucrarea lui Buckle, aceea a lui Draper (*Istoria dezvoltării intelectuale în Europa*), cele ale lui John Stuart Mill erau mult citite și prețuite de cercurile intelectuale liberale ale tineretului din Europa. Mărturii edificatoare în acest sens aflăm de pildă în *Amintirile* lui Kropotkin. Cercurile progresiste erau deci adepte ale evoluționismului. Evoluționiști și ei, junimiștii apăreau în această ipostază atrăgătoare, cucerind simpatia, îndreptățită, a tineretului studios. Se întâmplă însă că evoluționismul lor era cu deosebire aplicat în științele naturii (erau darwiniști), demonstrând eroarea anacronică a punctelor de vedere imobiliste în planul legilor naturii. Nu s-ar putea spune că în viața socială junimismul pleda pentru imobilism sau pentru o reîntoarcere în timpurile revolute. Dar, oricum, nici progresia prescrisă de legile istoriei moderne nu o agreau. Sau nu o înțelegeau. Junimismul transformase evoluționismul social într-o pârghie menită să corecteze cadențele accelerate. Dintr-un factor motor, evoluționismul a devenit, astfel, o frână temporizatoare. Situația paradoxală a evoluționismului își dezvăluia încă o dată fizionomia contradictorie.

Junimiștii au ținut la mare cinste celebra lucrare a lui Buckle, acceptând unele dintre punctele sale de vedere. Memorialiștii Junimii au evocat interesul membrilor societății pentru Buckle. Iacob Negruzzi își amintea că „așa, pe la început, ne procurasem toți *Istoria civilizației în Inglitera* a lui H. Th. Buckle și o ceteam cu mare hărnicie"[1]. Iar Gh. Panu, mai explicit, precizează că „cel care răspândise gustul citirei uvrajelor lui Buckle fu d. Maiorescu. D-sa, nu numai că a făcut prelegeri populare pe tema învățatului englez, dar a făcut chiar un curs la Universitate asupra lucrărilor lui Buckle, deși era

[1] Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, ed. cit., p. 151.

profesor de logică şi psihologie. Cursul, cu oarecare bunăvoinţă, intra în istoria filozofiei"[1]. Citită de toţi junimiştii mai cultivaţi, cartea lui Buckle a fost discutată şi în *Convorbiri literare*. Mai întâi o recenzase V. Pogor elogios, declarându-se de acord cu tezele autorului. În 1869, discuţia asupra *Istoriei civilizaţiei în Anglia* e reluată, şi Xenopol publică de-a lungul câtorva numere ampla recenzie – de fapt un studiu de mare adâncime analitică – în care, printre altele, respinge unele dintre tezele principale ale lui Buckle. Există şi o mărturisire a lui Maiorescu despre influenţa nu numai a lui Buckle, dar şi a lui J. St. Mill (pomenit în amintita „autobiografie intelectuală" din 1900) şi Schopenhauer asupra Junimii. Ba chiar se poate spune că din mărturisirea lui Maiorescu (ca şi din aceea, reprodusă mai sus, a lui Negruzzi) reiese funcţia ideologică formativă a acestor gânditori. „După ce în anii precedenţi citiserăm şi criticaserăm împreună – îşi va aminti Maiorescu în 1895 – o mare parte a literaturii române, tocmai în acel an 1871 (când junimiştii au fost invitaţi să se înregimenteze în politica militantă, n.n.) erau din întâmplare la ordinea zilei studii istorice şi sociale. *Istoria civilizaţiunei* de Buckle, în legătură cu cercetări asupra vechilor culturi indice (Budhaismul) şi egiptene, părerea lui Schopenhauer asupra istoriei, noua carte a lui John Stuart Mill în contra subjugării femeilor, erau mult comentate în Junimea. Discuţiile, totdeauna vesele în formă şi adeseori serioase în fond, ajungeau, de regulă, la o înţelegere asupra principiilor după care să se judece materia literară şi istorică şi deprindeau pe toţi la un fel de privire mai sistematică a chestiilor dezbătute."[2]

Evident că evoluţionismul Junimii era o expresie a unui *Weltanschauung* raţionalist niciodată dezminţit. Fondatorii, ca şi cei din grosul Junimii, erau liber-cugetători, afirmau postulatele

---

[1] Gh. Panu, *Amintiri de la Junimea din Iaşi*, vol. II, p. 147.

[2] T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României*, 1925, p. 40.

ştiinţei, se declarau adepţii darwinismului (pe care îl popularizau în scris, la catedră sau în prelecţiuni), apelau frecvent – ca la izvoare de referinţă – la Lamarck, Haeckel, John Stuart Mill, Spencer, Feuerbach, nu repudiau pozitivismul ca disciplină de gândire şi, unii, chiar ca metodologie epistemologică. Firește că în spaţiul acestor opinii comune nu au lipsit punctele de vedere deosebitoare. Raţionalist, evoluţionist, darwinist, ateist (Maiorescu îl citise pe Feuerbach, iar Junimea s-a angajat în 1872 să cotizeze pentru constituirea unui fond de ajutorare „în favoarea nenorocitului filozof Feuerbach") şi chiar scientist, conducătorul Junimii este totuşi în filozofie un filokantian şi în prelungire – schopenhauerian, iar în estetică îmbrăţişează opinii eclectice din fondul comun al epocii în care se recunosc idei şi teze ale unor gânditori ca Herbart, Schiller, Kant, Hegel, Schopenhauer. Aşadar, în ordinea generală a problemelor metafizicii, Maiorescu împărtăşeşte concepţii care (oricâte spaime ar produce asemenea aprecieri la unii comentatori nepreveniţi) îl relevă ca un partizan al unor sisteme filozofice deopotrivă ale idealismului obiectiv ca şi ale celui subiectiv.[1] Dar aceste puncte de vedere nu au devitalizat – repetăm – vigoarea concepţiei sale raţionalist-evoluţioniste, după cum nu au dus la repudierea unor opinii filozofice pozitiviste sau curat materialiste profesate chiar de unii membri ai Junimii.

E ştiut că în ambianţa unui *Weltanschauung* general comun, Junimea a îngăduit – cu toleranţa-i caracteristică – puncte de vedere filozofice de orice fel. Deşi scientistul Maiorescu considera că pozitivismul nu e filozofie, Gh. Panu, un pozitivist integral, l-a susţinut în Junimea, aplicându-l chiar – cu rezultate hilare – în estetică (vezi judecăţile sale despre *Sărmanul Dionis*). Apoi Xenopol se formează din anii când frecventa Junimea ca

[1] Vezi şi capitolul despre Maiorescu datorat lui Simion Ghiţă în *Istoria filozofiei româneşti*, vol. I, Editura Academiei, 1973 şi lucrarea *Titu Maiorescu*, Editura Ştiinţifică, 1974.

un gânditor care în destule probleme va da soluţii materialiste, iar Vasile Conta se afirmă deschis ca materialist, al cărui sistem filozofic îl apropie de Büchner. Ce-i drept, Maiorescu nu agrea materialismul lui Büchner (îl considera – întemeiat – prea limitat) şi nici Eminescu nu era, se ştie bine, adept al materialismului. Aceasta nu l-a împiedicat pe Conta să citească în Junimea fragmente din lucrările sale filozofice, iar factorii de decizie ai societăţii (printre care Maiorescu în primul rând) să admită publicarea lor integrală în *Convorbiri*. După cum dezaprobarea materialismului de către Eminescu nu l-a împiedicat să recomande, în 1877, cititorilor *Teoria fatalismului*.[1] De altminteri, posibilitatea expunerii în Junimea a lucrărilor lui Conta, girul ce le-a fost acordat de societate prin publicarea lor în revistă nu este un fenomen inexplicabil şi nici nu vine tocmai în contradicţie cu atmosfera ideologico-filozofică a grupării ieşene. Raţionalismul, darwinismul, evoluţionismul în general, libera-cugetare şi scientismul, predominatoare în Junimea, au creat un mediu favorabil receptării şi „tolerării" filozofiei lui Conta. Se poate, aşadar, spune că oricâte divergenţe de principiu s-au stabilit între lucrările lui Conta şi opiniile unor junimişti de frunte, filozofia materialistului român nu e chiar atât de străină de credo-ul general al Junimii. Incontestabil, junimismul dezvolta convingeri înaintate, cucerind lumea intelectuală dornică de a purifica atmosfera impregnată de teorii şi concepte vetuste. Junimea şi junimismul erau până la 1881, la apariţia

[1] „Poate să fie cineva pentru sau contra teoriilor materialiste; aceasta nu împiedică însă ca să recunoaştem meritul personal al autorului de a fi spus sincer şi fără încungiur părerile pe care le crede adevărate". (*Un materialist român, Curierul de Iaşi*, nr. 47 (4 mai) 1877. Apud. Eminescu, *Articole şi traduceri* (ediţie de Aurelia Rusu, introducere de Aurel Martin, Editura Minerva, 1974, p. 52).

Contemporanului, un factor de propagare a teoriilor ştiinţifice moderne.

*

Izvoarele ideologico-filozofice ale junimismului îşi adună substanţa şi din motive comune ale filozofiei culturii. Sau, mai bine, dintr-o zonă a ei particulară, dar cu largi rezonanţe şi implicaţii. E vorba de raportul dintre conceptele cultură şi civilizaţie, aşezate – în ecuaţie – opozit sau chiar în ireductibilă antinomie. Filozofia culturii, ca şi sociologia culturii, ca ramură cu statut autonom, s-a constituit destul de târziu, spre sfârşitul veacului XIX – începutul secolului nostru. Dar, surprinzător, despre conceptele cultură şi civilizaţie şi raporturile lor de contrarietate sau antinomice se discuta în filozofia modernă cu multă vreme înainte, încă în secolul al XVIII-lea. Termenul de civilizaţie, chiar în accepţia lui actuală, îl vom găsi la raţionaliştii secolului al XVIII-lea (într-un fel, a fost creat de aceşti gânditori). Să spunem, însă, că la raţionaliştii care au preparat climatul necesar mişcării revoluţionare din preajma anului 1789, termenul de civilizaţie, cu o coloratură apăsat iluministă, desemna un stadiu pe scara evoluţiei sociale, opus funciarmente feudalismului. Termenul de civilizaţie era, aşadar, aşezat tot într-o ecuaţie antitetică, numai că acum nu era opus stării culturale, iar semnificaţia raportului opozit era profund progresistă. La Rousseau găsim, de asemenea, mult folosit, conceptul de civilizaţie. Dar, spre deosebire de Voltaire şi ceilalţi enciclopedişti, la Rousseau termenul de civilizaţie este însoţit de un dens şi variat efort criticist. Partizan al stării naturale, spre care şi-a îndreptat cu stăruinţă elogiile, Rousseau avea să privească în mod critic alcătuirile sociale de tip contractual, convenţional, adică întreaga societate apărută nu ca o consecinţă a unui proces istoric natural, ci pe cale conştientă. Pentru ca lucrurile să se limpezească, ar trebui adăugat că Rousseau nu a fost un adversar

neîmpăcat al civilizației, năzuind la întoarcerea în vremurile stării naturale. El a relevat doar neajunsurile mutilante ale civilizației pentru personalitatea umană, așezată sub însemnele – fatale – ale inegalității. Idealul său năzuia spre un egalitarism total, evidențiind, deopotrivă, silniciile, nedreptățile unei ierarhii care era fie a „nașterii", fie a banului. (Critica civilizației de tip rousseauist, ca și elogiul stării naturale, le vom regăsi mai târziu la noi în opera lui Eminescu – capitol special în ideologia junimistă.)

Termenul de cultură, în înțelesul său modern, a apărut mai târziu, la începutul secolului XIX. Istoricii filozofiei și specialiștii în filozofia culturii semnalează la Fichte utilizarea acestui termen atunci când relevă divorțul, în Franța, între viață și cultură. S-a apreciat că, pus astfel, raportul acesta era exprimarea, într-o ipostază primară, a antinomiei de mai târziu dintre cultură și civilizație. În literatura filozofică și sociologică germană, termenul apare apoi destul de frecvent, fără a avea o determinare semantică foarte precizată, adesea confundându-se, în fapt, cu civilizația (la Schiller, de pildă). Evident, va căpăta valoare subliniată o dată cu opera lui Herder, la care preocupările de filozofia culturii ocupă un spațiu însemnat. Herder a utilizat, deci, frecvent, conceptul de cultură (*die Kultur*), prin care înțelegea însă deopotrivă progresul intelectual, ca și cel de ordin material. De o antinomie între cele două ipostaze ale culturii, sau de o înțelegere polară a culturii și a civilizației (în sens de cultură materială) nu se poate încă vorbi. Fenomenul avea să se producă o dată cu romantismul (nu numai în filozofie), îndeosebi în cel german, care opunea deschis cultura – civilizației, exaltând-o pe cea dintâi și blamând-o încruntat și cumva disprețuitor pe cea de a doua.

Treptat, devenise aproape un loc comun faptul că civilizația în care sunt implicate știința, progresul tehnic, mașinismul e, prin natura ei, reflexivă, artificială, mecanică, imitativă și fatal

supusă, periodic, degradării şi uzurii morale, pe când cultura ar exprima fondul originar al disponibilităţilor creatoare spirituale, realizându-se istoric prin acumulări intelective, ce reflectă specificitatea sufletească a unui popor, valorile sale. În sfera culturii, imitaţiile şi împrumuturile de orice fel nu sunt necesare şi nici posibile, orice transplant mai însemnat de acest fel primejduindu-i grav structurile originare, prin definiţie ireductibile. E necesar să adăugăm că, încă din capul locului, problema aceasta a antinomiei cultură-civilizaţie a căpătat o semnificaţie explicit socială. Gânditorii de orientare romantică aveau privirile îndreptate spre epocile revolute, cu modalităţile lor anacronice de organizare socio-politică. Iar în optica acestor gânditori cultura sau starea culturală exprima epocile revolute, cu tot ceea ce statornicise un trecut de tradiţii şi habitudini, civilizaţia fiind un produs recent, neavenit şi necesar de înlăturat ca o excrescenţă neorganică. Romantismul german, cel de orientare retrogradă, refractar progresului înregistrat o dată cu triumful idealurilor revoluţionare ale raţionalismului francez, s-a distins în epocă prin frecvenţa tânguirilor elegiace despre dezastrul vremurilor noi, prin afirmarea stăruitoare a dezideratelor privind necesitatea reîntoarcerii la „puritatea" trecutului liniştit şi patriarhal.

Întreaga filozofie a Restauraţiei s-a ridicat împotriva „legitimităţii" înnoirilor social-economice, pe care le reducea arbitrar la prefaceri de natură suprastructurală, ignorând cauzalitatea materială care le-a determinat. Caracterizarea de mai sus, despre spiritul medievalizant paseist al restauraţiei se referă la acele opinii care au servit ca argumente utile iunkerimii prin idealizarea feudalităţii, prin îndemnul la întoarcerea spre trecut, conceput ca un climat ideal pentru viaţa spirituală. Acest climat ideologic, continuat mai târziu de Schopenhauer, prezintă neîndoielnice înrudiri de structură cu concepţiile sociologico-filozofice pe care le vor afirma un Tönnies, un Chamberlain, un A. Weber, O. Spengler etc. Un bun cunoscător al filozofiei şi

sociologiei germane moderne, M. Tazerout, traducătorul francez al lui Oswald Spengler, observa, în prefaţa lucrării pe care o tălmăcise, faptul că „orice speculaţie germană după marea revoluţie din 1789 este închisă în aceste două antiteze, care nu au putut fi depăşite; Orient-Occident, cultură şi civilizaţie"[1]. Dealtfel, mai toţi romanticii germani (chiar cei de „orientare progresistă) exaltau conceptul de *Kultur*, socotit un atribut al naţiunii şi al statului ca expresie a sufletului comunităţii, opus conceptului de *Zivilisation*, care implica ştiinţă, progres tehnic, maşinism. A sublinia superioritatea conceptului de *Kultur* faţă de cel de *Zivilisation* semnifica recunoaşterea superiorităţii naţiunii şi a misiunii sale, deosebitoare, în ordinea culturii.[2] Nu e aici locul unei analize detaliate a exponenţilor sociologiei germane (Fr. Tönnies, A. Weber, Chamberlain, Spengler) cărora li se datorează, de fapt, – printre altele – constituirea mai închegată a acestei ramuri din filozofia culturii[3].

Ar trebui însă menţionat că această concepţie asupra culturii şi civilizaţiei moderne era retrogradă şi ostilă spiritului revoluţionar, în special Revoluţiei franceze din secolul XVIII, considerată ca o expresie a trecerii de la starea de cultură la cea de civilizaţie, a triumfului oraşului asupra satului. Aceste puncte de vedere, considerate ca extremiste, au fost mereu contestate. În realitate, civilizaţia nu poate fi disociată arbitrar de ansamblul culturii, în sfera căreia intră deopotrivă elemente ale civilizaţiei (tehnica etc.), după cum cultura trebuie considerată ca o componentă a unui anumit tip de formaţiune socio-economică. Cultura spirituală

---

[1] Oswald Spengler, *Le Déclin de l'Occident*, prefaţă de M. Tazerout, Ed. Gallimard, p. 9.

[2] Vezi şi Al. Tănase, *Introducere în filozofia culturii*, Editura Ştiinţifică, 1968, p. 149-150.

[3] Vezi studiul nostru *Cultură şi civilizaţie în curentele de idei de orientare tradiţionalistă*, în vol. *Studii şi cercetări*, Editura Eminescu, 1971, p. 13-43.

(cultura), ca şi cea materială (civilizaţia), sunt determinate istoric de gradul de dezvoltare a societăţii. Antinomia dintre cele două concepte e artificială. S-a observat adeseori că între civilizaţie şi cultură există o deosebire, dar niciodată o antinomie. Orice cultură ar fi luată ca exemplu, se va constata lesne că ea se sprijină totdeauna pe o anumită treaptă de civilizaţie. Civilizaţia nu poate fi de aceea nici apogeul, dar nici declinul culturii, ci întotdeauna baza ei materială. Tudor Vianu avea dreptate să afirme în lucrarea sa *Filozofia culturii*: „Mărturisesc că nu înţeleg destul de bine atitudinea polemică faţă de civilizaţie, pe care o afişază unii dintre gânditorii care se disting între cultură şi civilizaţie. Civilizaţia nu este o entitate care s-ar opune culturii, este numai unul din aspectele ei. Nu trebuie să dorim distrugerea civilizaţiei pentru a obţine cultura, trebuie cel mult să dorim completarea ei."[1]

Ecourile acestei direcţii din sociologia germană modernă – evidenţiate aici, cum spuneam, succint – s-au prelungit sensibil în filozofia şi sociologia românească. Un examen atent dezvăluie cu claritate existenţa unei orientări bine conturate în filozofia românească, în care blamul la adresa oraşului industrializat şi apologia idealizantă a satului patriarhal sunt fundate pe vădite împrumuturi din fondul comun al sociologiei germane, cu distincţia când expres mărturisită, când implicită, între comunitate şi societate, între cultură şi civilizaţie. Aplecarea spre paseism şi formele tradiţionaliste poate fi detectată în istoria filozofiei româneşti de la junimism până la gândirism şi naeionescianism, motivele, în esenţă aceleaşi, circulând cu o frecvenţă precisă de-a lungul unui întreg secol. Desigur, în ideologia junimistă nu găsim forma spengleriană a filozofiei culturii şi nici aceea a filozofilor germani ai culturii de la începutul veacului. Dar principiile elementare ale concepţiei după care între cultură şi

[1] Tudor Vianu, *Filozofia culturii*, Ed. „Publicom", Bucureşti, 1945, p. 29.

formele civilizației sălășluiește o prăpastie și că evoluția celei de a doua se realizează întotdeauna prin împrumuturi din afară, minează fondul primar, statornic și conservator al culturii, le găsim – destul de bine instalate – în ansamblul junimismului. Dealtfel, faptul va deveni și mai limpede, apropierile și mai clare, o dată cu apariția – târzie – a lucrării lui C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul* (1904).

Ideea laitmotiv a formelor fără conținut corespunzător, care nu ar fi fost chemate la existență de evoluția organică a fondului, nu a nutrit substanța celebrei teze a formelor fără fond? Și nu a fost această teză de o însemnătate cardinală în ideologia junimistă?

Am spune că filozofia schopenhaueriană, atât de prețuită de junimiști, a contribuit apreciabil la configurarea acestui punct de vedere. Faptul a fost evidențiat de Ion Petrovici, în cunoscutul lui studiu despre Schopenhauer. Se arăta acolo, de pildă, că Maiorescu ar fi aflat, în predilecția filozofiei schopenhaueriene pentru factorul irațional și al valorii afectelor, un sprijin de prestigiu pentru tendințele sale conservatoare. De vreme ce fundamentale sunt elementele instinctuale, spontane, vii și afective, era firesc să se respingă posibilitatea unei reformări sociale după criteriile rațiunii, care ar fi ignorat fatal tradiții și datini, adică tot ceea ce alcătuiește viața organică și inconștientă a unui popor.[1] Să adăugăm, la această observație a lui Ion Petrovici, destul de exagerată (Maiorescu a fost totuși un raționalist !), că descendența schopenhaueriană nu e, în cazul filozofiei sociale a lui Maiorescu, exclusivă. Ideea e, cum spuneam, comună unei întregi familii de gânditori germani sau englezi. I-am putea cita pe Hegel, dar și pe H. Th. Buckle sau pe Spencer.

[1] Ion Petrovici, *Schopenhauer*, B.P.T., f. a., p. 233.

2. Cu o astfel de zestre filozofică şi ideologică pe care viitorii junimişti nu numai că au cercetat-o ca nişte veritabili studioşi ce erau, ci au şi împărtăşit-o, era de aşteptat să se declare adepţii integrali ai evoluţionismului istoric, militând pentru calea evolutivă în dezvoltarea structurilor româneşti spre o civilizaţie modernă. Ideea de revoluţie, de depăşire bruscată, convulsivă, de la o etapă la alta, li se părea nerecomandabilă în principiu şi nepracticabilă, în particular, pentru ţara noastră. „Vorbă lămurită – scria Maiorescu într-un articol din 1887, atunci mult comentat – noi junimiştii nu suntem revoluţionari. Nu doară că revoluţia nu ar fi una din căile pe care, în general vorbind, s-a văzut uneori silită Istoria popoarelor a merge spre progres. Dar pentru ţara noastră, o ţară mică, intercalată între două mari puteri şi cotropitoare, o revoluţie este întotdeauna o calamitate. Cine începe ştie pentru ce o începe, dar nu stie niciodată în a cui folos o sfârşeşte."[1] Soluţiile radicale de orice fel trebuie, de aceea, respinse ca neîngăduite şi intolerabile orideunde (şi oricum) ar fi venit. Când Panu a preconizat idealurile sale radicale, Maiorescu a replicat de la tribuna parlamentului: „Dar ceea ce ştiu şi de ce sunt convins este că pentru starea noastră de astăzi şi în timpurile apreciabile ale activităţii noastre politice, acest radicalism democratic trebuieşte combătut ca ceva periculos *şi în orice caz prematur; şi nu este mai mare greşeală în politica practică decât ignorarea fazelor treptate, prin care trebuie să treacă evoluţiunea unui popor*".[2] (s.n.) Carp preciza şi el, cu un deceniu mai înainte, tot într-o cuvântare parlamentară, acelaşi punct de vedere: „La noi revoluţiunea socială (prin acest termen liderul grupului politic junimist înţelegea procesul de înnoire

---

[1] T. Maiorescu, *Asupra discursului parlamentar al d-lui Alex. Djuvara, România liberă*, nr. 3079 (3 decembrie 1887).

[2] *Idem*, Discurs parlamentar rostit la 13 febr. în *Discursuri parlamentare*, vol. IV, 1904, p. 525.

constituțională statuat la 1866, n.n.) s-a făcut fără sânge, fără zguduiri, *pentru că noi, ca oameni cu minte, am voit o transformare treptată*... Nouă revoluțiunile radicale nu ne sunt permise."[1] (s.n.) Într-un ciclu de articole – de un interes doctrinar excepțional – publicat în 1889 în ziarul junimist *Constituționalul*, cu semnătura abreviată M. (noi credem că ar putea aparține lui Maiorescu, dar, oricum, reprezintă punctul de vedere al grupării politice junimiste), punându-se din nou problema capitală a căii mai potrivite pentru România de a înainta pe drumul civilizației moderne, se spunea tot atât de limpede și de apăsat: „Ce trebuie să facem pentru a ne apropia mai mult de calea progresului ? Să ne preocupăm de a lărgi libertățile constituționale și drepturile politice, ori de a înmulți și întări condițiunile de vitalitate ale societății, dând activității sale toate înlesnirile materiale și morale ce-i pot fi de folos ? Noi nu suntem în situațiunea națiunilor mari cari pot suporta orice experiență. Noi avem tot interesul de a vedea țara cârmuită pe drumul ce duce mai repede și mai sigur spre progres... Știința de azi (e vorba, evident, despre doctrinele evoluționismului istorist, n.n.) ne învață în mod categoric că revoluțiunea este un mijloc primitiv de îndreptare necesar societăților care nu sunt complect organizate politiceşte spre a respecta drepturile tuturora și a subveni nevoile lor comune... Îndată ce societatea are *mijloacele ei normale* spre a-și regenera organismul după nevoile curente, *dispare necesitatea revoluțiunei și progresul se realizează pe calea evoluției*."[2] Pogor și-a spus și el cuvântul în această chestiune cardinală pentru ideologia junimistă în recenzia sa la cartea lui Buckle. Nu-l vom transforma, firește, pe Pogor într-un doctrinar

---

[1] P. P. Discurs parlamentar rostit la 14 martie 1882, în vol. I, 1907, p. 302.

[2] M.(aiorescu?), *Reflecțiuni asupra vieții noastre politice*, IV, *Constituționalul*, an. I, nr. 24 (13/25 iulie 1889).

şi nici nu vom acorda recenziei sale valoarea unui text ideologic. Ni se pare însă că aici se exprimă opinii simptomatice pentru fondul comun de opţiuni ideologice junimiste: „Tendinţa legislaţiei moderne este de a aduce toate lucrurile pe calea lor naturală, cale de la care ele au fost abătute prin ignoranţa legislaţiei precedente. Din aceasta rezultă că dacă oamenii politici nu s-ar fi amestecat spre a împiedica şirul natural al lucrurilor, progresul ar fi urmat cu o mai mare repeziciune..."[1]

Plasat irevocabil în spaţiul doctrinar şi politic al conservatorismului, junimismul va profesa de la începuturi (vrem să spunem cu mult înainte de „a intra" în politică) şi până târziu, când gruparea politică junimistă se va risipi în cadrele amorfe ale partidului conservator, aceleaşi convingeri. Le putem oricând detecta, aceleaşi, în nucleul lor esenţial, indiferent de tacticile oportune (alianţe, dizidenţe, pactizări) adoptate într-o activitate politică de aproape jumătate de secol. Teza ideologică de substanţă conservatoare era consecvent opusă celor liberale, socotite revoluţionare, afirmate de grupul liberal C. A. Rosetti sau, în prelungirea acestora, de gruparea radicală a lui Gh. Panu. (Atitudinea ostilă faţă de socialism va fi motivată cu aceleaşi argumente, hotărât favorabile ideii de evoluţie lentă.) Sub raport ideologic, junimismul nu s-a abătut niciodată de la principiile conservatoare, slujite rectiliniu. „Ideea conservatoare – spunea Carp în 1892 – pretutindeni e că nici un progres, nici un lucru bun sub punctul de vedere liberal nu dă roade decât atunci când primeşte consacrarea timpului... Istoria ne arată că acele ţări care n-au ştiut să se lecuiască singure de această boală a reformelor care se succed prea repede una după alta, au fost lecuite de alţii, dar odată cu lecuirea au pierdut individualitatea lor, au dispărut

[1] *Convorbiri literare*, I, 15 mai 1867. Apud *Antologia ideologiei junimiste* (Ediţie de E. Lovinescu), p. 110.

ca naţiuni libere".[1] Dealtfel, Carp se va ridica vehement polemic împotriva exponenţilor ideilor revoluţionare încă de la începuturile activităţii sale parlamentare, condamnându-i pe acei „oameni cari, neputând face propria lor fericire, se cred apţi a face fericirea unui popor întreg şi vor veni cu utopii, cu idei vagi şi generale, să aplice în numele libertăţii, egalităţii şi fraternităţii idei răsturnătoare de orice dezvoltate naţională."[2] *Epoca*, publicaţie apropiată junimismului, afirma în numele doctrinei pe care o servea credincios: „...Noi, conservatorii, vom susţine că progresul trebuie realizat în mod treptat, ţinându-se seamă de experienţă... Partidul conservator crede că pentru urmărirea acelei ţinte, statul trebuie să se dezvolte treptat şi potrivit firei şi tradiţiunilor sale"[3]. Eminescu, adept şi el – cum se ştie – al doctrinei conservatoare, a stăruit, nu o dată, asupra ideii de progres lent şi evolutiv, prezentată ca unică modalitate a înaintării structurilor româneşti. „Căci cine zice progres – scria el în 1880 într-un articol apărut a doua zi după publicarea programului partidului conservator – nu-l poate admite decât cu legile lui naturale, cu continuitatea lui treptată. A îmbătrâni în mod artificial pe un copil, a răsădi plante fără rădăcină pentru a avea grădina gata în două ceasuri, nu e progres, ci devastare. Precum creşterea unui organism se face încet prin superpunerea continuă şi perpetuă de noue materii organice, precum inteligenţa nu creşte şi nu se întăreşte decât prin asimilarea lentă a muncii intelectuale din secolii trecuţi şi prin întărirea principiului înnăscut al judecăţii, precum orice moment al

---

[1] P. P. Carp, Discurs în Senat rostit la 10 martie 1892, *Constituţionalul*, an. III, nr. 795 (13 martie), 1892.

[2] *Idem*, Discurs rostit la 5 februarie 1876, *Discursuri*, 1907, vol. I, p. 99.

[3] *Doctrina conservatoare* (nesemnat), *Epoca*, an. III, nr. 829, (31 august), 1888.

creşterii e o conservare a celor câştigate în trecut şi o adăugire a elementelor, cucerite din nou, astfel adevăratul progres nu se poate opera decât conservând pe de o parte, adăogind pe de alta: o vie legătură între prezent şi viitor, nu însă o serie de sărituri fără rânduială. Deci progresul adevărat, fiind o legătură naturală între trecut şi viitor, se inspiră din tradiţiunile trecutului, înlătură însă inovaţiunile şi aventurile hazardoase."[1]

Declarându-se partizan al căii eminamente evolutive, junimismul nu s-a limitat să afirme punctul său de vedere la o scăzută şi sobră temperatură doctorală. Ca în mai toate compartimentele, şi în cel ideologic fondul polemic era fundamental. Nu – se ştie – implicit, ci explicit. Ostilităţile erau duse cu exponenţii punctului de vedere adversar, reprezentat de anumite cercuri liberale încât se poate spune că, de fapt, cu câteva excepţii, mai toate consideraţiile junimiste în jurul acestor chestiuni au fost exprimate în toiul înfruntărilor polemice, procedându-se prin delimitare. Iar delimitarea privea întreg procesul creării României moderne. Aprecierile sunt, din perspectiva amintită, nete, având mereu alura de rechizitoriu. Şi, să precizăm de pe acum, nu era vorba numai de rechizitoriul liberalismului postpaşoptist, de după 1870. S-a procedat cu o anume sistemă, aducându-se la bară însăşi principiile de bază ale programului paşoptist, ale ideologiei sale de sorginte revoluţionară. Pe lângă contestarea căii revoluţionare în dinamica socială, a fost adusă în discuţie – şi, firește, negată – teza statului contractual, pe care se sprijinea, cum se ştie, întreaga filozofie socială raţionalistă a secolului XVIII. În articolul lui Maiorescu din 1889 la care ne-am referit mai sus se preciza că ideea de revoluţie ar putea fi acceptată „ca un drept social numai în ipoteza că societatea în origine şi în orice formă ulterioară

[1] M. Eminescu, *Studii asupra situaţiei*, I (articolul apărut nesemnat), *Timpul*, an. V, nr. 38 (17 februarie) 1880.

este produsul unei învoieli comune între oameni, aşa încât revoluţia ar reprezenta dreptul societăţei faţă cu acei ce nu se ţin de contract. Dar când însăşi ipoteza aceasta a contractului social se dovedeşte că este o imaginaţie puerilă, nu mai poate fi vorba de un asemenea drept."[1] Tezei statului contractual, decretată o abstracţie stabilită artificial pe cale raţionalistă, i se opunea, firesc, aceea a statului ca organism natural. Într-un discurs din 1872 Maiorescu elogia statul vecin, Serbia, pentru că „s-a dezvoltat natural, şi o spun cu invidie, mai natural decât noi, fiindcă s-au scos instituţiunile din inima şi înţelegerea poporului său şi nu s-au improvizat, ca la noi, din idei şi din compromise teoretice."[2] Vom comenta la locul potrivit opinia junimistă a civilizaţiei importate, cu importanţa ei primordială în arhitectonica întregii construcţii ideologice. Deocamdată, am menţiona, la acest capitol al distincţiei antinomice – pe care o evidenţia junimismul – între statul contractual şi cel natural, că şi Th. Rosetti, într-una din cele trei intervenţii publicistice ale sale, a ţinut să-şi spună opinia. „Product natural, ca şi societatea, al istoriei şi al vieţei, menirea statului e de a fi păzitorul, scutul, atât al societăţii, cât şi al individului... Aşezat nu pe bazele şubrede ale unei concepţiuni abstracte, ci pe o temelie largă şi adâncă a vieţii unui întreg popor, statul cuprinde nu numai interesele momentane şi parţiale ale membrilor unei societăţi actuale, ci şi interesele unui şir îndelungat de generaţiuni viitoare; în el se întrupează individualitatea istorică a acelui popor. Fiinţă organică, ca şi societatea din care s-a născut, el are un organism distins de acel social"[3]. Cu un deceniu şi mai bine

---

[1] M.(aiorescu?), *Reflecţiuni asupra vieţii noastre politice*, IV, *Constituţionalul*, an. I, nr. 24 (13/25 iulie) 1889.

[2] T. Maiorescu, Discurs la 12 martie 1872, *Discursuri parlamentare*, vol. I, 1897, p. 145.

[3] Th. Rosetti, *Mişcarea socială la noi*, 7, *Epoca*, an. III, nr. 798 (22 iulie) 1888. (Se reproduce în *Epoca* după textul studiului – uşor modificat – apărut în *Convorbiri literare* din noiembrie 1885.)

înainte, în 1874, același Th. Rosetti, destul de familiarizat în problemele teoriei statului și dreptului, expedia, în primul său studiu din *Convorbiri*, o filipică directă împotriva tezelor statului contractual: „Teoria contractului social e o teorie învechită și a voi astăzi a explica societatea prin acel contract sinalagmatic ar fi o erezie științifică tot așa de mare, ca de a admite că lumea fizică se compune numai din patru elemente."[1]

Nu e, desigur, necesar să insistăm pentru a descifra semnificația respingerii ideii statului contractual și elogiul adus principiului statului ca organism natural. Să notăm numai că întreaga demonstrație se păstra în cadrele școlii istorice a dreptului și a evoluționismului istorist. Dacă ideea statului contractual era infirmată ca o „ipoteză puerilă", se contesta, implicit, și posibilitatea adaptării unui model socio-politic propus de gânditorii sociali care au pregătit revoluția de la 1789. Iar modelul social-politic preconizat de acești gânditori propunea necesitatea eliminării pe cale revoluționară a structurilor feudale și crearea unei noi organizații statale bazate pe principiile triadei proclamate la 1789. În locul acestui model se proclamau, firește, valoarea și legitimitatea absolută a instituțiilor trecutului, deduse din evoluția istoriei specifice a poporului. Altfel spus, statul – creație naturală (cel contractual era considerat artificial pentru că a fost o deducție rațională), organism crescut din tradiții și care – firește – trebuie menținut pe fundamentele ei.

Partizan al ideii statului natural a fost – se știe[2] – și Eminescu. Numeroase articole din *Timpul* au fost special consacrate acestei chestiuni. Desigur, concepția lui Eminescu despre statul natural, la care ne vom referi mai jos – e mult apropiată celei

---

[1] *Idem, Despre direcțiunea progresului nostru*, în *Antologia ideologiei junimiste*(ed. de E. Lovinescu), Casa Școalelor, 1943, p. 120.

[2] Vezi și G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* (2), în ediția *Opere* (îngrijită de Andrei Rusu), vol. 13, Editura Minerva, 1970.

junimiste. Pe anume incidente se integrează chiar în sfera ideologiei junimiste. Se cuvine semnalată o disociere a cărei însemnătate este în afara oricărei discuții. Ca în întreaga sa concepție socio-politică (G. Călinescu a denumit-o „filozofia practică"), Eminescu a exprimat, și în această chestiune, după o preciziune inteligentă propusă în 1908 de Ibrăileanu, năzuințele răzeșimii și nu ale marilor proprietari. Fapt este că până târziu în capitalism interesele clasei moșierești și ale păturilor mijlocii din lumea satului au coincis pe anumite fragmente ale dispozitivului social. Se considerau amenințate – deși din motive distincte – de evoluția capitalismului care eroda, fatal, vechile structuri agrare. Moșierimea voia să-și mențină privilegiile de natură feudală, iar micul agricultor spera, romantic, că-și va putea conserva mica sa proprietate, trainică și stabilă. Că legile sociale, cu dinamica lor necesară, au determinat abolirea (ce-i drept, la noi destul de târziu !) privilegiilor feudale, diminuarea atotputerniciei proprietății moșierești, iar mica proprietate, supusă presiunii relațiilor capitaliste, nu a putut prospera, astăzi o știm. Dar, repetăm, decenii (dacă nu secole!) de-a rândul interesele moșierimii și ale păturii micii proprietăți rurale au coincis, parțial, în înfruntarea cu relațiile capitaliste. Eminescu, deși a vorbit expres – și nu o dată – în numele răzeșimii, nu a făcut deloc disocierile necesare, lăsând deschisă calea interpretărilor potrivit cărora s-ar fi situat, fără nici o rezervă, pe pozițiile conservatorismului. Fenomenul se verifică și în cazul opiniilor despre statul natural, deși o lectură atentă și avizată a articolelor eminesciene ce comentează această chestiune poate semnala distincții și delimitări. Doctrinarismul conservator se revendica exclusiv din fiziocratismul lui Quesnay, pe când Eminescu îl invoca pe Montesquieu, dar și pe Quesnay cu ale sale teorii despre starea naturală denaturată de instituțiile civilizației. Iar întreaga concepție sociologică (sau de filozofie socială) este o expresie a deziderateior păturilor

mijlocii. Dar deşi atât de diferită – faţă de conservatorismul moşierilor – în motivaţie socială şi chiar în finalitate, concepţia lui Eminescu despre stat a fost afirmată în organul partidului conservator, ca un punct de vedere doctrinar oficial, şi nimeni în epocă nu făcea deosebirea (totuşi atât de necesară !) pe care azi o putem lesne stabili. „În zadar – scria poetul în 1879 – ar încerca cineva să dovedească că statul e un rezultat al convenţiunii şi al punerii la cale prin teorii; el este şi rămâne un product al naturii, un organ al societăţii şi precum omul nu-i liber de a-şi schimba inima, sau creierul sau plămânii după plac, asemenea nici societatea, într-o stare anumită de lucruri economice şi de cultură, nu poate să schimbe după plac forma şi funcţiunile statului..."[1] Sau în acelaşi an: „... Pentru noi statul e un obiect al naturii care trebuie studiat în mod individual, cu istoria, cu obiceiurile, cu rasa, cu natura teritoriului său, toate acestea deosebite şi neatârnând câtuşi de puţin de liberul arbitru al indivizilor din cari, într-un moment dat, se compune societatea..."[2] Exemple de acest fel ar mai putea fi (destul de multe!) citate. Ele nu ar contribui decât la confirmarea acestui punct de vedere în convingerea căruia Eminescu a rămas statornic, ca o rocă granitică.

Am evitat cu bună-ştiinţă în citaţiile de mai sus imprecaţiile sau numai referirile critice la adresa liberalismului legatar al paşoptismului, adevăratul creator al României moderne. Dar ele se află peste tot (nu numai în violentele articole eminesciene), liberalii şi liberalismul fiind stigmatizaţi de a fi comis sacrilegiul sacrificării statului natural în favoarea artificialei şi interesatei înjghebări a civilizaţiei statale de sorginte raţionalistă. Deşi aceste luări de atitudine critică sunt târzii (fireşte, toate, după

[1] *Timpul*, an. IV, nr. 23 (30 ianuarie), 1879.

[2] *Idem*, nr. 180 (17 august) 1879.

1870 !), rechizitoriul nu se limita la fenomenul atunci în curs. I se căuta geneza. Şi, fatal, se ajungea la începuturile procesului de trecere a ţării spre epoca modernă. Generaţia paşoptistă cu programul ei revoluţionar de reformare era invocată, judecată şi – se putea altfel ? – acuzată.

Înainte de a comenta opiniile criticiste ale junimismului faţă de gestul (teoretic şi practic) al paşoptismului se cuvine să evidenţiem apropierile, chiar filiaţiile dintre cele două curente. Fireşte, nu vom forţa interpretările în acest succint examen comparatist pentru a nu eşua în eroarea ridicolă de a considera junimismul drept continuator, dacă nu chiar legatar al paşoptismului. Eroarea, din păcate, s-a făcut în ultimul deceniu cu rezultate atât de exagerate, încât – ca în atâtea cazuri similare – s-au autoanulat. Fără îndoială, se poate vorbi de reluarea de către junimism a unor principii din legatul paşoptist. Problema e însă din ce zonă a acestui legat ? Sunt cunoscute unele deosebiri dintre paşoptismul moldovean şi cel muntean. Privite lucrurile astfel se poate spune că programul paşoptist se prezintă cu o sferă atât de cuprinzătoare încât o mişcare de idei favorabilă unei evoluţii moderatoare (cum a fost junimismul) putea afla acolo unele principii şi motive din care să se revendice. Să mai invocăm şi să dezvoltăm argumente pentru a demonstra că apropierile (uneori se poate spune chiar filiaţie) între junimism şi mişcarea de la 1848 privesc programul paşoptiştilor moldoveni ?

Lucrurile se prezintă atât de clar încât e lesne de înţeles că singurul factor de legătură între junimism şi predecesori îl constituie unele prevederi (şi mai ales terminologia sub care erau înfăţişate) ale programului reformator elaborat de Kogălniceanu şi prietenii săi. Doar Kogălniceanu a fost şi el student al lui Savigny, despre care a vorbit cu veneraţie, a împărtăşit destule din opiniile comune ale şcolii istorice a dreptului ! Nu a semnat Kogălniceanu în 1852 acest text edificator pentru convingerile

sale ideologice: „ţara noastră nu prin grabnice şi zgomotoase schimbări se poate ridica. *Reformele blânde şi graduale,* îmbunătăţirile serioase, răspândirea instrucţiei publice, egala îndrituire a tuturor claselor naţiunii, îndreptarea moravurilor în familie, întărirea, statornicirea şi respectarea puterii ocârmuitoare, ca organ al legii, acestea sunt singurele elemente de regeneraţie pentru noi. Orice schimbare silnică, orice prefacere năprasnică nu pot să ne fie decât fatale. Când revoluţiile încep, civilizaţia încetează..."?[1] Iar în acel lucid document politic din august 1848 care este *Dorinţele partidei naţionale din Moldova,* combătând – cu dreptate – *Regulamentul organic,* a menţionat că „o lege fundamentală a ţării trebuie însă să fie o plantă indigenă, expresia năravurilor şi a nevoinţelor naţiei", precizând programatic: „vroim a ne întoarce la acele instituţii a cărora origine este din pământul nostru, care în timp de cinci veacuri le-am avut, şi pe care nu mai voim a le adopta după luminile şi trebuinţele epocii."[2] Să nu se creadă de aici, ne grăbim să adăugăm, că Kogălnicenu voia o reîntoarcere la trecut. Textul din urmă este reprodus, cum spuneam, din chiar programul reformator al revoluţionarilor moldoveni şi ar fi de neimaginat ca tocmai în spaţiul acestuia să se reclame reîntoarcerea la vechile rânduieli. Dreptate, credem, are Lovinescu[3], care observase că, de fapt, propunerile reformatoare ale lui Kogălniceanu erau tot atât de ferme ca cele ale colegilor din Muntenia. Deosebirea e că fruntaşul moldovean învăluia cerinţele sale reformatoare în cuvinte cu iz tradiţional,

---

[1] M.Kogălniceanu, Prefaţă la *Letopiseţele Ţării Moldovei,* în *Opere alese* (ediţia G.Drăgan), Ed. Georgescu-Delafras, f.a., p. 179.

[2] *Idem, Dorinţele partidei naţionale din Moldova,* în *Opere alese,* ed. cit., p. 94-95.

[3] E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne* (ediţie de Z. Ornea), Editura Ştiinţifică, 1972, p. 130.

invocând trecutul şi istoria, iar muntenii uzau de o terminologie revoluţionară, de provenienţă franceză. Dealtfel, în acelaşi document Kogălniceanu prevenea că propunerile sale sunt reformatoare, menite să creeze un cadru instituţional modern, „ele au oareşicare asemănări cu constituţiile altor popoare, să nu socoată cineva că sunt imitaţii şi împrumuturi... Să nu se iee după formă şi după termini. Instituţiile ce le vroim sunt curate ale ţării noastre, în cea mai mare parte şi aceasta o dovedesc istoria şi actele publice ale românilor."[1]. Iar cele 34 de „dorinţe" înscrise în program erau profund înnoitoare, rezumând aproape cele 22 de puncte ale programului de la Izlaz.

Dar, fără îndoială, limbajul tradiţionalist, apelul la ideologia evoluţionistă şi la conceptele istorismului pot constitui o punte de legătură între paşoptismul moldovean şi junimism. Apoi junimismul nu exprima o ideologie a restauraţiei extremiste, nu predica reîntoarcerea la tradiţii voievodale. Accepta faptul împlinit al înnoirilor înfăptuite, chiar dacă demonstra polemic că drumul parcurs nu a fost cel indicat, transformarea – prea forţată, iar eficienţa actului reformator – neînsemnată. Liberalul democrat Kogălniceanu putea fi invocat de moderaţii liberali care au fost, de fapt, junimiştii. Apoi, destule revendicări din programul *Daciei literare* au fost reluate de junimism: în problemele limbii, ale cultivării literaturii populare, ale creaţiei culte şi – în planul ideologiei literare – ideea specificului naţional. Altfel spus, aproape tot ce considerăm a fi stratul romantic al esteticii junimiste poate fi invocat ca descinzând din idealurile culturale paşoptiste. Dealtfel, junimiştii, în activitatea lor politică, au concedat, din motive tactice, să exprime opinii favorabile despre generaţia luptătorilor de la 1848. E drept că întotdeauna aceste aprecieri pozitive erau oportune, urmărind să

[1] M. Kogălniceanu, *op. cit.*, în ed. cit., p. 98-99.

înfăţişeze degradarea liberalilor de după 1870 în comparaţie cu ipostaza luminoasă a vechii generaţii de la 1848. Dar, oricum, se pot semnala asemenea aprecieri favorabile actelor celor ce s-au distins la 1848. „Consimţim cu toţii a zice – declara Maiorescu în 1879 – că este ceva în acei oameni de la 48, este un foc, dacă-mi permiteţi expresia, candid, care îi face să fie admiraţi de mulţi dintre noi, este o vigoare juvenilă, cu care merg înainte şi au mers totdeauna înainte, este o bărbăţie care la mulţi dintre cei mai tineri dintre noi le lipseşte. Aceasta o mărturisim liber. Însă, domnilor, toată opera lor de la 48 nu poate sta decât sub o condiţie, ca să se continue în generaţiile care vin după ei; şi o nefericire ar fi..."[1] (urma obişnuita comparaţie cu fizionomia bicisnică a descendenţilor). Altă dată, în eseul despre *Neologisme*, referindu-se la rolul pozitiv şi necesar al fenomenului introducerii, în perioada 1848-1857, a neologismelor, Maiorescu constata: „Aşa de puternică a fost raza de lumină ce s-a revărsat atunci asupra ţărilor române, încât nu a existat un singur om din clasele de sus care să nu se fi deşteptat la atingerea ei. Cu focul tinereţei s-au aruncat cu toţii pe calea cea nou deschisă, şi mai ales de la sora noastră franceză am primit, împreună cu impulsul mişcării politice, şi o întreagă comoară de cuvinte latine, şi deodată ne-am deprins cu toţii să vorbim de *libertate*, să ne gândim la *constituţiune*, să *sperăm* în viitor, să ne credem capabili de orice *reforme*. Cu inima deschisă tinerimea a primit cuvintele cele nouă din gura conducătorilor naţionali, şi toată societatea română cea cultă a fost pe atunci ca o singură şcoală de învăţământ mutual pentru limba neolatină. În această mişcare vedem noi ca element esenţial emoţiunea puternică lăţită într-o parte întinsă a poporului român... Acest izvor de viaţă însă, întrucât curgea din revoluţiunea socială şi

[1] T. Maiorescu, Discurs rostit la 11 decembrie 1879, *Discursuri parlamentare*, vol. II, 1897, p. 411.

politică de la 1848 până după 1857, a secat astăzi de mult, entuziasmul s-a răcit, şi s-a răcit aşa de tare, încât o mare parte a societăţii noastre este cuprinsă de un fel de lăncezime sceptică pentru tot ce se mai numeşte reformă politică şi socială."[1] În aceeaşi manieră comparatistă, cu luminile şi umbrele deliberat distribuite, a creionat şi Carp silueta paşoptiştilor: „Generaţiunea de la 1848, cu idealurile ei de libertate înlăuntru şi de neatârnare în afară, ea, care a prezidat la renaşterea naţională a acestei ţări, a împlinit misiunea ei şi nu noi îi vom târgui sincera noastră admiraţie. După munca glorioasă a creării, vine însă munca mai modestă a consolidării."[2]

Dar dincolo de apropierile semnalate şi oportunele aprecieri favorabile, între paşoptism şi junimism nu se pot stabili raporturi de filiaţie. Dimpotrivă, demarcaţia se deschide larg, fără putinţă de conciliere. Nu e vorba numai de o nepotrivire temperamentală dintre o orientare entuziast-mesianică, îndrăgostită de fraze mari, generoasă până la uitare de sine în idealuri, şi una lucidă, sceptică, dispreţuind vorba umflată, având despre idealurile sociale sau naţionale alte convingeri, chiar dacă tot atât de înalte. Divergenţa era înainte de toate principială. Iar principiile acestea divergente erau de natură ideologică şi filozofică (de filozofie socială). Era, într-adevăr, greu de practicat o punte durabilă între ideologia revoluţionară şi cea a restauraţiei. Repetăm, junimismul nu era expresia, la noi, a ideologiei extremist-restauratoare, nu preconiza pironirea ţării în trecutele alcătuiri şi nu era ostil progresului, după cum paşoptismul nu preconiza nici el o ideologie revoluţionară rigidă, neîmblânzită de oportunitatea concesiei. Dar, dincolo de aceste mlădieri reciproce se înfruntau două înţelegeri distincte în opoziţia lor

---

[1] T. Maiorescu, *Neologismele*, în *Critice*, vol. II (ed. cit.), p. 150.

[2] P. P. Carp, Discurs rostit la 9 mai 1891 la deschiderea Clubului constituţional. Apud. Const. Gane, *P. P. Carp...*, vol. II, 1936, p. 18.

privind calea evoluției țării spre progres și civilizație modernă. Disputa era mai veche în țara noastră. Cam de la începutul veacului XIX spiritele erau neliniștite, înfruntându-se încrâncenat în jurul ideii: pe ce cale evoluăm. Periodic, dar cu o constanță obsesivă, câte un cugetător izolat, exponentul unui curent, un gazetar sau om politic, revenea, ca Th. Rosetti în 1886, cu întrebarea: „unde mergem și ce voim ?" Ce alta, la urma urmei, au reprezentat apoi sămănătorismul sau poporanismul, decât întrebări pe aceeași temă, indicându-se și soluțiile rezolvării dificultăților, mereu acute ? (Paradoxal e faptul că târziu, între cele două războaie mondiale, când apele păreau a se fi așezat și făgașul țării îndreptat pe firul evoluției capitaliste, disputa nu se stinsese. Dimpotrivă au izbucnit și mai înverșunat curentele tradiționaliste – brusc învigorate – cerând zgomotos (gândirismul, naeionescianismul, neosămănătorismul) redeschiderea dosarului și refacerea căii de evoluție. De parcă legile sociologice puteau fi suspendate, amânate sau negate ! În această înfruntare în jurul unui motiv ideologic cu adevărat obsesiv, pașoptismul și junimismul se instalau, fiecare, în altă tabără și pe o altă, diferită, direcție. Pașoptismul continua și încununa, printr-un act decis și o ideologie corespunzătoare, concepția și militarismul spiritelor înaintate care descindeau din ecoul „nesupunerii franțozești", iar junimismul se instala în prelungirea convingerilor, dacă nu declarat retrograde, oricum ponderatoare. Într-o parte se utilizau principiile mișcării ideologice-politice de la 1789 și cele comune tuturor revoluționarilor europeni de la mijlocul veacului trecut, de cealaltă parte tezele școlii istorice a dreptului, evoluționismul istoric. La aceste deosebiri de vederi s-au adăugat inevitabilele conflicte politice dintre două partide în care unul se revendica continuatorul pașoptismului, iar celălalt din tradiția rolului istoric al marii boierimi. De o parte se vorbea (și cât de înfierbântat !) de reforme, revoluție, burghezie, industrie, „suvrage" universal, libertatea presei, iar

de cealaltă parte de tradiție, funcția culturală și politică a boierimii, dreptul ginților, aristocrația spiritului, iar Carp (nu și T. Maiorescu) afișa, sfidător, un dispreț suveran pentru vulg și agitația străzii.

Așa stând lucrurile, era normal ca Maiorescu, atunci când avea să examineze retrospectiv (în 1895) rolul și caracterul mișcării de la 1848[1], să întocmească acel cunoscut rechizitoriu aspru care a făcut epocă. „În ce direcție – scria el – era îndreptată România de conducătorii ei cei mai luminați ? De când și unde începea acea îndreptare ? Puteam noi merge spre republică ? Cu modul de judecată istorică ce predomnea între noi (junimiștii, n.n.), mai mult englezește evoluționar, decât franțuzește revoluționar, așa-numita regenerare de la 1848 nu ne părea să aibă gradul de importanță ce i-l atribuiau liberalii din Muntenia. Fără îndoială, mișcarea de la 1848 avusese însemnătatea ei, întrucât manifestase, cu oarecare răsunet în Europa, deșteptarea conștiinței naționale în românii din Principate și voința lor de a se dezvolta în conexitate cu civilizația occidentală. Dar ca organizare politică, înlăuntrul acestei tendențe generale, oamenii de la 48 nu au lăsat și nu au avut nici o concepție reală. Constituțiunea din 15 iunie 1848 de pe «câmpul libertății» de la Filaret, cu cele 22 articole ale ei, era o operă de fantasie, fără valoare practică...; (se înșirau, cu scurte

[1] Opinia aceasta a lui Maiorescu despre 1848 a fost o convingere mai veche, stratificată din anii tinereții. La 17 ani, într-o scrisoare de la 18 noiembrie 1857 către sora sa Emilia, comentând critic fenomenul pregătirii Unirii, Maiorescu vorbea de „smintiții de la 1848" și, referindu-se la cerințele partidului unionist pe care le socotea necugetate, îi blama din nou pe pașoptiști ca inițiatori: „a fost – credea tânărul Maiorescu – o blestemat de iscusită indulgență din partea Porții de a lăsa să revină în țară capetele de copil de la «48»" (*Epistolarium*, Caiet 9. Traducere de Georgeta Rădulescu-Dulgheru).

comentarii critice, câteva dintre articolele principale ale Proclamației de la Izlaz, n.n.)... toate aceste erau numai naivă așternere pe hârtie a unui amalgam de idei nebuloase, cum mișuiau pe atunci în broșurele frazeologilor din alte țări. Și în contra frazeologiei era mare dispreț în Junimea... Nu, aici nu putea fi izvorul politicei române..."[1] P. P. Carp, mai pragmatic, nu reexamina, dintr-o perspectivă ideologică, programul revoluției de la 1848. El îi contesta valoarea practică, ținând să documenteze că nu poate constitui un program din ale cărui indicații constituționale să se stabilească norme utile de guvernământ. „Nu se mai poate guverna pe baza principiilor liberale de la 1848. Aceste au fost îmbrățișate și aplicate de toate statele moderne... De aceea zic, oamenii de la 1848 nu mai au absolut nici o valoare, poate o valoare istorică, dar o valoare pentru luptele politice de astăzi, nici una."[2]

Junimismul, căruia îi repugnau cu o sinceritate profundă spiritul și practica ideologiei revoluționare[3], contesta valoarea programului de la 1848. Propunea, în schimb, valoarea de

---

[1] T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României*, 1925, p. 40 – 41. După Maiorescu și ceilalți junimiști, spiritul revoluționar era, firește, sinonim cu anarhia. Într-un articol publicat în *Timpul* din 24 ianuarie, pe vremea când Maiorescu era directorul ziarului (nu e exclus ca articolul să-i aparțină lui Maiorescu), se scria: „Anarhia are deosebite gânduri. Adevărata ei școală e nenorocita Franciă, unde d-nii Rosetti, Brătianu și adepții lor, ca d. Stătescu, au supt *binefăcătorul lapte* ce devarsă astăzi asupra fericitei Românie. Acolo anarhia a lăsat niște urme uriașe pe care d-lor pot să le admire în toată odihna, dar la suvenirul cărora omenirea întreagă se cutremură: 93, iuniu 1848, Comuna din 1871, în o țară unde ea a putut săpa temeliele societății și a le înlocui prin revoltă, prin ghilotină și prin incendii". (*Unde începe anarhia, loc. cit.*)

[2] *Constituționalul*, I, nr. 140 (15 decembrie), 1889.

[3] T. Maiorescu, Discurs parlamentar rostit la 3 dec. 1881.

îndrumar a hotărârilor programatice ale Divanurilor ad-hoc de la 1857. „Adevăratul îndreptar al dezvoltării interne şi externe, în direcţia căruia începuse regenerarea noastră şi care trebuia acum urmat până la sfârşit, erau cele 5 puncte fundamentale, formulate de Diavnurile ad-hoc din Iaşi şi Bucureşti la 7 şi 9 octombrie 1857: respectarea capitulaţiunilor, unirea, dinastia hereditară dintr-o familie suverană a Europei, neutralitatea garantată de Puteri şi sistemul constituţional. Aici era expresia reală a cerinţelor ţării, conform cu faza vremelnică a evoluţiunii sale istorice, programul izvorât din toată experienţa trecutului şi care trebuia păstrat cu sfinţenie până la deplina lui înfăptuire, după care venea apoi timpul unei noi hotărâri şi formulări pentru regularea mersului în viitor." Observaţia o găsim – mai laconic exprimată – şi într-un discurs din decembrie 1881. „Dacă mişcarea de la 1848 a fost impulsiune patriotică mai mult instinctivă decât o afirmare precisă de idei, mişcarea naţională de la 1857 a fost o impulsiune patriotică cu un program foarte precis."[1]

Preferinţa junimismului pentru programul Divanurilor ad-hoc are, desigur, raţiunea ei. Printre cele cinci puncte esenţiale ale programului din 1857 nu figurează, de pildă, nici o cerinţă privind calea de soluţionare a problemei ţărăneşti. Or, cum se ştie, articolul 13 din programul revoluţionar muntean[2], atât de blamat de junimism, cerea emanciparea clăcaşilor şi împroprietărirea lor prin despăgubire. Iar Bălcescu nu a scris mai târziu că „revoluţia din 1848 se cuprinde pe de-a întregul în acest articol al 13-lea" ? Dealtfel, şi în documentul (program) al revoluţiei moldovene redactat de Kogălniceanu (*Dorinţele partidei naţionale*) se cerea

[1] T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României*, 1925, p. 42. *Timpul*, an. VI, nr. 266 (5 decembrie) 1881.

[2] Vezi studiul lui Paul Cornea: *Titu Maiorescu şi paşoptismul*, în vol. *De la Alexandrescu la Eminescu*, E.P.L., 1966, p. 325-368.

rezolvarea problemei țărăneşti prin desființarea boierescului şi împroprietărirea țăranilor prin răscumpărare. (E drept că, în programul de la Braşov din mai 1848, mai radicalul *Principiile noastre pentru reformarea patriei*, se cerea împroprietărirea fără răscumpărare.) Divanurile ad-hoc au renunțat la problema țărănească, deşi delegații țăranilor au cerut imperios măsuri radicale pentru îmbunătățirea condiției lor de viață. Dar opoziția moşierimii a fost atât de înverşunată, încât foştii revoluționari de la 1848 (reîntorşi din exil) au acceptat să redacteze un document în care să fie prevăzute numai revendicări politice, cele sociale fiind ocolite. Se argumenta că în acest fel se salva ideea Unirii, altfel în primejdie datorită împotrivirii marilor proprietari. Documentul Divanurilor prevedea, într-adevăr, vitale cerințe de ordin politic (intern şi extern), exprimând opinia țării întregi înaintea marilor puteri europene. Dar interesele țărănimii, fără de care nu se putea asigura evoluția reală a structurilor sociale şi politice româneşti, au fost sacrificate. Era prima probă elocventă a involuției liberalismului muntean care se plia pragmatic la conjunctură. (La una din şedințele Divanului ad-hoc muntean I. C. Brătianu a cerut delegaților țărani să renunțe la cererile lor, dând „pildă de dezinteresare", jertfind „păsurile lor personale pentru ale țării".) E adevărat că în joc era destinul politic național al țării. Dar acesta nu trebuia apărat prin abandonarea totală a deziderateloг sociale. Unii dintre fruntaşii liberali, moldoveni şi munteni, foşti participanți la mişcarea din 1848, au acceptat această temporară punere între paranteze a principalului deziderat social, socotind că după Unire se vor putea întreprinde măsurile necesare pentru readucerea chestiunii pe tapet. Kogălniceanu şi unii liberali munteni au acceptat această stratagemă, pentru ca la 2 mai 1864 să înfăptuiască, în condițiile ştiute şi în forma ciuntită cunoscută, reforma agrară.

În ordinea temei noastre, semnificativ e faptul că junimismul nu a considerat necesar să comenteze în vreun fel absența

problemelor sociale din programul Divanurilor din 1857. După cum nu e o întâmplare faptul că în comentariul lui Maiorescu despre proclamația Constituției din 1848 a omis orice referire la articolul 13, deși a calificat-o „o operă de fantasie". În realitate, deși blamată și apreciată atât de tranșant negativ, Constituția din 1848 nu era deloc „așternere pe hârtie a unui amalgam de idei nebuloase". Era, dimpotrivă, expresia necesară a reformării tuturor structurilor românești pentru a o impune în circuitul modern al evoluției capitaliste. Lovinescu avea dreptate să aprecieze, combătând opinia lui Maiorescu transcrisă mai sus: „... Cu tot caracterul ei teoretic și imitativ, Constituția din 9 iunie 1848 rămâne adevăratul punct de plecare al unei noi orientări a poporului nostru; ea reprezintă gestul simbolic prin care axa vieții noastre politice și culturale s-a schimbat din Răsărit în Apus; de ea se leagă viitoarea formație revoluționară a civilizației românești – dealtfel, sociologic, singura cu putință."[1] Acuzați de a nu fi avut simț istoric, din care cauză s-au lăsat seduși de formulele politice la modă în Franța revoluționară, încercând să le aplice otova la gurile Dunării, de fapt pașoptiștii au demonstrat că au înțeles dinamica procesului istoric. Gestul, acțiunea și concepția lor despre societate și evoluția ei o demonstrează elocvent. Iar strădania lor militantă nu e deloc o arbitrară transplantare a unor formule culese de ici, colo și mult mai mult decât – cum credea Lovinescu – un gest simbolic. Țările românești, cu toată lentoarea în dezvoltare, cunoșteau, la 1848, un stadiu incontestabil în evoluția spre capitalism. Încât eliminarea atotputernicei feudalități în plan social și politic – năzuită de pașoptiști – era un act sociologic necesar, reclamat imperios de realitatea socio-economică. Gherea a ridiculizat, cu temei, acele opinii (exprimate și de junimism) care reduceau pueril

[1] E. Lovinescu, *Istoria civilizației*, ed. cit., p. 144.

întreaga mişcare paşoptistă la ipostaza adolescentină a unui grup de tineri intelectuali fermecaţi de formule cuceritoare adunate de aiurea. În realitate, a demonstrat sociologul Gherea, „tinerimea liberală de la 48 a fost numai exprimătoarea şi mijlocitoarea acestor forţe... sociale care au impus transformarea."[1]

3. Nu ne oprim acum să comentăm opiniile junimiste despre Constituţia de la 1866 şi, în general, despre întreg sistemul legislativ creat rapid (poate prea rapid) pentru configurarea cadrului suprastructural al României moderne. O vom face mai încolo. Mai întâi se cuvine să comentăm teza formelor fără fond care, se ştie, ocupă un loc cardinal în ideologia junimistă. O teză care, beneficiind de o formulare fericit găsită, a făcut o extraordinară carieră în toate zonele culturii şi, de aici, poate prin puterea de sugestie a literaturii, în politică, sociologie, ideologie şi chiar în anumite despărţăminte ale filozofiei. O întrebare i se pune din capul locului cercetătorului care examinează acest esenţial compartiment al ideologiei junimiste. Care este sfera şi obiectul celor două concepte (formă şi fond) sau (mai bine ?) cei doi termeni ai acestei relaţii antinomice ? Operaţia nu e impusă numai de raţiuni logice (precizarea termenilor e totuşi de rigoare în orice examen analitic !). Pentru că examinând chestiunea mai atent constatăm, nu fără surprindere, că termenii nu au deloc o sferă şi un obiect bine precizate. Şi e de mirare ca un logician de valoarea lui Maiorescu să fi lăsat în obscuritate tocmai aceşti doi termeni, vehiculaţi atât de mult ! Într-adevăr, ne întrebăm din nou, care să fie sfera categorială a celor doi termeni ? Obişnuiţi cu rigoarea terminologică de azi şi cu încărcătura semantică pe care au câştigat-o cele două concepte

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, ediţia a II-a, 1920, Editura „Viaţa românească", p. 34 – 35.

de-a lungul unui secol de istorie culturală, cercetătorul actual e ispitit să confere preciziune unor concepte lăsate de fondatori neclarificate. Astfel unii cercetători au asimilat dualitatea fond-formă bazei şi suprastructurii, înţelegând prin fond structura socio-economică şi prin formă palierele suprastructurale (cultură, cadrul politic instituţional, legislaţie, arte, ştiinţă, morală, moravuri etc.). Fireşte că anumite corespondenţe verifică această asimilare poate prea temerară (încercată şi de noi în cartea despre junimism din 1966). Dar nu o epuizează defel. Tudor Vianu emitea ipoteza că în înţelesul maiorescian fondul semnifica, de fapt, numai „cultura interioară", iar forma, „regimul constituţional" liberal în vigoare după 1866. Dar tot Vianu, clarificând sensul categorial al fondului, propunea o explicitare care ne apropie de ipoteza sociologică întrevăzută de unii cercetători. „Acest fond, scria T. Vianu, îl întrevede Maiorescu în spiritul unei burghezii naţionale productive, în stare a fi determinat pe calea orientării tineretului către profesiuni dependente de învăţământul ştiinţific."[1] Călinescu atribuia categoriei fond o semnificaţie culturală, subsumată şi aceasta ponderii sufleteşti. „Ce înseamnă – se interoghează criticul – în general fond sub raportul manifestărilor culturale ? Evidenţa unei mari tensiuni a spiritului sub întreită înfăţişare: intelectuală, pasională şi politică. Fond vrea să zică proces, i se opune placiditatea: incuriozitatea, apatia, inerţia. Întrebarea firească este dacă oamenii de la 1848 pe care îi ironizează Maiorescu sunt lipsiţi de acest fond care i-ar face, în sens filozofic, aculturali. Ei, dimpotrivă, au un exces de fond. Maiorescu confundă fondul sufletesc cu depozitul obiectiv al cunoştinţelor, cu instrucţia."[2] Lovinescu a optat şi el pentru

[1] Vezi T. Vianu, *Influenţa lui Hegel în cultura română*, în ed. cit., p. 400.

[2] G. Călinescu, *Domina bona*, în *Principii de estetică* (ed. Geo Şerban şi Andrei Rusu), E.P.L., 1968, p. 253.

semnificaţia culturală a antinomiei dintre cele două concepte (în *Istoria civilizaţiei*, ca şi în *T. Maiorescu*), fără a ignora sensul sociologic mai general al implicaţiei criticismului ideologic conţinut în teoria formelor fără fond. Gherea s-a referit adesea la teoria formelor fără fond. Ba chiar a şi acceptat-o, conferindu-i însă o altă perspectivă şi prescriindu-i alte soluţii de rezolvare. Evident că, sociolog prin formaţie, Gherea a conferit celor două concepte un înţeles sociologic, mai precis de sociologie economică şi politologică. Fondul era, în general, considerat a fi baza socio-economico-politică (exprimată prin formula „condiţiile obiective şi cele subiective pentru întocmirea politico-socială a capitalismului"), iar forma, o suprastructură („instituţiile occidentale ce am introdus", „instituţiile caracteristice capitalismului", „întocmirea politico-socială burgheză").

Oprim aici incursiunea noastră pentru a conchide că fiecare dintre aceste ipoteze conţine, fără îndoială, un element de veracitate. Semnificaţia celor două concepte trebuie stabilită (sau restabilită) printr-o operaţie de contopire, într-un ansamblu teoretic funcţional al opiniilor din ipotezele menţionate. Şi am adăuga că această retopire nu e deloc convenţională. Celebra formulă junimistă a fost un instrument polemic antiliberalist. Cei ce s-au oprit cu precădere la accepţia culturală a celor două concepte au avut, în felul lor, incontestabil, dreptate. Actul de naştere al teoriei formelor fără fond s-a consumat în spaţiul vestitului eseu maiorescian din 1868 *În contra direcţiei de astăzi în cultura română*. Şi aici se abordau, în mod special, probleme de filozofia culturii şi de politică a culturii. Dar înţelesul teoretic al teoriei formelor fără fond era mult mai general. Sfera culturii era utilizată numai ca element cadru, cu funcţiune exemplificatoare. Prin acest intermediar – mai bine sesizabil de orice lector cât de cât informat – se ţintea însă departe, spre sfera largă a întregului organism al structurilor româneşti din deceniul al şaptelea. Şi apoi chiar conceptul de cultură avea, atunci, pentru junimism un

înțeles diferit de cel utilizat azi în filozofia culturii. Era și mai cuprinzător dar și (nu e nici un paradox) mai limitativ. Uneori se contopea cu civilizația, pentru ca altundeva (adesea pe aceeași pagină) să se opună ei; aici se confunda cu întreaga suprastructură, pentru ca în altă parte să rețină din sfera acesteia numai anumite compartimente. Revenind la cele două concepte antinomice de bază, vom spune că forma are totuși la junimism înțelesul de cadru exterior al civilizației importate, fondul cuprinzând în sfera sa moravurile, conținutul sufletesc și starea social-economică. Și, se știe, sfera acestei alte denominații pentru conceptul de formă „civilizație importată" sau „noua civilizație" era atât de largă, încât cuprindea, de fapt, totul: legislație și sistem legislativ – inclusiv Constituția – sistemul politic, artele și cultura, instituțiile de învățământ. Cu o terminologie din filozofia culturii, forma semnifică, de fapt, civilizația, posibilă de împrumutat oricând și de oriunde, pentru că se oprește la straturile exterioare. Fondul era, potrivit aceleiași terminologii, cultura sufletească, straturile profunde ale psihologiei unui popor, trăsăturile sale caracteristice ancestrale, moravurile și caracterologia configurate lent în secole și milenii de evoluție. Adoptarea unor norme civilizatoare din sfera formelor nu putea rodi decât dacă erau o expresie a fondului milenar stratificat sau dacă era reclamat necesar de acesta. Principiu care, constata – cum vom arăta – alarmat junimismul, a fost brutal încălcat de la 1840 la 1870, anulându-se (scandal !) și ideea absolută a necesității evoluției de la inferior la superior, de la bază la straturile de sus.

Am adăuga că în ideologia junimistă nu numai cele două concepte au fost așezate polar în ecuație. Contradicția era semnalată și în sfera categorială a formei, de vreme ce s-a denunțat faptul că formele adoptate prin import arbitrar nu au, ele însele, fondul corespunzător (academii fără oameni de știință, universități fără profesori, teatre fără dramaturgie și actori, sistem legislativ și politic modern implantat pe o conștiință politică

arhaică etc., etc.). Tocmai din această cauză unii comentatori ai fenomenului junimist s-au oprit aproape exclusiv la semnificaţia culturală a celebrei teorii criticiste. Dar textul de bază al acestei teorii (*În contra direcţiei de astăzi...*), ca şi multe altele semnate de Carp, Rosetti, Eminescu, oferă destule indicii pentru a afirma că, de fapt, conceptul fondului înglobează în sfera sa şi elemente din structurile mai generale, ale complexului socio-economic. Nu s-au referit Maiorescu şi Carp, în nenumărate rânduri, la păturile mijlocii (ei le spuneau, fireşte, clase), care erau singurele chemate să reclame însuşirile adoptate şi a căror inexistenţă ar fi conferit artificialitate întregului proces civilizator ? Aşa stând lucrurile, credem că se verifică acele ipoteze care lărgesc obiectul categorial al fondului, incluzând aici şi elemente din sfera mai generală a cadrului socio-economic.

S-a contestat adesea junimismului paternitatea teoriei formelor fără fond, citându-se elocvente opinii ale unor antecesori. Lovinescu i-a amintit pe Gh. Asachi, Ion Ghica, I. Eliade-Rădulescu, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu. Înainte de a ne referi la opiniile celor citaţi de Lovinescu (pe unii dintre ei i-a pomenit şi Ibrăileanu în 1908, deci cu mult înaintea lui Lovinescu), am aminti că formula junimistă care poartă, indiscutabil, pecetea maioresciană, are ca înaintemergător pe nimeni altul decât părintele lui... Titu Maiorescu. Într-o scrisoare trimisă din Craiova lui G. Bariţ la 27 august 1838, examinând critic moravurile din Ţara Românească, opina: „la noi toate sunt de-a-ndărătelea. Slăbiciunile la care au venit alte neamuri, mai la urmă, din îmbielşugare, noi le avem la început, în cea mai mare sărăcie. Unde o să iasă asta, nu ştiu. Mie-mi(i) e teamă. De la generaţia ce este acum în mâinile noastre nu ştiu ce o să aşteptăm. Eu însă nu poci aştepta bine, din cele ce sunt până acum. Fălească-se cui îi place în civilizaţia noastră, laude înaintările în literatură, pe mine, căruia îm(i) place a cerceta lucrul mai la rădăcină şi a privi în viitor, nu mă va înşela forma

din afară niciodată." Mai încolo vorbea de „silințele ce se văd aici țintite tot la lucruri ușoare, despre urmatul acelor silințe, care este o spoitură din afară... Apucăm lucrurile de *vârf*, neîngrijind de rădăcină."[1] Cum se vede, și profesorul Ion Maiorescu, om de cultură germanică, trăit o vreme la Viena, dorea o evoluție temeinică de la inferior la superior, sau, cum se exprima el, de la rădăcină spre vârf, nelăsându-se înșelat de ceea ce constata a fi „forma din afară". După cum era firesc ca omul politic Gh. Asachi, oscilând între moderație și spirit retrograd (a îndeplinit funcțiuni importante în Comisia de redactare a Regulamentului organic, a fost potrivnic mișcării politice revoluționare de la 1848 și chiar anti-unionist) să fi scris această propoziție cu fond sociologic implicit ce premerge tezei junimiste: „cultura și fericirea unui popor nu stă în schimbarea portului, în mania de a se lepăda în vechime și de a lua orice lucru străin și nou, ci în respectul aducerii aminte a strămoșilor."[2] Eliade Rădulescu scria, desigur în *Echilibru între antiteze*: „Cu legi și doctrine eterogene aduse sau imitate din afară se pierde România, pentru că ridicându-i-se elementele ei vitale i se impun altele ce nu le pot respira plămânii ei. Se înecă animalul de uscat în fundul apelor; moare peștele scos și ținut a răsufla aerul. Dă românului legi române, legi biblice și creștinești, lasă-i datinele străbune, dacă vrei să trăiască ca nație." Costache Negruzzi îi scria la 1859 lui Ion Ionescu de la Brad: „Precum vezi, de la fiecare am luat câte ceva; atâta că n-am luat ceva bun. Ce ne pasă ! Ni se pare că prin asta intrăm busna în civilizație..." Cât privește apropierile dintre opiniile evoluționist-istorice ale lui Kogălniceanu și junimism, ne-am ocupat de ele mai înainte

---

[1] *George Barițiu și contemporanii săi* (ediție coordonată de I. Pervain și St. Pascu), vol. I, Editura Minerva, 1973, p. 218.

[2] *Albina românească*, 1843.

încât nu mai e necesar să revenim. Le amintim însă în acest dosar al predecesorilor.

Incontestabil că unul sau altul dintre aceşti cugetători au formulat opinii care premerg teza junimistă. Adevărul este însă că ele nu au anunţat junimismul şi ideologia grupării ieşene nu a preluat, fraudulos, o moştenire fără să o mărturisească. Negreşit, elemente din articulaţiile de bază ale ideologiei junimiste pluteau în atmosfera românească a epocii, saturând mediile conservatoare. Dar junimismul are meritul de a le fi coagulat sistematic, a le fi dat osatură doctrinală, trimiţându-le în lume sub o înfăţişare izbutită, care a cucerit adeziune în unele cercuri, interes (chiar dacă polemic) în altele. Se poate deci spune fără greş că originalitatea junimismului, în formularea acestei teze ideologice, rămâne astfel integrală. Chiar detectarea cugetărilor prejunimiste se datoreşte junimismului. Junimismul, impunându-se ca o orientare ideologică de mare autoritate, a determinat efortul de a căuta antecesori. Şi, paradoxal, fără existenţa junimismului opiniile „precursorilor" s-ar fi pierdut cu totul sau nu ar fi căpătat valoarea ce li s-a atribuit. Junimismul nu numai că nu i-a frustrat pe predecesori, dar a valorizat opiniile care nu erau, de fapt, cum precizase şi Lovinescu, decât „simple observaţii fără consistenţă ale unor stări de fapt pornite dintr-un spirit critic la îndemâna oricui."[1] De altfel, acelaşi lucru se poate spune despre destinul articolului în care teza formelor fără fond a fost pentru prima oară formulată. Dacă nu ar fi existat decât eseul maiorescian din 1868 (*În contra direcţiei de astăzi...*) şi nu i s-ar fi adăugat celelalte studii ale profesorului, cele ale lui Rosetti, Panu, Xenopol, Burlă, discursurile lui Carp şi Maiorescu, activitatea politică a grupului junimist, gazetele grupării, *Convorbirile literare* şi autoritatea lor excepţională, expresia ideologică junimistă în literatura unor străluciţi membri ai

[1] E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 197.

cenaclului atunci, cu siguranţă, s-ar fi risipit şi importanţa intervenţiei maioresciene din 1868.

*

Cu o decizie izvorâtă dintr-o convingere clădită temeinic, în anii formaţiei intelectuale, junimismul a iniţiat, aşadar, un adevărat rechizitoriu de contestare a procesului civilizaţiei româneşti. Nu era vorba, am mai spus-o, de contestarea fenomenului civilizatoriu, ci de modalitatea înfăptuirii sale. S-ar fi comis o gravă eroare. O dată cu abrogarea (prin tratatul de la Adrianopole) a monopolului turcesc asupra comerţului românesc şi intrarea noastră în circuitul economic european, cele două principate ar fi deschis prea larg porţile înnoirilor. În câteva decenii, adepţii înnoirilor cu orice preţ au adoptat şi au împrumutat fără rigoare, măsură şi spirit selectiv. S-ar fi ignorat esenţialul: nu s-au adoptat doar acele forme care s-ar fi potrivit specificului local şi nici nu s-a controlat ritmul acestui proces înnoitor. Să trecem (pentru că vom reveni mai încolo asupra chestiunii) peste acuzaţia privind lipsa spiritului selectiv în procesul acesta necesar de reformare. Important e că, după un atent tur de orizont, ideologii Junimii au ajuns la concluzia că tot ceea ce s-a construit în câteva decenii e fals şi fragil. Împotriva acestei realităţi îngrijorătoare, cu care conştiinţa publică s-a obişnuit, trebuie iniţiat un atac concentrat şi dur pentru a produce o radicală mutaţie de mentalitate. „Această *rătăcire totală a judecăţei*" – scria Maiorescu în eseul din 1868 – este fenomenul cel mai însemnat în situaţiunea noastră intelectuală, un fenomen aşa de grav, încât ne pare că este datoria fiecărei inteligenţi oneste de a-l studia, de a-l urmări de la prima sa arătare în cultura română şi a-l denunţa pretutindenea spiritelor mai june, pentru ca acestea să înţeleagă şi să primească sarcina de a-l combate şi nimici fără nici o cruţare..." Viciul cel mare constă în aceea că România

şi-a adăugat, în contact cu formele civilizaţiei apusene, numai un „lustru din afară", lipsit de bază şi de fond propriu. Şi aceasta pentru că „nepregătiţi precum erau şi sunt tinerii noştri, uimiţi de fenomenele măreţe ale culturei moderne, ei se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră până la cauze, văzură numai formele de deasupra ale civilizaţiunii, dar nu întrevăzuseră fundamentele istorice mai adânci care au produs cu necesitate acele forme şi fără a căror preexistenţă ele nici nu ar fi putut exista."[1] În marele său discurs, rostit în parlament la 28 martie 1879 în problema articolului 7 din Constituţie, Carp spunea cam acelaşi lucru: „Când România, cam virgină de orice cultură, s-a găsit deodată faţă cu civilizaţia occidentală, era firesc să nu se înţeleagă întregul mecanism şi întregul mers al acestei civilizaţiuni; era firesc (să reţinem, pentru clarificări ulterioare, acest justificativ «era firesc», n.n.) ca de multe ori să confunde cauza cu efectul şi să creadă că imitând în mod superficial efectele, luând pur şi simplu formele cari le-a luat civilizaţiunea occidentului, noi aveam să ajungem la acelaşi rezultat la care a ajuns Europa, şi a uitat că ceea ce ne impune nouă în străinătate... nu era decât rezultatul unei munci anterioare pe care noi nu am făcut-o şi fără care, cu toată imitaţiunea noastră servilă, nu putem ajunge la nici o înflorire."[2] Nu astfel cugeta şi Theodor Rosetti în studiul din 1886, la care ne-am mai referit, când afirmă: „...Voind a ne asimila, cu o singură lovitură şi fără muncă, cu popoarele a căror cultură e rezultatul unei lupte şi unei munci seculare, am izbutit numai a produce caricatura unei civilizaţiuni. Aceasta o simţim cu toţii şi de aceea adânca nemulţumire care ne cuprinde."[3] Sau în studiul

[1] T. Maiorescu, *În contra direcţiei de astăzi în cultura română*, ed. cit., p. 148 – 149.

[2] P. P. Carp, *Discursuri*, vol. I, 1907, p. 201 – 202.

[3] Th. Rosetti, *Mişcarea socială la noi*, *Epoca*, an. III, nr. 792, (14 iulie) 1886.

din 1874, constatând alarmat că s-a făcut *tabula rasa* din sistemul vechilor întocmiri, socotea că vina o poartă „formele de cultură străină transplantate fără spiritul care le-a creat şi pe care la noi aceste forme nici nu-l pot avea."[1]

Aşadar, prin aceste brutale şi necugetate acţiuni de import civilizatoriu s-a produs o alcătuire hibridă caracterizată, pe scurt spus, prin crearea unor forme lipsite de fondul lor propriu. Nu vom relua discuţia de mai înainte despre impreciziunea celor două concepte în terminologia ideologiei junimiste. Ne limităm să le consemnăm aşa cum au fost exprimate, cu speranţa că preciziunile noastre de mai sus au introdus în analiză un oarecare spor de clarificare. „Viţiul radical... în toată direcţia de astăzi a culturei noastre – considera Maiorescu în 1868, este *neadevărul*, pentru a nu întrebuinţa un cuvânt mai colorat, neadevăr în aspirări, neadevăr în poezie, neadevăr până în gramatică, neadevăr în toate formele de manifestare a spiritului public". Şi mai departe: „Forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimiceşte un mijloc puternic de cultură..."[2] Şi Carp declara în discursul din 1879, din care am mai citat: „Când am venit noi şi am luat organizaţiunea întreagă a popoarelor culte, fără să avem noi elementele necesarii, am trebuit să ne zicem că nu facem decât a pune bazele unei clădiri pe nisip care trebuie să se prăbuşească la cea întâi furtună."[3] Junimismul constata deci acuzator „lipsa de orice fundament solid pentru formele din afară ce le tot primim."

Acest adevăr, cu valoare de axiomă, a fost elementul pivot al ideologiei junimiste. Şi el avea prin excelenţă un caracter rechizitorial, detectat fiind în toate compartimentele organismului

---

[1] *Idem. Despre direcţiunea progresului nostru*, ed. cit., p. 126.

[2] T. Maiorescu, *art. cit.*, ed. cit., p. 147, 152.

[3] P. P. Carp, *Discursuri*, vol. I, 1907, p. 202.

românesc. Ne grăbim să adăugăm că defecţiunea atât de gravă era limitată la ceea ce noi obişnuim azi să numim palierele suprastructurii. O întrebare (sugerată de comentariul nostru de mai sus) ni se pune azi când examinăm acest încărcat dosar de culpe şi acuze. Ce anume se urmărea ? Sau, mai bine, ce rost avea ? Se judeca doar o realitate înfăptuită, cu stagiu recunoscut de trei-patru decenii, care, oricâte rechizitorii s-ar fi rostit, nu mai putea fi abolită. Maiorescu ştia prea bine că tot ceea ce e real este raţional, altfel spus, necesar. Iar necesitatea este cumva în afara aprecierii acuzatoare, critica exercitându-se, de obicei, în sfera de acţiune a liberului arbitru. Dacă n-am şti că junimismul avea programul său constructiv, tot acest rechizitoriu aspru şi pamfletar ni s-ar părea fără sens. Dar el era un moment necesar presupus cu obligativitate pentru a se propune programul reformator junimist. Era, parafrazând raţionamentul hegelian, momentul negaţiei, căruia îi va urma cel afirmativ. Dar dincolo de această dispunere hegeliană a momentelor cheie din planul ideologiei junimiste (care nu e deloc o presupoziţie a noastră), rămânând tot în planul acestei terminologii filozofice, important e de precizat că Maiorescu şi prietenii săi nici nu considerau înnoirile produse drept un fenomen real. Din perspectiva aceleiaşi înţelegeri hegeliene nu recunoşteau ca reală noua întocmire pentru că nu ar fi produsul unei evoluţii normale. Artificialul, creaţia socială anorganică, prin voinţă impusă, spiritul imitator şi autoritatea de stat, nu se pot nicicând întrupa în real. Că modernizarea civilizaţiei româneşti era o necesitate, junimismul o ştia şi o recunoştea. Dar, repetăm, trebuiau – se postula – descifrate indicaţiile tezaurizate în specificitatea locală şi acestea – care anume ? – supuse (cum ?) unui lent proces de adaptare şi reformare.

Eroarea principală a modalităţii de înfăptuire a procesului de modernizare trebuie deci căutată în faptul că a fost desconsiderat nu numai ritmul unei „dezvoltări reorganizatoare normale", dar

s-a şi anulat principiul esenţial al însăşi legii evoluţiei după care „orice progres să fie făcut de jos în sus", de la inferior la superior, de la simplu la complex. Nu este aceasta semnificaţia teribilului tablou din 1868 prin care Maiorescu înfăţişa, în tonuri crude, caricatura civilizaţiei româneşti de atunci ? „Înainte de a avea partid politic care să simţă trebuinţa unui organ, şi public iubitor de ştiinţă, care să aibă nevoie de lectură, noi am fundat jurnale politice şi reviste literare şi am falsificat şi disprețuit jurnalistica. Înainte de a avea învăţători săteşti, am făcut şcoli prin sate, şi înainte de a avea o cultură curentă peste marginile şcoalelor, am făcut atenee române şi asociaţiuni de cultură şi am disprețiat spiritul de societăţi literare. Înainte de a avea o umbră măcar de activitate ştiinţifică originală, am făcut Societatea academică română, cu secţiunea filologică, cu secţiunea istorico-arheologică şi cu secţiunea ştiinţelor naturale, şi am falsificat ideea academiei. Înainte de a avea artiştii trebuincioşi, am făcut conservatorul de muzică; înainte de a avea un singur pictor de valoare, am făcut şcoala de bele-arte; înainte de a avea o singură piesă dramatică de merit, am fundat teatrul naţional – şi am depreţiat şi falsificat toate aceste forme de cultură. În aparenţă, după statistica formelor din afară, românii posed astăzi aproape întreaga civilizare occidentală. Avem politică şi ştiinţă, avem jurnale şi academii, avem teatru, avem chiar o constituţiune. Dar, în realitate, toate aceste sunt producţiuni moarte, pretenţii fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr şi astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă şi fără valoare..."[1] În 1875 inteligenţa sobră şi scorţoasă a lui Th. Rosetti a tălmăcit – cum să spunem ? – atât de fidel ideile maioresciene încât e greu să eviţi cuvântul plagiat.[2] Nu e mai

[1] T. Maiorescu, *art. cit.*, ed. cit., p. 150-151.

[2] „Pe când în şcolile noastre de mijloc şi superioare, limba naţională nici nu mai formează obiectul vreunui curs, o academie compusă din

puţin adevărat că tezele expuse de Maiorescu în 1868 (sau în deceniile următoare) s-au cristalizat în urma unor discuţii îndelungate şi aceste precedate sau verificate cu lectura atentă a aceloraşi gânditori autorizaţi pentru sfera de preocupări interesate, încât Carp, Rosetti sau alţii, exprimându-le, utilizau un bun comun. Junimismul pornea de la o teză ideală pe care regreta că nu o poate înfăptui. Ar fi dorit să se găsească pe un teren virgin, unde totul putea fi înălţat de la început, pe cale evolutivă, după un bine cugetat program. Din păcate, starea aceasta ideală nu o putea obţine. Se arăta iritat însă, cu o sinceritate ce nu i-o putem contesta, că principiile teoretice ale evoluţionismului social, la îndemână în orice lucrare respectabilă de specialitate, era nesocotit. „Faceţi mai întâi – scria Maiorescu în acelaşi an 1868 – pe poporul român mai cult şi mai activ, daţi-i prin şcoli bune şi prin o bună dezvoltare economică lumina şi independenţa de caracter a adevăratului cetăţean, şi apoi forma juridică, după care îşi va întocmi el relaţiunile sale publice şi private, va veni de la sine şi va fi acomodată stării sale de cultură. Dar nu începeţi cu regulamentarea administrativă şi

somităţile literare se sileşte, printr-un dicţionar al limbii, a consemna pentru generaţiile viitoare faptul straniu, dar interesant că românii pe la sfârşitul secolului al 19-lea nu ştiau româneşte. Pe când întreţinem cu grele sarcini numeroase cadre de literatură, izvorul poeziei naţionale, care acum 30 de ani începuse a curge atât de viu, a secat aproape cu desăvârşire. Pe când avem o şcoală de bele-arte şi o artă raţională de stat ale cărei producţii le-am văzut la expoziţia din Viena (din norocire ascunse după cláile de grâu), puţinele monumente istorice, care au o însemnătate estetică oarecare, cad în ruină. Pe când avem catedre de logică, până şi bunul simţ, această calitate tradiţională a poporului român, începe a dispare... Creând catedre pentru care nu avem profesori şi academii pentru care nu avem învăţaţi, el (statul, n.n.) a discreditat ştiinţa şi a făcut ceea ce e menit pentru aflarea absolută şi necondiţionată a adevărului, un simbol al minciunii. Tolerând ca învăţătorii poporului să considere posturile lor ca un fel de sinecură a... etc. etc. etc." (*Despre direcţiunea progresului nostru*, ed. cit., p. 153-154.)

cu constituție, căci de când lumea nu s-a regenerat nici un popor prin legi și guverne, ci legile și guvernele au fost numai expresia incidentală, rezultatul extern al culturii interioare a unui popor, și a aștepta cultura de la jurisprudență și de la un guvern vrea să zică a răsturna ordinea naturală."[1] Deci, din nou se invoca încălcarea „ordinii naturale", altfel spus a evoluției organice care numai ea ar fi putut asigura țării o propășire normală.

Acesta e deci viciul care a guvernat – după junimism – procesul de adaptare necesară a organismului românesc la registrul civilizației europene. Să admitem că este cel adevărat și că tabloul zugrăvit de Maiorescu este veridic. Nu ne mai întrebăm, din nou, dacă rechizitoriul junimist are sens într-un domeniu al necesității sociale pentru că se impune a fi formulată o altă întrebare. Și ea privește însăși legitimitatea adaptării unui model socio-politic-cultural o dată constituit. Sau, altfel exprimat, valoarea universală a modelării în planul social. Mai toți sociologii sunt de acord că în sfera categorială a formei e fatal procesul de adoptare (de adaptare) a unor modele (principii și norme legislative, cadre și sisteme culturale sau de învățământ, instituții etc.) din afară, verificate peste tot. Și aceasta pentru simplul motiv că alcătuirile normative suprastructurale ale unui tip de societate sunt – în linii mari – peste tot aceleași și e absurd să inventezi altele decât cele unanim practicate. Sistemul de drept roman a fost, la vremea lui, adoptat în toată Europa de apus și de centru, constituționalismul englez a influențat multe țări, iar Codul napoleonean (care își trage rădăcinile din principiile revoluționare ale drepturilor omului) a cucerit țările europene. Adoptarea lor nu a primejduit nimic din etnicitatea popoarelor care au acceptat modelele respective pentru bunul motiv că procesul de „imitație" era expresia unei necesități

[1] T. Maiorescu, *Contra școalei Bărnuțiu*, ed. cit., vol. II, p. 204.

sociologice inexorabile. Țările care au pășit într-o cadență normală spre capitalism, de pildă, au trebuit să accepte legislația burgheză (exprimată în Codul napoleonean) pentru că, fatal, nu mai puteau funcționa, juridic și instituțional, după norme, legi și instituții cu caracter feudal. Ce să mai spunem de cadrul cultural propriu-zis în care circulația motivelor, a modelelor, într-un cuvânt al influențelor, e un fenomen fără de care cultura nici nu poate fi înțeleasă. Care culturi naționale, chiar cele cu tradiție îndelungată, nu-și datoresc dezvoltarea, într-un anume moment al ciclului evolutiv, impulsului primit din contactul cu o cultură apropiată sau mai îndepărtată, pentru ca apoi să influențeze fericit ascendența altora. Fără acest contact permanent, orice cultură, oricât de mare, ar sfârși prin a se scleroza, stingându-se lent și chinuitor. Cât privește învățământul, toate țările europene au adoptat, cu diferențe știute, același sistem modern, străduindu-se să-i asigure condiții de dezvoltare și eficiență. Și fenomenul s-a produs aproximativ în același timp, determinat de evoluția spre capitalism. Iar evoluția spre capitalism a fost un proces cu valabilitate universală spre care s-au îndreptat toate țările (chiar cele care un timp au ales datorită forței economice, multă vreme menținută, a claselor legate de relațiile de tip feudal) antrenate, tot fatal, în circuitul economic internațional capitalist. Chiar țările Europei de răsărit sau unele țări din Europa centrală în care forțe interesate au propus ocolirea realității capitaliste, încercând practicarea unor soluții deosebitoare au sfârșit prin a se supune, inevitabil, presiunii fenomenului capitalist. Iar realitatea fenomenului capitalist, indiferent de stadiul atins de o țară sau alta în acest proces, nu putea funcționa fără adoptarea modelului politic suprastructural burghez.

Nostim e că târziu, în 1895, Petre Carp, acum despovărat de mai vechile preconcepte ideologice, apărându-și în parlament legea minelor de el propusă spre legiferare, polemizând cu D.

Sturdza, făcea declaraţii pe care la 1868 le-ar fi dezavuat. „...Ia să aruncăm noi o ochire retrospectivă asupra mersului civilizaţiei şi v-aş ruga să-mi arătaţi în care parte din istorie aţi văzut dvs. că un popor a ajuns să fie tare, a ajuns a fi cult, rămânând redus numai la propriile lui forţe ? Nicăieri nu veţi găsi un asemenea popor... Toate celelalte civilizaţiuni au început cu înrâuriri străine. Cine a educat pe greci dacă nu egiptenii, asirienii, fenicienii ? Cine a educat pe romani, dacă nu grecii ? Cine pe italieni, după luarea Bizanţului, dacă nu fanarioţii aceia urâţi de dvs. ? Cine a produs explozia cea frumoasă a renaşterii franceze ? A produs-o Italia. Dacă este aşa. dvs. vroiţi că ceea ce nici o naţiune din lume nu a făcut, să facem noi ?... Popor nou, suntem în perioada de asimilare. Şi până nu se va termina acest proces de asimilare al ştiinţei, al experienţei altora, de la noi şi prin noi nu va ieşi nimic serios... Odată ce am intrat în conceptul european, în vârtejul de cultură modernă, ori avem să ne punem cât de iute la nivelul acestei culturi, ori avem să dispărem."[1] E adevărat că această declaraţie de principiu e foarte tardivă şi că era determinată de oportune interese politice. Dar însuşi faptul că P. P. Carp a găsit cu cale să argumenteze utilitatea legii sale cu asemenea pledoarii e simptomatic pentru destinul şi durabilitatea conceptelor ideologice junimiste în chiar forul interior al celor care le elaborează. Dar nu uităm să precizăm că indiferent de aceste retractări târzii, ideologia junimistă exista, se impusese cu autoritate – şi încă definitiv – în istoria mişcării de idei. Ea trebuie deci analizată ca un fapt ideologic cu statutul său istoric de stabilitate şi autoritate.

Criticismul junimist se exercita pe registrul unor litanii vehemente, fără a propune mare lucru. Se constata alarmant că

---

[1] P. P. Carp, Discurs parlamentar rostit la 7 februarie 1895. Apud C. Gane, *P. P. Carp şi rolul său în istoria politică a ţării*, vol. II, p. 124-126, 129.

tradiţiile noastre legislative, cadrele autohtone ale articulaţiilor statale, sistemul reprezentării constituţionale ar fi fost brutal nesocotite. Incontestabil, constatarea era adevărată. Problema e însă dacă România, care păşea spre capitalism, mai putea funcţiona după aceste vechi, foarte vechi obiceiuri ale pământului, toate de sorginte feudală. Unii ideologi junimişti hrăneau iluzia că aceste anacronice norme şi instituţii puteau fi într-un fel menţinute, supuse fiind numai unui proces de modernizare. Iată opinia în acest sens elocventă a lui Th. Rosetti. „În dorul nemărginit şi nesocotit de a ne însuşi formele civilizaţiei înaintate, de a introduce în viaţa noastră publică instituţiile popoarelor celor mai culte, ni s-a rupt cu o mână sacrilejă toate tradiţiile vechi, tot şirul dezvoltării istorice. În loc de a dezvolta în sens modern datinile şi instituţiile strămoşeşti, în loc de a căuta şi găsi formele sub care ideea modernă a statului s-ar fi putut introduce în conştiinţa poporului, noi am găsit mai lesne de a împlânta «en bloc» şi fără cea mai mică cugetare critică formele prelucrate de alte ginţi, care oricât de perfecte ar putea fi, nu corespund nici trebuinţelor, nici trecutului, nici simţimintelor intime ale poporului nostru."[1] Mirare produce faptul că un bun cunoscător al problemei legislative, cum a fost Th. Rosetti, s-a limitat la enunţarea acestor jelanii criticiste, fără a preciza, în vreun fel oarecare, măsuri şi căi de urmat. Pentru că, într-adevăr, care erau acele „datini şi instituţii strămoşeşti" ce ar fi suportat un proces de modernizare, devenind – în noua înfăţişare –, şi practicabile, şi eficiente ?

În noiembrie 1885, reluându-şi ideea într-un alt studiu, explicita, cumva sociologic, cauzele fenomenului de modernizare. Dar nici de astă dată, după formularea imprecaţiilor criticiste de rigoare, nu propunea nimic. Socotea doar că, pe lângă vechile instituţii care trebuiau, fatal, înlăturate, ar mai fi existat altele

[1] Th. Rosetti, *Despre direcţiunea progresului nostru*, ed. cit., p. 132.

care „erau de căutat, de îngrijit". Care anume erau aceste, cum le numea Rosetti, „odrasle" ce puteau fi revitalizate, nu spunea, lăsând deschisă poarta presupunerilor de tot felul. Deloc mai precis s-a dovedit a fi Maiorescu într-un discurs ţinut încă în 1876: „Ca om care judecă asupra lucrurilor petrecute în ţara sa, vă spun sincer că eu regret că s-a făcut schimbarea Regulamentului organic aşa de grăbită, aşa de bruscă, şi nu s-au modificat numai acele principii vătămătoare, care nu puteau să existe alături cu cerinţele unui stat modern, dar lăsând ţării obiceiurile ei, lăsându-i-se beneficiul schimbărilor treptate şi timpul de a se deprinde cu libertatea." Care erau acele obiceiuri ce trebuiau păstrate şi supuse unei modificări treptate nu spunea nici Maiorescu. Iar preciziunea (dacă aşa poate fi numită !) că prin schimbarea grăbită „ne-am dezbrăcat de vestmântul public de mai înainte... şi ca să nu rămânem goi, am luat alta de împrumut, vestmântul constituţional" nu clarifică deloc chestiunea.[1] Ceva mai aplicat la obiect a fost A. D. Xenopol. Student la Berlin, exprimând într-o scrisoare către I. Negruzzi din 1868, devenită azi celebră, opinia sa net divergentă faţă de criticismul maiorescian din *În contra direcţiei de astăzi...*, tânărul gânditor accepta din rechizitoriul fostului profesor ideea formelor fără fond. Într-o scrisoare către Negruzzi din 31 mai 1871 scria: „Cauza de căpetenie a relelor ce ne bântuie este că introducerea aşezămintelor străine s-a făcut *în mod năprasnic*, fără o cugetare înceată şi serioasă, fără o conştiinţă a stării noastre şi a necesităţilor ce aveam". Dar cum îi parvenise, prin gazete, ştirea că junimiştii ar fi acceptat reformatoarea „Petiţie de la Iaşi", iniţiată de grupul local conservator, se grăbea să-i atragă atenţia lui Negruzzi ca nu cumva să se repete eroarea: „Oare nu va fi tot astfel şi cu reforma acestor aşezăminte ?... Oare nu va fi şi

[1] T. Maiorescu, Discurs parlamentar rostit la 21 ianuarie 1876, *Discursuri parlamentare*, vol. I, 1895, p. 413.

modificarea ce se va propune ceva pripit... ?" Apoi se explică: „...De se va începe prin reformarea unor aşezăminte speciale d.e. legea electorală, sistemul de două camere şi juriul pentru a merge apoi aşa mai departe în fiecare an reformând câte ceva amăsurat cu lucrurile răspândite acelui lucru prin studii ştiinţifice, de se va începe astfel, va fi spre bine. Dacă însă se vor mărgini la alungarea unor *principii prea liberale* proclamate la noi, nu se va face pentru mersul lucrurilor nici cel mai mic pas. Vom avea numai o altă teorie a aşezămintelor noastre; practica va fi aceeaşi..."[1]

În acelaşi an 1871, în cel de-al treilea capitol din ciclul *Studii asupra stării noastre actuale*, relua ideea (cu unele elemente în plus) din scrisoarea de mai sus. Deci: „Greşeala fundamentală a vieţii noastre politice, păcatul de moarte a oamenilor noştri de stat a fost că nu au introdus numai spiritul aşezămintelor străine, ci însăşi aşezămintele în toate amănunţimile lor, astfel precum ele erau întocmite pentru starea de cultură politică şi socială a popoarelor cu care ne-am atins mai de aproape. Nu s-a introdus numai sistemul constituţional, adică principiul general că trebuie să participeze la legiuirea ţării şi să privegheze ocârmuirea ei, ci s-a introdus şi legile străine care orânduiesc modul cum are să se proceadă pentru a se căpăta o reprezentaţiune a ţării, între altele legile electorale. Pasul întâi a fost un bine, al doilea un rău. Răul deci stă în împrumutarea *legilor speciale* şi nu în acea a principiilor generale de viaţă publică... scăparea noastră de el (de răul ce s-a instaurat, n.n.) nu trebuie căutată în o mişcare înapoi, în o reacţiune... În reforma legilor noastre, după starea noastră, păstrându-se neatinse principiile generale proclamate la noi, stă îndreptarea mersului lucrurilor." Din păcate, tânărul Xenopol nu intra nici de astă dată în detalii (pentru aceasta, se scuza, „trebuie studii speciale"), ci se limita să facă propuneri

[1] În I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. II, p. 110-112.

despre modificarea instituţiei juraţilor, prin reformarea mecanismului alegerii acestora şi restrângerea sferei lor de competenţe[1]. Ce-i drept, după o relatare de *Jurnal* a lui Maiorescu din martie 1870, Th. Rosetti avea un plan al său de reformă totală: „Eu pricep să dai peste cap, în felul lui Theodor Rosetti, întreaga constituţie şi să încerci a guverna o ţară aşa de necultivată, cum e a noastră, după metoda absolutistă, strâns, cu echitate şi cinstit."[2] Dar Rosetti nu a găsit cu cale să împărtăşească public aceste proiecte absolutist-bismarckiene (nu a făcut-o nici în studiul din 1874 din care am tot citat), rămase cunoscute numai cercului restrâns de prieteni politici. E posibil ca vehemenţa criticistă a lui Maiorescu din 1868 să fie o expresie a acestor convingeri ideologice comune ale cercului junimist.

Alte propuneri la obiect, privind reformarea instituţiilor existente nu s-au auzit[3]. (Cât priveşte propunerile retrograd

---

[1] A. D. Xenopol, *Studii asupra stării noastre actuale*, III, *Convorbiri literare*, an. V, (15 iunie) 1871, p. 120, 122, 127.

[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 131.

[3] Să adăugăm aici că penuria aceasta nu a fost specifică numai junimismului. O constatăm la toate curentele tradiţionaliste, de la sămănătorism la gândirism. Dincolo de fraze generale, imprecaţii şi jelanii criticiste nu s-a trecut. Carenţa a fost atât de generală la acest capitol – totuşi fundamental pentru orientările tradiţionaliste – încât Lovinescu, în al treilea volum din *Istoria civilizaţiei*, constatând-o şi el, reclama sastisit: „Aşteptăm deci de la toţi cunoscătorii trecutului nostru să ne dea un adevărat *corpus* al vechei culturi româneşti îmbrăţişate sub toate formele. Nu ne mai mulţumim cu învinuirea că opera veacului al XIX-lea n-a ţinut seamă de elaboraţia lentă a veacurilor revolute; voim să cunoaştem denominativ elementele viabile, de care nu s-a ţinut seamă în construcţia nouei organizări; într-un cuvânt, voim fapte precise şi nu critice sentimentale sau pasionale, care susţin că în constituţia de la 1866 nu s-a ţinut seamă de experienţa noastră constituţională !" (*Op. cit.*, p. 158.) Dar nici de la 1926 încoace acest corpus reclamat de Lovinescu nu a fost constituit, totul plutind în continuare în vagul lamentaţiilor prea generale.

reformatoare formulate în 1871 în aşa-numita „Petiţie de la Iaşi" ele nu trebuie să intre aici în discuţie pentru că – vom documenta în capitolul următor – ele nu sunt o emanaţie junimistă, ci a clubului conservator ieşean, în care junimiştii, proaspăt intraţi în politică, nu aveau cuvânt şi ascultare.) Şi nu s-au auzit pentru bunul motiv că nu au fost vreodată formulate de junimişti. Cu excepţia iniţiativelor de reorganizare a învăţământului datorate – se ştie – lui Maiorescu, junimismul nu a făcut cunoscut, până în 1881, alte propuneri reformatoare. Se pare că a existat – potrivit unei scrisori a lui Maiorescu adresată lui Carp în 1872 (o vom cita în capitolul următor), bine conceput, un întreg plan junimist de reformare a organismelor suprastucturale. Dar el a fost conceput în epoca de juneţe, când gruparea ieşeană se angajase în politică. O dată intraţi în vârtej, după lecţia usturătoare primită cu prilejul „Petiţiei de la Iaşi", junimiştii, care urmăreau prevăzător cucerirea unor posturi de comandă în partidul conservator, şi-au supravegheat atent declaraţiile publice. Mai ales că gruparea junimistă ţinea să-şi păstreze, consolidându-l, statutul de conservatori luminaţi, altfel spus, de aripă stângă a partidului conservator. Ideologia junimistă a reflectat această opţiune, sau mai potrivit ar fi să spunem că poziţia politică a exprimat directivele ideologice mai de mult fixate. De fapt, junimismul nici nu năzuia, retrograd, la o abolire a alcătuirilor moderne pentru a le revitaliza pe cele revolute. Dorea doar statu-quo-ul, curăţat de ceea ce considera a fi exageraţie.

Dar la început imprecaţia junimistă a fost în firea lucrurilor, de vreme ce noua grupare voia să se impună ca o nouă orientare în spiritul public. Tonusul, chiar dacă mult domolit, avea să se menţină pentru că avea de înfruntat tendinţele mereu favorabile reformărilor (de la stânga) afirmate de gruparea radicală rosettistă din partidul liberal. Teza formelor fără fond îşi păstra, aşadar, mereu învigorată, viabilitatea, utilizată continuu şi nu numai din raţiuni oportune. Reflecta o realitate, bine surprinsă

şi magistral exprimată de junimism. Contrastul dintre formă şi fond se impunea oricărui cercetător. Contrast între structura social-economică, marcată de puternice lesturi feudale, şi suprastructura burgheză; contrast între formele suprastructurale şi vidul lor interior; contrast între formele culturii şi lipsa lor de fundament real. Ceea ce a refuzat să se întrebe cu seriozitate junimismul este dacă acest contrast, prea evident, putea fi evitat. Singurul răspuns e că fenomenul era de domeniul necesităţii sociologice. Introducerea formelor suprastructurale a fost necesar reclamată de evoluţia relaţiilor capitaliste şi era imposibil să se fi stabilit un echilibru mereu egal cu fondul (de orice natură ar fi fost). Aceasta nu numai în etapele de început. Dezechilibrul dintre cei doi termeni se menţine continuu şi e lesne detectabil în orice ţară, indiferent de stadiul în evoluţie. Cu atât mai abitir era inevitabil în România, la câţiva ani după introducerea Constituţiei din 1866 şi înzestrarea ţării cu acel corp necesar de legiuiri şi instituţii noi.

Privite lucrurile din această perspectivă, criticismul junimist (inclusiv cel exprimat în pamfletele pasionale ale lui Eminescu din *Timpul*) era fără obiect şi eficienţă. Un sociolog de valoarea lui Ştefan Zeletin a văzut de aceea cu dreptate în criticismul junimist un paradox sociologic, socotind că „reacţiunea Junimii s-a format pe alăturea de cercetarea faptelor. Ea se dezvăluie la lumina analizei ca un simplu *gest logic, o indignare intelectuală* a unor capete abstracte care socot că evoluţia socială a României a fost îndrumată împotriva adevărului ştiinţific."[1] Ibrăileanu, care a dedicat multe pagini, în *Spiritul critic*, pentru a demonstra inconsistenţa criticismului junimist, scria, la capătul unui şir complicat de analize disociative: „...Iar în atacurile pătimaşe aduse reprezentanţilor formelor nouă, ei n-au avut dreptate

[1] Şt. Zeletin, *Burghezia română. Origina şi rolul ei istoric*, 1925, p. 225.

deplină pentru că nu şi-au dat seamă de fatalitatea lucrurilor". Or, fatalitatea faptului, altfel spus, necesitatea sociologică, anulează critica. „Căci, dacă a fost *fatal* să fie cum a fost, atunci clasa roşilor (e vorba de liberali şi mai ales de aripa rosettistă din partidul liberal, n.n.) n-a fost vinovată: relele criticate au fost, cum s-ar zice, datorite unui caz de «forţă majoră». ...Apoi, dacă în Apus, într-o societate cultă şi unde păturile populare puteau opune o mai mare rezistenţă conştientă, formele nouă dăduseră atâtea rele, de unde pretenţia ca la noi aceleaşi forme să dea roade mai bune decât în Apus ? Era fatal ca la noi formele acelea să dea roade şi mai rele, din atâtea pricini pe care nu e locul să le înşirăm aici, pricini care, în mare parte, rezultă din însăşi acea lipsă de «condiţii istorice» şi autohtone pentru formele nouă burgheze..."[1]. Nu mai facem referiri ample la opinia lui Lovinescu despre inadecvarea criticismului junimist. E formulată de atâtea ori în *Istoria civilizaţiei*... E suficient să amintim că i-a reproşat lui Maiorescu faptul important că „a combătut forma, fără a o înţelege ca pe o necesitate sociologică". Şi în altă parte, după ce semnalează că junimismul a surprins în contradicţia dintre forme şi fond o realitate incontestabilă, preciza: „critica junimistă a fost justă, numai rezistenţa ei a fost inutilă şi potrivnică unui determinism social şi unui proces de formaţiune a popoarelor tinere..."[2] Dar poate că înaintea acestor opinii antijunimiste ar fi trebuit să le pomenim pe cele ale lui Xenopol. Ele veneau din partea unui bursier al Junimii şi, surprinzător, contestau valoarea criticismului junimist din perspectiva aceluiaşi principiu evoluţionist. Studiul lui Maiorescu

[1] G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, în *Opere*, vol. I (ediţie de Rodica Rotaru şi Al. Piru), Editura Minerva, 1974, p. 385-386.

[2] E. Lovinescu, *Viaţa românească şi Istoria civilizaţiei*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 1, serie nouă, martie 1926, p. 11-18.

din 1868 l-a răscolit pe Xenopol pentru a nu mai putea să păstreze tăcerea („Efectul ce mi-a făcut articolul lui Maiorescu a fost prea mare pentru ca reacţiunea în contra lui să nu fie tot atât de puternică"). Xenopol a comunicat dezaprobarea într-o scrisoare către Negruzzi care – se ştie – îşi făcuse o tradiţie din a comunica Junimii opiniile corespondenţilor, mai ales ale celor afiliaţi societăţii. Şi, oricum, avem de înregistrat aici o opinie divergentă venită din partea unui viitor filozof al istoriei care la data emiterii scrisorii era mult preocupat de problemele dinamicii civilizaţiei. „Întregul articol – exclama Xenopol în scrisoarea din ianuarie 1869 – este pornit din adânca convicţiune că ţara noastră este incapabilă de progres, că progresul aparent cu care ne fălim este neadevărat, ca unul ce nu e pornit din impulsul poporului, ci vine de la influenţe exterioare (...). Toate cele spuse sunt consecvente logice a principiului că progresul la noi e din capul locului fals." Or, în realitate, demonstra viitorul istoric, lucrurile nu se prezentau deloc astfel. România realizase de pe atunci multe în variate domenii, numai aşa explicându-se „acel progres enorm ce l-am făcut de cincizeci de ani încoace." Delimitându-se de opiniile profesorului său, Xenopol ţinea să precizeze: „Nu neg că suntem în o stare care nu e de dorit ca să rămână astfel, neg însă că o astfel de stare ar fi efectul unui progres greşit şi că, prin urmare, ar trebui să aibă de consecvenţă pieirea noastră. Starea noastră este foarte legitimă, cu toate că prezintă multe nelegitimităţi. Răul care există va trece, întrucât aceasta este posibil. Ceea ce trebuie unui popor pentru a se dezvolta, impulsul spre viaţă, acela l-avem." Trecând la analiza argumentaţiei folosite de conducătorul Junimii în cuprinsul eseului din 1868, Xenopol o respingea, cu argumente greu de infirmat: „A pretinde ca un popor din momentul chiar când începe a se dezvolta să nu producă decât lucruri bune, instituţiuni bune, libertate adevărată, arte cari dovedesc un gust estetic este a transporta la început rezultatul final al dezvoltării." Ceea ce este perfect întemeiat, în buna logică

a însuşi principiului evoluţionismului istorist. „A cere – continuă Xenopol – ca acel popor să nu aibă şcoli pentru că nu poate avea decât şcoli rele, să nu aibă pinacoteci pentru că nu poate pune în ele decât monumente de artă străină, a nu avea libertate pentru că aceasta este des călcată în picioare, a nu face poezii pentru că face poezii rele, a nu scrie istorie pentru că ştiinţa şi mijloacele necesare pentru aceasta sunt încă slabe şi că, prin urmare, nu se poate ajunge la adevăr... a pretinde aceste, zic, este a ucide chiar posibilitatea progresului, a cărui natură este de a merge de la rău la bine, de la neştiinţă la ştiinţă".[1] Repetăm, Xenopol a realizat performanţa de a respinge tezele maioresciene din chiar perspectiva evoluţionismului, demonstrând – în 1869 ! – legitimitatea şi necesitatea procesului de adaptare a modelului modern occidental.

Critica junimistă a civilizaţiei moderne a fost, indubitabil, elaborată şi afirmată din perspectiva ideologică a Restauraţiei. Era, paradoxal, critica formelor moderne realizată de un exponent, cum a fost Maiorescu, al spiritului european la începutul culturii române moderne. Dar spiritul Restauraţiei de care e animat junimismul e şi el modificat, fără a avea intransigenţa celui originar. Vianu avea dreptate să considere, repetăm, că Maiorescu aducea la noi ecoul Restauraţiei după ce aceasta îşi îndeplinise oficiul în Europa de apus. De aici tendinţa tranzacţională cu formele noi ce avea să triumfe finalmente (pentru a deveni caracteristică, de fapt), a criticismului junimist. Cu toate acestea, junimismul s-a constituit ca orientarea ideologică cea mai ascultată şi cea mai autorizată a criticismului, cu un ecou şi o posteritate considerabile. Caracterizarea lui Lovinescu e în întregime valabilă: „În faţa revoluţiei liberale, junimismul s-a ridicat ca singura forţă organizată a reacţiunii; de n-a împiedicat

[1] A. D. Xenopol, Scrisoare către I. Negruzzi, în I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. III, p. 18-27 şi în A. D. Xenopol, *Scrieri sociale şi filozofice* (ediţie de N. Gogoneaţă şi Z. Ornea, Editura Ştiinţifică, 1967, p. 146-156).

procesul grăbit al dezvoltării noastre politice şi culturale, a exercitat, totuşi, o influenţă asupra sufletelor, felurit apreciată, dar reală, cu care aproape se confundă istoria culturii şi literaturii noastre de după 1866."[1] Influenţa criticismului junimist a fost într-adevăr imensă, cucerind adeziuni şi simpatii. Până târziu, în perioada dintre cele două războaie mondiale, ecoul criticismului junimist a întreţinut polemicile de idei, dezbaterile parlamentare, lucrările de filozofie sau sociologia culturii, pătrunzând de aici în literatura beletristică pentru a se revărsa apoi în gazetărie ca un potop ce nu mai putea fi controlat.

Deşi vehement, la început, în declaraţii programatice, junimismul avea să se adapteze cu timpul binişor la real. E adevărat că în 1868, intratabil, Maiorescu propunea hotărât: „...Şi prin urmare vom zice: este mai bine să nu facem o şcoală deloc decât să facem o şcoală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă deloc decât să o facem lipsită de artă frumoasă; mai bine să nu facem deloc statutele, organizarea, membrii onorarii şi neonoraţi ai unei asociaţiuni decât să le facem fără ca spiritul propriu de asociere să se fi manifestat cu o siguranţă în persoanele ce o compun; mai bine să nu facem deloc academii, cu secţiunile lor, cu sedinţele solemne, cu discursurile de recepţiune, cu analele pentru elaborate decât să le facem toate aceste fără maturitatea ştiinţifică ce singură le dă raţiunea de a fi."[2] Dar destul de repede, înfruntându-se cu realitatea socială, junimismul şi-a domolit intransigenţa. Treptat, vehemenţa iniţială lasă loc concesiei. Acum nu se mai respinge total forma

---

[1] E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei*, ed. cit., p. 292.

[2] T. Maiorescu, *În contra direcţiei de astăzi...*, ed. cit., vol. I, p. 152-153. În aprilie 1870, întocmindu-şi un plan de acţiune în vederea unei posibile misiuni ministeriale, nota intransigent: „Să nu deschid nici o şcoală primară până ce nu am învăţătorul care-i trebuie". Urmau apoi un şir de alte măsuri restrictive. (*Însemnări zilnice*, vol. I, p. 136.)

dacă e lipsită de fondul corespunzător, ci – idee nouă – se cere consolidarea formelor pentru a le transforma în organisme valide. „Tot ce este astăzi formă goală, concede Maiorescu în finalul studiului său din 1871-1872 despre *Direcția nouă* – în mișcarea noastră publică trebuie prefăcut într-o realitate simțită, și fiindcă am introdus un grad prea înalt din viața dinafară a statelor europene, trebuie să înălțăm poporul nostru din toate puterile până la înțelegerea acelui grad și a unei organizări politice potrivită cu el." Ba chiar, adaugă împăcat criticul, „fiindcă a da înapoi e cu neputință, nouă nu ne rămâne pentru existența noastră națională altă alternativă decât de a cere de la clasele noastre culte atâta conștiință câtă trebuie să o aibă și atâta știință cât o pot avea."[1] Și în 1875 conducătorul Junimii se împăcase cu ideea că ostilitatea împotriva formelor noi e, acum, inutilă. Energia militantă trebuia cheltuită pentru asanarea lor. „Poporul român, de câteva decenii, se află inundat sub formele nenumărate ale civilizației apusene. Pentru el este astăzi o condiție de existență de a resorbi din această inundare tot ce poate fi folositor spre înrodirea pământului său."[2] Ba chiar, în 1884, într-o cuvântare parlamentară elogia cu o mândrie justificată rezultatele contactului tinerei generații cu cultura occidentală, proces început, în mod necesar, pe la 1830 și continuat într-un ritm accelerat și într-o proporție masivă. Acolo, tinerii intelectuali s-au deprins „cu ceea ce se numește civilizația modernă și așa se explică cum am putut, spre mirarea Europei, să ajungem în așa scurt timp la o dezvoltare așa de energică a vieței publice în multe manifestări ale ei..."[3] Iar în 1885 P. P. Carp

---

[1] T. Maiorescu, *Direcția nouă*, ed. cit., p. 212-213.

[2] *Idem*, *Răspunsurile Revistei contimporane*, *Critice*, ed. cit., vol. I, p. 269.

[3] *Idem*, Discurs parlamentar rostit la 5 iunie 1884, în *Discursuri parlamentare*, vol. II, 1899, p. 314.

găsea că exagerațiile produse de fenomenul adaptării noilor forme civilizatorii au fost normale. „Că acest fenomen a produs în mod logic, pe ici, pe colo, oarecari rezultate exagerate, este că s-au găsit oameni cari... Acesta a fost rezultatul logic al acelei mișcări care ne-a împins și ne împinge, spre fericirea țării, să aducem din străinătate cultura pe care o avem."[1] Până și Th. Rosetti, cel cu vederi restrictive, care ar fi voit în 1870 să anuleze pur și simplu Constituția din 1866 în favoarea unei conduceri luminat absolutiste, ajunsese în 1885 la concluzia resemnată că „puterea vitală a vechei societăți era sleită. Rădăcina instituțiunilor și a datinilor strămoșești care umbriseră țara în timpurile trecute se vestejise... Ruină a timpului, vechiul arbore devenise inutil, ba chiar stricăcios... El trebuia dar înlăturat pentru ca noua cultură să devie cu putință."[2] Credea, în stilul său metaforic, că pe vechiul trunchi mai rămăseseră ramuri viabile, care, îngrijite, puteau rodi. Dar ori nu le cunoștea, ori nu găsea că e necesar să le definească, le păstra sub pecetea tainei. Din jeremiada lui Th. Rosetti se înalța corectă și justificativă ideea legitimității și chiar a necesității faptului împlinit. Ceea ce din partea lui era mult. Chiar foarte mult. Să adăugăm că nici planurile maioresciene de reformare totală a învățământului nu vor fi puse vreodată în aplicare. Nici primul său proiect de reorganizare a învățământului (1876), nici cel de-al doilea (1891), nu ating radicalitatea (de dreapta) anunțată în 1868 sau 1870.

De fapt, se poate spune că această poziție mai concesivă a junimismului este cea caracteristică și nu aceea intransigentă, retrograd criticistă. E adevărat că în mișcarea de idei s-a păstrat

---

[1] P. P. Carp, Discurs parlamentar rostit la 8 februarie 1885, *Discursuri*, vol. I, 1907, p. 360.

[2] Th. Rosetti, *Mișcarea socială la noi*, *Epoca*, an. III, nr. 796, (19 iulie) 1886.

mai ales această față întunecată a junimismului, negatoare și crispat criticistă. Nu vom spune că această ipostază e falsă. Dar e necesar să se menționeze că destui comentatori ai fenomenului junimist, prozeliți sau negatori, au reținut mai cu seamă latura aceasta excesiv criticistă. E ipostaza de început pe care am denumit-o logic-abstractă sau romantic-integral contestatară, când ideologia își era suficientă sieși, exprimându-se trufaș și autohton, fără a ține seama de complexul realului. Când din galaxiile logico-abstracte sau din superbia integralist-contestatară ideologia a coborât în for și s-a confruntat cu viața politico-socială, a renunțat la mult din tăișul intransigenței. Și-a menținut, ce-i drept, rolul de curent criticist, opus orientării liberaliste. Dar la un registru mai echilibrat, în care ponderea o aveau tonurile mediane nu cele de sus. A continuat deci să se situeze la dreapta tabloului ideologic. Dar niciodată la extrema dreaptă, ci dacă ne e îngăduit un alt termen, în *centru-dreapta*. Preciziunea ni se pare importantă și se verifică, credem, prin atitudinea adoptată de junimism de la 1872 încoace. Ceea ce a urmărit cu o consecvență tenace a fost, am mai spus-o, să stăvilească tendințele mereu reformatoare (de la stânga) ale liberalismului, pentru a îngheța statu-quo-ul la nivelul atins în 1866[1]. Din

[1] E o opinie care a fost reafirmată de Alexandru George într-un eseu în care forța polemică se armonizează excelent cu sagacitatea științifică a punctului de vedere: „Este drept – notează criticul – că Maiorescu avea să revină asupra acestei chestiuni (respingerea violentă a formelor noi – n.a.), dar aceasta pentru că teoria sa a fost infirmată de timp. Revizuirea propriei sale poziții s-a făcut cu greu și a privit în primul rând aspectul politic, constituțional, al formelor. De teama unor noi reforme, de fapt și el și junimiștii s-au agățat de constituția de la 1866, pe care o ironizaseră crud la vremea respectivă, și pe care Th. Rosetti voia s-a abroge. În acest sens, radicalismul Junimii a fost obligat să se estompeze; dar nu recunoscându-și înfrângerea de ordin principal, ci resemnându-se să recunoască o situație de fapt." (*În jurul unei polemici. Viața românească*, 1977, nr. 6, p. 25.)

această cauză undele reci ale criticismului junimist vor continua să tempereze agitația înfierbântată a liberalismului. Motiv suficient ca junimismul să fie receptat continuu ca o orientare ideologică conservatoare.

Credem că poziția ideologică reală a junimismului e cel mai bine precizată în atitudinea adoptată față de Constituție. Maiorescu, care în 1868 exclama ironic, la capătul ştiutei imprecații pamfletare despre formele fără fond, „avem chiar o Constituțiune", ajunge curând în situația de a o apăra. Ba chiar reflectează util la rolul ei formativ şi educativ. Într-o însemnare de jurnal din aprilie 1870 (la care ne-am mai referit), consemna: „Dealtminteri trebuie să concepi constituția şi ca o şcoală de exercițiu pentru popor. Întrebare: Este ea acum nepotrivită şi rea pentru noi ? Răspuns: Da. Dar (altă) întrebare: Dar, cu toate astea, sileşte ea, cu timpul, poporul să reflecteze asupra sa însuşi, deoarece, încolo, gândeşte aşa de puțin – şi îngăduie ea apoi, mai mult decât o altă constituție, poporului devenit mai matur să se înalțe prin propriile sale puteri ? Eu cred că tot da. Şi, întru atâta e bună. Şi plebiscitul francez a apărut timp de 18 ani ca un mijloc despotic. Acum însă s-a adeverit deodată ca un mijloc de progres. *Il y a une force éducatrice dans la masse.*"[1] Aproape în aceiaşi termeni se rostea şi într-un articol de fond din 1877 publicat în *Timpul*: „Că noi avem instituții prea înalte pentru cultura noastră, că nu eram destul de maturi pentru a ne da o Constituție ca cea de la 1866 şi pentru a ne folosi în bine de toate libertățile publice, aceasta şi-au dat seama toți oamenii noştri politici de orice culoare... Dar cei mai mulți răspundeau aci că pasul, odată făcut, trebuieşte să menținem ceea ce am dobândit şi că libertățile publice au binele de a uşura şi de a grăbi *creşterea politică şi morală* a unei societăți încă prea puțin înaintată."[2] În 1879 Carp

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 132.

[2] *Timpul*, an. II, nr. 66, (22 martie) 1877.

spunea cam acelaşi lucru, stăruind că tendinţa reformării, de la stânga, a Constituţiei e condamnabilă. „Noi credem... că, cu toate defectele, Constituţiunea noastră de astăzi, ea fiind opera a unui compromis, opera tuturor partidelor din ţară cari au cules din constituţiunile celorlalte ţări mierea ce trebuie să ne hrănească, noi credem că orice atingere astăzi nu poate să fie decât unilaterală, şi astfel nu poate decât zdruncina acel echilibru ce a fost câştigat prin coalizarea tutulor partidelor la 1866... Şi că ce zic de adversari (liberalii, n.n.) trebuie să o recunosc şi pentru mine; şi precum lor nu le dau dreptul să o modifice în sens mai liberal decât este astăzi, tot asemenea şi mie-mi refuz dreptul să o modific în sens mai restrictiv."[1] Ideea o regăsim formulată aproape aidoma în 1881 în vestitul său discurs pe marginea bugetului, embrionul programului junimist cunoscut sub numele *Era nouă*. Carp, în numele grupului politic junimist, ia apărarea legii fundamentale: „Constituţiunea ? Unii au voit-o mai largă, alţii mai restrânsă, dar ea este, în fine, rezultatul unui compromis la care toţi am consimţit în mod onest şi nu admit să se atingă cineva de dânsa nici ca s-o lărgească, nici ca s-o restrângă. Ea este baza politică pe care toate partidele trebuie să stea."[2] Comentând şi el această din urmă declaraţie de principiu formulată de Carp, prin care fruntaşul grupului politic junimist se erija în apărătorul constituţiei burgheze, E. Lovinescu nota malitios că ironia lucrurilor e mai cruntă decât ironia oamenilor. Avea dreptate. Această ipostază sub care se înfăţişa acum junimismul era binişor ridicolă, de vreme ce aceia care erau ştiuţi drept critici ai formelor importate apăreau ca apărătorii lor. Intransigenţa critică de altă dată se metamorfozase până la a căpăta expresia unei pledoarii aproape zelatoare.

---

[1] P. P. Carp, Discurs rostit la 28 februarie 1879, *Discursuri*, I, 1907, p. 182.

[2] *Ibidem*, p. 260.

Conservatorismul nu fusese abandonat. El continua să funcţioneze ca o frână în calea liberalismului. Numai că, adaptat, tindea să cenzureze tendinţele novatoare ale oricăror măsuri cu caracter radical. Că aşa stau lucrurile o dovedeşte şi atitudinea junimiştilor faţă de proiectul liberal din 1883-1884 privind revizuirea constituţiei. Junimiştii perfectaseră, încă la sfârşitul anului 1882, o înţelegere cu liberalii şi acum li se reproşa că nu sprijină această iniţiativă reformatoare guvernamentală. La un reproş al lui Dim. Sturdza, P. Carp i-a răspuns, într-o scrisoare la 20 martie 1884, expediată de la Viena unde Carp îndeplinea funcţia de ambasador ce i-o încredinţase guvernul lui Ion Brătianu: „Te plângi, scrie Carp, că amicii mei nu vor *să primească nimic* şi că unii dintr-înşii fac politică prea personală. Presupun că cuvintele «nu primesc nimic» se referă la revizuirea constituţiunei şi în această privire nu pot decât să-i aprob, cum m-am pronunţat totdeauna faţă cu amici şi cu adversari în contra revizuirii. Regele şi Brătiano o ştiu foarte bine..." Junimiştii nu pot sprijini revizuirea chiar cu riscul de a încălca anumite prevederi ale înţelegerii cu guvernul. Şi aceasta din raţiuni ideologice principale: „Îmi pasă mult şi iată pentru ce. Lumea se deprinde a crede că prin modificări constituţionale putem realiza progrese sociale şi auzind că noua modificare nu a produs nici un bine ea nu are să zică că a făcut o experienţă greşită şi că trebuie să avizeze la alte mijloace ci ar da... (cuvânt indescifrabil – n.n.) că noastră (cuvânt indescifrabil – n.n.) are să vie apă la moară oamenilor de şcoala lui Rosetti." Carp nu pregetă să-i comunice lui Sturdza că în materie politico-ideologică e adeptul convingerilor lui Bismarck, reafirmate într-un recent discurs. Carp postulează deci, asemenea modelului său, cancelarul german, că României nu îi este necesară o revizuire a Constituţiei (şi aşa, după opinia sa, prea liberală), ci cu totul alte reforme: „Trebuie să introducem în spirite o disciplină morală ce astăzi nu există nicăieri la noi... Ei, bine, disciplina morală

nu se introduce prin concesiuni zilnice ce se fac capetelor leneşe ce nu sunt decât prea dispuse a pune teoria abstractă mai presus decât studiul serios a nevoilor morale şi sociale ale unei ţări. Cât e de uşor a striga că legea electorală e de vină şi a traduce la 10 ani odată legi străine de ţară dar cât e de greu de a şti ce ai de făcut faţă cu ţăranul, faţă cu meseriaşul, faţă cu organizaţiunea comunală, faţă cu neatârnarea dărilor dar nerealizarea încă a justiţiei faţă, în fine, cu atare probleme sociale ce nu au nimic a face cu constituţiunea pentru că sunt aceleaşi oricare ar fi forma unei organizaţiuni politice".[1] O mai limpede convingere frenatorie în calea iniţiativelor reformatoare de structură era, într-adevăr, greu de formulat. Şi faptul că o aflăm exprimată într-o scrisoare particulară nu îi diminuează semnificaţia. Mai ales că (am văzut) a fost exprimată şi public în luările de atitudine ale exponenţilor politicii junimiste.

Să adăugăm că ideea junimistă despre funcţiunea educativă a Constituţiei e valabilă şi în spaţiul altor compartimente suprastructurale. Şcolile, universităţile, academia, pinacotecile, ziarele şi publicaţiile, chiar dacă la început au funcţionat fără „fondul lor propriu", au preparat climatul necesar pentru apariţia lui. S-a creat, cu ajutorul acestor organisme, un spirit de emulaţie creatoare şi un public capabil să le recepteze şi să le aprecieze. De s-ar fi practicat corpul de măsuri propus iniţial de junimism ar fi fost necesare secole de evoluţie înceată pentru a se ajunge la conduţia dobândită în numai câteva decenii. Faptul a fost, dealtminteri, apoi recunoscut şi de factorii autorizaţi ai junimismului. Măsurile preconizate la început de junimism nu erau practicabile tocmai pentru că nu erau realiste şi, paradoxal, ignorau raportul necesar dintre formă şi fond. Forma trebuie, nu o dată, să preceadă fondului, contribuind la

---

[1] B.A.R. S 15(7) / DCCCLVII.

maturizarea condiţiilor pentru dezvoltarea lui. Echilibrul necesar între cele două categorii nu presupune cu obligativitate că forma e întotdeauna o expresie a unui conţinut consolidat definitiv. Aceste raporturi sunt în viaţa socială mult mai complicate şi aserţiunile dogmatice ale junimismului nu ofereau deloc cheia dezlegării problemelor. Dreptate au avut deci nu spiritualii blasfematori ai „direcţiei false" şi ai „formelor deşarte", ci acei – poate mai puţin înzestraţi, poate mai puţin şcoliţi – care au înţeles să transplanteze la gurile Dunării formele de cultură occidentală necesare propăşirii moderne a ţării. Cu timpul s-a dovedit că aceste forme fără fond nu numai că nu au fost „stricăcioase", nu numai că nu s-au discreditat în opinia publică, nu numai că nu au ucis ideea pe care o reprezentau, dar au contribuit hotărâtor la crearea României moderne. În lupta sa împotriva formelor fără fond, junimismul a lăsat în planul ideologiei testimoniul unei formule strălucitoare, cu ecou şi prestigiu în istoria luptei de idei care a nutrit rezistenţa împotriva radicalismului. Dar nu a fost şi o formulă practicată şi practicabilă. N-am spune că nu a prezentat o anume utilitate reală, mai ales ca factor cenzurativ împotriva exceselor de orice fel, propunând o măsură ordonatoare în orice iniţiativă. Utilitatea formulei ideologice junimiste – atâta cât a fost – negatoare prin excelenţă, s-a exercitat deci prin pozitivarea ei constructivă. Nu e aici nici un paradox. În măsura în care această metamorfoză a fost posibilă (şi a fost !), direcţia frenatorie a ideologiei junimiste s-a constituit în ceea ce Ibrăileanu avea să numească spirit critic (evident, la conducătorul *Vieţii româneşti* fenomenul nu era limitat numai la junimism), acţionând – adesea – nu direct, ci prin opinia pe care o crease iniţial, ca forţă selectivă în calea iniţiativelor de tot felul, aducând peste tot rigoarea echilibrului şi a măsurii. Utilitatea pozitiv-constructivă *aici* trebuie căutată şi rolul său e de la un punct încolo de certă necesitate în orice corp, social

constituit. (A existat, desigur, şi un program pozitiv de reforme social-politice propus de junimism în celebrul discurs al lui Carp din 1881. Cum scopul acestui program era strict pragmatic, ideologicul fiind aici numai implicat, îl reţinem pentru capitolul următor al lucrării noastre.) Cu atât mai mult era necesar într-o epocă de formare şi început, când în toate domeniile se clădea în sens modern – şi încă repede ! – pe fundamentele, adesea destul de şubrede, puse mai înainte. Factorii frenatori deveneau necesari, pentru a tempera entuziasmele prea exagerate, instalând o cumpănă fără de care dezvoltarea însăşi era primejduită.

Dincolo de sorgintea şi de mobilurile sociale ale ideologiei junimiste, cu rolul şi funcţiunea lor restrictivă relevată mai înainte, criticismul grupării ieşene a îndeplinit această funcţiune pozitivă într-un moment de renaştere şi avânt. Ceea ce T. Vianu identifica în gestul Junimii „o trezire în lumina clară a conştiinţei" e valabil nu numai pentru literatură, ci pentru toate domeniile culturii şi ale spiritului public. Criticismul junimist a ridicat bariere necesare în calea grandomaniei, a frazeologiei, a imposturii, a inconsistenţei, a înjghebărilor potemkiniste. Că negaţia a fost globală, ignorându-se capitole importante din ceea ce era de atunci durabil în cultura românească e prea adevărat şi N. Iorga sau G. Ibrăileanu au demonstrat-o convingător, valorificând ceea ce junimismul desconsiderase. Dar, repetăm, funcţiunea junimismului a fost cenzurativă şi criticistă. Era poate fatal ca exercitarea acestei funcţiuni să se desfăşoare sub semnul negaţiei absolute, prescrisă, de altfel, de rigorile principiilor Restauraţiei, antiliberalist. Pentru că Maiorescu şi prietenii săi întru junimism nu au fost deloc ostili civilizaţiei. Ei au opus doar celei create de mişcarea revoluţionară o altă imagine normativă despre structurile ei, desprinsă ideal din principiile Restauraţiei şi ale evoluţionismului istorist. În fond voiau şi ei, dar altminteri înfăptuită, racordarea civilizaţiei româneşti la dimensiunile europenismului, pregătind condiţiile necesare stabilirii unui raport de comuniune între fond şi formă.

Că punctul lor de vedere ideal normativ s-a dovedit a fi insuficient şi deficitar şi că dreptatea, sociologic şi ideologic demonstrată, era de partea liberalismului, este adevărat. Dar nicicând nu se vor putea legitima acele opinii ale curentelor tradiţionaliste după care izolaţionismul total, ostilitatea mohorâtă faţă de înnoire şi civilizaţia europeană (astfel spus suprastructurile capitalismului) pe care l-au preconizat în deceniile interbelice ar descinde pe linie directă din junimism. Că destule propoziţii ideologice junimiste pot fi – pe bună dreptate – revendicate (şi au fost !) de curentele tradiţionaliste este un fapt incontestabil. Între junimism şi curentele tradiţionaliste se aşază la antipozi raţionalismul, spiritul european, aspiraţia spre evoluţie şi modernizare pe care Maiorescu le-a profesat cu distincţie şi vocaţie, iar retrograzii interbelici le-au acoperit cu injurii şi oprobiu. Maiorescu era un spirit cu adevărat european, raţionalist şi liber cugetător, milita pentru evoluţie – chiar dacă înceată şi normativă. Tradiţionaliştii erau potrivnici raţionalismului, elogiau vechile alcătuiri, urau înnoirea şi modernizarea, predicând deschis regresiunea socială. Ca în orice examen comparatist, filiaţiile şi apropierile, chiar dacă sunt reale, nu urmează o linie continuă. Linia este adesea zigzagată, pentru a se frânge într-un punct fără putinţa reînnodării.

4. Se crede adesea că ideologia junimistă nu a înglobat în rechizitoriile sale criticiste decât zonele suprastructurale, ignorând relaţiile socio-economice. Un examen atent nu verifică în întregime această opinie. E adevărat că ponderea în structurile ideologice ale junimismului o deţinea critica negatoare a formelor suprastructurale. Dar aspectele socio-economice nu au fost deloc ocolite. Ele au intervenit în dezbateri nu numai pentru a sprijini – ca argument – cutare propoziţie ideologică, dar uneori şi cu vădite funcţiuni autonome. De altfel, ideologia junimistă nu trebuie redusă la dimensiunile ei negatoare.

Junimismul a avut din capul locului un program de reforme socio-politice şi culturale, precizat apoi şi definitivat în 1881 în discursul lui Carp cunoscut sub numele de „Era nouă". Or, liniile esenţiale ale acestui program de măsuri şi reforme (e latura pozitiv-constructivă a ideologiei junimiste) vizau compartimente-cheie ale structurilor sociale, ale relaţiilor economice sau politice. Evident, totul dezvoltat din perspectiva socială şi politică a „conservatorismului luminat".

Oricât ar părea de ciudat celor ce s-au obişnuit cu o anume imagine clişeu a junimismului, el a fost realmente preocupat de ceea ce, cu o terminologie actuală, s-ar putea numi structura socială a societăţii româneşti din secolul XIX. E adevărat că la început, dar şi mai târziu, după 1872 sau chiar 1881, preocuparea aceasta nu e una de sociolog (în sensul că nu s-au întreprins investigaţii sau studii speciale cu caracter sociologic). Era mai curând expresia unor sondări sociologice pentru a demonstra veracitatea unor teze ideologice. Dar indiferent de modalitatea devenirii acestei preocupări, important e acum faptul că s-a manifestat, semnalând încă o dată raportul liant dintre ideologie şi fondul ei social. Şi poate nu e inutil să subliniem faptul, prin el însuşi semnificativ, că junimismul a socotit că e necesar să-şi probeze aserţiunile ideologice cu demonstraţii sociologice, ba chiar să formuleze programe de asanare a vieţii sociale.

În concepţia junimistă structura socială a societăţii româneşti din acea vreme era formată exclusiv din două clase: moşierimea şi ţărănimea. Existenţa celei de a treia stări, burghezia, era negată cu o strâşnicie care nu tolera replica. Adeseori teza formelor fără fond sau, mai bine, inconsistenţa la noi a unor forme instituţionale adoptate de aiurea a beneficiat nu numai de o dezbatere strict ideologico-culturală. I-a fost asociată şi una de ordin sociologic. S-a argumentat astfel că importul de forme suprastructurale a fost impropriu nu numai pentru că venea în contradicţie cu habitudinile ancestrale şi fondul sufletesc al poporului (cu „cultura sa", în

sensul atribuit de junimism acestui concept), dar şi pentru că nu corespundea structurii sociale din România timpului. Demonstraţia a fost făcută, desigur, à propos de sistemul constituţional introdus la 1866. Într-unul din discursurile ţinute de Maiorescu în 1876 pentru a-şi apăra, în calitatea ministeriabilă pe care o deţinea, a sa lege a învăţământului, a ţinut să observe că în ţările apusene regimurile constituţionale moderne sunt expresia unor mutaţii sociale intervenite la sfârşitul secolului XVIII – prin apariţia burgheziei – şi care au reclamat modificări în structurile politice. „La noi însă, d-lor, s-au copiat, s-au introdus reforme constituţionale în viaţa publică fără să se întrebe, fără să se dea bine seama dacă la noi există un adevărat *tiers état*, care să simtă necesitatea unei asemenea reforme şi să aibe preponderenţa meritată în stat. Dacă sunt unele lucruri în reformele acelor state care s-ar putea aplica şi la noi, nu e mai puţin adevărat că nouă ne lipseşte încă de tot acea clasă a comercianţilor avuţi şi luminaţi, a industriaşilor independenţi, a fabricanţilor celor mari, a căror preponderenţă să fie simţită în societate şi a căror avere, prudent agonisită, să fie o garanţie a stabilităţii neapărat trebuincioase unui stat."[1] Aşadar, ficţiunea sistemului nostru constituţional provine din aceea că îi lipseşte raţiunea de a fi: inexistenţa burgheziei. E drept că în propoziţia reprodusă negaţia nu era chiar tranşantă de vreme ce se oscila între insuficienţa cantitativă a burgheziei („nouă ne lipseşte în numărul suficient") şi inexistenţa ei totală („ba în parte ne lipseşte încă de tot"). Să admitem însă că înapoia acestei oscilaţii de diagnostic s-ar afla opinia că forţa burgheziei româneşti era atât de neînsemnată încât mutaţia de ordin politic a fost lipsită de acoperire. Carp a fost poate chiar şi mai vehement în judecăţile sale. A negat dreptul la existenţă a partidului liberal, considerat „un ce facticiu"

[1] T. Maiorescu, Discurs rostit la 21 ianuarie 1876, *Discursuri parlamentare*, vol. I, 1895, p. 415.

pentru că nu reprezintă interesele sociale ale unei clase distincte. „Nu înțeleg partid liberal – declara ritos liderul grupului politic junimist – decât în acele țări unde munca poporului a avut de rezultat naşterea a noi elemente, cu noi interese, cari cer la rândul lor locul legitim în stat. Dar nu poate exista partid liberal acolo unde sunt numai nişte fraze create în alte țări pentru situațiuni ce nu există la noi şi în numele lor se pretinde că există un element a cărui existență reală nu se vede nicăieri."[1] Un om politic conservator, nejunimist, cu ştiute disponibilități spre studiul de doctrină, C. N. Brăiloiu, decidea şi el în 1877 într-un ciclu de articole publicate, sub semnătură (procedeu neuzitat în presa vremii), în *Timpul*: „Burghezia în starea societății noastre, nici nu poate forma o clasă şi nu este o clasă, nu este un partid politic distinct. Burghezia este la noi mai mult un strat, o treaptă a societății, o stare de oameni...". Doctrinarul conservator voia să spună că burghezia la noi nu are stabilitate, aici intrând varii categorii, de la intelectuali la întreprinzători capitalişti. „Nu este – argumenta publicistul – o clasă stagnantă, despărțită de restul națiunei prin drepturi şi datorii speciale, cu poziție civilă particolară."[2]

Junimiştii aveau despre structura de clasă a burgheziei o schemă rigidă cu care operau nu mai puțin rigid. Era o schemă, preluată de la istoricii francezi ai secolului XVIII, deloc sociologică, în care funcțiunea economică şi relațiile economice nu prezentau nici o semnificație. Se vorbea, de altfel, rar de burghezie, şi frecvent de starea a treia sau starea mijlocie. În discursul lui Maiorescu din care am citat se spunea chiar că „Acest *tiers état* se compune din comercianți, din mari fabricanți,

---

[1] P. P. Carp, Discurs rostit la 1 februarie 1875, *Discursuri*, vol. I, p. 67.

[2] C. N. Brăiloiu, *Ghicitori parlamentare*, V, *Timpul*, II, nr. 51, (4 martie) 1877.

manufacturieri, din industriali, din literaţi..." Fireşte că Maiorescu se referea la structura stării a treia în ţările dezvoltate din apusul Europei. La noi schema aceasta nu s-ar verifica defel. Întreprinzătorii capitalişti (în industrie, comerţ, sistemul de credit) ar fi minori ca însemnătate numerică şi ca forţă economică. Forţa în spaţiul acestei categorii sociale ar deţine-o avocaţii şi funcţionarii care ar fi şi beneficiarii procesului de ruinare a averilor boiereşti. „Clasa cea mai favorizată a actualei stări de lucruri – spunea Maiorescu în aceeaşi furtunoasă lună ianuarie 1876 – clasa care a prosperat pe seama ţărei întregi, clasă a cărei avere a crescut într-o proporţie surprinzătoare în câţiva ani, este clasa advocaţilor." Funcţiunea economică şi chiar socială a acestei categorii este nulă. Nu numai că nu îndeplineşte roluri pozitiv-producătoare, dar este – prin parazitismul ei funciar – dăunătoare. „Ce au făcut aceşti oameni... au înfiinţat faimoasa, iertaţi-mi expresia, fabrică de legi care numai în decursul unui an de zile, de la 1864 la 1865, ne-a inundat cu codul civil, cu procedura civilă, cu codul penal, cu procedura penală şi cu o sumă de alte legi."[1] Să adăugăm că în categoria avocaţilor Maiorescu îngloba toată pletora de funcţionari, dăscălime şi oameni politici, cu apetituri bugetivore niciodată ostoite. Eminescu, se ştie, a scris şi el – cu sincere accente pamfletare – despre plaga acestei faune a avocăţimii şi a funcţionărimii, postulanţi perpetuu la slujbe şi chiverniseli. Eminescu a numit această categorie pătură superpusă („pătura de paraziţi de deasupra", „clasă de consumatori improductivi") în care a înglobat şi „plebea de sus" (proletarii intelectuali) şi elementele alogene. „Nefiind vrednici ca să construiască clasa de mijloc, le-au umplut caraghioşii şi haimanalele, oameni a căror muncă şi inteligenţă nu plăteşte un ban roşu, stârpiturile, plebea intelectuală

[1] T. Maiorescu, Discurs rostit la 22 ianuarie 1876, *Discursuri parlamentare*, vol. I, 1895, p. 434.

şi morală, Arionii de tot soiul, oameni care riscă tot, pentru că n-au ce pierde, tot ce-i mai de rând şi mai înjosit în oraşele poporului românesc..."[1] Printre aceştia, avocaţii erau cei mai desconsideraţi pentru că ar fi „inteligenţele cele mai stricate din lume", lipsiţi de convingeri cum sunt, de vreme ce chiar profesiunea îi obligă „să dovedească că negru-i alb şi albu-i negru". Desigur că Eminescu, ca toţi junimiştii de frunte, a avut despre burghezie şi rosturile ei sociale o perspectivă ideologică conservatoare, cu ecouri din fiziocraţi. Sigur că la noi funcţionărimea de tot soiul era prea numeroasă, încărcând enorm bugetul ţării. Dar utilitatea acestor funcţiuni (firește, nu atât de inflaţionist concepută, cum au creat-o liberalii) este indiscutabilă într-un stat modern. Apoi burghezia sau clasa mijlocie nu se reducea deloc la funcţionărime, cum postulau conservatorii. Exista, după şase-şapte decenii de evoluţie spre capitalism, o pătură distinctă de burghezie cu raţiunea ei în economia ţării. Ţările româneşti au parcurs, într-o cadenţă normală, procesul de dezvoltare de la capitalul comercial şi de cămătă la cel industrial. În lucrarea sa *Un veac de frământări sociale*, Lucreţiu Pătrăşcanu a analizat proporţiile acestui proces (desigur modeste, dar incontestabile). „Străin sau pământean, economisit înlăuntrul ţării sau venit de peste hotare, fapt este că după 1866 capitalul industrial este în creştere. Pentru dezvoltarea capitalistă a României, existenţa şi activitatea acestui fel de capital interesează în primul rând. Din punct de vedere al rezultatelor pe care această activitate le dă în ceea ce priveşte opera de transformare a forţelor de producţie, cu toate consecinţele ei economice şi sociale – originea capitalului industrial este indiferentă."[2]

---

[1] M. Eminescu, *Opere* (ed. Ion Creţu), vol. II, p. 167.

[2] Lucreţiu Pătrăşcanu, *Un veac de frământări sociale*, Editura Politică, 1969, p. 292.

Fenomenul surprins de Pătrăşcanu după 1866 are, fireşte, istoria şi evoluţia sa. De aceea e normal să se aprecieze că burghezia românească era – deşi relativ puţin fortificată – o realitate incontestabilă, făcând necesar şi posibil procesul de adoptare a modelului suprastructural modern. Singura apreciere defavorabilă burgheziei româneşti, în examenul comparativ – atât de uzitat de junimism – cu structurile socio-economice apusene, priveşte stadiul şi gradul de evoluţie într-un proces de creştere. Dar din faptul ponderii relativ mai mici a burgheziei în raport cu preponderenţa relaţiilor economice de tip feudal nu se poate conchide inexistenţa burgheziei ca atare. Apoi trebuie să se ţină seama de realitatea pătrunderii capitalismului în agricultură, fenomen de regulă ignorat de junimism. Apariţia şi dezvoltarea arendaşilor (adevăraţi întreprinzători capitalişti), pătrunderea masivă a relaţiilor marfă-bani, procesul de fărâmiţare a proprietăţilor ţărăneşti, altfel spus, diferenţierea din lumea satului a schimbat oarecum fizionomia satului românesc care nu mai era, deloc, cel din vechime. Iar agricultura continua să deţină locuri prioritare în economia românească a timpului. Ideologia junimistă, deformantă ca orice ideologie, substituia realului social o schemă a sa, construită din preconcepte şi spirit partizan.

*

Negând existenţa burgheziei sau reducând-o la pletora de funcţionărime a păturii suprapuse, junimismul a considerat, cum spuneam, că singurele clase reale, cu statut şi fizionomie precizate, sunt ţărănimea şi moşierii. Să spunem din capul locului că această schemă e tipic conservatoare, regăsind-o lesne în orice lucrare doctrinară elaborată din perspectiva ideologică conservatoristă. Ne vom referi mai încolo la opinia junimismului despre clasa marilor proprietari. (De altfel, ea apare prin opoziţia ce se evidenţiază din optica despre condiţia şi structura

țărănimii.) Firește că, pentru a înfățișa situația țărănimii, junimiștii nu au întreprins nu știu ce docte și aride investigații sociologice. O cunoșteau însă foarte bine, ca moșieri ce erau (cei mai mulți). De-abia mai târziu, după 1881, proiectele de program ale grupului politic junimist au înscris și prevederi pentru îmbunătățirea condiției țărănești. La început însă nu aflăm în textele junimiste de bază decât aprecieri compasive despre soarta grea a lumii rurale. „Singura clasă reală la noi – exclama Maiorescu în eseul din 1868 – este țăranul român și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare." Cam același lucru spunea și în 1882 când, într-un discurs parlamentar, replicând unui adversar politic, observa: „Domnilor, tot zicem: țara, țara ! Abstracția aceasta, «țară», în realitate este compusă în cea mai mare parte din țărani, din așa-numiții oameni de rând, din mulțime. Ce are a face mulțimea cu discuțiile noastre publice ? Cea mai mare parte din ei, din nenorocire, nici nu știu încă să citească și să scrie. Vă puteți închipui dacă toată vorbăria noastră cea lungă de aci îi atinge pe ei acolo !"[1] (Recunoaștem aici unul dintre motivele mult uzitate de junimism despre enormul abis dintre masa țărănimii și treburile publice de care se dezinteresează.) Negreșit, imaginea condiției țărănești era veridică, iar suferința ei – o realitate tragică. A recunoaște această tristă stare de fapt era un lucru pozitiv (alții au minimalizat-o sau au ignorat-o). Important era însă ce anume măsuri se preconizau pentru asanarea acestei condiții. De eficiența acestui program asanator depindea totul, chiar și coeficientul de participare și sinceritate a compasiunii pentru condiția țăranului.

Formulată de pe poziții conservatoare, în ideologia junimistă țărănimea și moșierimea formau un bloc unitar. Liantul era

[1] T. Maiorescu, Discurs rostit la 12 noiembrie 1882, *Discursuri parlamentare*, vol. III, 1899, p. 138.

proprietatea. Nu intra în calcule dimensiunea proprietății deținute de fiecare dintre cele două clase sociale. Important era că amândouă erau legate de pământ și de proprietate, fiind de aceea – se spunea – forțe sociale conservatoare, opuse, prin structură și interese, oricărei înnoiri. Elementul de stabilitate și conservațiune, de frână în calea pătrunderii schimbărilor bruscate sau revoluționare vine din aceste zone tradiționale și tradiționaliste. De aceea proprietatea țărănească sau cea moșierească trebuie apărate și ferite de procesul deposedării și fărâmițării. Nu e deci de mirare că, spre deosebire de opiniile fondatorului doctrinei conservatoare din țara noastră, Barbu Catargi, junimiștii au elogiat actul reformei agrare de la 2 mai 1864. „Singurul pas decisiv de la 59 încoace – scria Th. Rosetti în 1874 – a fost emanciparea muncii locuitorilor prin legea rurală. Ridicând piedica cea mai importantă ce se opunea la dezvoltarea economică și intelectuală a maselor, eliberând pe agricultorul nostru de lanțurile seculare, recunoscându-i, în sfârșit, un drept asupra unei părticele din acel pământ, pe care numai munca sa îl făcuse să reprezinte o valoare economică, statul părea că a înțeles toată importanța ce are pentru dânsul organizarea pe niște baze reale a părții celei mai numeroase a locuitorilor săi..." Dar reforma a avut și destule neajunsuri, dintre care unul era mai important: „Prin putința dată noilor proprietari de a împărți în nesfârșit moșiile lor, legiuitorul a nimicit de la început speranța constituirii unei clase numeroase și prospere de proprietari mici, acest stâlp al oricărei țări agricole."[1] Ideea aceasta enunțată de Th. Rosetti a fost un adevărat laitmotiv în toate considerațiile junimiste despre țărănime. Se poate semnala chiar o preocupare reală la junimiști pentru garantarea proprietății țărănești pe care o vreme o voiau pironită la dimensiunile statuate prin reforma de la 1864. La 11

[1] Th. Rosetti, *Despre direcțiunea progresului nostru*, în *Antologia ideologiei junimiste*, 1943, p. 135-137.

decembrie 1879 Carp a prezentat, în numele unui grup junimist-conservator, un proiect de lege privind inalienabilitatea şi indivizibilitatea pământurilor rurale mici. Expunerea de motive semnala că micile proprietăţi ţărăneşti ar fi înghiţite de la 1864 încoace nu de moşieri, ci de proprietatea mijlocie (de burghezia satelor), lucru devenit posibil datorită legii moştenirii, stabilită de legiuitorul din 1864. Cum fărâmiţarea proprietăţii ţărăneşti era considerată un pericol de o mare gravitate, se cerea – prin legea propusă – pironirea micii proprietăţi. Să notăm că articolul 2 al proiectului de lege relevă ce înţelegea Carp prin proprietate ţărănească: „Prin pământuri ţărăneşti se înţeleg acele proprietăţi rurale cari nu fac peste 30 pogoane în Valahia şi peste 10 fălci în Moldova şi cari sunt astăzi stăpânite sau de răzeşi (moşneni), sau de foştii clăcaşi."[1] Evident, proiectul de lege al lui Carp nu a fost acceptat de parlamentul liberal. Important e de menţionat că în această tentativă legislativă, ca şi cu alte prilejuri, Carp – ca lider al grupului politic junimist – solicita imperios: „Un lucru vă cer: să-mi garantaţi că aveţi să pironiţi proprietatea în mâinile ţăranului."[2]

Repetăm ceea ce am notat mai sus, importantă era opinia junimistă despre modalitatea asigurării ţărănimii cu pământ în proprietate, de vreme ce procesul de deposedare a împroprietăriţilor de la 1864 avea o dinamică ireversibilă ca o consecinţă, printre altele, şi a pătrunderii relaţiilor capitaliste în lumea rurală. În 1881 în discursul lui Carp „Era nouă" – la care ne-am referit şi ne vom mai referi de multe ori – se prevedeau şi măsuri pentru ţărănime. „Printre ţărani, eu sunt convins că noi, care ne dăm aerul de a-i iubi atât de mult, în van venim aci cu petiţiuni ca să le dăm mereu la pământuri, în van vom căuta a le acorda orice soi de favoruri dacă nu vom căuta ca favorurile pe care le

[1] P. P. Carp, *Discursuri*, 1907, p. 211.

[2] *Idem*, p. 331.

acordăm să fie permanente. De nu vom face aceasta ne vom găsi peste 30 de ani în o situaţiune mai tristă decât astăzi, adică fără clasă de ţărani proprietari şi fără moşii ca să procedăm la o nouă împărţire. Voind să înlătur o asemenea adevărată nenorocire am avut onoare-de-a prezenta o lege care garantează proprietatea mică în mâinile ţăranilor. Nu mă opun de-a se face cât voiţi de mulţi ţărani în ţara aceasta, de-a împărţi toate moşiile statului la ţărani, însă cu o condiţiune ca, o dată împărţite acele moşii, să mă asiguraţi că ele au să rămână pentru totdeauna în mâinile ţăranilor, căci altfel nu veţi fi decât nişte falşi umanitari şi nişte risipitori ai averei statului pentru că nu veţi avea în stat niciodată o clasă ţărănească în mâna căreia să fie asigurată proprietatea cea mică."[1] Se preconiza o lege a cârciumilor, o reformă a legii comunale rurale prin crearea unui sistem adecvat de autoadministrare şi o nouă reglementare a tocmelilor agricole. Proiectele lui Carp din 1881 aveau să devină legiuiri în 1888 când s-a constituit guvernul junimist Th. Rosetti. Printre proiectele de legi publicate în septembrie 1888 în *Monitorul oficial*, cel dintâi a fost „Legea pentru înstrăinarea unor părţi din bunurile statului şi răscumpărarea embaticurilor". Legea aceasta corecta câteva prevederi ale celei asemănătoare adoptată înainte de liberali, prevăzând printre altele vânzarea moşiilor din proprietatea statului numai în loturi mici (5 şi 10 ha) unor gospodării ţărăneşti, schimbarea unor condiţiuni de plată şi posibilitatea răscumpărării bunurilor statului supuse la embatic (arendare). O altă lege, tot pentru lumea rurală, a fost „legea modificatoare legei pentru tocmeli de lucrări agricole." În această din urmă chestiune Carp formulase opinia în 1882 când a fost dezbătută legea liberală a învoielilor agricole. Carp cerea atunci ca proprietarul să dispună de posibilitatea de a executa braţul ţăranului şi nu averea lui în cazul nerespectării

[1] *Timpul*, an. VI, nr. 73, (2 aprilie) 1881.

contractului. („Executarea brațului sau executarea averei ? Eu sunt pentru executarea brațului.")

Să observăm că toate măsurile junimiste de îmbunătățire a situației țărănimii (inclusiv cele din 1888) ocoleau, prudent, ideea unei reevaluări serioase a regimului proprietății rurale, printr-o nouă împroprietărire. Carp era foarte elocvent, chiar patetic, când evoca pericolul excesivei diviziuni a micii proprietăți țărănești (îi cita în sprijin pe Tocqueville, Le Play), dar măsurile sale legislative nu treceau nici cu un milimetru de ideea menținerii integrale a proprietății moșierești. Se admitea sporirea proprietăților țărănești pe seama moșiilor statului. Nici un moment nu era luată în considerare posibilitatea diminuării proprietății moșierești, deși numai o astfel de măsură putea soluționa chestiunea a cărei cronicitate devenise extrem de acută. Ce rezultate putea să dea legea lui Carp din 1888 se vede din *Apelul către alegători* din 4 ianuarie 1892 semnat de grupul politic junimist. Acolo se spunea că legile din 1888, aplicate, „vor face din 180 000 agricultori, atâția gospodari". Deci nici două sute de mii – calcul ideal – de noi împroprietăriți. Dar în 1894 constata că, în ciuda pronosticurilor sale, fuseseră împroprietărite 51 000 de familii și că în trei ani ar mai putea beneficia de avantajele legii alte 80 000 gospodării. Chiar dacă pronosticurile lui Carp s-ar fi realizat integral, câte decenii trebuiau să treacă pentru ca problema agrară să-și poată afla o dreaptă rezolvare ? După datele unui economist agrar, C. D. Creangă, în 1905, din totalul gospodăriilor țărănești, 23,86 % (300 000) nu aveau deloc pământ, 33,86 % (423 401) aveau numai ½ – 3 ha și numai 25,5 % (321 163) aveau între 3-5 ha[1]. Deci în 1905 aproape 60 % din totalul gospodăriilor țărănești nu puteau trăi din exploatarea proprietății sale pentru că – se știe –

[1] G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, 1907, tabeta 6 recapitulativă.

cu o suprafață între ½ ha și 3 ha nu se putea constitui o gospodărie familială independentă (după 1918 economiștii demonstrau că nici gospodăriile care dețineau între 3-5 ha nu o puteau duce cum se cuvine, fiind nevoite să consume din substanța exploatării, altfel spus să vândă din pământ sau vite de muncă). Dar, poate că aceasta chiar dorea legiuitorul conservator. Să asigure – în timp – țăranului un petic de pământ în proprietate care să-l lege de loc. Pentru a se putea nutri trebuia să depindă nemijlocit de proprietatea moșierească al cărei instrument viu de muncă era. Nimeni nu contesta, de asemenea, sinceritatea sentimentului compasiv încercat de Maiorescu în fața spectacolului cu adevărat dramatic al vieții țărănimii. Dar măsurile preconizate de critic, deopotrivă cele economice ca și cele administrative sau educative, nu puteau soluționa drama. Numai cu o administrație cinstită, ferită de plaga politicianismului (cerință mereu reclamată de conservatorii junimiști), cu școli sătești (tot timpul insuficiente și nefrecventate de majoritatea copiilor de țărani), cu măsuri pentru anihilarea procesului de fărâmițare a proprietăților țărănești (de fapt, imposibil de realizat), cu tocmeli agricole care oricum ar fi fost îl lăsau pe țăran la discreția moșierului, cu posibilitatea achiziționării unor mici loturi din moșiile statului (de care majoritatea țăranilor nu puteau beneficia pentru că îi lipseau fondurile necesare) nu se putea soluționa cu adevărat problema rurală. Se prelungea, chiar dacă ușor îmbunătățită, o stare de fapt pe care teoretic și junimismul o condamna.

Țăranul avea nevoie de pământ în proprietate și pentru asta se impuneau fatal sacrificarea, în proporție apreciabilă, a domeniilor moșierilor. Dar o asemenea soluție era cu indignare exclusă de junimiști (ce-i drept, o excludeau și liberalii până prin 1900, când grupul Ionel Brătianu anunță că preconizează o reformă agrară). În 1868, în studiul său *Contra școalei Barnuțiu*, Maiorescu, demonstrând marele pericol al opiniilor bărnuțiene,

nota: „A doua consecinţă a şcoalei Barnuţiu: împărţirea proprietăţii fonciare de astăzi nu este dreaptă. Românii au dreptul să ia proprietarilor cea mai mare parte din stăpânirile lor actuale, pentru a le împărţi în mod egal între toţi românii, şi de aici înainte să fie oprit fiecărui individ de a avea o mai mare proprietate fonciară decât ceilalţi din comună. Şi această idee este prea extraordinară şi prea revoluţionară." Opinia bărnuţiană i se pare scandaloasă lui Maiorescu pentru că tinde „a anula validitatea proprietăţilor bazate pe moştenire, pe contracte sau pe prescripţie, dacă aceste proprietăţi par naţiunii prea mari."[1] Maiorescu a ţinut să utilizeze „ereziile" bărnuţiene într-un discurs polemic din 1871 îndreptat împotriva Fracţiunii libere şi independente din Iaşi. Era debutul parlamentar al criticului şi a căutat să administreze o lovitură adversarilor politici din urbea pe care o reprezenta în Cameră. De fapt, discursul comenta bugetul şcoalelor pe 1872, dar cum fracţioniştii ieşeni erau, mai toţi, dascăli şi se revendicau din şcoala bărnuţiană, a găsit un prilej nimerit să reia idei din programul său ideologic. Fapt este că în această cuvântare de debut parlamentar T. Maiorescu s-a arătat scandalizat că fracţioniştii introduc la Universitatea ieşeană „teorii a căror tendenţă manifestă este surparea oricării ordine de lucruri constituite în stat şi provocarea cestiunilor sociale într-un mod *cum nu a venit încă timpul şi cum poate nu va veni niciodată a se rezolvi*." (s.n.) Şi exemplifica erezia prin teza bărnuţiană care considera că „proprietăţile actuale sunt rău împărţite, că statul român nu va face nici un pas de cultură înainte până când nu va lua toate moşiile din mâna proprietarilor actuali şi va institui tribuni plebeiani traianenzi care să facă împărţirea pământului între toţi locuitorii; şi devenind astfel fiecare locuitor român proprietar, să fie el oprit de a transmite

[1] T. Maiorescu, *Contra şcoalei Barnuţiu, Critice*, ed. cit., vol. I, p. 164-166.

sau a vinde mai departe proprietatea. Vedeţi, domnii mei, că aceasta este o teorie comunistă *sui-generis*, pusă înainte ca o idee de regenerare a României."[1]

De fapt, junimismul aplica şi în problema agrară principiul dezvoltării încete, preconizând că mutaţiile în regimul proprietăţii trebuie să parcurgă o progresie lentă, „normală", ferită cu străşnicie de orice precipitare convulsivă. Nu spunea Maiorescu în acest discurs parlamentar din iunie 1871 că ideile bărnuţiene sunt nocive pentru că „prejudecă într-un mod nefericit soarta viitorului care poate niciodată sau abia peste 200 ani ne-ar aduce acolo !" ? Între „niciodată" şi termenul „200 de ani" să optăm pentru acesta din urmă pentru că deşi prelungea imens calvarul, îi fixa, chiar dacă erodat de scepticism, un sfârşit posibil. Dar, nu e inutilă întrebarea: termenul „200 de ani" nu însemna, de fapt, poate „niciodată" ? Junimiştii vor combate statornic şi îndărătnic teza diminuării proprietăţii moşiereşti. În 1906, când grupul tinerilor liberali agita ideea unei reforme agrare, Carp replica: „Se crede, nedrept după mine, că singura cauză a mizeriei este lipsa de pământ... Domnii mei, legea rurală a lui Cuza din 1864 a dat pământ..., legea însurăţeilor a lui Brătianu a acordat pământ, legea noastră din 1888 a împroprietărit 180 000 familii ţărăneşti. S-a îmbunătăţit starea ţăranului ? Nu... Cauzele sunt deci aiurea. Cauzele sunt: starea culturală în care se află ţăranul şi rezultatul lipsei de administraţie pe care o avem în ţară la noi."[2] Să trecem peste sofisma pe care e construită această apreciere (se eluda dimensiunea suprafeţelor deţinute de împroprietăriţi, ca şi cauza socială a stării culturale înapoiate a ţărănimii) pentru a spune că nici în martie 1907, în toiul

---

[1] T. Maiorescu, Discurs rostit la 27 iunie 1871, *Discursuri parlamentare*, vol. I, 1897, p. 75, 78.

[2] P. P. Carp, Discurs rostit în sala Eforie la 22 mai 1906, apud Const. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 328.

răscoalelor țărănești, opinia junimiștilor nu avea să se încovoaie. Carp rămânea fixat pe poziția sa, considerând că răscoala e rezultatul instigațiilor liberale. Proprietarul moșiei de la Țibănești refuza orice program de schimbare a regimului agrar: „Chestiunea de care voiesc să vorbesc, de o gravitate excepțională, declara la 10 martie 1907, este chestiunea proprietății celei mari. Și se pune întrebarea: Proprietatea mare este ea un bine sau un rău ? Este ea o necesitate sau o cauză de împilare a populațiunii de jos ? Eu cred că este un bine, eu cred că este o necesitate nu numai pentru clasele conducătoare ale unei țări, dar o necesitate chiar pentru pătura țărănească... Eu am susținut și susțin că săteanul trebuie să fie puternic, pentru că el are într-însul o vlagă tinerească, de care profită societatea, cu condițiunea însă *ca cel de jos numai încetul să se ridice, prin muncă, și să ajungă atunci a fi clasă conducătoare* (s.n.). Dacă dvs. distrugeți clasa diriguitoare, menținând numai populațiunea fără posibilitate de a deveni prin economii clasă conducătoare, veți nimici progresul social." Sprijinea programul agrar de durată, firește ineficace, prezentat, în numele conservatorilor, de N. Filipescu. Cât privește vâlvătaia răscoalelor țărănești, Carp prescria cinic soluția sa: „În așteptare, nu este decât un singur lucru de făcut: nu este decât represiunea. Vom aviza pe urmă."[1] Maiorescu a acceptat opinia carpistă în problema agrară, de vreme ce în *Jurnalul* său a notat la 10/23 martie 1907: „Excelent discurs agrar al lui Carp azi în Cameră, aplaudat de majoritate (guvernul era condus încă de Gh. Gr. Cantacuzino, majoritatea deputaților fiind deci conservatori, n.n.), contra măsurilor propuse și agitărilor iscate de liberali."[2]

---

[1] *Idem*, Discurs rostit la 10 martie 1907, apud Const. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 340-342.

[2] T. Maiorescu, *Jurnal*, Caiet 26, B.C.S., mss. 11 376, foaia 78.

Este evident că principiul evoluției încete nu putea rodi... în agricultură, de vreme ce prelungea la infinit o stare de fapt care reclama imperios o rezolvare grabnică și cu adevărat eficientă. Nu vrem să spunem că de vreme ce principiul esențial al ideologiei junimiste (evoluția înceată) se dovedise a fi un eșec în compartimentul principal (de fapt junimismul îl considera unicul cu o existență într-adevăr reală) al economiei românești, întreaga arhitectură era viciată și clădită pe nisip. Destule puncte de vedere rămân – cum s-a văzut – valide, deși cele mai multe dovedesc o incapacitate funciară de a se întrupa în real. Am îndrăzni să spunem însă că definiția de structură a ideologiei junimiste, relevată și în concepția sa despre destinul regimului agrar, dezvăluie drama contradicției junimismului. Cum am mai spus, junimismul nu era ostil evoluției României (fireşte, încete !) spre o civilizație modernă, de tip occidental. Avea, ca mai târziu poporanismul, modelul său de evoluție, preconizând o cale socotită practicabilă. Dar considera – iluzoriu – că această evoluție se putea realiza numai prin moralitate, organizare și forme constituite care să fiinţeze datorită fondului propriu, menținând însă aproape intacte structurile semifeudale într-un compartiment vital pentru România. Cum se putea realiza occidentalizarea României (incontestabil, visul îndrăgit al lui Maiorescu, Carp, Rosetti, Pogor și alții !) prin menținerea atotputerniciei moșierimii în agricultură și, din această cauză, condamnarea la mizerie și analfabetism a imensei majorități (90 %) a populației țării ? E o întrebare totuși esențială la care junimismul nu a meditat cu seriozitate și realism, preferând să o eludeze sau să hrănească iluzia că inversând termenii ecuației (întâi școlaritate, apoi ridicarea stării materiale) se poate soluționa o chestiune care solicita măsuri ferme, radicale și repezi. Cei care arborau ca portdrapel al ideologiei teza formelor fără fond (de ei formulată) au ignorat esența acestei contradicții, singura cu adevărat importantă și semnificativă. Adevărata

contradicție a României de după Unirea din 1859 era determinată de faptul că suprastructura capitalistă a fost creată pe fondul neîndeplinirii îndatoririlor principale ale revoluției burgheze (problema țărănească și intrarea cu drepturi egale, a tuturor locuitorilor țării în viața publică). E drept că junimiștii au socotit aceste forme drept implantări imature acceptându-le numai ca un fapt împlinit de la care nu se mai poate reveni. Dar nici nu și-au pus vreodată cu seriozitate problema adoptării unor măsuri socio-politice care să desăvârșească un proces ce începuse la 1848 și trebuia totuși încheiat. Cu „modul de a vedea englezește, evoluționar", practicat ca principiu ideologic călăuzitor de junimism, nu puteau fi soluționate problemele-cheie ale României moderne.

*

Pentru ca tabloul structurilor social-economice românești în concepția junimistă să fie complet, ar trebui să evocăm și opinia despre statutul industriei. Pare ciudat să se vorbească de opinia despre sectorul industrial al economiei în concepția unui curent de idei preocupat – se credea – aproape exclusiv de chestiunile cultural-artistice și care ar fi negat, din principiu, posibilitatea creării unei industrii în România. Lucrurile nu stau deloc astfel, încât schema ideologiei junimiste, așa cum ne-a lăsat-o posteritatea, trebuie serios reevaluată și la acest capitol. În fapt, junimismul a fost preocupat – și încă mult – de problemele speciale ale industriei și de mijloacele creării și dezvoltării ei. Nu numai junimiștii angajați cu roluri conducătoare în politică și care – se presupune – trebuiau, în această calitate, să se ocupe de dezvoltarea și organizarea unor sectoare economice. De chestiune s-a ocupat și un critic sau estetician ca Maiorescu, literatul Negruzzi și chiar un poet ca Eminescu.

Negând existența burgheziei românești sau reducând sfera acesteia la funcționărimea bugetivoră sau cohorta de avocați,

junimismul a considerat industria (ca şi comerţul) practic inexistente. Unele opinii din chiar spaţiul Junimii acceptau realitatea unor întreprinderi industriale, dar le negau caracterul naţional întrucât ar fi fost întemeiate de alogeni sau numai cu ajutorul capitalului străin. Dar dincolo de realitatea şi dimensiunile fenomenului, fapt este că de la începuturile sale Junimea a fost preocupată de acest lucru. Memorialiştii Junimii au relatat despre dezbaterile încinse care se purtau în cenaclu în jurul acestor chestiuni. Carp, Maiorescu, Rosetti, Eminescu, Negruzzi, Xenopol, Panu aveau despre aceasta opiniile lor şi înţelegeau să le apere. Simptomatic ni se pare şi faptul că Junimea discuta nu numai despre realitatea programatică a fenomenului, dar şi despre doctrinele economice care, îmbrăţişate, pot contribui la dezvoltarea sectorului industrial. Altfel spus, se discuta în jurul unor chestiuni de doctrină şi politică economică, manifestându-se, nu tocmai liniştit, opţiuni. Negruzzi îşi aminteşte că „în timpurile dintâi ideile de liber schimb erau cele predominatoare, pe când după lungi dezbateri, la urmă mai toţi junimiştii au devenit protecţionişti."[1] Aşadar, la început Junimea accepta doctrina liber-schimbistă (Say, Rosi, Chevallier, Bastiat etc.) care cerea libera circulare a produselor, pledoarie în fapt pentru pătrunderea nestingherită a producţiei industriale a unor ţări dezvoltate dincolo de graniţele altora în curs de dezvoltare. În opoziţie cu aceste opinii, în ţările (Germania, Statele Unite ale Americii) aflate pe treptele dintâi ale dezvoltării industriale, se constituie doctrina protecţionistă care reclama statului adoptarea unor ferme măsuri de încurajare a producţiei industriale şi practicarea unor severe taxe prohibitive în calea pătrunderii fabricatelor străine. Doctrina economică protecţionistă apărută în Germania la sfârşitul primei jumătăţi a veacului XIX prin lucrarea lui Friedrich List, *Sistemul naţional* (opiniile sale vor

[1] I. Negruzzi, *Amintiri din Junimea*, ed. cit., vol. I, p. 151.

fi apoi reluate de doctrinarul american Carey) urmărea să apere industria germană născândă de concurența puternicelor industrii ale Franței și Angliei.

Junimismul va opta deci, după înfruntări și dispute interne, pentru protecționism, deși – s-o spunem de pe acum – cu destulă inconsecvență. Pe lângă alte considerente de ordin principial sau sociologic, junimismul nu putea să joace cartea liber-schimbismului deoarece în acest fel se recunoștea tributar culturii franceze (liberul schimb era atunci considerat o doctrină franceză). Mai toți fracționiștii ieșeni se considerau adepți ai „școlii france", iar liberalii, deopotrivă cei moldoveni ca și cei munteni, care își făcuseră studiile în Franța (unde adepții școlii economice liberaliste dominau universitățile), erau partizanii acestei doctrine, de care făceau mare caz. Or junimiștii își făcuseră studiile în Germania, unde doctrina lui List era la mare cinste (ca și a lui Carey, popularizat asiduu de profesorul Eugen Dühring) și vocile autorizate în materie se ridicau împotriva liber-schimbismului franco-englez, elogiind importanța „școlii economiei naționale". Universitățile germane și cele austriece erau dominate de protecționismul școlii economice naționale. Fondatorii, ca și junimiștii mai tineri (Xenopol, Eminescu) s-au format în această atmosferă. Întorși în țară, împărtășeau alte opinii decât cele îndeobște. Unii, intrați în politică, își vor mlădia opiniile. Alții (Eminescu, Xenopol) le vor păstra integral, propagându-le cu o neascunsă participare pasională. Într-un articol din *Timpul* în 1881 Eminescu îl numea pe List „cel mai genial dintre economiștii germani"[1], iar Xenopol în 1870 omagia pe List și Carey, „două mari genii economice care au deschis o perspectivă în această știință"[2]. Oricum junimismul, care se

[1] *Timpul*, an. VII, nr. 10 (15 ianuarie) 1881.

[2] A. D. Xenopol, recenzie la *Tractat complet de economie politică de Ion Strat*, *Convorbiri literare*, IV, nr. 17, 1870, p. 274.

revendica din cultura germană, după o mică ezitare de început, se va orienta spre antiliberalism, chiar dacă protecționismul pe care îl afișa era uneori doar declarativ. Să adăugăm că România se afla atunci într-o perioadă când dezvoltarea economică impunea propensiunea spre industrie și industrialism. Și fără măsuri prohibitive în calea produselor străine și încurajarea întreprinzătorilor interni se putea dura serios în născândul nostru sector industrial ?

Caracteristic pentru pendularea de opinie între liber-schimbism și protecționism agreată de junimism ni se pare a fi un fapt aparent minor dar – credem – nu lipsit de semnificație. În *Direcția nouă*, la capitolul proză (paragraful „proza științifică"), Maiorescu îi cita deopotrivă pe Dionisie Pop Marțian, – într-un fel părintele protecționismului românesc – și pe Ion Strat, profesor de economie politică, cunoscut pentru vederile sale liber-schimbiste. „Și înaintea lor (adică imediat după Odobescu, dar înaintea lui Slavici, Xenopol, Burlă, Strat, n.n.) pe neuitatul Dionisie Marțian."[1] Dar în 1874 la apariția primului volum din *Critice* numele lui Marțian e eliminat. Strat rămâne și i se elogiază prefața la tratatul aspru criticat (în *Convorbiri*) de Xenopol tocmai pentru că „autorul se ține în sistemul său întreg de școala anglo-franceză" în timp ce „teoria sistemului protecționist (e) respinsă cu totul de d-l Strat". De fapt, îndrăznim să credem, opiniile protecționiste au fost introduse la Junimea de Xenopol și Eminescu, buni cunoscători ai chestiunii, care îi citau de regulă și admirativ pe List, Carey[2], Eugen Dühring. Cursurile

[1] *Convorbiri literare*, VI, 1872, nr. 6, p. 216.

[2] Într-o însemnare eminesciană aflăm următoarea mențiune despre modalitatea studierii operei celor doi economiști: „...Pe Carey îl cumpăr în ediția mare – îl leg cu hârtie intercalată. Șterg toate pasagiile netrebnice din el, traduc justa linie tot ce e sănătos ca idee. Tot așa fac și cu List și cu alți economiști *ce-mi convin*" (mss. 2264, p. 359 v.).

acestuia din urmă le-au audiat la universitatea din Berlin – şi se declarau în scris sau în prelegeri adepţi ai „şcolii moderne a economiei politice". Eminescu a scris despre „liber-schimbismul superficial şi ruinător care istoveşte puterile tuturor popoarelor din Valea Dunării de jos"[1], iar Xenopol considera că „pentru noi, românii, acest sistem şi teoriile lui List, din care au pornit şi eminentele scrieri ale dlui Dühring, au o însemnătate deosebită"[2]. Aduse mereu în dezbaterile Junimii de aceşti prozeliţi admiraţi în cenaclu pentru erudiţia lor recunoscută, teoriile protecţioniste – familiare de altfel multor junimişti –, au sfârşit prin a cuceri adeziunea plenului, deşi rezervele de ordin tactic continuau să fie păstrate. (Să notăm, fie şi în grabă, că în timp ce la Xenopol protecţionismul se armoniza perfect cu filoindustrialismul manifest, Eminescu prezintă ciudăţenia de a nu investi mari speranţe în calea industrială, reţinând din doctrina protecţionistă teoriile despre statul naţional, despre tendinţele spoliatoare ale ţărilor dezvoltate, despre virtuţile organizării breslaşilor din Evul de mijloc etc. etc.) Nu uităm că o dată, în ciclul *Icoane vechi şi icoane nouă*, în al doilea articol publicat la 13 decembrie 1877, Eminescu scria: „Neapărat că nu trebuie să rămânem popor agricol, ci trebuie să devenim şi noi naţie industrială măcar pentru trebuinţele noastre; dar vezi... trebuie mai întâi să fii naţie industrială şi după aceea abia să ai legile şi instituţiile naţiilor industriale."[3] Dar există multe, foarte multe alte texte în care agrarianismul conservator este atât de copleşitor încât e greu să se mai poată detecta, chiar în subtext, opinii filoindustrialiste.

Semnificativ pentru poziţia oscilantă a factorilor reprezentativi ai Junimii în chestiunea liber-schimbism-protecţionism ni se pare atitudinea adoptată faţă de Convenţia comercială cu Austro-

[1] M. Eminescu, *Scrieri politice* (ed. I. Scurtu), p. 230.

[2] Xenopol, *art. cit.*, loc. cit.

[3] M. Eminescu, *Opere*, vol. II, ed. I. Creţu, p. 174.

Ungaria din 1875. Convenţia a fost iniţiată şi votată sub guvernul conservator prezidat de Lascăr Catargi – în componenţa căruia au fost şi Carp, Th. Rosetti, Maiorescu. Acordând produselor austriece drept de liberă trecere în ţara noastră, Convenţia a lovit puternic industria românească în dezvoltare. Cum observa C. Băicoianu, un specialist în această chestiune, „consecinţa acestei convenţiuni este că România se condamnă singură să rămână pe veci o ţară agricolă, adică pe totdeauna dependentă de străinătate în materie economică"[1]. Guvernul a argumentat însă că la încheierea acestei convenţii au prevalat importante raţiuni politice. Cum actul de la 1875 a constituit obiect de acuzaţie, mereu repetată, la adresa grupului politic junimist, liderii săi au replicat că importanţă esenţială prezenta atunci nu aspectul economic, ci cel politic. Şi acesta din urmă a triumfat, România obţinând din partea unei mari puteri europene drept de a trata ca stat suveran, deşi, formal, Turcia se pretindea suzerana ţării noastre. În 1897, în prefaţa la al doilea volum din *Discursuri parlamentare*, Maiorescu, referindu-se la actul de la 1875, se explica: „Oricare ar fi fost valoarea economică a acestei convenţii, de altminteri limitată la 10 ani şi denunţată înlăuntrul acestui termen, valoarea ei politică a fost din cele mai semnificative... O mare putere occidentală, sub inspirarea unui adevărat om de stat, recunoştea în mod ostentativ emanciparea economică a României de sub suzeranitatea Porţii şi prevestea recunoaşterea deplinei independenţe."[2] Negreşit, valoarea argumentului produs la 1875 şi mai târziu nu poate fi contestată. Ea este reală şi importantă. S-a întâmplat însă că semnificaţia politică a Convenţiei avea să pălească destul de repede, de vreme ce după doi ani victoria noastră în războiul din 1877 ne

---

[1] C. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale şi comerciale*, 1904, vol. I, p. 146-147.

[2] T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. II, 1897, p. 4.

aduce independența. Ceea ce a rămas a fost deci consecința economică a Convenției, cu adevărat ruinătoare, mai ales că nu a putut fi denunțată decât târziu, în 1885, după ce puterile europene au recunoscut independența țării, iar România s-a proclamat regat. Pentru dezvoltarea industriei românești s-a pierdut un deceniu întreg, în care vreme nu numai că eforturile au fost sistate, dar s-au ruinat și industriile până acum existente.

Ceea ce însă ni se pare cu deosebire semnificativ este că la adoptarea Convenției au prezidat principii liber-schimbiste. Ion Strat (chiar profesorul de economie politică despre a cărui lucrare a scris Xenopol), conservator și apropiat cercurilor junimiste (Maiorescu îl trecea în 1870 pe lista persoanelor utilizabile într-o eventuală guvernare junimistă, cu mențiunea: „Strat-finanțe" și îl cita, în 1872, la capitolul proză din *Direcția nouă*), a fost desemnat de Camera conservatoare drept reportor al secțiunilor ce au dezbătut Convenția. Și Strat argumenta utilitatea Convenției prin apel la principii liber-schimbiste. În introducerea raportului a declarat: „Pe tărâm economic, principiul admis de marea majoritate a tuturor oamenilor de știință și competinți în materie e că cel mai salutariu pentru dezvoltarea comerciului și industriei, prin urmare și pentru creșterea avuției publice a unui stat, este principiul liberului-schimb. O consecință logică a acestui principiu este că din punct de vedere al intereselor economice trebuie să considerăm ca un progres orice pas făcut înainte pentru a ne apropia o stare de libertate absolută a comerciului internațional și de o reformă a sistemului vamal astăzi în vigoare în sensul ideilor moderne."[1] Să menționăm, de asemenea, că atât Strat, cât și o circulară a ministerului de interne (portofoliul era deținut de primul ministru, Lascăr Catargi) către toți prefecții de județe stăruia că încheierea Convenției este folositoare pentru „toți agricultorii

[1] *Monitorul oficial*, 8/20 iulie 1875, p. 3321.

noştri, toţi proprietarii şi arendaşii, toţi comercianţii de grâne." Când, în parlament, adversarii – unii legaţi prin interese de exponenţii burgheziei industriale – au combătut Convenţia, invocând utilitatea pentru noi a doctrinei protecţioniste, nimeni altul decât Carp a replicat: „Să nu uităm că şi sistemul protecţionist are marginile lui. Să nu credeţi că prin protecţiune, chiar mare, puteţi în fiecare ţară şi în toate împrejurările să creaţi o industrie." Şi aceasta întrucât „capitalurile au în agricultură un câmp de activitate şi cu risc mai mic decât în industrie..." Protecţionismul – demonstra Carp – nu trebuia respins, ci limitat la nevoile imediate. „Ceea ce trebuie protejat cu deosebire sunt productele acelea care se află strâns legate cu starea momentană, adică, la noi, agricultura."[1] Dintre multele luări de atitudine ale adversarilor Convenţiei, ne-am referi numai la opinia lui Kogălniceanu. „Omul de la 2 mai", după ce aprecia că semnificaţia politică a Convenţiei e departe de a avea importanţa ce i se atribuie, considera că, prin adoptarea ei, „vom sacrifica pentru o

[1] P. P. Carp, *op. cit.*, p. 139. Acelaşi Carp peste numai 9 luni susţinea senin, tot în parlament, opinii opuse, declarându-se partizan al protecţionismului. Hotărât lucru, consecvenţa în această chestiune îl interesa destul de puţin pe omul politic Petre Carp: „...Economiştii sunt împărţiţi în două: liber-schimbişti şi protecţionişti. Acum, d-lor, toate aceste teorii, ca unele ce nu sunt decât rezumatul unor fapte reale, pot fi folositoare sau vătămătoare, după starea în care ne găsim. Este evident că Anglia, care produce, cere liberul schimb; pentru ce ? Pentru a impune producţiunea ei celorlalte ţări... Ei bine, d-lor, dacă liberul schimb e bun pentru ţările cari produc, este ucigător pentru ţările cari nu produc.

Să admitem acum că avem un profesor care este liber-schimbist; să admitem, mai departe, că avem un corp legiuitor care este compus numai de liber-schimbişti, de şcolarii acestui profesor. Ei bine, ştiţi care are să fie rezultatul practic ? Că acest învăţământ ar condamna ţara aceasta a rămâne o ţară agricolă, adică, după mine, o ţară săracă." (Discurs rostit la 7 febr. 1876, în *Discursuri*, I, 1907, p. 106.)

concesiune de formă interesele materiale ale naţiunii, adică comerţul şi industria noastră prezentă şi viitoare", pentru că „noi nu vom putea avea niciodată o industrie naţională fără o ocrotire serioasă a ei."[1]

Fireşte că junimismul nu a fost partizanul integral al dezvoltării industriale. Din perspectiva socială pe care nu s-a sfiit să spună că o reprezintă a considerat că trebuie înfiinţate sau dezvoltate – prin adecvate măsuri protectoare – numai acele industrii legate de prelucrarea produselor agrare. Un articol din *România liberă* (24 iulie 1885) le numea industrii primitive. (...Să ne convingem că numai industriele mai primitive le putem acum avea şi pe acestea să căutăm în toate modurile a le întemeia.") Şi, totuşi, de numele lui P. P. Carp şi al junimismului este legată legea minelor din 1895, moment de mare importanţă în evoluţia industriei româneşti. De fapt, prin această lege (Carp deţinea portofoliul domeniilor) s-au pus bazele industriei extractive în ţara noastră. Au trebuit învinse piedici de tot felul, printre care opoziţia dârză a proprietarilor de terenuri nu a fost tocmai printre cele mai puţin importante. De altfel, se pare că această împotrivire a marilor proprietari a împiedicat intrarea sub incidenţa legii din 1895 a exploatării petrolului (G. Gr. Cantacuzino, fruntaş al partidului conservator, deţinea în proprietate imense terenuri în care se aflau mine şi zăcăminte petrolifere), deşi biografii lui Carp au argumentat această „omisiune" prin aceea că atunci, la 1895, „viitoarea însemnătate industrială (a acestui produs, n.n.) nu putea fi prevăzută."[2] Trecem peste detaliile de specialitate (utile într-o investigaţie de pură istorie economică) privind procedeele stabilite de această lege pentru exploatarea terenurilor aflate în proprietatea unor particulari (mari sau mici) pentru a spune că în discursurile

[1] *Monitorul oficial*, 5/17 aprilie 1875, p. 1890-1891.

[2] C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 119-120.

ţinute cu acest prilej (nelipsitele polemici cu opoziţia) Carp s-a declarat favorabil dezvoltării industriale în România: „...Şi când va veni acea vreme, fericită, când legea minelor îşi va da toate roadele sale..., când vom da acestei populaţiuni, pe lângă activitatea ei agricolă şi activitatea ei industrială, atunci ţara va binecuvânta pe acei care au făcut legea şi pe acei care au votat-o." Firește, capitalul străin a căpătat, prin această lege, libertate – controlată – de acţiune, creându-i-se facilităţi de pătrundere, plasament şi exploatare. De altfel, Carp şi ceilalţi fruntaşi politici junimişti nu au făcut niciodată o taină din opinia favorabilă pătrunderii nestingherite a capitalului străin. Era – argumentau junimiştii nu fără dreptate – o soluţie lucidă şi pragmatică, determinată de inexistenţa capitalului autohton suficient pentru valorificarea bogăţiilor ţării. „Domnilor, aud din multe părţi diatribe violente – declara Carp în martie 1904 – contra capitalului străin... Voiţi un ce imposibil... Cu toate diatribele noastre nu vom putea face, vă afirm, nici un progres fără capitaluri străine."[1] Desigur, aceste opinii au fost combătute de unele cercuri filoindustrialiste liberale care de pe atunci se declarau pentru politica „prin noi înşine". A fost o dispută de mare importanţă şi semnificaţie a cărei evocare şi analiză ies din cadrele circumscrise ale lucrării noastre.

Interesant pentru noi a fost să evidenţiem unele opinii specifice junimismului în problema industriei şi industrializării, ca şi – desigur – oscilaţiile, compromisurile sau revenirile în jurul unor puncte de vedere (motive) definitorii. Şi aceasta în limitele precizate ale ideologiei junimiste. Pentru că e fără îndoială de mare interes să confruntăm o orientare ideologică formulată şi dezvoltată iniţial din perspectiva conceptelor Restauraţiei cu opiniile sale în jurul unor concepte şi probleme esenţiale – desigur economice – pentru progresul României

[1] *Ibidem*, p. 310.

moderne. Şi cine ar putea spune că asemenea probleme ca profilul social şi de clasă al societăţii româneşti, dinamica şi structura proprietăţii agrare, locul industriei în ansamblul socio-economic pot fi eliminate sau numai eludate – fără riscul unor grave desfigurări – din ansamblul ideologiei junimiste ?

CAPITOLUL 3

JUNIMISMUL ÎN VIAȚA POLITICĂ

1. Societatea Junimea a debutat ca un organism ce nu agrea defel politica. Într-adevăr, dacă o îndeletnicire era privită cu dispreţ la Junimea, aceasta era, cu siguranţă, activitatea politică. Dar numai la început. Pentru că, treptat, tinerii grupaţi în Junimea realizează ceva din atuul puterii reprezentat de activitatea politică. Îşi domolesc, în consecinţă, intransigenţa, îşi înfrâng sentimentele de silă şi dispreţ pentru a coborî din înaltele sfere ale artei şi filozofiei pe terenul vieţii publice, unde zeităţile, şi ele cu o existenţă conjuncturală, privegheau cotidianul şi oportunitatea, fatal schimbătoare. Ba chiar, de vreme ce decizia fusese totuşi luată, au găsit şi raţiunile actului angajării, convingându-se reciproc de utilitatea activităţii militante. Îşi spuneau că înseşi programul şi direcţia ideologică ce o reprezentau vor avea mai multe şanse de afirmare. Şi apoi – argumentau – tezaurul de cultură, inteligenţă şi onestitate pe care îl deţineau ar putea infuza valori noi într-un teritoriu care până atunci nu prea le agrea sau cultiva. A refuza cu obstinaţie activitatea publică, abandonând-o total celor pe care îi disprefuiau nu era tocmai calea perpetuării unei stări de fapt ce o condamnau ? Dislocarea acestei mentalităţi, schimbarea ei nu se puteau produce decât din interior.

De obicei, când se evocă activitatea politică a Junimii. începuturile sunt fixate în 1871. Corectarea acestui moment de

debut e necesară. Nu vom muta debutul tocmai în 1865-1866 când în complotul urzit pentru detronarea lui Cuza Vodă fuseseră implicaţi doi dintre fondatorii Junimii: Carp la Bucureşti unde era funcţionar (ca auditor la Consiliul de Stat) şi Pogor la Iaşi. După detronarea lui Cuza, la 11 februarie 1866, locotenenţa domnească îi încredinţează lui Carp funcţia de secretar intim, primind curând şi o delicată misiune diplomatică: de a sonda opinia anturajului lui Napoleon al III-lea în legătură cu o eventuală chemare pe tronul României a unui Hohenzollern. Pogor a devenit, după detronarea lui Cuza, prefect de Iaşi. Fatalmente, datorită angajării în complot a celor doi membri fondatori, Junimea întreagă fu considerată – pe nedrept – ca amestecată în conspiraţie, deşi Maiorescu, fraţii Negruzzi, Gh. Racoviţă. Mandrea refuzaseră orice participare (li s-a propus), iar Th. Rosetti era partizanul lui Cuza nu numai în calitatea sa de cumnat al domnitorului. Nici acţiunea junimiştilor împotriva cercurilor separatiste ieşene – în aprilie 1866 –, când au publicat şi o efemeră foaie politică unionistă, *Vocea naţională* (opt numere), nu credem că poate fi considerată ca debut al activităţii politice junimiste. De îndată ce pericolul mişcării separatiste ieşene a trecut şi Carol de Hohenzollern a fost adus pe tronul României (mai 1866), junimiştii şi-au reluat preocupările obişnuite care nu erau deloc politice. Dar un precedent – şi încă serios – se crease.

După patru ani, în aprilie 1870, Junimea este atât de cunoscută şi apreciată în anumite cercuri conservatoare încât fruntaşii ei candidează cu succes pentru importante portofolii ministeriale. Într-adevăr, Junimea devenise cunoscută datorită *Convorbirilor* şi a prelecţiunilor populare. Eseurile maioresciene din 1867-1868, prelecţiunile au dezvăluit lămuritor ideologia societăţii. Dar opoziţia ei faţă de liberalism şi regimul constituţional nou creat nu erau singurele acte de recomandare înaintea cercurilor conservatoare. Inamicul principal al Junimii la Iaşi era „Fracţiunea

liberă şi independentă", de orientare vag liberală şi pe care partidul liberal condus de Brătianu – lipsit de aderenţi şi aderenţe în Moldova – se străduia să şi-o apropie. Junimea a fost deci considerată de orientare conservatoare, începându-se stăruinţele pentru cooptarea ei în structurile grupării ieşene a partidului condus de Lascăr Catargi. Exista însă o altă carte de recomandare pentru simpatiile conservatoare ale junimiştilor: înregimentarea în loja masonică ieşeană „l'Etoile de Roumanie", condusă de George Şuţu. Or, loja masonică ieşeană, înfiinţată la 18 august 1866, a fost gândită – cum menţionează Maiorescu după o convorbire cu C. Şuţu (fratele lui George) din 7 mai 1870 – ca „o pepinieră pentru partidul conservator"[1].

Chiar de la înfiinţare, au devenit membri mai toţi junimiştii importanţi şi chiar cei din caracudă[2]. Apartenenţa junimiştilor de frunte la loja masonică era, repetăm, o clară recomandare oficială şi oficioasă pentru atitudinea lor filoconservatoare. Fracţionistii ieşeni (Carp i-a numit o dată, în parlament, „aceşti tauri sălbatici") care îi duşmăneau de moarte pe junimişti, cunoscându-le calitatea de francmasoni, le-au atribuit, pe lângă alte epitete voit descalificante, şi pe cele de „anticrişti" şi, mai ales, „cosmopolişti". Nu e greu de presupus că unele dintre atitudinile politice ale junimiştilor se datoresc acestei apartenenţe. Dincolo de concepţia lor despre drepturile şi libertăţile omului, este probabil că spiritul lor de toleranţă, vehementa condamnare a xenofobiei fracţionistilor (ca, de pildă, în evenimentele ieşene de la 1868) să se datoreze şi situaţiei lor de membri ai filialei lui „l'Etoile de Roumanie".

---

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 146.

[2] Arhiva Bibliotecii Naţionale din Paris, F. M., Roumanie nr. 860. Loja „l'Etoile de Roumanie" – Iaşi. Informaţiile au fost culese de cercetătorul arhivist Gh. Ungureanu care a avut amabilitatea (pentru care îi rămânem recunoscător) de a ni le pune la dispoziţie.

Dar să revenim la momentul 1870. În urma agitațiilor antidinastice (conduse de liberali) prilejuite de războiul franco-german, guvernul Al. Golescu este demis. Principele Carol însărcinează cu formarea guvernului pe Manolache Kostaki Iepureanu care era, formal, șeful conservatorilor ieșeni. Acesta, sfătuit de principe, a constituit un guvern omogen conservator, format, în majoritate, cu oameni politici tineri (din această cauză gazetele au denumit cabinetul lui Manolache Kostaki Iepureanu „cloșca cu pui"). În acest guvern au intrat pentru prima oară doi junimiști: Carp la externe și Pogor la culte. Candidat fusese și Maiorescu. Pentru portofoliul cultelor, Pogor trebuia să primească, dacă acest aranjament reușea, ministerul justiției. Până la urmă, Pogor – mereu indecis – demisionează după o lună, fără a-și fi exercitat, de fapt, mandatul ministerial. (Maiorescu a fost – se știe – atunci foarte afectat nu numai pentru că nu a ajuns ministru, dar și pentru că, și-a dat seama bine, el conta ca un personaj din a doua garnitură, numirea sa fiind posibilă inițial numai dacă Pogor ar fi refuzat. Dar Pogor, întotdeauna extravagant, a dat răspunsuri în doi peri, barând astfel numirea lui Maiorescu și lipsind grupul lor de un portofoliu ministerial.) Pe lângă cele două portofolii junimiștii mai primesc prefectura de Iași (Gane) și postul de prefect al poliției ieșene (Leon Negruzzi). Așadar, junimiștii – cunoscuți în cercurile politice bucureștene sub titulatura semnificativă „Juna dreaptă" – erau încă din primăvara anului 1870 știuți ca un grup politic destul de organizat. E drept că erau încă „independenți", adică neînregimentați formal într-un partid. Dar opțiunile lor politice deveniseră de multă vreme publice și oficializarea nu era decât o chestiune de scurtă durată. Important e că se considerau de pe acum constituiți în grup politic, cu ambiții – chiar – de guvernare. Maiorescu a notat în jurnalul său la 18 aprilie această mărturisire revelatoare: „La plecarea lui la București, Carp a stat de vorbă cu Pogor și cu mine. *Carp socotește că micul nostru*

partid trebuie să vină îndată complet la guvern (El externe, Pogor justiție, Strat finanțe, eu culte, Blaremberg interne (?); *mai bine noi singuri*, dar poate și sub prezidența lui John Ghica"[1] (subl. ns.). Iar Pogor, în perioada indeciziilor sale pentru acceptarea portofoliului cultelor, știa și el că însuși „Principele, vezi bine, se adresează nouă ca la o forță" pe care – aprecia el – minuscula lor grupare nu o deținea încă. Micul lor partid nu era însă, cum s-ar putea crede, o înjghebare rapidă, negândită și temporară. Cugetaseră totul în detalii și îndelung, stabilindu-și, cu maturitate, chiar un program de reforme și guvernământ. O știm din scrisoarea de la 29 aprilie 1870 trimisă de Maiorescu lui Carp: „Dacă e ca Junimea să nu apară ca un neînsemnat minister de tranziție și să nu se uzeze, *ea trebuie să înfățișeze țării acea operă unitară de reforme de care tu vorbeai mereu.* Într-asta e a sa *raison d'être* și anume cea mai esențială. Cum rămâne cu asta ?"[2] (s.n.)

Așa stând lucrurile, era normal ca ministrul Costaforu (din cabinetul lui Lascăr Catargi) să-i propună lui Maiorescu, în aprilie 1871, ca junimiștii să intre oficial în partidul conservator. Degeaba lasă a se înțelege Maiorescu (în prefața la vol. I din *Discursuri parlamentare)* că propunerea lui Costaforu i-a surprins pe junimiști (trezind chiar ilaritate) la ședința în care le-a adus-o la cunoștință. Toți, de fapt, știau de episodul guvernului „Cloșca cu pui", când șefii societății Junimea au optat pentru partidul conservator. Maiorescu, ce-i drept, nu fusese ministru. Dar a fost, cu siguranță, un secret „à la Polichinelle" că Maiorescu trebuia să ajungă pe lista acelui guvern și că eșecul nu se datora defel refuzului său. Dimpotrivă, făcuse tot ceea ce-i sta în putință pentru a ajunge ministru.

---

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 129.

[2] *Ibidem*, p. 157.

(Asemenea „secrete" devin întotdeauna – şi încă destul de repede – publice.) Apoi, când a devenit limpede că portofoliul ministerial e deocamdată ratat, nu a acceptat Maiorescu în mai 1870 să candideze ca deputat (de Fălticeni sau Vaslui) pe listele conservatoare ? (Probabil că trebuiau să mai candideze şi alţi junimişti.) Că între timp tot planul a căzut pentru că guvernul a fost demis şi alegerile nu au mai avut loc este cu totul altceva. Dar, din nou, junimiştii de vază trebuie să fi fost la curent cu toate aceste preparative de culise, încât propunerea lui Costaforu nu avea de ce să-i surprindă. „Juna dreaptă" era o grupare politică cu un statut precizat şi membrii Junimii ocupau acolo locuri de prim plan. Şi junimiştii – mai toţi – ştiau prea bine acest lucru.

Dacă discuţiile din Junimea, după comunicarea propunerii lui Costaforu, au avut într-adevăr loc (nu ne îndoim că faptul – relatat de Maiorescu – s-a petrecut astfel !) o întrebare trebuie să fi concentrat, cu siguranţă, atenţia adunării. Şi anume statutul junimiştilor în partidul conservator. S-a clarificat, probabil, cu acest prilej poziţia politică particulară a junimiştilor în cadrele unui partid cu care nu înţelegeau să se confunde cu totul. Maiorescu, rezumând în 1897 discuţiile din 1871, se întreba retoric: „Eram noi deodată conservatori ? Noi eram în prima linie susţiitorii programului hărăzit de la divanul ad-hoc. Şi fiindcă politica liberalilor din primăvara anului 1871 (agitaţiile antidinastice care l-au adus pe principele Carol în pragul abdicării, n.n.) periclita realizarea lui, iar guvernul conservatorului Lascăr Catargi lucra în sensul acestei realizări, noi eram datori din princip să susţinem guvernul conservator. Ce avea să se întâmple după îndeplinirea cerinţelor de la 1857, rămânea o chestie deschisă şi nu avea interes pentru moment."[1] Preciziunea este

[1] T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României*, p. 45.

exactă, cu corectivul necesar că opțiunea pentru conservatorism fusese adoptată mai înainte – și nu acum, „deodată". Junimiștii nu-i agreau pe ruginiții din partidul conservator care voiau pur și simplu revizuirea sistemului constituțional din 1866, prin anularea prevederilor mai înaintate. Clubul conservator ieșean avea parte de un asemenea grup pe care Maiorescu, în *Jurnal*, l-a blamat, caracterizându-l drept „arhiconservator" și stupid. (De altfel, foarte curând aveau să fie confruntați cu acest punct de vedere.) Hotărâți să se angajeze în politică, junimiștii nu se puteau alătura nici fracționiștilor ieșeni și nici liberalilor munteni. Singurul partid de care se puteau atașa era cel conservator „ai cărui membri erau firește mai deprinși cel puțin cu suprafața elegantă a culturei occidentale."[1] Asta vrea să spună că, mai lustruiți sub raport cultural, conservatorii – dinastici constanți și „cumpăniți" în cele politice – puteau fi parteneri acceptabili. Dar și față de ei junimiștii înțelegeau să păstreze o distanță strategică, pentru a nu fi confundați cu un aliat spre care priveau totuși cu neascunsă superioritate. Pentru că, s-o spunem de pe acum, junimiștii nu erau conservatori de categoria Lascăr Catargi, Manolache Kostaki Iepureanu, Gh. Gr. Cantacuzino, Al. Lahovary, generalii Manu sau I. Em. Florescu. Condiția lor ideologică și politică era cu totul alta. După o expresie potrivită a lui Vladimir Streinu junimismul ar fi reprezentat un „liberalism moderat bătând spre conservatori și un conservatorism însuflețit de noile vremi bătând în spre liberali, adică *un centrism luminat* susținut din amândouă părțile de convingeri teoretice și nu de interese practice."[2] (s.n.) Și această condiție particulară (din care ambițiile și interesele practice n-au lipsit totuși), fixată din capul locului, au înțeles să și-o păstreze constant, rezistând superb la

[1] *Ibidem*, p. 45.

[2] Vl. Streinu, *Titu Maiorescu*, în *Clasicii noștri*, Editura Tineretului, 1969, p. 42.

injuriile care au venit potop deopotrivă de la conservatori ca şi de la liberali.

Acceptând propunerea lui Costaforu, junimiştii au candidat în alegeri. În Camera din 1871 şi-au ocupat locurile de deputaţi, pe băncile majorităţii conservatoare, junimiştii: V. Pogor, T. Maiorescu, I. Negruzzi, N. Gane, G. Racoviţă. Mai târziu (1874) acestora li s-au alăturat P. Carp şi Th. Rosetti. Era un grup compact şi, prin valoarea intelectuală, important. Până a se reîntoarce Carp din misiunea diplomatică la Viena şi Roma şi a deveni deputat, grupul junimist nu avea lider. Apoi Carp a preluat conducerea. Nimeni nu a contestat drepturile conducătoare ale lui Carp. Era om politic cu experienţă. Fusese ministru, ambasador, deputat şi avea vocaţie de politician în sensul superior al termenului. Pentru Maiorescu politica era o preocupare de ordin secundar. Pe când la Carp era chiar sensul existenţei.

*

Înainte de a comenta situaţia parlamentarilor junimişti din Camera din 1871-1876 se cuvine să ne întoarcem cu câteva luni în timp pentru a evoca un moment din debutul politic al grupului junimist. Un moment – de ce am ascunde-o ? – penibil, apoi mereu exploatat de adversari pentru că îi aşeza – nedrept – pe luminaţii europenizanţi care erau, incontestabil, junimiştii alături de cei mai mărginiţi şi mai retrograzi dintre conservatori. E vorba, firește, de episodul aşa-numitei „Petiţii de la Iaşi". De îndată ce au acceptat să se alăture partidului conservator şi să participe la alegeri pe listele acestuia, junimiştii au fost invitaţi să frecventeze şedinţele clubului ieşean. Lideri aici erau prinţul Grigore Sturdza (om cu o mentalitate obstinat feudală) şi versatilul Manolache Kostaki Iepureanu. Or, beizadea Sturdza, sprijinit de afinii săi, pregătise tocmai atunci un proiect de adresă pentru revizuirea Constituţiei în sens restrictiv pe care voiau să-l supună spre discuţii şi aprobare Camerelor conservatoare

alcătuite după alegerile atunci în desfăşurare. Junimiştii, debutanţi în ale politicii, lipsiţi şi de sfatul mai experimentatului Carp, s-au trezit – brusc – amestecaţi într-o afacere din care nu au ştiut cum să se descurce. Proiectul de revizuire întocmit de beizadea Gr. Sturdza cerea modificarea sistemului electoral prin mărirea censului la toate colegiile şi mărirea prerogativelor marilor proprietari din colegiul întâi, învestirea domnitorului cu dreptul de a numi direct 16 senatori, trecerea delictelor de presă în competenţa tribunalelor ordinare, pedeapsa cu moartea pentru criminali, creşterea rolului marilor proprietari în consiliile comunale rurale, aducerea masivă a unor colonişti germani etc. Dezbaterile au fost animate şi contradictorii, prelungindu-se – din cauza divergenţelor de opinii – până la sfârşitul lui mai 1871.

Junimiştii (mai ales Pogor, Negruzzi, Maiorescu), nu puteau accepta unele dintre prevederile *Petiţiei* (mai ales ideea reintroducerii pedepsei cu moartea, colonizarea străinilor), alţii se împotriveau altor puncte de vedere. Sturdza, îndărătnic (nu degeaba era poreclit beizadea „viţel"), cerea semnarea *in corpore a Petiţiei* de el redactate. Atunci Maiorescu a propus o soluţie împăciuitoare (procedeul va deveni apoi o caracteristică în activitatea sa politică). Cei ce acceptă integral stipulaţiile *Petiţiei* să o semneze ca atare. Ceilalţi deputaţi conservatori care nu erau de acord cu toate articolele menţionate în proiectul lui Sturdza să-şi pună semnătura după menţiunea delimitatoare că se declară numai „uniţi cu tendenţa ei generală", însărcinându-se să o prezinte Camerei. Deputaţii junimişti au fost semnatari ai *Petiţiei* de a doua categorie. Au acceptat deci numai tendinţa ei generală. Carp, de îndată ce a luat cunoştinţă de conţinutul *Petiţiei*, a dezaprobat-o, mustrându-i, probabil, pe prietenii săi pentru gafa făcută. Dar nu pentru că nu ar fi fost de acord cu „tendenţa ei generală", ci pentru că nu avea, în general, încredere în capacitatea curativă a reformelor constituţionale.

Dealtfel, *Petiția*, o dată depusă pe biroul Camerei deputaților, nu a avut nici o urmare. Lascăr Catargi a refuzat s-o înregistreze cu seriozitate, declarând – ca un pragmatic ce era – că lumea e sătulă de frazeologie, de orice culoare, dorind bună gospodărire a țării, în liniște, și nu zavistie pe teme doctrinare. Și dacă aceasta a fost decizia șefului... Apoi Camera a fost atunci cu totul absorbită de complicata afacere Strousberg. Nici unui factor responsabil nu-i convenea să deschidă un nou front de luptă. Și încă pe motive restrictiv conservatoare, cerând revizuirea unei Constituții pe care Catargi se angajase, de îndată ce luase puterea, că o va apăra.

Incontestabil, junimiștii nu s-au solidarizat integral cu optica revizionistă a lui beizadea Sturdza. Dar și-au pus totuși semnătura – după preciziunea propusă de Maiorescu – pe acest document despre care Ion Brătianu a spus, într-un discurs din 16 mai 1878: „Apoi, domnilor, acea petițiune ne întorcea la regulamentul organic."[1] Iar semnătura junimiștilor pe acest document a constituit decenii de-a rândul obiect de acuzații, unele cu totul năstrușnice (s-a ajuns până acolo încât unii au pretins că junimiștii au inițiat *Petiția*, redactată fiind de Carp). Dar dincolo de bizarele exagerații, rămâne faptul că junimiștii au fost de acord cu unele din reformele cerute în documentul lui Gr. Sturdza și, din păcate, cu cele de certă tendință conservatoare care urmăreau să întărească rolul marilor proprietari în viața politică. Și aceasta o știm nu numai din lectura „Petiției" (reprodusă de Maiorescu în prefața la vol. I din *Discursuri parlamentare)*, ci și din discursurile de mai târziu când s-au apărat de acuzațiile ce li s-au adus în legătură cu acest neplăcut episod. Nu spunea Maiorescu la 1 aprilie 1889: „Între propunerile *Petiției* de la Iași, concepută și scrisă de principele Gr. Sturdza, era o tendență de

[1] Cf. *Timpul*, III, (20 mai) 1878.

acţiune conservatoare ce o aprobau cu toţii... Principele Gr. Sturdza cerea să se modifice legea electorală, să se modifice legea comunală în sens conservator; eram de acord."?[1] Iar la 31 ianuarie 1874, într-un discurs în care se pronunţa pentru reforma legii comunale, Maiorescu dezvolta opinii care amintesc clar de unele dintre prevederile *Petiţiei* lui Gr. Sturdza. Constatând unele neajunsuri în organizarea comunelor rurale, cel ce va deveni în aprilie 1874 ministru în cabinetul conservator opina decis pentru „schimbarea sistemului", fireşte, în sens restrictiv: „În locul voturilor mulţimii să primim o preponderenţă a voturilor celuilalt element pe care ni-l dă constituţiunea, stabilind colegiile după cens; să primim pe proprietatea cea mare, să sporim pentru o parte a voturilor condiţiunea censului atât încât să avem speranţă că se vor îndrepta lucrurile şi că vom găsi în proprietarii mari mai multă îngrijire şi inteligenţă decât am găsit-o în mulţimea ignorantă". Cum în parlament, chiar cu prilejul acestor dezbateri, s-au auzit voci care semnalau caracterul retrograd al unor asemenea cerinţe, Maiorescu a replicat sigur – ca întotdeauna – pe opiniile sale: „Şi de mi se va zice, ceea ce s-a mai zis de unii din oratorii ce m-au precedat, că ar fi ceva feudal de a da proprietarilor autoritate şi chiar drept de delegaţiune, voi răspunde că prin orice cuvinte s-ar califica aceasta, lucrul nu se schimbă în sine şi cuvântul rămâne indiferent; căci cu cuvintele frumoase de egalitate, democraţie, pe care le-aţi aplaudat acum 10 ani, au ajuns comunele unde sunt..."[2] Pe marginea aceluiaşi proiect de lege conservator care postula reformarea legii comunale din 1864 a luat cuvântul şi Carp. A sprijinit proiectul cerând, precum în 1871 „Petiţia de la Iaşi", ca primarii să nu fie aleşi, ci numiţi de guvern. E adevărat

[1] T. Maiorescu, Discurs parlamentar rostit la 1 aprilie 1889, *Discursuri parlamentare*, vol. IV, p. 1904, p. 291-292.

[2] T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. I, p. 221-227.

că „Petiția..." lui Gr. Sturdza nu era un document de elaborație junimistă și tinerii oameni politici din cenaclul ieșean au avut prevederea, de ultimă oră, de a se delimita în vreun fel de spiritul său totalitar. Dar admiterea ei numai în „tendența" generală nu era un act gratuit. Credeau efectiv în posibilitatea și necesitatea revizuirii sistemului constituțional electoral în folosul marilor proprietari rurali, altfel spus, al „elementului inteligent". Iar această convingere descindea din structurile intime ale ideologiei junimiste care blama tocmai prea rapida adaptare a sistemului constituțional de aiurea, cu totul nepotrivit la noi. (Carp și-a argumentat, dealtfel, punctul de vedere față de reforma legii comunale pe clare teze junimiste despre natura și valoarea sistemului constituțional importat.) Nu vrem, desigur, să așezăm semnul egalității între opiniile lui Gr. Sturdza și cele ale junimiștilor de la 1871. Deosebirile au fost mari și bine marcate. Dar e imposibil de negat că unele puncte de vedere au coincis. Și coincidența aceasta nu privea chestiuni tocmai minore.

*

Grupul de deputați junimiști a adoptat din capul locului o poziție cel puțin ambiguă. Lider era Maiorescu. Dar nu pentru capacitatea și experiența sa politică, ci în virtutea rolului său conducător din Junimea. Ambiguitatea (deliberată ?) provenea din aceea că, deși deputați conservatori, nu adoptă o atitudine docil guvernamentală. Prevăzători (din instinct sau din rațiuni bine stabilite ?), își păstrau o ținută detașată, creându-și, prin aceasta, un comod spațiu de manevră, oricând util. Portofoliile ministeriale de la distribuirea cărora fuseseră deocamdată excluși constituiau o țintă precisă care, știau de pe acum, nu putea fi obținută numai prin supunere docilă. Mai ales că în aprilie, când familia domnitoare a vizitat Iașul, prințul Carol l-a înconjurat pe Maiorescu cu atenții semnificative, dându-i

certitudinea că viitorul său politic era asigurat. Totul depindea acum (era vorba, firește, de situația lui Maiorescu) de atitudinea în parlament care trebuia să fixeze un prestigiu cucerit până acum în alt plan decât cel politic. Primele intervenții parlamentare ale lui Maiorescu (primul discurs la 27 iunie 1871) au avut ca obiect de atac, bineînțeles, „Fracțiunea liberă și independentă" din Iași. Și comentau critic aspecte ale sistemului de învățământ. A denunțat procedeele fracționiștilor de a transforma universitatea într-un câmp al agitațiilor politice, a cerut reducerea subvențiilor acordate unor instituții culturale (în special Academia), mai toate dominate de liberalii munteni sau de fracționiști, a reclamat suprimarea unor catedre (de economie politică și de drept constituțional) ale universității din Iași ocupate, desigur, de profesori fracționiști, s-a împotrivit sporirii salariilor unor profesori universitari. În sfârșit, a militat pentru dezvoltarea învățământului primar, pentru restabilirea locului ce trebuiau să-l ocupe, în sistemul de învățământ, școlile normale. Cum se vede, se continuau de la tribuna parlamentului bătăliile ideologice ale Junimii. Primul discurs remarcat al lui Maiorescu a fost cel rostit la 12 martie 1872. Era vorba de o chestiune dragă criticului (școlile normale) și punctul său de vedere (îngrijirea, înainte de toate, a treptelor de bază ale învățământului: școlile primare, reale, de meserii), prezentat ca ivit din convingeri conservatoare amenințate de măsurile ciudate ale unui ministru conservator (Chr. Tell) care, mutând alocațiile bugetare spre învățământul superior sau licee, acceptă tacit puncte de vedere liberale. A fost un discurs ascultat, notează Maioresou în *Jurnal,* într-o tăcere înțelegătoare, aplaudat și aprobat. Cu acest discurs, Maiorescu nu numai că s-a impus ca o competență în materie de învățământ (l-au felicitat miniștrii Costaforu, Mavrogheni, Manolache Kostaki Iepureanu, chiar Tell), dar l-a înfrânt ca orator pe adversarul său, profesorul fracționist ieșean Nicolae Ionescu, considerat până atunci un maestru al elocinței

parlamentare. Impresia acestui discurs a fost atât de puternică încât Maiorescu, zgârcit de obicei în autoaprecieri, crede că are drept să se considere a fi devenit deodată „pentru câteva zile omul popular al Bucureştilor".[1]

Ţinta portofoliului cultelor părea acum mult mai aproape. Probabil că şi din această cauză Maiorescu şi prietenii săi i-au făcut generalului Tell, ministrul cultelor şi instrucţiunii, o opoziţie constantă. A condamnat vehement nu numai măsura generalului de a-i demite din învăţământ pe profesorii care se deplasau la Bucureşti pentru a-şi exercita mandatul de deputat. (Măsura aceasta, luată pentru a-l îndepărta din Cameră pe opozantul Nicolae Ionescu, l-a lovit şi pe Maiorescu, ţinându-l în afara învăţământului până la 1884.) A denunţat iniţiativa lui Tell de a-i utiliza pe preoţii rurali ca învăţători la şcolile săteşti. Chiar amintitul discurs din martie 1872 combătea diletantele opinii despre învăţământ ale ministrului Tell. Dar independenţa deputaţilor junimişti nu se manifesta numai în departamentul condus de Tell. În ianuarie 1873 junimiştii Maiorescu şi M. Kornea propun un amendament la proiectul de lege întocmit de Costaforu ca ad-interim la justiţie (era ministru de externe) care îngăduia judecătorilor de instrucţie de a sechestra ziarele şi zaţul din tipografie – în caz de delict – şi a-i aresta pe gazetarii găsiţi vinovaţi. Cei doi deputaţi junimişti găsesc că această măsură violează libertatea presei, garantată prin Constituţie („Pentru aceste cuvinte, domnilor, conservator constituţional fiind, n-am putut să iau asupră-mi de a mă uni cu propunerea făcută de guvern în această privinţă, fiindcă o cred pernicioasă pentru oricare guvern şi, prin urmare, şi pentru un guvern conservator"[2]). Amendamentul junimiştilor e primit de parlament, votat fiind mai

[1] *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 188.

[2] T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. I, 1897, p. 184.

ales de deputaţii opoziţiei liberale. (A fost, dealtfel, singurul proiect elaborat de junimişti care a fost acceptat. Celelalte au fost, toate, respinse.)

Această atitudine independentă care oscila inteligent între lealitate faţă de guvern şi opoziţie a consolidat grupul junimist. La prima remaniere ministerială promovarea lor în guvern era – se spunea în cercurile informate – asigurată. O ştia toată lumea. Zvonurile ajunseseră şi la Iaşi, în rândurile junimiştilor de rând care rămăseseră acasă şi urmăreau cu atenţie interesată evoluţia evenimentelor. De la Iaşi profesorul junimist Gh. Roiu îi scria la 17 decembrie 1873, într-un limbaj descusut, prietenului său Const. Meissner aflat în străinătate: „Dl Maiorescu umblă cu limba scoasă să se facă *Ministru* (m-a rugat mult şi pe mine ca să stăruiesc – să mă gândesc... poate...) *Curierul lui* Balassan anunţase astă noutate şi care din nefericire... s-au dezminţit..."[1] Prilejul aşteptat s-a ivit curând. În ianuarie 1874 Tell demisionează. Maiorescu primeşte asigurarea că îi va succeda. În aprilie (după ce a fost neutralizată rezistenţa lui V. Boerescu), Maiorescu depune jurământ ca ministru al cultelor. În 1875 intră în guvern, la departamentul lucrărilor publice, şi Th. Rosetti. (Panu a acreditat ipoteza că numirea lui Rosetti se datora articolului *Despre direcţiunea progresului nostru*, apărut în *Convorbiri* în 1874.) La demisia lui Maiorescu (ianuarie 1876) portofoliul cultelor e încredinţat tot unui junimist, lui P. P. Carp. Tot atunci a intrat în guvern şi Ion Strat, om politic apropiat cercului junimist (la finanţe în locul lui Gh. Gr. Cantacuzino).

Junimiştii au intrat în guvern spre sfârşitul teoretic al legislaturii conservatoare. În 1875 se împlinea perioada de patru ani când ar fi trebuit să cedeze locul liberalilor. În iulie parlamentul a luat până în noiembrie vacanţa legiuită. Maiorescu,

[1] În vol. *Junimea şi junimiştii* (ediţie de I. Arhip şi D. Văcariu), Editura Junimea, 1973, p. 60.

ca ministru, e prudent şi controlat în manifestări. În parlament nu se mai distinge decât prin tăcere în tot anul 1874. De-abia în decembrie mai ia de două ori cuvântul pentru a-şi apăra proiectul de buget rectificat pentru desfiinţarea internatelor şcolare. Va reveni în ianuarie 1875 pentru a-l apăra pe colegul său de la finanţe Petre Mavrogheni, acuzat de corupţie (era o înscenare a liberalilor care îşi începuseră astfel campania pentru compromiterea şi demiterea guvernului). În aceeaşi chestiune s-a pronunţat patetic şi Carp. Dar Mavrogheni – om de caracter – a demisionat. Cum Lascăr Catargi a lăsat să se înţeleagă încă în toamna lui 1874 că nu voieşte să cedeze puterea, liberalii pornesc, concentric, la atac. Guvernul se angajează într-o bătălie neîmpăcată. Alegerile din primăvara lui 1875 – conduse autoritar de L. Catargi – aduc guvernului, nu fără dificultăţi, obişnuita majoritate. Brătianu cere regelui demiterea guvernului. Cum propunerea sa ultimativă nu e acceptată, Brătianu, activ, îşi aliază câţiva fruntaşi conservatori (printre care şi Manolache Kostaki Iepureanu, apoi şi Vasile Boerescu) şi alcătuieşte ceea ce s-a numit „coaliţia de la Mazar Paşa" (după numele proprietarului casei în care s-a perfectat înţelegerea). Opoziţia a folosit tot ceea ce îi era util în această bătălie: afacerea Strousberg, falsificarea alegerilor, convenţia comercială cu Austro-Ungaria, dezvoltând şi făţişe atitudini antidinastice. Guvernul rezistă, deşi era limpede tuturor că nu peste multă vreme va trebui să cedeze puterea. Maiorescu e destul de activ în conducerea ministerului său (vezi raportul său către domnitor din 15 noiembrie 1875), pregătind metodic proiectul de lege pentru reorganizarea învăţământului. Proiectul a fost prezentat în ianuarie 1876 şi apărat, cu argumente hotărâtoare, în două celebre discursuri în aceeaşi lună. Era, în mare, întruparea programului său în materie de învăţământ pregătit încă în 1870[1]. Întărirea şi dezvoltarea învăţământului primar, reînfiinţarea şi

[1] Cf. *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 136-139.

consolidarea şcolilor normale pentru învăţători, crearea unor gimnazii reale (de fapt şcoli de meserii) în locul celor umanistice, sursă pernicioasă a unor viitori pretendenţi bugetivori (funcţionărime), desfiinţarea facultăţii de litere şi filozofie de la universitatea ieşeană şi dezvoltarea, prin compensaţie, a celei de ştiinţe etc. Întregul proiect e străbătut de ideea maioresciană a reîntoarcerii la realităţi, pentru a se pune, metodic, bazele unui învăţământ serios, eforturile principale fiind îndreptate spre treptele inferioare şi mijlocii (învăţământul elementar şi secundar) şi acestea întărite şi orientate spre cunoştinţe practice, capabile să ofere tinerilor elementele necesare însuşirii unei meserii utile. Proiectul său de lege a fost luat în considerare de Cameră[1]. La Senat lucrurile se complică. Nici nu a apucat să intre în discuţie, când Maiorescu capătă un vot de blâm datorită încercării ministrului de a suprima unele catedre (fireşte de drept şi economie politică) la cele două universităţi. Maiorescu nu a avut altă soluţie decât demisia (la 28 ianuarie 1876) înainte de a fi obţinut ratificarea proiectului său de lege. Carp, care a preluat portofoliul cultelor, a avut eleganţa de a declara că se consideră numai succesorul prietenului său Maiorescu. Dar legea lui Maiorescu a rămas neratificată (cu excepţia unor prevederi care au trecut la discuţia proiectului pe articole) pentru că la 3 aprilie

[1] Că Maiorescu era convins de pericol, că se simţea literalmente încolţit de opoziţie şi avea conştiinta importanţei proiectului său o dovedeşte şi o scrisoare a sa către Gane şi Pogor care deşi deputaţi îşi făceau, nepăsători, veacul în Iaşi, aşteptând calmi şi sceptici evoluţia unor evenimente pe care oricum nu le puteau controla: „Ganea şi Pogor să vie *imediat* la Bucureşti ! Facem politică sau nu ? Este o solidaritate între voi din Iaşi şi între mine ? Trebuie să facem faţă în contra atitudinei gheşeftarilor Boerescu, Aslan etc. ? Atunci trebuie să vie în Cameră şi ei, căci singura lege importantă unde, prin mine, vor să ne atace pe toţi e, în sesiunea prezentă, legea Instrucţiei." (În I. E. Torouţiu, *Documente*, vol. I, p. 3.)

1876 cabinetul lui Lascăr Catargi a fost silit să-şi prezinte demisia.

Cu toate realizările incontestabile ale guvernului Catargi (mai ales asigurarea ordinii şi stabilităţii interne), căderea sa, a avut dreptate Maiorescu, nu s-a datorat agitaţiilor coaliţiei de la Mazar Paşa. Eşecul final oricum trebuia să se producă pentru că cei patru ani „normali" de guvernare se împliniseră în primăvara lui 1875. Dar conservatorii visau la o guvernare lungă pentru a-şi împlini programul. Cum se ştie, această îndelungată stabilitate ministerială o vor obţine însă liberalii conduşi de I. C. Brătianu. Eşecul guvernării conservatoare în 1876 se datorează incapacităţii de a adopta decizii ferme în complicatele probleme de politică externă (diferendul cu Germania în chestia răscumpărării creanţelor drumului de fier şi exploziva „chestiune orientală" care impunea României o atitudine clară în iminentul război ruso-turc ce avea să se producă în 1877). Poziţia grupului politic junimist a ieşit însă cu adevărat întărită din această guvernare. Deşi au intrat în guvern în a doua sa perioadă, când undele ciclice începeau să coboare binişor spre apus, junimiştii s-au demonstrat personalităţi cu reală capacitate conducătoare. Ba se poate spune că în acest guvern alcătuit din oameni politici cu nume rezonante, sau spirite pragmatice (ca şeful cabinetului însuşi), junimiştii au adus, pe lângă reală competenţă în departamentele încredinţate, necesarul aport doctrinar. În discursurile lor, Carp şi Maiorescu au adus clarificări ideologice şi sociologice care nu numai că justificau teoretic cutare iniţiativă guvernamentală, dar au aşezat întregul program pe bazele (ce-i drept cam a posteriori create) unei înţelegeri doctrinare conservatoare. Fără îndoială, conservatorismul luminat pe care îl propuneau şi îl afirmau junimiştii era destul de departe de vederile rigid-gospodăreşti ale moşierului de la Golăşei (Catargi), ale generalilor Manu, Florescu, nababului Cantacuzino sau chiar Al. Lahovari. Dar cum din altă parte nu veneau asemenea elaborări

doctrinare, ele au fost primite cu îngăduință. Așa se face că prin tot ceea ce reprezentau, junimiștii au ajuns rapid, în numai câțiva ani, în locurile de comandă ale partidului conservator. Prin plecarea lui Manolache Kostaki Iepureanu, a lui Vasile Boerescu și a lui Christian Tell, prin impusa retragere a lui Petre Mavrogheni, junimiștii au devenit cu adevărat personalitățile fruntașe în partidul conservator. Generalii Manu și Florescu și, mai ales, Lascăr Catargi erau personalități cu renume ale căror vanități și susceptibilități trebuiau menajate (din păcate, junimiștii nu s-au priceput la acest concesiv joc diplomatic). Dar forțe și competențe politice nu reprezentau. Singurul rival serios pentru junimiști era Alex. Lahovari, personalitate politică proeminentă, căruia îi urma Gh. Gr. Cantacuzino, a cărui forță nu stătea în capacitate sau inteligență, cât în averea cu adevărat de nabab. Dincolo de aceste complicate strategii de culise (pe care junimiștii, lipsiți de suplețe, nu vor ști să le stăpânească), grupul politic junimist a ieșit din guvernarea care s-a încheiat în aprilie 1876 cu oarecare prestigiu și forță câștigate. Lipsită de partid și de aderenți numeroși (ce să mai spunem de simpatizanți !), gruparea politică junimistă a devenit totuși, în numai doi-trei ani, un nucleu de personalități. De personalități apreciate, disputate, urâte, dar necontestate.

2. După demisia guvernului Catargi urmează o scurtă perioadă de interimat conservator (guvernul I. Em. Florescu ce avea la finanțe pe inamicul lui Maiorescu, generalul Tell, iar la culte pe prof. Șt. Orăscu care revocă multe dintre legiuirile obținute de Maiorescu), iar legea, vestita lege a instrucțiunii, elaborată de Maiorescu, e retrasă din dezbaterea Camerei. Pentru scurtă vreme i-a succedat un guvern unitar al opoziției în frunte cu Manolache Kostaki Iepureanu în care I. Brătianu deținea numai portofoliul finanțelor. În sfârșit, la 24 iulie 1876, liberalii, după alegerile din iunie care le-au adus o majoritate zdrobitoare,

obţin guvernul, Ion C. Brătianu devenind premier. Liberalii, porniţi pe răfuială, hotărăsc darea în judecată a foştilor miniştri conservatori, incident lung şi penibil care spunea destule despre viaţa politică a epocii. (Maiorescu, care acceptase la 31 mai demnitatea de ambasador al României la Berlin, îşi dă demisia, la aflarea veştii despre darea sa în judecată.)

Conservatorii se pregătesc pentru lupta în opoziţie. Ceea ce nu era tocmai lesne pentru că, la început, fruntaşii partidului nici nu izbutiseră să intre în parlament. De-abia în alegerile din aprilie 1877 „se aleg" L. Catargi, P. Carp, Gh. Cantacuzino, V. Boerescu (reintrat în rândurile conservatorilor), iar în ianuarie 1878 Titu Maiorescu şi generalul I. Em. Florescu (acesta din urmă e însă invalidat de Cameră). Aşadar de la începutul anului 1878 (când încetează şi acţiunea cu darea în judecată a foştilor miniştri conservatori), cei doi fruntaşi ai grupului junimist (Th. Rosetti n-a candidat pentru că încă la 31 martie 1876 devenise consilier la Curtea de Casaţie) sunt din nou deputaţi, căpătând un câmp de acţiune mai larg. Dar dificultatea campaniei de opoziţie a conservatorilor e o vreme întreruptă (poate nici organizată) datorită marelui eveniment politic care a fost războiul de independenţă. Importanţa actului ce se pregătea a fi desăvârşit era prea mare pentru ca opoziţia să-şi îngăduie puternice campanii ostile. Mai ales că principele Carol luase o decizie şi a o blama însemna pierderea pentru multă vreme a bunăvoinţei factorului constituţional de care depindea, întotdeauna hotărâtor, orice guvernare. Ce-i drept, atât unii liberali (Kogălniceanu, D. A. Sturdza, Ion Ghica), cât şi unii conservatori (mai ales, vehement, Petre Carp) erau pentru menţinerea neutralităţii ţării noastre în criza orientală. (Această atitudine a lui Carp avea să-i aducă, pentru destulă vreme, antipatia principelui Carol.) Dar deciziile finale au fost cele ştiute şi sacrificiul de sânge al ostaşilor români victorioşi în lupte memorabile a adus ţării realizarea unui vis secular:

independența. În asemenea clipe de răscruce conservatorii au înțeles să suspende orice campanii antiguvernamentale.[1]

Disputele cu guvernul au fost reluate după februarie 1878, când victoria în război era o realitate triumfătoare și au urmat complicatele tratative de pace (nouă defavorabile). Firește că în aceste noi împrejurări au fost abil utilizate toate punctele nevralgice ale situației externe a țării (de unele, firește, guvernul lui Brătianu nu era răspunzător, fiind nevoit să se supună unor decizii dictate de marile puteri europene la congresul de la Berlin din iulie 1878). *Timpul,* mai ales prin verbul incandescent al lui Eminescu, a desfășurat adevărate bătălii împotriva guvernului Brătianu și a fruntașilor partidului liberal. Campania a durat mult, tocmai până în martie 1881, datorită unor articole ale tratatului de la Berlin. Evident, obiectul multor acuzații îl constituia prevederea tratatului de la Berlin, potrivit căreia ni se recunoștea independența sub condiția revizuirii articolului 7 din Constituția adoptată la 1866 (modalitatea împământenirii rezidenților străini în România). Chestiunea articolului 7 din Constituție a constituit tema absorbantă timp de peste trei ani, determinând campanii de presă și parlamentare neobișnuit de violente, provocând disensiuni, regrupări și reevaluări de poziție în mai toate grupurile politice. Conservatorii au cunoscut și ei astfel de frământări interne, după cum ele s-au manifestat și în cercul mai restrâns al grupării politice junimiste. Oricum, Maiorescu și Carp au fost partizanii revizuirii articolului 7 (spre 1881 Maiorescu a renunțat din rațiuni politice la intransigența

[1] Un comunicat al partidului, publicat în *Timpul* din 26 aprilie 1877, preciza: „În fața acestor fapte împlinite, în fața unor împregiuiri de la care poate atârna viitorul statului nostru, noi, conservatorii, credem că ar fi și nepatriotic și inoportun de a crea guvernului, căruia evenimentele i-au încredințat soarta țării, dificultăți în chestiile exterioare". (În T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României*, 1925, p. 121).

acestui punct de vedere, afirmând că întreaga chestiune trebuie tratată cu un „limbagiu însufleţit de înalte idei de toleranţă şi de civilizaţie modernă"[1]).

Disensiunile de care aminteam ca fiind aproape caracteristice tuturor formaţiunilor politice s-au manifestat catastrofal în partidul conservator. Cum am mai spus, trei dintre fruntaşii partidului (Iepureanu, V. Boerescu şi Chr. Tell) l-au părăsit încă în timpul guvernării lui Catargi (Boerescu a reintrat în partid în 1876 pentru a-l părăsi definitiv în 1879, devenind ministru de externe în guvernul condus de I. C. Brătianu). Din păcate, Catargi, om de modă veche, lipsit de iniţiativă şi supleţea tactică fără de care un şef de partid nu-şi poate exercita funcţiunile, nu a ştiut să acţioneze inteligent după deviza consacrată „un partid slăbeşte în anii guvernării şi se întăreşte în opoziţie". Rigid şi protocolar, Catargi s-a simţit jignit de decizia principelui Carol de a-i retrage mandatul prezidenţial. Jignirea a fost mult accentuată când Camera liberală l-a pus sub acuzare (împreună cu cei 11 miniştri din cabinetul său), socotind că afrontul acesta putea fi evitat dacă factorul constituţional ar fi intervenit ferm pe lângă Brătianu. Cum acţiunea punerii sub acuzare a durat aproape doi ani, Catargi, supărat foarte, s-a hotărât pentru atitudinea cea mai puţin eficientă. S-a retras mohorât şi taciturn pe domeniul său de la Golăşei, refuzând de prin iulie 1876 orice contact cu Palatul. La sfârşitul lui ianuarie 1878, când acuzarea împotriva foştilor miniştri conservatori a fost retrasă, toţi cei implicaţi – cu excepţia lui Catargi – au cerut audienţă protocolară la Palat. Catargi a refuzat să facă acest gest necesar, trimiţând în schimb o scrisoare în care se declara nemulţumit cu simpla retragere a acuzării, cerând principelui ca acuzaţiile aduse cabinetului său să fie supuse Curţii de Casaţie pentru ca

[1] T. Maiorescu, Discurs rostit la 5 septembrie 1879, *Discursuri parlamentare*, vol. II, 1897, p. 337.

aceasta să decidă nevinovăţia împricinaţilor. Domnitorul nu a putut răspunde favorabil cererii fostului său prim sfetnic deoarece el fusese din capul locului împotriva punerii sub acuzare. A accepta propunerea lui Catargi însemna deschiderea procesului. Fireşte că acest refuz al domnitorului a mărit supărarea lui Catargi care nu uita să-i amintească lui Carol I că, în 1871, el a salvat tronul. În acest fel, partidul conservator nu a putut acţiona rapid şi eficient pentru recâştigarea situaţiei pierdute chiar atunci când, temporar, sorţii îi erau favorabili. Dealtfel, de un partid conservator organizat la nivel central şi în judeţe nu se poate vorbi. El se va înfiinţa în 1880. Dar şi atunci va fi vorba de dizidenţe conservatoare constituite pe diverse paliere ale structurilor. O organizare serioasă, cum avea partidul liberal, nu s-a putut constata însă la conservatori niciodată. Catargi socotea acest efort inutil, considerând că alegerile, conduse „tare" (la acest capitol era, într-adevăr, un mare maestru) pot oricum asigura guvernului majorităţi comode. Iar însărcinarea formării guvernului nu o acorda – ştia bine – electoratul sau partizanii politici, ci factorul constituţional. Totul depindea de bunăvoinţa Palatului şi, credea bătrânul om politic, de existenţa unei echipe de competenţe capabile să conducă ministerele cheie. Aceeaşi convingere o avea şi Petre Carp. Era poate singura chestiune în care Carp şi Catargi împărtăşeau acelaşi punct de vedere. Aşa se face că, repetăm, conservatorii nu se puteau lăuda cu un partid modern organizat (în diversele capitale de judeţ existau câteva personalităţi locale care se activizau în scurtele perioade preelectorale, după care reintrau... în aşteptare). În schimb, liberalii dispuneau de un organism de partid perfect pus la punct, cu stat major şi cu trupă, care acţiona prompt la deciziile centrului.

Aşa stând lucrurile, conservatorii au avut surpriza de a constata destul de repede după cedarea puterii că sunt lipsiţi nu numai de trupă, dar şi de o conducere unitară, bine sudată. Un

grup conservator dizident în frunte cu V. Boerescu fundează la Bucureşti ziarul *Presa*. Cu publicaţia lui V. Boerescu *Timpul* se află în necontenită polemică, chiar dacă tonul nu e atât de violent ca cel utilizat în disputele cu *Românul*. Cadrele conducătoare ale partidului au acţionat, de fapt, – în timpul războiului şi al furtunoasei perioade a dezbaterilor din jurul articolului 7 din Constituţie –, dezmembrat. Nu ne referim numai la plecarea în partidul liberal a unor fruntaşi ca N. Kreţulescu sau V. Boerescu. Dar şi cei rămaşi credincioşi partidului împărtăşeau deschis opinii deosebite, pe care le afirmau public. Dezbinarea s-a produs chiar şi în gruparea politică restrânsă a junimiştilor. În chestiunea articolului 7 opiniile lui Carp şi Maiorescu nu erau împărtăşite de Negruzzi, Gane, Burghele, Eminescu şi ceilalţi. Chiar Junimea literară se divide din această cauză. Conta, Xenopol şi alţii mai puţin reprezentativi formează o grupare politică independentă filoliberală care acţionează de conivenţă cu partidul liberal, Conta intrând – la sfârşitul anului 1880 – şi în guvernul condus de I. C. Brătianu, căpătând portofoliul cultelor. (Cum grupul din care a făcut parte V. Conta era format din 9 intelectuali ieşeni în frunte cu profesorul Brândză, gazetarii cu umor l-au botezat „grupul lui opt şi cu al brânzei nouă".) De-abia la 3 februarie 1880 se încearcă o reorganizare a partidului conservator prin constituirea la Bucureşti a Clubului conservator. După statut, comitetul acestui club bucureştean era şi comitetul conducător al întregului partid. Cum Lascăr Catargi se autoexilase îmbufnat la Golăşei (din când în când, *Timpul* anunţa sosirea sa în Bucureşti sau reîntoarcerea la castel), preşedinte al clubului conservator bucureştean a fost ales Manolache Kostaki Iepureanu. În semn de protest pentru alegerea lui Iepureanu, prinţul Gr. Sturdza (chiar iniţiatorul „Petiţiei de la Iaşi" !), care se deosebea în opinii de majoritatea fruntaşilor conservatori prin brusca sa atitudine filoţaristă, fundează, tot la începutul anului 1880, o minusculă grupare

politică, pompos intitulată „Partidul național-democratic". Acest grupuscul la care aderase și generalul Chr. Tell avea ca organ *Democrația națională*. Dar pe Iepureanu nu-l agreau defel nici fruntașii junimiști. Nu numai pentru părăsirea temporară a partidului și participarea sa în coaliția de la Mazar Pașa, dar și pentru că îl considerau un exponent al vechii generații conservatoare, depășită acum de noile realități. Maiorescu a refuzat orice colaborare cu Iepureanu și nu a frecventat deloc clubul conservator bucureștean câtă vreme Iepureanu s-a aflat la prezidența acestuia. Rezerve serioase față de noua organizare a partidului aveau și Petre Carp și chiar Gh. Gr. Cantacuzino. Dar juniniistul Th. Rosetti este ales vicepreședinte al comitetului. *Timpul* devine organ conservator „pus sub direcțiunea comitetului ales de acest partid". Apăreau acum trei ziare conservatoare. Numai că divergența de opinii era atât de mare, încât *Românul* jubila, înteținд polemica între conservatori, care și așa era destul de accentuată.

Noul comitet conservator a ținut să redacteze nu numai un statut, dar și un program (semn voit al stabilității), pe care *Timpul* l-a publicat. Din păcate, programul abundă în generalități, fără a anunța un ansamblu de măsuri și reforme necesare noului ciclu în care intrase România de după independență. Întâlnim, desigur, aprecieri specific conservatoare (cu care junimismul nu putea să nu fie de acord) despre condiția modernă a suprastructurii. Liberalii sunt acuzați că au ignorat necesitatea „conservării individualității naționale și conformarea legilor organice cu gradul de cultură și cu mijloacele de producțiune ale fiecărui popor". Se vorbește acuzator de „teoriile abstracte de cosmopolitism importate de aiurea" și se deploră că noile instituții create, prea liberale, „au devenit pentru marea majoritate a populațiunilor de o parte o armă de exploatare în mânele celor mai abili și mai puțin scrupuloși, de alta un mijloc de atâțări și de discordie între proprietari și muncitori, cei doi factori

principali ai avuției naționale". Dar dincolo de acest verbiaj oportun nu se propune mare lucru chiar dacă se explică pe îndelete „ce vrea să zică a fi conservator". Când se ajunge la partea afirmativă a programului („iacă acum ceea ce credem necesar deocamdată"), lucrurile nu coboară din aburul generalităților. Se proclamă necesitatea aplicării instrucției obligatorii și îndreptarea ei spre o „direcțiune reală", protejarea „claselor de jos prin măsuri priincioase" (nu se spune însă care anume ar trebui să fie aceste măsuri protectoare), și restabilirea „armoniei între proprietari și muncitorii agricoli", să se protejeze prin legi speciale proprietatea agricolă mică (firește că nu se precizează nimic despre natura acestor legi speciale !), se reclamă simplificarea aparatului administrativ și întărirea armatei.[1] Evident, toate aceste măsuri erau necesare, chiar dacă ordinea de urgențe era vizibil încălcată. Numai că, din nou, totul plutea în sferele generalităților. Programul acesta, apărut la cinci zile după proclamarea Independenței, nu putea fi și un program de guvernământ, dovadă sigură că nici noul comitet nu credea în posibilitatea revenirii partidului în fruntea treburilor statului, deși ciclul de patru ani se cam terminase și conservatorii ar fi trebuit să reclame succesiunea. Maiorescu avea dreptate să vadă în acest program un concentrat de „fraze anodine, lipsite de orice preciziune și pe care le puteau subscrie și membrii partidului opus"[2]. Cu un asemenea program nu se putea forța succesiunea guvernării pe care, abil, Brătianu izbutea s-o mențină (în pofida unor știute disensiuni în organismele conducătoare ale partidului său), operând mereu remanieri în cabinetul pe care îl conducea (în 1880 *Timpul* scria despre cele 36 cabinete Brătianu). Între bătrânii conservatori și cei noi (printre care mari și legitime

[1] Cf. *Timpul*, V, nr. 37 (16 februarie), 1880.

[2] *Istoria contimporană a României*, p. 177.

aspiraţii aveau junimiştii) prăpastia era mare, adâncindu-se ameninţător.

Dar preşedinţia lui Manolache Kostaki Iepureanu nu durează mult. În septembrie 1880 moare[1] şi, după un scurt interregn (în care culisele au fost cu deosebire active), Lascăr Catargi acceptă, la 20 decembrie, să fie ales preşedinte al Clubului conservator. Din noul comitet conducător al partidului conservator, aşezat sub preşedinţia lui Catargi, fac parte generalii Manu şi Florescu, Al. Lahovari, Th. Rosetti, T. Maiorescu, Al. Ştirbei, financiarul Menelas Ghermani, Gr. Triandafil, Gr. Păucescu şi P. Teulescu (mai târziu intră în Club şi Christian Tell). Fruntaşi conservatori şi foşti miniştri ca P. Mavrogheni sau Gh. Gr. Cantacuzino şi Petre Carp refuză să intre în Comitet, neparticipând nici la activitatea clubului. Se credea că acest nou comitet conducător în frunte cu Lascăr Catargi avea să relanseze lupta partidului conservator pentru succesiune sau măcar ca o forţă de opoziţie puternică şi eficientă. Aşteptare zadarnică. Bătrânii conservatori, în frunte cu Catargi, aveau manierele şi obiceiurile lor, bine precizate. E drept că *Timpul*, sub redacţia specială a lui Eminescu, începe o nouă campanie, mai violentă (dacă se mai putea !) împotriva guvernului Brătianu. Dar numai cu imprecaţii pamfletare nu se putea recâştiga o situaţie pe care Brătianu şi ai lui o vegheau cu chibzuinţă. Alarmant era însă faptul că partidul condus de L. Catargi nu acţiona unitar, fiind şi acum destul de dezmembrat. Calitatea de membri în comitetul dirigent conservator a lui Maiorescu, Rosetti şi Ghermani nu semnifica deloc perfecta comuniune de opinii între junimişti (cunoscuţi şi acum sub titulatura de „juna dreaptă") şi vechii conservatori.

[1] Junimiştii au răsuflat uşuraţi. Maiorescu îi scria lui Gane la 22 septembrie 1880: „T. Rosetti pleacă deseară la Bârlad ca să ţină speechiul pentru Iepureanu. Fie-i ţărâna uşoară, dar bine că am scăpat de el." (I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. III, p. 183.)

Petre Carp, indiscutabilul lor şef, avea programul său (expus în liniile sale principale într-un discurs parlamentar din septembrie 1879), reflectând acum, liniştit şi tăcut, la închegarea şi concretizarea lui. Aştepta, în mod vădit, momentul prielnic pentru anunţarea acestui program. Prima fisură, ireparabilă, provocată de junimişti în cadrele conducătoare ale conservatorilor, avea să o provoace Maiorescu prin articolul său – vestit atunci – publicat la 1 ianuarie 1881 în *Deutsche Revue*.

Articolul, redactat de Maiorescu, dar discutat şi aprobat de prietenii săi junimişti, pleda, în spiritul cunoscutelor principii progermanice ale întregii ideologii junimiste, pentru apropierea României, în politica externă, de Germania şi puterile Europei centrale, cerând ruperea vechilor tradiţii filofranceze. Era un gest care anunţa – *avant la lettre* – politica Triplei Alianţe (perfectată la 1883). Maiorescu, ca şi ceilalţi junimişti, ştia bine că o asemenea politică nu putea fi decât agreabilă regelui Carol. Dar articolul lui Maiorescu a stârnit o mare rumoare, ridicând protestul furibund nu numai al *Românului* sau al filoţaristei *Democraţia naţională* a beizadelei Gr. M. Sturdza, dar şi al colegilor din comitetul dirigent conservator. Militarii partidului, generalii Manu şi Florescu, ca şi Al. Lahovari (care se voia succesor al lui Catargi) îi reproşează lui Maiorescu nu numai publicarea articolului fără autorizarea prealabilă a comitetului, dar şi opiniile exprimate acolo. Junimiştii sunt gata să demisioneze din comitet, pentru a se alătura, disciplinaţi, autorităţii lui Petre Carp, şeful lor recunoscut. Decizia aceasta, cunoscută în cercurile politice bucureştene, tocmai când era pe cale de a fi pusă în fapt a fost, temporar, amânată datorită unui eveniment neaşteptat. Vodă Carol voia ca proclamarea regatului, acum posibilă şi necesară, să fie opera unui guvern de concentrare. În acest scop, Brătianu (la indicaţia Palatului) l-a convocat pe Carp, propunându-i intrarea a trei-patru conservatori într-un guvern condus de el (erau vizaţi Carp, Al. Lahovari, generalul Manu şi

Gh. Gr. Cantacuzino). Carp, ca unul ce nu făcea parte din comitetul dirigent, a adus la cunoştinţă această propunere câtorva membri ai comitetului, special invitaţi: Maiorescu, Th. Rosetti, Al. Lahovari, Gr. Păucescu şi – suplimentar – N. Gane. Aceştia, la rândul lor, o comunică lui Catargi care se arată profund jignit că Palatul sau Brătianu nu i s-au adresat direct lui ca şef oficial al partidului conservator. Propunerea, fiind supusă discuţiei comitetului, întruneşte adeziunea majorităţii (s-au împotrivit generalii Manu şi Florescu, Al. Lahovari, Gr. Păucescu). Oficial i s-a comunicat lui Brătianu o decizie ce părea dilatorie („Propunerea lui Carp se poate pune în discuţie, când se va adresa întregului partid conservator, aşa cum este reprezentat prin comitetul său"), dar care a fost de toţi interpretată ca un refuz. A doua intervenţie a lui Brătianu pe lângă Carp (la 26 februarie) primeşte următorul răspuns: „Lascăr Catargi e gata să ceară o audienţă la palat, dacă Domnitorul îşi va manifesta dorinţa". Carp aduce la cunoştinţa principelui hotărârea, dar acesta se fereşte de un răspuns rezolut, declarând numai că se va consulta cu preşedintele guvernului. Dat fiind refuzul conservatorilor, proclamarea regatului (14 martie 1881) a fost o solemnitate patronată numai de liberali. Junimiştii erau furioşi, considerând decizia bătrânilor o gafă de neiertat care, crede Maiorescu, a consolidat poziţia liberalilor, menţinuţi la putere încă şapte ani.

Despărţirea dintre junimişti şi bătrânii conservatori nu mai era decât o chestiune de timp. Toţi oamenii politici ştiau că este iminentă. Junimiştii cereau un nou program „de idei practice şi de acţiune" imposibil de formulat în cadrele osificatului partid conservator, dominat de politicieni cu deprinderi învechite. În consecinţă, junimiştii pregătesc, numai ei, noul program pe scheletul principiilor formulate de Carp la 1879. Carp şi-a definitivat programul care – precizase Maiorescu în 1899 în prefaţa la cel de al treilea volum din *Discursuri parlamentare* –

„în cercul mai restrâns al junimiştilor fusese de multe ori dezbătut, nu numai ca teorie, ci şi cu privire la amănuntele aplicării". În vara şi toamna lui 1881 acest program junimist a fost din nou pus pe tapet, şi în mai multe întruniri, ţinute la autorul scrierii de faţă, între Carp, generalul Manu, Al. Lahovari, Theodor Rosetti, prinţul Al. Ştirbei, Gr. Păucescu şi Gr. Triandafil"[1]. Cum se vede, junimiştii vor mai întâi să-i convingă pe unii dintre colegii lor conservatori să accepte programul elaborat de Carp. Ba chiar să convină împreună că în noile condiţii e necesar nu numai un nou program, dar şi o altă echipă conducătoare capabilă să se adapteze, suplu, noilor realităţi şi noilor directive programatice. Junimiştii, după 12 ani de activitate politică, credeau că au dreptul să aspire la supremaţie în partidul lor, cerând – mai pe faţă, mai indirect – locul de preşedinte după moartea lui Iepureanu. Evident, liderul trebuia să fie Petre Carp. Jignit de această pretenţie, Catargi uzează de o stratagemă abilă. Demisionează şi se retrage în sihăstria de la Golăşei, oferind partidului posibilitatea alegerii unui nou lider. Cel desemnat nu e, firesc, Carp, ci prinţul Al. Ştirbei. Dar foarte curând majoritatea membrilor comitetului respinge demisia lui Lascăr Cartagi şi o şedinţă a comitetului, special convocată la sfârşitul lui noiembrie 1881, îl reinstalează pe solitarul de la Golăşei în fruntea partidului conservator, iar Păucescu devine (de la 1 ianuarie 1882) directorul *Timpului*. Ruptura e acum inevitabilă. Maiorescu şi Th. Rosetti demisionează din comitet şi, o dată cu ei, ies din clubul conservator ieşean toţi junimiştii. Conservatorii primesc în cadrele lor grupul liberal dizident Gh. Vernescu, iar junimiştii se constituie în gruparea politică conservator-constituţională.

Aşadar, la începutul anului 1882 junimiştii constituiţi într-o grupare autonomă trăiesc febra organizării. Mare lucru însă la

[1] *Op. cit.*, p. 14, 16.

acest capitol nu aveau de făcut pentru că le lipsea un grup compact de aderenţi şi simpatizanţi, iar Carp nici nu concepea ideea unor asemenea operaţii masive de recrutare, dealtminteri fără şanse de realizare. Lucid, a acceptat situaţia dată, conştient că el conduce un grup de personalităţi politice, importante prin competenţa şi poziţia ce o reprezentau. Junimiştii ţin să-şi facă publică noua lor situaţie autonomă. Cum dispuneau de patru locuri în parlament, Carp ia cuvântul la discuţiile pe marginea mesajului regal (3 decembrie 1881) şi propune un contra-proiect de adresă (al lor) în care schiţează liniile principale ale programului junimist „Era nouă". În aceeaşi şedinţă Maiorescu se alătură programului anunţat de Carp, îl comentează şi îl sprijină. Noua grupare politică are deci un program, şi încă destul de bine articulat. Rămânea însă deschisă o întrebare în felul ei esenţială: modalitatea aplicării acestui program. Plecaţi din cadrele unui partid de guvernământ, junimiştii, ca grupare independentă, nu prea aveau şansa obţinerii rapide a unei guvernări pentru a-şi înfăptui programul. A intervenit însă complicatul joc al luptelor politice, ostilitatea pe de o parte dintre conservatori şi liberali, pe de altă parte disensiunile dintre grupările liberale dizidente şi cea a lui Brătianu, toate acestea confruntate de acute litigii interne şi externe. Prin manevre abile, junimiştii puteau demonstra utilitatea grupului lor politic potenţând la maximum o forţă care altminteri era destul de modestă. Iar orientarea lor filogermană, devenită publică după articolul lui Maiorescu din *Deutsche Revue*, atunci destul de singulară, era un atu deloc neglijabil nu numai pentru raţiuni de politică internaţională, dar şi pentru că venea în întâmpinarea deziderateloe regale care pregăteau, în taină, apropierea României de puterile Europei centrale. Şansele junimiştilor, firește nu de a guverna imediat, dar de a se impune ca un grup politic important, nu erau, aşadar, minore. Mai ales că tocmai atunci era pendinte complicata chestiune a Dunării, care a

înrăutăţit agravant relaţiile noastre cu Austria. Pentru a restabili lucrurile era necesar ca guvernul să apeleze la personalităţi cunoscute pentru orientarea lor progermanică. O apropiere de liberali devenea imperioasă.

Oricât ar părea de ciudat, o asemenea tentativă de apropiere a junimiştilor de liberali nu presupunea nici o abjurare de principii din partea ambelor tabere. Ba chiar, cel care urmărea mai abitir apropierea era I. C. Brătianu. Mereu încolţit de dificile probleme interne şi externe, devenit un pragmatic acum vizibil stânjenit de mai vechile principii liberaliste (de care îi amintea mereu grupul radical al lui C. A. Rosetti), Brătianu, orientat spre tineret, dorea să coopteze grupul junei drepte. Cele două tentative ale lui Brătianu din 1881 nu vizau (Catargi a înţeles bine lucrurile) întregul partid conservator, ci numai grupul junimist. Peste tot era notoriu, încă înainte de ieşirea junimiştilor din partidul conservator, că tratează cu liberalii.[1] Dealtfel, junimiştii îşi pregătiseră din vreme platforma de principii pentru asemenea iminente colaborări, susţinând că după proclamarea independenţei şi a regatului cerinţele din 1857 ale Divanurilor ad-hoc au fost înfăptuite şi, în consecinţă, vechile deosebiri programatice dintre conservatori şi liberali s-au risipit. Nu scria Maiorescu la 21 martie 1881 în articolul din *Timpul* această propoziţie cu totul semnificativă: „O întrebare rămâne acum de dezlegat: care mai este deosebirea de principii între partidul

[1] La 18 august 1881 Maiorescu îi scrie lui Negruzzi: „În urma înroşirii (trecerea la liberali, n.n.) lui Mavrogheni era plin Bucureştii de numirea mea la Berlin sau la Ministerul Cultelor etc... Nu este şi *nu poate fi vorba de intrarea mea izolată în vreo relaţiune mai deaproape cu guvernul* (s.n.). Dar grupul nostru al celor mai tineri cred că trebuie să ia o altă poziţie în urma pierderii lui Mavrogheni şi a căderii în alegerile din Iaşi. Ce poziţie, aceasta o vom hotărî cu toţii" (I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. I, p. 14).

numit liberal, astăzi la guvern, şi partidul numit conservator, astăzi în opoziţie ?" Iar Carp, în aceeaşi lună martie 1881, în discursul său pe marginea bugetului liberal (când a expus din nou programul „Erei noi"), a declarat opinii asemănătoare: „Întrucât dar partidele de astăzi înainte trebuie să se reformeze, constituindu-se din nou pe. tărâmul ideilor organizatoare, numească-se ele Stângă sau Dreaptă, eu voi fi alături cu acei ce vor procede la reorganizarea noastră socială, în sensul în care am avut onoarea a vorbi."[1] Apoi junimiştii s-au considerat totdeauna aripa stângă a conservatorilor, apropiaţi, prin tot ceea ce năzuiau politic şi ideologic, de aripa moderată a liberalilor. Dacă liberalii ar fi renunţat la „excesele" radicale, colaborarea ar fi fost cu adevărat posibilă. Or acum, în 1882-1883, Brătianu, devenit tot mai conservator în politica sa liberală, jugula ferm ieşirile radicale ale grupului rosettist. Legile lui Brătianu din 1881-1882 (tocmelile agricole mai ales) veneau, destul de mult, în întâmpinarea vederilor lui Carp din programul „Era nouă". (Carp le va apăra de aceea în parlament.)

Colaborarea era deci perfect posibilă. Prilejul s-a ivit curând, determinat de litigiul cu Austria în amintita problemă a Dunării. Brătianu, care a ţinut tot anul 1882 legături apropiate cu junimiştii, îi propune lui Carp, în octombrie, să accepte demnitatea de ambasador la Viena. Carp a fost de acord (îi ceruse în schimb lui Brătianu prefectura de Iaşi pentru un junimist; şeful liberal, scuzându-se, i-a explicat că nu poate accepta). După o consultare cu ceilalţi fruntaşi junimişti[2], Carp comunică acceptul şi în noiembrie depune scrisorile de acreditare. Brătianu obţinuse acum colaborarea câtorva personalităţi conservatoare: Kreţulescu ambasador la Petersburg, Mavrogheni la Constantinopol, Carp la Viena. Th. Rosetti, care căpătase, încă în 1876, postul de

[1] P. P. Carp, *Discursuri*, 1907, p. 267.

[2] Cf. T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II, p. 128.

consilier la Curtea de Casaţie, şi-l menţine, iar lui Maiorescu i se fac propuneri pe care nu le acceptă. I se par mai potrivite (şi mai profitabile !) procesele în care e angajat ca un fel de avocat al statului (a reprezentat în 1882-1883 ministerul Domeniilor în procesul cu legatul bucovinean, un altul – în 1883-1884 – încredinţat de Eugen Carada, în care a reprezentat Banca Naţională; tot în 1882 Sturdza[1] îi vorbea de recăpătarea catedrei universitare etc. etc.) *Timpul* lui Păucescu (Eminescu a demisionat oficial de la *Timpul* la 16 februarie 1883. Dar nu-şi mai exercita acolo funcţiile redacţionale de la instalarea lui Păucescu) se întreba indignat la începutul anului 1883: „Ce caută în partidul lor (al liberalilor, n.n.) Mavrogheni, Carp, Boerescu, Theodor Rosetti ?"[2] Iar peste câteva zile revenea, spunând că Maiorescu a fost nevoit să dezmintă în parlament zvonurile potrivit cărora „sirena de la Florica l-a atras deja în braţele sale".[3] Peste tot lumea politică era motivat încredinţată că junimiştii colaborează cu Brătianu şi unii credeau a şti că se tratează chiar intrarea grupului junimist în partidul liberal. Ceea ce nu era adevărat. Dealtfel, nici Brătianu nu îşi putea îngădui o asemenea pactizare politică, nedorită de cercuri ştiute din propriul său partid (Fleva, V.A. Urechia, A. Stolojan etc.). Şeful liberalilor înţelegea să-şi întărească partidul (şi grupul său din partid) prin cooptarea junimiştilor. Dar nu înţelegea, firește, ca prin această combinaţie (care ar fi lovit – ce-i drept – şi în partidul conservator) să primejduiască poziţia sa şi a partidului pe care îl conducea (s-ar fi creat dizidenţe noi). Destui fruntaşi liberali, repetăm, nu vedeau cu ochi buni apropierea junimiştilor, virtuali concurenţi primejdioşi în echipe guvernamentale sau în diferite posturi înalte. Şi această împotrivire îl obliga pe

[1] Cf. T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 131.

[2] *Timpul*, VIII, nr. 4 (6 ianuarie), 1883.

[3] *Ibidem*, nr. 7 (12 ianuarie), 1883.

Brătianu la prudență. Deocamdată amândouă părțile erau mai curând interesate să-și mențină autonomia, asigurându-și însă sprijinul reciproc. Mai ales acum, când conservatorii lui Lascăr Catargi pactizează cu disidenții liberali Gh. Vernescu și N. Blaremberg creând așa-numita „opoziție unită" (devenită apoi partidul conservator-liberal), iar în partidul liberal Brătianu avea de înfruntat împotrivirea organizată a grupului Dim. Brătianu, Kogălniceanu și, chiar, nu peste multă vreme, a lui C.A. Rosetti. Despre posibilitatea unei fuziuni sau cel puțin de intrarea junimiștilor în guvernul I.C. Brătianu va fi totuși vorba. Dar mai târziu, în 1884. Acum urgențele erau altele și pentru înfruntarea lor colaborarea trebuia să se păstreze într-o altă ipostază, aceea a independenței formale.

La sfârșitul anului 1882 problema care preocupa întreaga opinie publică era aceea a revizuirii Constituției. Rosetti voia să-și realizeze programul său de reforme democratice (desființarea celor patru colegii electorale și crearea unui colegiu unic, eligibilitatea în magistratură pentru a o scoate de sub autoritatea guvernului, libertatea presei și reorganizarea administrației prin diminuarea atotputerniciei subprefecților – zapciii ! – care ar fi trebuit să fie, pentru a fi numiți, titrați etc., etc.). Sistemul electoral în vigoare, potrivit Constituției din 1866, era într-adevăr o adevărată calamitate. Primul colegiu era al marilor moșieri (venit funciar de la 300 galbeni în sus), al doilea al proprietarilor mijlocii (venit funciar de la 100 la 300 galbeni), al treilea colegiu era al orașelor (comercianți, industriași care plăteau statului o dare anuală de 80 lei). Profesiunile libere, ofițerii în retragere, profesorii și pensionarii de stat votau în cele trei colegii, fiind scutiți de cens. În sfârșit, al patrulea colegiu era format din cei ce plăteau statului o dare cât de mică (aici vota și mica intelectualitate rurală, dacă nu se încadra în vreuna din primele trei categorii). Acesta era mai ales colegiul satelor, unde 50 de alegători desemnau un delegat care se deplasa în

capitala județului pentru a vota. Pentru Senat funcționau numai două colegii în care erau repartizați alegătorii cu venituri între 100 și 300 galbeni anual. Înțelege oricine că acest sistem electoral discriminatoriu nu avea nimic democratic, deși conservatorii nu oboseau să tot spună că România dispune de cea mai liberală constituție din Europa. Alegerile nu exprimau și nu puteau exprima voința țării în primul rând pentru că numărul alegătorilor era infim în raport cu procentul populației mature. Țărănimea, în imensa ei majoritate, era practic exclusă de la vot, neștiind nici carte și neavând nici cuantumul de venit minimal necesar. Cât privește delegații țărani aduși la vot, ei nu-și puteau exprima liber opțiunile fiind, de regulă, fondul de rezervă al guvernului. Cu excepția marilor moșieri din colegiul I, baza electoratului îl formau păturile orășenești mijlocii și mari. Edificator e faptul că mai mult de trei sferturi din numărul deputaților erau aleși numai de cca 20 000 alegători. Din cele cinci milioane de locuitori existenți, colegiul I dispunea de 3 388 alegători, colegiul al II-lea de 4 814 alegători, colegiul al III-lea de 15 382 alegători pentru ca cel de al IV-lea să dispună de 370 000 alegători (din care vota 1 alegător din 50). Primele trei colegii trimiteau în Cameră 118 deputați, iar cel de-al patrulea numai 30 de deputați. Apoi censul era extrem de ridicat (chiar mai ridicat decât în Anglia)[1].

În 1889 Maiorescu spunea că electoratul acesta „se compune din acei zece sau douăzeci de mii de oameni, de prin orașe, care fac în statul nostru ceea ce se numește politică. Ei duc lupta electorală, ei sunt adevărații alegători și tot din ei se compun și aleșii care vin apoi aici în parlament ca reprezentanți ai țării..."[2]

---

[1] Vezi Matei Dogan, *Analiza statistică a „democrației parlamentare" din România*, 1946, p. 9.

[2] T. Maiorescu, Discurs rostit la 19 mai 1889, *Discursuri parlamentare*, vol. IV, 1904, p. 300.

Iar *Timpul*, în 1878, referindu-se la aceeaşi situaţie, o fixa critic într-un tablou care era întristător de adevărat: „Sunt o mulţime de oameni în ţara aceasta cari n-au nici o meserie certă, nici o avere şi nici o ştiinţă, cari aşteaptă îndreptarea sorţii lor de la schimbarea guvernului. Aceşti oameni, cari fac să semene oraşele noastre cu Roma din vremea lui Pompei, sunt asemenea alegători şi candidaţi la alegeri, ba ei sunt aceia care-şi fac din politică o meserie pentru ca să se ridice deasupra tuturor prin mizerie comună pe care se laudă c-o vor îndrepta."[1] Ion Brătianu spunea şi el în parlamentul din 1881 că nu mai poate suporta şi administra „acele cerşetorii ale acelor cari sunt aleşi prin cerşetorii".

Într-adevăr, oraşele erau, electoral vorbind, stăpânite de o masă de postulanţi în funcţie sau pretendenţi care îşi negociau hrăpăreţ voturile, constituind baza de manevre a unui clientelat electoral lipsit de scrupule. Maiorescu a fost informat în 1871 că în România existau 64 000 funcţionari ai statului (consumând din buget 32 milioane franci), de care guvernanţii nu se puteau atinge pentru că riscau să-i transforme în adversari la alegeri. Dimpotrivă, aceştia se bucurau de un adevărat sistem de protecţie şi masa lor era în continuă creştere. Se spunea că, de fapt existau două armate de amploiaţi ai statului: cei în funcţiune şi cei în aşteptare. Ba chiar, alţii adăugau şi o a treia categorie, cei concediaţi şi care aspirau la bugetul statului (Maiorescu a denumit o dată cele trei categorii de funcţionari astfel: efectivi, candidaţi şi pretendenţi). Orice guvern de îndată ce se instala şi obţinea revocarea parlamentului (adică noi alegeri) proceda la înlocuirea sistematică a tuturor funcţionarilor de la ierarhiile superioare până la cele mai umile, plasându-şi peste tot oamenii săi. Dar niciodată nu putea satisface întreaga clientelă, destui pretendenţi rămânând fără slujbele promise. În aceste condiţii

[1] *Timpul*, III, nr. 251 (15 noiembrie), 1878.

nu se putea vorbi (cu excepţia, poate, a primului colegiu) de un electorat constant. Alegerile le decideau ministerul de interne şi prefecţii de judeţ. Numai o situaţie extraordinară putea să ducă la înfrângerea candidatului guvernamental. Unanimităţile guvernului erau înfricoşătoare realităţi. Liberalii, dispunând de o excelentă organizare a partidului, decideau discreţionar soarta alegerilor, prin satrapii judeţelor. Nici o opoziţie nu era îngăduită. C.A. Rosetti, care a fost şi ministru de interne în guvernele liberale, a relatat la 2 mai 1884 în parlament că de obicei, în preajma alegerilor, candidaţii mai puţin siguri de situaţia lor veneau la ministru şi-i cereau „domnule ministru, te rog scrie-i prefectului să nu mă susţină, nici să mă combată". Satrapul local (prefectul, preşedintele sau un membru al comitetului electoral permanent) putea să-şi îndeplinească destul de lesne misiunea pentru ca numărul alegătorilor unui colegiu (mai ales la colegiile unu şi doi) era foarte mic (mai puţin de una sută sau, cel mult, până la două sute). Potenţatul local ştia bine ceea ce doreşte fiecare alegător, îi cunoştea slăbiciunile, defectele, nevoile. Apoi existau cele trei categorii de funcţionari (după clasificarea lui Maiorescu mai sus citată) şi suplinitorii din învăţământ, mai toţi cu drept de vot. S-a arătat nu o dată că dificultăţile aproape deliberat create la examenele de definitivare acestor oameni (suplinitorii constituiau şi ei masa de manevră a guvernului) urmăreau menţinerea lor în situaţia de dependenţi ai guvernului. Un senator se alegea cu 50-70 de voturi (în 1890, la nişte alegeri parţiale, D. Sturdza s-a ales senator la Tecuci – colegiul I – cu 49 de voturi), iar un deputat cu două-trei sute de voturi. Şi astfel deveneau „aleşii naţiunii".

Junimiştii s-au adaptat binişor acestor moravuri. În 1883, de pildă, Maiorescu e numit, după înţelegeri stabilite cu liberalii[1],

[1] Înţelegerea cu liberalii e un fapt cert, lesne verificabil nu numai din lapidarele însemnări de jurnal ale lui Maiorescu sau din colportările

candidat la Colegiul I de Vaslui (contra lui Dim. G. Rosetti, fratele lui Theodor Rosetti). Vizitează o dată Vasluiul cu care ocazie se întreţine cu unii alegători. Apoi, reîntors la Bucureşti, tipăreşte o „Scrisoare către alegătorii din..." pe care o trimite lui Th. Rosetti (vasluian). În totul expediază *„40 exemplare,* de împărţit la toţi alegătorii" (s.n.), cantitate socotită arhisuficientă. Calculul era realist. A fost ales cu 23 voturi. La alegeri nu a fost prezent. Rezultatul i-a fost comunicat telegrafic la Bucureşti. Dar iată şi un episod care aminteşte scena cu care se deschide actul al doilea din *O scrisoare pierdută.* La 8 aprilie 1891 Maiorescu, în vizită electorală la Tg. Jiu unde era candidat la deputăţie, se întâlneşte cu „Comitetul meu electoral". După conciliabule şi pertractări, pentru mai multă siguranţă „discutat nume cu nume pe lista electorală, hotărât vizitele etc."[2] Apoi Carp

---

gazetarilor vremii. Faptul e confirmat de corespondenţa intimă dintre Petre Carp şi Dimitrie Sturdza pe care am descoperit-o la Biblioteca Academiei. Din Viena, unde îşi îndeplinea funcţiunea de ambasador, P. Carp îi scria – la 7 aprilie 1883 – lui Dimitrie Sturdza, cerându-i să ia măsuri pentru reuşita lui Maiorescu în alegeri: „T. Rosetti care a fost la Vaslui – îl anunţa Carp, liderul junimist pe cumnatul său, D. Sturdza (al doilea personaj ca importanţă în ierarhia liberală) – zice că alegerea lui Maiorescu întâmpină greutăţi; nu ştiu întrucât aceasta corespunde cu fapta sau numai cu natura pesimistă a lui Teodor, dar fiindcă Lupaşcu este la Bucureşti te rog vorbeşte cu dânsul şi vezi ce qui en cet. Eu am scris lui Lupaşcu acum vreo două săptămâni dar nu am primit nici un răspuns." Ba chiar, în aceeaşi scrisoare intervenea şi pentru alţi candidaţi junimişti care trebuiau aleşi cu sprijinul liberalilor: „Ştefan Mihăilescu *(România liberă)* îşi pune candidatura la Focşani şi e sprijinit de comitetul Voinov. Dacă ai prilejul de-a pune un cuvânt pentru dânsul, cred că ar ieşi în interesul tuturor" (Cf. B.A.R. S $\frac{12(1)}{\text{DCCCLXVII}}$)

[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice,* vol. III p. 302.

şi Maiorescu au cerut ani îndelungaţi o lege a inamovibilităţii în magistratură şi o lege a admisibilităţii în funcţiunile administraţiei de stat, printre altele pentru a le asigura acestor funcţionari independenţa în atitudine şi a desfiinţa sistemul prin care întreaga administraţie de stat era un imens aparat electoral. Aceasta însă când erau în opoziţie şi puteau denunţa liberalii ca iniţiatorii acestui nociv procedeu. La guvern însă Carp era de părere că funcţionarii publici trebuie să voteze întotdeauna cu guvernul „căci ei sunt în afară de politică... au cariera lor şi trebuie să servească interesele permanente ale statului, iar nu interesele trecătoare ale politicei... Impiegatul care vrea să facă politică, n-are decât să binevoiască să părăsească serviciul statului. Dar să nu am eu impiegaţi supuşi ordinelor mele fără să am încredere în ei ? Care este ministrul acela care ar tolera să încredinţeze o parte din puterea publică a cărei răspundere o are, ştiind că acel om are să facă ceva înadins, care ar putea să compromită răspunderea ministrului faţă de parlament."[1]

Situaţia aceasta a instituţiei electorale, definitorie pentru condiţia democraţiei româneşti din acea vreme, voia Rosetti să o modifice. Ideea de la care pornea era, cum spuneam, desfiinţarea colegiilor existente pentru a se crea un colegiu unic. Brătianu nu putea accepta această cerinţă socotită prea radicală. Dar o reformare a sistemului electoral în vigoare i se părea şi lui necesară (dar din motive apreciabil diferite). Reformele lui C. A. Rosetti din 1882 (mai ales legea tocmelilor agricole, sprijinită, cum am relevat, de junimişti) au stârnit împotrivirea marilor proprietari, deveniţi acum potrivnici liberalilor. În aceste condiţii colegiul I se transformase într-un teritoriu pierdut pentru liberali. Soluţia întrevăzută de Brătianu a fost înecarea acestui colegiu în

[1] P. Carp, Discurs rostit la 16 martie 1893, Apud C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 64.

masa alegătorilor colegiului al doilea.[1] Cu acest corectiv important (care nu modifica mare lucru din structura nedemocratică a sistemului electoral în vigoare), Brătianu a admis necesitatea revizuirii Constituției. Discuțiile despre revizuirea Constituției au început în parlament încă din octombrie 1882 (Rosetti demisionase din guvern și din parlament pentru că majoritatea partidului, orientat spre dreapta, nu accepta spiritul integral democratic al reformelor preconizate). Se decide, la sfârșitul anului 1882, organizarea unor noi alegeri pentru revizuirea Constituției. Junimiștii resping ideea revizuirii, dar opoziția pe care înțeleg s-o facă guvernului e destul de blândă[2] în comparație cu atitudinea decis potrivnică adoptată de „opoziția unitară" Catargi-Vernescu (din care făceau parte și M. Kogălniceanu, Gh. Mârzescu, grupul fracționiștilor ieșeni). Când Carp a perfectat cu Brătianu plecarea sa în misiunea diplomatică la Viena, s-a stabilit și regimul de care se vor bucura junimiștii în alegerile din 1883. „Nouă – nota Maiorescu ceea ce îi relatase Carp – însă nu ne va face în alegeri nici o opoziție. Eu am spus însă lui Carp că noi în nici un caz nu trebuie să devenim candidați ai guvernului. Firește, așa și este înțeles lucrul, mi-a

---

[1] Vezi Const. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I, 1927, p. 288.

[2] În scrisoarea lui Carp către D. Sturdza din 20 martie 1884, din care am mai citat, se spunea că opoziția moderată pe care o făceau junimiștii proiectului de revizuire a Constituției servește de fapt șefului partidului liberal. „Am crezut și cred încă că Brătianu e singurul dintre bătrâni care înțelege lucrul și că odată revizuirea făcută, el are să caute a organiza și a administra serios." Atunci când va începe munca de organizare și construcție efectivă, liderul liberal va intra în conflict fatal cu parlamentarii de profesie, inclusiv partizanii săi politici. „Brătianu va avea atunci nevoie nu de mine, dar de oameni cari gândesc ca mine și este bine să-i păstreze așa *intacți* pentru momentul oportun". (B.A.R. S $\frac{15\,(7)}{\text{DCCCLXVII}}$)

spus el."[1] Junimiştii duc tratative cu guvernul pentru a obţine locuri de deputaţi în Camerele de revizuire. Lupta în alegeri (aprilie 1883; acestea sunt alegerile fixate în *O scrisoare pierdută),* este de o violenţă neobişnuită (conservatorii ştiau bine că dispariţia colegiului I va da o grea lovitură marilor proprietari şi implicit partidului conservator). Parlamentul revizionist se întruneşte la 10 mai 1883. Opoziţia, cu toată furibunda agitaţie, nu izbuteşte să aducă în parlament mai mult de 12 deputaţi. Junimiştii obţin patru locuri de deputaţi, printre care se alege şi Maiorescu (cum relatam mai sus, la Vaslui cu... 23 voturi). În comparaţie cu numărul de deputaţi îngăduit întregii opoziţii unite, cel acordat junimiştilor este realmente mare. Zadarnic încerca Maiorescu să explice – scuzându-se – bunăvoinţa guvernului („Era şi greu guvernului să combată pe toţi junimiştii în momentul în care Carp îl reprezenta la Viena"), precizând că a fost vorba numai de o „indirectă susţinere a guvernului liberal"[2] acordată junimiştilor. Toată lumea politică ştia de înţelegerea dintre Brătianu şi junimişti. Faptul devine şi mai evident la deschiderea parlamentului când deputaţii opoziţiei unite demisionează în semn de protest (incorectitudinea alegerilor) iar junimiştii rămân. *Timpul* lui Gr. Păucescu nu s-a sfiit să califice atitudinea junimiştilor ca fiind „prostituţie", iar Al. Lahovari a propus o denumire, deloc rău găsită pentru comportamentul junimiştilor: „opoziţia miluită" (o expresie, aprecia Maiorescu, „pe cât de literariceşte fericită, pe atât de politiceşte neîntemeiată"). Grupul junimist, deşi îşi păstrează vechile puncte de vedere, acordă guvernului sprijin. Dealtminteri, simpla sa prezenţă la lucrările parlamentului e un sprijin tacit pentru că, în condiţiile retragerii deputaţilor „opoziţiei unite", opoziţia în Cameră era reprezentată de junimişti. Or, fără

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice,* vol. II, p. 128.

[2] *Idem, Discursuri parlamentare,* vol. III, 1899, p. 46.

opoziţie Camerele nu prea puteau funcţiona. Dezbaterile parlamentului au fost îndelungate, până la 8 iunie 1884 (trebuiau modificate 25 articole din Constituţie), iar în sânul liberalilor divergenţele de opinii dintre brătieni şi rosettişti erau prea mari pentru a se putea ajunge lesne la o conciliere. Finalmente, rosettiştii au fost parţial înfrânţi, iar brătienii au făcut unele concesii. În locul celor patru colegii au apărut... trei, sistemul electoral nedemocratic rămânând în vigoare.

Junimiştii au o situaţie politică privilegiată. Se bucură de protecţia guvernului, iar conservatorii depun stăruinţe pentru a-i smulge din pactizarea cu Brătianu.- Urmăreau înfrângerea guvernului Brătianu în favoarea unui guvern conservator-junimist. Maiorescu (care a tratat cu Al. Lahovari această propunere) a răspuns dilatoriu ştiind că, de fapt, Brătianu e de neclintit. În septembrie 1883, la Gastein, Brătianu a perfectat cu Bismarck aderarea României la Tripla Alianţă (tratatul s-a parafat în octombrie 1883). Acordul acesta, păstrat în mare taină, era cunoscut oficial numai de primul ministru Brătianu, D.A. Sturdza (ministru de externe), Carp (ambasador la Viena) şi Al. Beldiman (ambasador la Berlin). Carp i-a comunicat taina şi lui Maiorescu (de-abia la 22 martie 1884), precizându-i că în noile condiţii regele Carol nu-l va demite sub nici un motiv pe actualul său prim-ministru[1]. Junimiştii se bucurau de încrederea oficialităţii, cunoscută fiind (şi din partea regelui) constanta lor orientare progermanică. Brătianu, părăsit de gruparea lui C.A. Rosetti, de cea a lui Dimitrie Brătianu, de fracţioniştii ieşeni, de Kogălniceanu, voia să şi-i apropie total pe junimişti, propunându-le intrarea în guvern[2]. Propuneri similare îi făcea lui Maiorescu şi Al.

[1] La 1 ianuarie 1884 Maiorescu nota în *Jurnal:* „Convorbire cu Carp. Brătianu *de neînlocuit* din cauza Gastein-ului (de care înţelegere mai ştiu 2-3, Sturdza, Carp)." Cf. *Însemnări zilnice*, vol. II, p. 226-227.

[2] Prima propunere i-a fost făcută lui Maiorescu de Dim. Sturdza. La

Lahovori în numele partidului conservator-liberal (nou creat) de sub conducerea lui L. Catargi-Gh. Vernescu. Grupul junimist ajunsese un fel de arbitru al situației, înclinând sprijinul – deschis – spre guvernul lui I. C. Brătianu.[1] Faptul a fost prea evident cu

---

26 februarie 1884 aflăm următoarea însemnare: „De la 12 ½ până aproape de 3 convorbire cu Dimitrie Sturdza la mine... Mi-a dat să înțeleg (că mi s-ar oferi) ministerul (instrucțiunii publice și al) cultelor deoarece Aurelian (a devenit) imposibil. I-am răspuns că eu văd utilitatea mea în aducerea elementelor conservatoare moderate, Dimitrie Rosetti, Constantin Șuțu, Pogor, prințul Știrbei, Ghermani, Triandafil, chiar Lahovari și general Manu la o mărturisire pe față pentru politica occidentală a lui Sturdza, chiar subt conducerea lui Brătianu și că *singur* nu pot intra în minister. A rămas până la întoarcerea lui Carp de la Viena, îndată după revizuirea (Constituției.) Dar Sturdza vădit dezamăgit." *(Însemnări zilnice,* vol. II, p. 233-234.) De fapt, lui Maiorescu i se propusese și în toamna lui 1883 intrarea în guvern ca ministru al cultelor și instrucțiunii. O știm din scrisoarea sa către Emilia Humpel la 4 octombrie 1883: „Din umbra proiectată a figurii mele politice observ că am crescut mai mult decât bănuiam. Ar trebui să fiu prea naiv ca să primesc portofoliul ce mi se oferă. În prezent pentru acest minister sunt prea bun, de aceea refuz, și din calcul. Sunt însă și multe împrejurări potrivnice... Căci însemnătatea pe care ei mi-o dau astăzi este într-adevăr comică. De ce tocmai acum să fiu ministru al Instrucției și Cultelor ? Pentru că acum se înclină și ei spre alianța austro-germană pe care am prezis-o totdeauna ?... Dacă însemn într-adevăr ceva, trebuie să și fim utilizați în spiritul întregii noastre direcții. Și atunci nu intru în haita roșiilor ca o ațâțătoare între tauri, ci trebuie să dispun în consiliul de miniștri de o majoritate de prieteni ca să am o influență imediat sensibilă în întreaga atmosferă administrativă a țării. Dacă nu se poate, renunț. Pot aștepta cu atât mai mult cu cât politica nu mă interesează prea tare." (I. E. Torouțiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 42-44.)

[1] Junimiștii știau bine cât de divizat e partidul liberal și nevoia liderului de cadre pentru funcțiunile înalte. De aceea înțelegeau să conducă jocul alianțelor cu guvernul în așa fel încât să obțină maximum

ocazia discutării în parlament a proiectului guvernamental pentru dotaţia domeniilor Coroanei, când – cu excepţia deputaţilor credincioşi guvernului – toţi ceilalţi s-au înpotrivit cu o violenţă extraordinară, la care s-a asociat mişcarea maselor populare, manifestând public. Discursul lui Maiorescu, favorabil proiectului de lege, rostit la 4 iunie 1884, a fost considerat de toţi drept salvator pentru guvern. (Legea a fost votată cu 77 de voturi contra 76.) Brătianu l-a sărutat pe Maiorescu, asigurându-l că „aş fi salvat chestiunea". Maiorescu, după acest discurs, a ştiut că situaţia sa şi a grupului său politic e acum la zenit („am avut sentimentul precis: acum vine ceva important politiceşte"). Intuiţia lui Maiorescu – dealtminteri previzibilă – se verifică de îndată. La 14 iunie, în camera lui Carp de la hotelul Broft, a avut loc consfătuirea dintre I. C. Brătianu, Carp şi Maiorescu (relatată de Maiorescu pe larg în *Jurnal* şi, succint, în prefaţa la vol. III din *Discursuri parlamentare).* S-a pertractat intrarea junimiştilor în guvernul Brătianu dorită şi de regele Carol. Junimiştii, prea siguri de forţa şi prestigiul dobândite, au pus condiţii grele (stârpirea agio-ului, desfiinţarea satrapiilor liberale judeţene, înlăturarea unor înalţi funcţionari brătienişti prea compromişi, depline puteri miniştrilor junimişti care ar fi intrat în guvern, acordul junimiştilor la numirea miniştrilor liberali din noul

---

de avantaje posibil. Şi nu făceau din această convingere o taină, de vreme ce Carp i-a comunicat franc lui D. Sturdza în martie 1884: „Maiorescu crede şi cu drept cuvânt – scria Carp de la Viena lui Sturdza – că cu vremea Brătianu şi cu tine nu veţi putea merge singuri şi că are să vă trebuiască oameni capabili – căci cu Voinov, Dabija, Aureliano, Cămpineano, Kiţu, nu se guvernează *à la longue*. Când vă veţi convinge de acest adevăr, şi trebuie să vă convingeţi dacă vă este dragă ţara noastră, aveţi să vă adresaţi la dânsul sau la alţii ca dânsul şi poate că atuncia să recunoşti cât de nedrept ai fost" (BAR S $\frac{17\,(3)}{\text{DCCCLXVII}}$)

guvern, transformarea Iaşilor într-un fief junimist prin numirea ca prefect a lui Leon Negruzzi sau N. Gane, intrarea în guvern a trei junimişti: Carp, Maiorescu, Th. Rosetti etc.) Tratativele au continuat câteva zile, fără a se ajunge la o înţelegere rezolută. Brătianu ar fi răspuns că nu poate primi atâtea condiţii prealabile şi, mai ales, cea a desfiinţării agio-ului.

Maiorescu nu a divulgat (nici în *Jurnal* şi, mai ales, nici în prefaţa vol. III din *Discursuri)* totul. De fapt, junimiştii nu se mulţumeau cu cele trei ministere promise (externe, interne şi război sau cel al finanţelor dorit de Carp). Ei ar fi voit acapararea partidului liberal, pe când Brătianu nu urmărea decât întărirea guvernului său cu personalităţi prestigioase şi competente, satisfăcând astfel şi dorinţa regelui. În nici un caz nu putea accepta să cedeze partidul şi guvernul în mâna junimiştilor, chiar dacă acum, după revizuirea constituţiei, nu mai existau deosebiri de principii (teoretice sau pragmatice) între partidul condus de el şi junimişti. Când şi-a dat seama de intenţiile junimiştilor, a renunţat la coaliţie. Nepotul influentului Eugen Carada (M. Theodorian Carada, fratele prozatorului Caton Theodorian) a relatat în amintirile sale un „amănunt" care vrea să explice eşecul fuziunii. „De cum s-au rupt în 1884 tratativele pentru formarea unui cabinet liberal-junimist, ştiu de la unchiu-meu că Brătianu le încheiase. Rămâneau în guvern patru liberali şi intrau trei junimişti. Cabinetul, astfel remaniat, avea să depună jurământ a doua zi. Seara a venit însă Sturdza la Brătianu şi a mărturisit cum că fusese la el Carp (Sturdza şi Carp erau cumnaţi, căsătoriţi fiind cu două surori Cantacuzino, n.n.) şi-i zisese că s-a mulţumit cu trei portofolii pentru că se bizuie pe cumnatul său să se unească cu ei, să facă majoritatea ca să răstoarne pe Brătianu şi să-l înlocuiască în fruntea guvernului. Dacă a auzit aşa, Brătianu n-a mai făcut nici o remaniere şi colaborarea cu junimiştii a căzut baltă. Acest incident şi nimic altceva a împiedicat intrarea junimiştilor în

cabinetul Brătianu"[1] (Desigur, informaţiile lui Carada Theodorian trebuiesc luate sub beneficiu de inventar. Le menţionăm, deci, numai ca o ipoteză posibilă.) Vor fi intervenit şi destule alte intrigi de culise (intimii lui Brătianu nu puteau tolera ascensiunea grupului Carp în propriul lor partid şi în simpatiile seniorului de la Florica) care au influenţat hotărâtor eşecul tratativelor. Rămâne însă faptul esenţial că programatic colaborarea dintre junimişti şi liberalii lui I. C. Brătianu era atunci o realitate. Şi chiar dacă nu s-a perfectat intrarea junimiştilor în guvern, colaborarea a continuat câţiva ani buni, junimiştii obţinând câteva avantaje nu tocmai de neglijat. Printre altele, atunci – în tratativele din camera hotelului Broft şi la întâlnirile din 1 şi 10 octombrie cu Brătianu pentru perfectarea condiţiilor de participare în alegeri – s-a decis reintegrarea lui Maiorescu în învăţământ[2], mutarea lui Negruzzi la Universitatea din Bucureşti la prima ocazie favorabilă (mutarea se va produce în 1885, la moartea lui Vasile Boerescu), menţinerea lui Th. Rosetti la preşedinţia Curţii de Casaţie, asigurarea pentru noile alegeri, din noiembrie 1884, a unui important lot de deputaţi

---

[1] M. Theodorian Carada, *Efemeride,* 1930, p. 90.

[2] În 1897 Maiorescu oferea o explicaţie lui favorabilă şi cu totul nevinovată a reintegrării sale în învăţământ: „...În octombrie 1884 ministrul cultelor de atunci, d. G. Chiţu, găsind în dosarele ministerului acela o deciziune a generalului Tell (din 1871, n.n.), a revocat-o ca nelegală şi a rechemat şi totodată transferat pe vechiul profesor de filosofie din Iaşi la Universitatea din Bucureşti". (Discursuri..., vol. I, p. 123.) Aceeaşi versiune trandafirie o prezintă şi Soveja (S. Mehedinţi) în biografia sa despre Maiorescu care e, de fapt, o autobiografie a criticului, lăsată să apară însă, din raţiuni tactice, sub semnătura geografului. (Am demonstrat aceasta în vol. I din cartea noastră *Viaţa lui Titu Maiorescu*, vol. 2, 1987). Ciudat – nu ? – că ministrul Gh. Chiţu *a găsit* tocmai acum, în 1884, vechea hotărâre de suspendare din 1871 şi a revocat-o ca nelegală !

junimişti[1] ş.a. Cartelul electoral a dat rezultate. În noul parlament junimiştii dispun de nouă locuri în Cameră (Carp, Maiorescu, I. Negruzzi, Pogor, D. A. Laurian, I. Melik, I. Ianov,

---

[1] Un document, descoperit de noi atestă în termeni clari realitatea acestei înţelegeri electorale. O scrisoare a lui P. Carp către D. Sturdza expediată din Iaşi la 2 septembrie 1884 (Carp îşi luase pentru aceasta o scurtă vacanţă din misiunea sa ministerială la Viena) formula pretenţiile junimiste pentru Moldova: „Dragă Miticus, Ieri am sosit şi am început a studia terenul pe care l-am găsit favorabil ideilor noastre. Chiar Pogor, care se dase cu opoziţiunea întrunită, s-a săturat de partidele lor şi ar merge cu noi (liberalii şi junimiştii coalizaţi n.n.)... Deocamdată cred de interes să-ţi comunic cine din amicii mei şi mine pun candidaturile:

Iaşi – deputaţi: B. Pogor, J. Negruzzi, I. Ianov, G. Crupensky, I. Melik; senator L. Negruzzi

Vaslui – P. Carp, T. Maiorescu

Roman – A. Naum

Dorohoi – Bossy (ginerele lui Catargi)

Folticeni – N. Gane şi Georg. Racoviţă

Huşi – C. Negruzzi şi Culiano

Galaţi – Ghiţă

Piatra – Vârgolici

Bârlad – doi candidaţi care încă nu sunt hotărâţi, aşteptând răspunsuri.

Cum vezi pentru Moldova un total de 19 care să nu poate (ajunge ? text indescifrabil n.n.) la 21 sau 22. Pentru Valahia vor fi 7-8 dar nu ştiu cine până ce nu voi vorbi cu Maioresco. Eu cred că toţi sus-numiţii au şanse pentru localităţile lor". (BAR S $\frac{16\ (8)}{\text{DCCCLXVII}}$)

Apoi, la 1 noiembrie, când evenimentele electorale se precipitaseră, Carp îi comunica lui Sturdza obstacolele întâmpinate de unii dintre candidaţii junimişti conveniţi, cerând imperios măsuri care să asigure victoria lor în alegeri. Era vorba, e limpede, de termenii unui cartel electoral în limitele căruia „înaltele părţi contractante" aveau drept să ceară îndeplinirea lor scrupuloasă.

Th. Nica, Vasile Bossy) şi trei locuri în Senat (D. G. Rosetti, Leon Negruzzi, I. Diamandi). Acestor 12 parlamentari li se vor alătura doi noi aderenţi: Al. Marghiloman şi Toma Cămărăşescu. Maiorescu a fost ales la Huşi ca „independent" cu voturile electoratului liberal şi, practic, pe lista liberală. Pogor, Negruzzi, Ianov, Melik au fost aleşi la Iaşi. La începutul campaniei electorale figurau chiar pe lista naţional-liberală. La insistenţa lui Pogor au fost retraşi de pe listă, fiind aleşi de liberali ca „independenţi". Lui Carp, care a candidat la Vaslui, i s-a propus să intre în comitetul electoral naţional-liberal. A refuzat şi a fost ales, firește, ca „independent". Tot în situaţia de „independent" s-a ales şi Al. Marghiloman. Situaţia miluită a deputaţilor junimişti era atât de cunoscută tuturor încât *l'Independance Roumaine* – filoliberal – îi numea, de câte ori le pomenea numele, „deputé collectiviste". Cu un grup compact de 14 parlamentari, junimiştii erau acum o formaţiune politică importantă. Chiar cea mai importantă grupare din opoziţie, de vreme ce „opoziţia unită" s-a abţinut de la alegeri, motivând că revizuirea Constituţiei a fost ilegală, anulând „pactul fundamental" dintre naţiune şi Coroană.

Junimiştii (care dispuneau de la 16 ianuarie 1885 şi de un organ de presă, *România liberă* sub direcţia lui Dim. A. Laurian) acţionează în parlament ca o grupare independentă, făcând guvernului „opoziţie leală", stârnind furia injurioasă a conservatorilor care din „miluiţi" nu-i mai scoteau. Carp a motivat, în noiembrie 1884, poziţia grupării sale în parlament: „Aparţin unui grup de oameni cari cred că distincţiunea de partid de până acuma nu mai are absolut nici o raţiune de a fi. Cred că principiile cari le-au avut şi unii, şi alţii, sau nu mai sunt posibile, sau au fost realizate şi că, prin urmare, pe bazele trecutului nu mai poate fi luptă de principii, ci numai o luptă pentru putere, luptă cu atât mai înverşunată, cu cât natura, neadmiţând golul, pretutindeni unde au lipsit ideile, s-au puś în

locul lor apetituri personale. Vechea stângă şi vechea dreaptă şi-au făcut vremea lor. Să căutăm dacă în organizarea acestei ţări nu găsim un tărâm nu atât de luptă, cât de emulaţiune pentru binele ţării... În această privinţă neapărat că vor trebui să se nască deosebiri de idei... dar aceste deosebiri n-au să aibă rădăcinile lor în trecut..."[1] *România liberă*, organ junimist, declara şi ea într-un articol de fond semnificativ: „Destul cu luptele constituţionale. Pactul nostru constituţional, cu principiile cuprinse într-însul, poate servi ca bază pentru munca mai multor generaţiuni"[2], pentru ca în aprilie să se precizeze că „din punct de vedere constituţional nu ştim unde ar fi linia de deosebire între liberali şi conservatori..."[3]. De fapt, junimiştii au aşteptat după alegeri să fie integraţi în guvernul lui Brătianu primind trei portofolii (sau două şi Th. Rosetti guvernator al Băncii Naţionale) şi renunţând la cerinţa schimbării unor prefecţi. Dar Brătianu a format ministerul fără a-i coopta pe junimişti. Maiorescu a fost profund afectat (sentiment încercat de mai toţi junimiştii fruntaşi). Aveau convingerea că, în ciuda tuturor concesiilor făcute, au fost înşelaţi. Notaţia de la 25 noiembrie 1884 din *Jurnal*, deşi eliptică, este destul de lămuritoare în acest sens: „Una din cele mai triste zile, nimic nu mi-a izbutit... Istoria de la Craiova, lăsarea pe dinafară în politică a grupei noastre din partea lui Br.[ătianu] la formarea de azi a Cabinetului."[4]

Deziluzia a fost, se pare, egală în amândouă taberele. Junimiştii şi-au constituit repede grupul lor independent, hotărâţi să adopte o atitudine cu adevărat opoziţionistă activă. Atacul a

---

[1] P. P. Carp, Discurs rostit la 29 noiembrie 1884, *Discursuri*, vol. I, 1907, p. 316.

[2] *România liberă*, IX, nr. 2259 (5 ianuarie), 1885.

[3] *Idem*, nr. 2321 (13 aprilie), 1885.

[4] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. II, p. 277.

fost deschis destul de târziu, tocmai la un an de la data alegerilor. Probabil că până atunci se aştepta o retranşare a lui Brătianu pe poziţiile mai vechilor înţelegeri. Când junimiştii au înţeles că totul e pierdut şi soarta guvernului pecetluită, Carp şi Maiorescu au pornit ostilităţile. La 19 noiembrie 1885 grupul politic junimist se întruneşte la Maiorescu şi, se pare, pune la punct un adevărat plan de bătaie. Maiorescu publică în *România liberă* ciclul de articole *Precedentele constituţionale create de ministeriul Brătianu*. La 27 noiembrie Maiorescu îşi rosteşte obişnuitul discurs la adresă în care atacă deschis guvernul. Cere legiferarea inamovibilităţii magistraturii amânată de un guvern care a instaurat în magistratură, din interese politicianiste, favoritismul, lichidarea corupţiei, denunţând sistemul „încurajării influenţelor personale nelegitime în mai toată sfera intereselor publice şi private". Şi încheia patetic: „...Ne credem datori a aduce la cunoştinţa Coroanei că nemulţumirile în ţară au crescut, nemulţumirile în ţară cresc, şi a venit momentul să ne întrebăm: până unde vor creşte ? Am zis." [1] Eug. Stătescu a reacţionat violent. I-a răspuns printr-o scrisoare deschisă publicată în *Voinţa naţională*. Ceea ce l-a determinat pe Maiorescu să-l provoace la duel. Chiar a doua zi, la 28 noiembrie, intervine şi Carp care acuză guvernul că tolerează în jurul său corupţia. („...ceea ce se lăţeşte este corupţiunea. Nu voieşte d. Brătianu de corupţiune, dar corupţiunea vrea de d-sa şi cu braţe nevăzute, dar numeroase, ca braţele unui imens polip, îl strânge şi-l va strânge până îl va năbuşi."[2]) Liberalii i-au răspuns iritat („cuvântul meu, a revenit Carp în chestiune personală, a avut nenorocirea de a deştepta o adevărată furtună în această Adunare") cu injurii, altminteri destul de obişnuite în parlament. Nimic nu a fost cruţat, utilizându-se limbajul curent în asemenea

[1] *Idem, Discursuri,* p. 391.

[2] P. P. Carp, *op. cit.* p. 388.

dispute: „ființe bugetare", „oameni fără principii care merg cu cine e mai tare", „șoareci care părăsesc corabia amenințată de naufragiu". Carp s-a apărat, în replică, tot atât de dur, respingând – argumentat – acuzațiile ce i-au fost aduse lui și prietenilor săi politici. Maiorescu, în aceeași zi de 28 noiembrie 1885, numea într-un articol din ciclul notat mai sus (semnat „Un craiovean") guvernarea liberală de atunci „absolutism deghizat sub formă constituțională"[1], acuzându-l pe Brătianu că procedează ca în vremurile anteconstituționale, dictând autocratic mersul treburilor statului. Dulcea perioadă de coabitare între liberali și junimiști e o realitate apusă. Venise, fără întoarcere, vremea înfruntărilor și a polemicilor neîmpăcate.

*

Înainte de a le surprinde traiectoria, o chestiune ar trebui mai întâi clarificată. Au fost junimiștii, într-adevăr, în toți acești șase ani un grup de ariviști urmărind să se rostuiască și să acapareze puterea indiferent de modalitatea cuceririi ei ? Sau, altfel spus, au avut dreptate adversarii conservatori sau cei liberali care au pretins că junimiștii s-au aliat, după un barometru de ei descifrat, mereu cu cei mai puternici pentru a se instala, privilegiat, în fruntea ierarhiei politice ? Sau, în sfârșit, au sacrificat junimiștii principiile anunțate cu atâta sobrietate, în folosul avantajelor oportune ? Toate aceste întrebări (care se reduc, de fapt, la una singură), examinate atent, nu pot primi un răspuns integral pozitiv sau negativ. Fără îndoială, au utilizat recuzita de rigoare, nesfiindu-se să practice elemente (adesea esențiale) ale jocului politicianist, cu intriga de culise, răspunsul dilatoriu, alianța oportună cu politicieni pe care îi disprețuiau, nesocotirea unor

[1] *Precedentele constituționale create de ministeriul Brătianu* (II), *România liberă*, IX, nr. 2502 (28 noiembrie), 1885.

angajamente anterioare şi câte altele ale acestei îndeletniciri. Dar şi la acest capitol al imundei recuzite politicianiste junimiştii s-au distins în aceşti ani ca şi în cei următori printr-un efort de corectitudine şi respingere a tentativelor de a folosi situaţia politică drept mijloc de înavuţire. Principiile pe care le enunţa, cu înaltă şi responsabilă pedagogie, Maiorescu în octombrie 1875, într-o scrisoare către junimistul St. Vârgolici, au fost aplicate[1]. Că situaţia sa politică i-a folosit destul de mult pentru bănoasa avocatură este adevărat. (Nu numai pentru procesele în care pleda ca un fel de avocat al statului, dar şi în cele private în

[1] Reproşându-i că are prea multe catedre în şcolile ieşene, Maiorescu întreba retoric: „*Oare nu se apropie prea mult de interesele materiale şi – cel puţin – nu se depărtează prea mult de la acea lucrare mai ideală, care este meritul Junimii şi singurul titlu de onoare ce ni se cuvine a contribui la regenerarea morală a României ?* D-ta ştii că, din parte-mi, sunt un adevărat şi sincer inimic al frazelor celor mari, şi dacă totuşi vorbesc de *neapărata trebuinţă a idealismului,* este din convingerea înrădăcinată că altfel nu ne putem susţine şi nu meritäm a ne susţine în lupta pentru existenţă – luptă, tot aşa de energică în lumea morală, ca în cea materială. *D-ta eşti tânăr şi pentru tinereţea d-tale ai câştigat destul şi câştigi destul... Prin ce ne deosebim noi de belferi ? Care e raţiunea, temelia existenţei noastre ? Jertfa ideală, şi nimic alta.* Este vederat că jertfa ideală nu poate să meargă până a nimici cu totul substratul material fără care nu poate trăi nimic într-un stat. Dar *est modus in rebus.* Jertfa trebuie să fie totuşi o jertfă, şi trebuie să se simtă din viaţa, din toată activitatea cuiva că ceea ce aduce pe altarul patriei este o emanaţie *curată* a sufletului său. A lucra numai pe bani, aceasta ştie şi dr. Fătu cu 2800 franci de la grădina botanică, cu tot atâta de la Societatea Academiei, cu mult mai mult de la Sf. Spiridon etc. şi apoi cu titlu de mare patriot. A lucra *degeaba,* uneori chiar cu o pierdere materială este lucrul care înalţă inima şi se simte în popor. Căci degeaba e numai material, dar moral este mult. Şi măsura mărimei fiecăruia din noi este suma de sacrificii ce a adus şi ce este gata a mai aduce. (I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. V, p. 2-3.)

care era nu o dată solicitat pentru că toată lumea ştia că este „omul guvernului".) Dar nu şi-a creat beneficii materiale din multele privilegii la îndemâna unui ministru sau a unui protejat al guvernului. Ce să mai spunem de Petre P. Carp a cărui deviză după care politică nu poate face în România timpului său decât cel ce are un venit anual de 40 000 lei asigurat ? Junimiştii au refuzat să uzeze de procedeul „chiverniselei confraţilor", unanim practicat, şi cu ajutorul căruia ar fi izbutit să-şi recruteze simpatizanţi şi clientelă electorală. (Aşa se şi explică, în bună măsură, de ce nu a putut deveni grupul junimist un partid politic puternic numericeşte.) Aceleaşi scrupule morale pot fi detectate şi în comportamentul junimiştilor din anii colaborării cu liberalii. Au fost, fără îndoială, destule calcule şi interese. Dar cele mai multe urmăreau nu atât scopuri meschin personale cât deziderateul consolidării grupării într-o formaţiune politică destul de considerată şi fortificată pentru a-şi putea înfăptui programul.

Pentru că, într-adevăr, junimiştii au avut din 1879-1880 un program al lor politico-social cu care credeau că se putea asigura dezvoltarea României. Nu interesează aici eficienţa şi motivaţia de clasă a acestui program denumit al „Erei noi" (comentat în capitolul precedent). Important e faptul că a existat realmente un asemenea program. Cum îşi ştiau gruparea lipsită de şansele unei guvernări independente, au înţeles să pactizeze cu orice partid care le accepta programul şi se angaja să-l aplice. Dacă conservatorii le-ar fi acceptat programul şi s-ar fi supus consiliilor lui Carp (negreşit, una dintre capacităţile politice ale conservatorilor din acea vreme), junimiştii nu ar fi părăsit cadrele organizate ale partidului conservator. Dar rutinaţi şi închistaţi cum erau, conservatorii au refuzat să considere cu seriozitate programul „Era nouă" în care nu au văzut decât un instrument al lui Carp şi ai săi pentru a acapara puterea în partid. Dimpotrivă, I. C. Brătianu a fost mai înţelegător, acceptând destule dintre punctele programatice expuse de Carp (deopotrivă

în politica internă ca şi în cea externă) pe care le-a socotit utile şi rezonabile. Cum avea şi puterea, pe care a ştiut s-o menţină, de ce ar fi refuzat junimiştii o colaborare de principii cu guvernul lui Ion C. Brătianu ? Nu vom spune ca un biograf (foarte informat, dar excesiv hagiografic) al lui Petre Carp[1] care a afirmat că, de fapt, Brătianu nu a făcut de prin 1880 încolo decât să aplice, pas cu pas, programul elaborat de şeful grupării junimiste. Dar fără îndoială că în destule chestiuni între opiniile lui Brătianu (care într-un moment de sinceritate a exclamat în parlament, de pe banca ministerială: „şi eu sunt conservator") şi cele ale fruntaşilor junimişti a existat o consonanţă reală, exprimată în legiuiri reciproc apărate. Când această consonanţă s-a subţiat (de prin 1885 încolo) şi când procedeele autocrate ale viziratului au devenit prea şocante, ruptura avea să se producă ireparabil. S-ar putea replica faptul că această ruptură a urmat prea rapid momentului eşuării, în 1884, a tratativelor dintre Brătianu şi junimişti, încât nu principiile au prevalat în înfruntarea din 1885 încolo, ci tactica oportunismului politic. Incontestabil, eşuarea tratativelor din 1884 a fost un motiv important al declanşării acestor ostilităţi. Dar de vreme ce nu mai exista, din 1885, presupunerea că guvernul Brătianu avea să realizeze măcar unele din prevederile programatice ale junimiştilor, de ce să-i mai fi acordat sprijin ? Logica elementară a comportamentului politic dicta detaşarea fermă de vechile alianţe (iar detaşarea nu presupune polemică ?) pentru a căuta alte soluţii convenabile. Că la adoptarea deciziei din 1885 au contribuit şi calculele politicianiste (printre care convingerea că guvernarea lui Brătianu nu mai poate dura multă vreme), că au practicat şi ei recuzita politicianistă a vremii, cine ar putea să nege ? Dar aceasta nu diminuează registrul etic al oamenilor

[1] Este vorba de Const. Gane, autorul lucrării în două volume *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, 1937, 1938.

politici junimişti, incontestabil superiori – sub raport moral – multor politicieni burghezi sau moşieri din acea vreme[1].

*

Revenind la ostilităţile desfăşurate de gruparea politică dirijată de Petre Carp, să observăm că în 1886 în lumea politică era notorie înfruntarea deschisă dintre guvern şi gruparea junimistă. Cu toate acestea, junimiştii au tactul politic necesar de a nu pactiza cu „opoziţia unită", deşi în martie Al. Lahovari (ca emisar al partidului conservator-liberal) îi făcuse formal lui Maiorescu propunerea (reînnoită şi în toamnă). Junimiştii înţelegeau să reziste singuri pe frontul deschis de ei, notând atent toate simptomele inevitabilei degringolade a guvernului şi atacându-l decis ori de câte ori aveau prilejul. Şi prilejuri au fost, din păcate, prea multe. Toate determinate de tendinţele tot mai dictatoriale adoptate de I. C. Brătianu care numea şi revoca miniştri după bunul său plac, refuza să participe la şedinţele parlamentului, desconsiderând fără menajamente opoziţia, adopta măsuri insuficient cugetate pe care la protestul opoziţiei era silit să le retragă (convenţia consulară cu Germania din mai 1886), tolera (când nu încuraja direct) atacul redacţiilor unor ziare ale adversarilor de către grupe de bătăuşi supranumiţi în deriziune „cetăţenii indignaţi". Carp a denunţat, la 27 noiembrie 1886, partidul guvernamental pentru „acel absolutism care nu

[1] Dealtfel, aceasta a fost şi opinia lui Gherea, care a constatat – cu obiectivitate – în 1910: „P. P. Carp e o excepţie printre oamenii noştri politici. Om cult, inteligent, minte corectă, căreia îi repugnă minciuna şi demagogia sub orice formă, d. Carp e şi un om de stat în adevărata accepţie a cuvântului, adică un om care, mai presus de interesele momentane proprii, de rudenie sau chiar de clasă, urmăreşte interesele permanente ale clasei dominante şi, deci, şi ale organizării statului care în mare parte reprezintă tocmai acele interese..." *(Neoiobăgia*, 1920, p. 141).

mai bagă nimic în seamă". Două zile mai târziu Carp înfierează, din nou, „omnipotența absolută cu toate relele sale consecințe", prevestind că „vine o vreme când omnipotența aduce în cădere pe cel ce o întrebuințează, dar e trist de a gândi că relele consecințe cad nu numai asupra celui vinovat, dar și asupra țării, care nu este vinovată"[1]. Maiorescu evidențiază și el critic în iunie 1886 procedeele primului ministru care „are o mare, o foarte mare, după părerea mea o prea mare autoritate, prea mare atât pentru binele său cât și pentru o bună dezvoltare a sistemului parlamentar"[2]. Iar la 2 decembrie 1887 vorbea de omul „cu apucături vizirale" care „vrea să reducă sistemul constituțional la absurd și mascat sub o formă străină de convingerea lui și de inteligența multora din țară, profită de mecanismul constituțional ca să-și puie voința sa în locul voinței tuturor, să facă să atârne toate de la bunul plac al său, fără să se simtă dator să dea seamă țării despre actele sale publice". Și conchidea ca o sentință fără drept de apel: „Adevărul pentru mine este acesta: numărul aderenților domnului Brătianu descrește, nemulțumirea în țară crește"[3].

În 1887 junimiștii devin, mai abitir decât în 1886, nerăbdători să-l vadă plecat pe Brătianu cu guvernul său. În ianuarie *România liberă* publică un ciclu de articole bilanț pe anul 1886 în care se face pomelnicul greșelilor guvernului, prevestind convins debarcarea: „Un guvern de espeduirea lucrărilor, obosit și fără prestigiu, căutând câteodată, printr-o iritație isterică, a dovedi că voiește ceva... O răsturnare violentă, cu toate urmările ei, are să aștepte colectivitatea. Noi am spus bătrânului de la guvern că cine nu știe să părăsească de voie puterea se expune a fi rostogolit cu violența și copleșit de toate excesele răzbunării.

---

[1] P.P. Carp, *Discursuri*, p. 426.

[2] T. Maiorescu, *op. cit.*, vol. III, p. 417.

[3] *Ibidem*, p. 435, 448.

Într-un asemenea moment suntem ajunşi. Stăpânirea lor (a „colectiviştilor", n.n.) trebuie să înceteze pentru a putea spera începutul unei ere noi. Altfel, avem luptă şi luptă violentă care într-un moment se poate dezlănţui cu o vijelie înfricoşată"[1]. Acelaşi ton, niciodată domolit, va folosi organul de presă al junimiştilor şi în comentarea episodului devastării unor redacţii de ziare adversare de către bande năimite de guvern („zvârcolirile furibunde ale colectiviştilor al căror venin le va mistui singur ultimele posibilităţi ale unei acţiuni inteligente"[2]). Greul campaniei împotriva guvernului îl ducea, de fapt, opoziţia unită în afara parlamentului, organizând manifestaţii şi mişcări de stradă de o rară violenţă. La toate invitaţiile – mereu reînnoite – făcute junimiştilor de a se asocia acestor mişcări de stradă, Carp şi Maiorescu răspundeau cu un refuz categoric. Înţelegeau – replicau ei – să se păstreze în legalitate, utilizând exclusiv tribuna parlamentului la care „opoziţia unită", abţinându-se de la alegerile din 1883, nu avea acces. Au preferat, în 1887, o alianţă temporară cu grupul lui Nicolae Fleva („tribunul Fleva") cu care au constituit aşa-numita „opoziţie unită din parlament". Dar la sfârşitul anului, pregătindu-se noile alegeri, Fleva îi părăseşte alăturându-se opoziţiei unite care, de astă dată, a înţeles că e momentul să ia parte pentru a-şi trimite exponenţii în parlament. Dar în toamna anului 1887 în grupul politic junimist se produce o gravă defecţiune. Nu toţi deputaţii junimişti acceptă tactica adoptată de liderii lor, cerând alăturarea la „opoziţia unită". Din toamnă (septembrie-octombrie) un grup de deputaţi junimişti ieşeni (Pogor, Leon şi Iacob Negruzzi, Dim. G. Rosetti, I. Diamandi) trece peste consemnul lui Carp şi se alătură opoziţiei unite. (Să amintim că, în 1885, din grupul de deputaţi junimişti aleşi la

[1] *România liberă*, XI, nr. 2820 (9 ianuarie), 1887.

[2] *Idem*, nr. 2825 (15 ianuarie), 1887.

alegerile din 1884 Gane şi Bossy trecuseră la liberali.) Cum şefii opoziţiei unite fac presiuni asupra lui Carp să li se alăture în eforturile de a-l debarca pe Brătianu, acesta îşi reînnoieşte refuzul şi la 17 noiembrie declară în parlament, cu francheţea sa obişnuită, că în condiţiile date, când unii dintre parlamentarii junimişti au dezavuat tactica şi strategia de el adoptată, nu se mai consideră şef de grupare politică. În jurul său rămân credincioşi Maiorescu, Laurian, Stroici, Nica şi Al. Marghiloman (în martie 1888 şi acest din urmă deputat se va alătura opoziţiei unite)[1].

Tactica lui Carp şi Maiorescu s-a dovedit a fi mai lucidă şi mai potrivită scopurilor urmărite. „Opoziţia unită, iritată de încrederea regelui – excesiv prelungită – acordată lui Ion Brătianu, adoptă o ameninţătoare atitudine antidinastică. La banchetul ziarului *Epoca* din 23 noiembrie 1887 cineva, parafrazându-l pe Gambetta, îl previne ultimativ pe Carol I „să se plece (voinţei opoziţiei, n.n.) sau să plece". Iar în manifestul semnat de şefii opoziţiei unite la 15 noiembrie (răspândit pe străzile Bucureştiului în timp ce regele citea în parlament mesajul pentru redeschiderea Camerelor în ultima lor sesiune a acelei legislaturi) foloseşte, de asemenea, somaţia ultimativă („*El* este în drept şi dator să înlăture...", „*El* ştie, trebuie să ştie că..." etc.). O asemenea atitudine ameninţătoare, la care se

[1] Asupra evenimentelor a căror iminenţă era de toţi bănuită, junimiştii au vădit puncte de vedere deosebite. *Jurnalul* lui Maiorescu notează la 24 noiembrie 1887 un pariu. Pogor şi I. Negruzzi opinează că la căderea guvernului va urma un cabinet al opozitiei unite la remorca căruia vor fi îngăduiţi câţiva junimişti. Maiorescu socoate că, dimpotrivă, va fi instalat un guvern junimist (Th. Rosetti sau P. Carp) la remorca căruia vor fi acceptaţi câţiva conservatori din opoziţia unită. În martie 1888 Maiorescu consemnează satisfăcut: „am câştigat pariul". (*Însemnări zilnice*, vol. III, p. 60-61.)

adaugă şi decizia opoziţiei unite că după câştigarea succesiunii vor anula Constituţia revizuită în 1883 şi vor desfiinţa dotaţia Coroanei votată în 1884 nu putea conveni lui Carol I, de voinţa căruia depindea decizia succesiunii. Carp consilia grupul său că, dimpotrivă, o comportare strict dinastică, de opoziţie leală, putea câştiga bunăvoinţa Palatului. Apoi Carp ştia bine că regele nu agrea decât existenţa a două mari partide de guvernământ care trebuiau să se roteze în fruntea treburilor statului. După această lungă (prea lungă !) guvernare liberală trebuia să urmeze una conservatoare. Însă partidul conservator era, acum, în 1887-1888 nu numai divizat, dar ramura sa cea mai puternică (în frunte cu şeful fostului guvern conservator L. Catargi) se afla în alianţă cu dezidenţii liberali, formând acea neviabilă struţo-cămilă: partidul conservator-liberal. Unei asemenea hibride formaţiuni politice, vădit lipsită de stabilitate, regele nu-i putea acorda succesiunea. Şi, în plus, intervenea secretul Triplei Alianţe al cărei tratat, semnat în august 1883, trebuia – potrivit clauzelor stabilite – reînnoit după cinci ani, deci în august 1888. Regele Carol care îşi făcuse din acest tratat ax director al politicii sale externe nu putea încredinţa succesiunea guvernării decât unui cabinet în care avea deplina încredere că nu va face greutăţi politicii sale. O opoziţie turbulentă, antidinastică şi fragilă sub raportul stabilităţii politice nu prezenta suficiente garanţii. Situaţia dilematică în care se afla vodă Carol nu putea fi soluţionată decât ori prin menţinerea lui Brătianu, ori prin constituirea unui guvern conservator sigur, în componenţa căruia cuvântul lui Carp (ca un iniţiat ce era în secretul Triplicei) să se bucure de autoritate deplină. Dacă grupul parlamentar junimist nu ar fi suferit defecţiunile amintite, ba chiar ar fi izbutit să racoleze câţiva conservatori din opoziţia unită, poate că regele ar fi acordat conservatorilor (astfel alcătuiţi) succesiunea. În condiţiile existente însă riscul concedierii bătrânului Ion Brătianu i se părea mult prea periculos.

Aşa se face că în pofida agitaţiilor opoziţiei turbulente (junimiştii continuau să-şi menţină statutul de opoziţie „leală"), la sfârşitul legislaturii de patru ani a actualului parlament, regele îl menţine pe I.C. Brătianu, încredinţându-i organizarea noilor alegeri (ianuarie 1888). Cu toată strâşnicia ministrului de interne (Radu Mihail), liberalii nu pot obţine obişnuita majoritate confortabilă (electoratul liberal era şi el scindat). „Opoziţia unită" izbuteşte să obţină 49 de mandate (faţă de 121 ale liberalilor), iar independenţii (printre care junimiştii) 9 mandate. Opoziţia unită îşi continua agitaţia şi mai furios, în stradă şi în parlament. Căderea guvernului era inevitabilă. *România liberă* scria în februarie 1888: „Asistăm la agonia guvernului I. Brătianu. Şi-a dus viaţa acest guvern, o viaţă necumpătată şi plină de greşeli şi acum îşi aşteaptă moartea. Nenorocirea este că această agonie ţine prea mult."[1] O propunere a liberalilor (din 21 februarie) de a forma un guvern împreună cu junimiştii cade datorită intransigenţei lui Carp care condiţionează acordul său de reformarea Băncii Naţionale şi rezolvarea problemei agio-ului. Eşuează apoi şi o altă încercare, din care lipseau junimiştii. În sfârşit, în urma manifestărilor sângeroase din 13 martie 1888 dezordinea se mută în Camera deputaţilor (la 15 martie) unde armata, adusă de guvern, arestează doi fruntaşi ai opoziţiei unite (N. Fleva şi N. Filipescu) acuzaţi că ar fi tras în uşierul parlamentului.

Soarta guvernului e pecetluită. La 22 martie 1888 Th. Rosetti – împreună cu guvernul său junimist – depune jurământul[2]. O etapă se încheiase după 12 ani. O perioadă în care, dincolo de marile erori şi de excesele din ultimii ani, guvernul I. C. Brătianu (tocmai pentru că a beneficiat de o atât de îndelungată

[1] *România liberă*, XII, nr. 3138 (18 februarie), 1888.

[2] Membri ai guvernului erau: P. P. Carp, T. Maiorescu, Menelas Ghermani, general Const. Barozzi, Al. B. Ştirbei, Al. Marghiloman.

guvernare) a contribuit hotărâtor la constituirea României moderne.

3. Noul guvern (în care Carp, deţinând portofoliul afacerilor străine, asigura continuitatea politicii externe a regelui, iar Menelas Ghermani, specialist în finanţe, deţinând portofoliul de resort, garanta rezolvarea problemei agio-ului) era considerat un guvern de tranziţie. Avea misiunea – spuneau toţi factorii interesaţi – să organizeze noi alegeri, după care se va constitui un guvern de stabilitate prin reconstituirea întregului partid conservator, eliminându-se elementele provenite din alianţele pasagere. Pentru aceasta indicat nu era un Petre Carp (deşi el era şeful recunoscut al grupului junimist şi, indiscutabil, factorul conducător în noul guvern), ci Th. Rosetti, membru la Curtea de Casaţie, o vreme chiar preşedintele acestui cel mai înalt for al magistraturii. Formal, Rosetti era o personalitate neangajată în ostilităţile politice, având deci calitatea morală pentru a tempera încinsa viaţă publică şi a garanta legalitatea alegerilor. Deocamdată, în aprilie, guvernul obţine de la această Cameră cu majoritate liberală votarea bugetului pentru exerciţiul în curs fără de care activitatea întregii administraţii ar fi fost paralizată. La 4 aprilie parlamentul îşi închide sesiunea, anunţându-se că alegerile vor avea loc târziu, în toamnă. Deocamdată, guvernul avea de înfruntat mişcările ţărăneşti izbucnite încă la mijlocul lunii martie în satele din jurul Bucureştiului şi extinse imediat în judeţele Ialomiţa şi Prahova. Interpelat în Senat, Maiorescu (era nu numai ministru al cultelor, ci şi – până în iunie – ad-interim la domenii) declară că „guvernul va proceda cu toată prudenţa, dar, în acelaşi timp cu toată severitatea necesară". În Cameră preşedintele guvernului declară şi el: „Datoria guvernului e de a reprima cât de curând orice mişcare ce tinde la anarhie. Mişcarea în multe părţi a fost potolită graţie energiei ce

s-a arătat şi în celelalte părţi unde continuă revolta, azi trupele se află faţă în faţă şi cred că ordinea va fi învingătoare."[1]

Paralel cu reprimarea răscoalelor ţărăneşti (realizată fără menajamente), guvernul procedează rapid la îmbunătăţirea administraţiei publice. Deşi în opoziţie junimiştii s-au ridicat nu o dată împotriva practicii demisiei forţate a funcţionarilor publici o dată cu schimbarea guvernului, acum, ajunşi la putere, procedează la fel. Au fost schimbaţi nu numai un număr de mari şi mai mici funcţionari publici şi judecătoreşti, dar chiar şi directori de liceu. E drept că junimiştii justificau măsura lor prin necesitatea eliminării corupţiei din administraţia aşezată de liberali. Dar nu puteau utiliza acelaşi argument şi adversarii ? Şi cine garanta că noii funcţionari nu vor fi şi ei, după un timp mai scurt sau mai îndelungat, „victime" ale corupţiei ? Politica, indiferent cine o dirija din fruntea guvernului – (chiar dacă liderii junimişti erau perfect oneşti şi repudiau ferm corupţia) – avea legile sale, egale pentru toţi. E drept însă că junimiştii au avut grijă să păstreze unii funcţionari, cunoscuţi prin pricepere şi onestitate, ai fostului regim liberal, trezind protestele conservatorilor lui Lascăr Catargi-Vernescu.

Deşi era formal un „guvern de tranziţie" (sau, cum îl numeau conservatorii lui Catargi, supăraţi că succesiunea nu le-a revenit lor, un „guvern personal" format din „curtezani ai Coroanei"), junimiştii se gândeau să consolideze tranziţia până la a o permanentiza. Parlamentul a fost dizolvat tocmai în septembrie (rechemat în sesiune o zi pentru a fi dizolvat), alegerile fiind hotărâte pentru 2-18 octombrie. Până în septembrie guvernul şi-a pregătit noile proiecte legislative ce avea să le propună parlamentului. Era vorba, de fapt, de corpul de măsuri anunţat de Carp încă în 1881 în programul „Era nouă" la care se adăugau alte două măsuri: descentralizarea administrativă şi împroprietărirea

[1] *România liberă*, XII, nr. 3177 (5 aprilie), 1888.

țăranilor din moșiile statului. Întregul program a fost publicat înaintea alegerilor (inovație în viața politică românească introdusă acum de junimiști) într-un *Apel către alegători*, și, simultan, în *Monitorul Oficial* din 3 septembrie 1888. (În 14 septembrie *Monitorul Oficial* publică integral și proiectele de legi care trebuiau să materializeze programul „Erei noi" devenit, în sfârșit, program de guvernământ.) Alegerile au loc la 14 octombrie. Au fost considerate de guvern ca fiind „mai libere și mai curate" (fără ca ingerințele să fi lipsit). În componența noului parlament au intrat 40 de liberali (dintre care a lipsit însă Ion C. Brătianu, înfrânt, datorită înverșunării primarului Capitalei, Pake Protopopescu, în favoarea bancherului Zerlendi), o mare majoritate conservatoare (printre care și – fatalitate ? – destui vernescani). În pregătirea și desfășurarea alegerilor Th. Rosetti (în calitatea sa dublă de prim-ministru și ministru de interne) a colaborat, în înțelegere, cu Lascăr Catargi, știindu-se că după alegeri trebuie constituit un guvern de concentrare conservatoare. Cu toate acestea, noul guvern (ca și conducerile corpurilor legiuitoare) se alcătuiește foarte greu, după multe tratative chinuitoare (junimiștii au fost la un pas de demisie, salvată de rege[1], care a propus o nouă rundă de tratative cu fruntașii conservatori). În sfârșit, la 12 noiembrie noul guvern se formează. E vechea sa structură (Th. Rosetti numai prim-ministru, cedând internele lui Al. Știrbei) la care se adaugă câțiva conservatori (Lahovari la domenii, general Manu la război, Gh. Vernescu la justiție). L. Catargi se mulțumește cu președinția Camerei, iar generalul I. Em. Florescu cu președinția Senatului. În fața regelui, Catargi declară – la o întrebare anume formulată – că noul guvern are asentimentul său, fiind expresia majorității conservatoare a parlamentului. Înțelegerea se va dovedi fragilă pentru că L. Catargi nu concepea să obțină fotoliul onorific de

[1] Cf. T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, vol. III, p. 118-119.

președinte al Camerei, ci pe acela activ de prim-ministru. Își va da demisia foarte curând, la 19 ianuarie 1889, în urma respingerii de către parlament a propunerii sale de a se declara porto-franco pe 10 ani orașele Brăila și Galați. Atacul împotriva guvernului e reluat la 31 ianuarie când un grup de conservatori (în frunte cu N. Blaremberg, și la care se asociase Gh. Panu ș.a.) propune – la indicația lui L. Catargi – darea în judecată a fostului minister I. Brătianu, știind bine că junimiștii nu vor accepta – din principiu – reeditarea penibilelor incidente din 1876. Disputele din Cameră în jurul acestei chestiuni dovedesc că deputații sunt divizați în opinii, că nici miniștrii nu se înțeleg între ei (Vernescu a sprijinit propunerea lui Blaremberg, având un schimb violent de replici cu Maiorescu) și că junimiștii dețin un procent neînsemnat de partizani (41), deși în noiembrie credeau că pot conta pe 100 de voturi. Căderea guvernului se profila destul de clar la orizont. La sfârșitul lunii martie, datorită unei altercații cu Gh. Vernescu, Th. Rosetti își prezintă demisia. Se formează la 29 martie guvernul L. Catargi în care Vernescu primește finanțele, iar amicul său, obscurul N. Gherassi, justiția.

În această foarte scurtă guvernare (de după remanierea cabinetului Th. Rosetti) junimiștii au izbutit să treacă prin parlament numai câteva dintre legiuirile anunțate în programul electoral: legea izlazurilor comunale și a împroprietăririi țăranilor prin scoaterea la vânzare a moșiilor statului (ministerul domeniilor începuse operațiunile de constituire și vânzare a loturilor). De asemenea, au fost restabilite finanțele prin eliminarea agio-ului, trecându-se de la sistemul bimetalist la monometalismul aurului, curmându-se practica de prin 1867 – profitabilă pentru acționarii liberali ai Băncii Naționale – de a încasa câștiguri provenite din diferența dintre valoarea argintului și a aurului. Nu au izbutit să legifereze legea inamovibilității în magistratură, legea meseriilor, a reformei administrative (unele dintre aceste legiuiri vor fi readuse în parlament și votate în

timpul celor două guvernări general Manu şi în aceea a lui Carp din 1900-1901). A fost o guvernare într-adevăr scurtă (un an de zile, dacă luăm ca moment iniţial instalarea lui Rosetti în fruntea guvernului, după demisia lui I. Brătianu), dar fructuoasă, demonstrând – credeau liderii grupării – opiniei publice şi Palatului capacitatea junimiştilor de a conduce treburile publice. Era o încercare, într-adevăr necesară unei grupări politice modeste numericeşte, ai cărei lideri nu mai acţionaseră independent în responsabilităţi guvernamentale şi despre care adversarii spuneau că sunt teoreticieni, handicapaţi grav înaintea pragmaticii curente. Iar programul junimist de guvernământ, publicat în septembrie, a fost, într-adevăr, un program organic conceput cu măsuri bine gândite (cu excepţia, poate, a fantezistului proiect de reorganizare administrativă) din perspectiva unei grupări politice conservatoare. Dar vechii conservatori au minat din interior (misiunea aceasta a avut-o în guvern fostul liberal convertit prea superficial la conservatorism, Gh. Vernescu) cabinetul junimist Th. Rosetti – P. Carp, iar liderul junimiştilor nu a avut niciodată supleţea şi tactul combinativ necesare în viaţa politică, cu deosebire în momentele de criză. Junimiştii reintră în opoziţie unde, din experienţa pe care o aveau, jocul de alianţe le izbutea mult mai bine.

Cu răsturnarea guvernului Th. Rosetti partidul conservator intră într-o gravă şi ireparabilă criză, disoluţia devenind o realitate cronică. Dacă în anii lungii guvernări a lui Brătianu se mai putea spera că relaţiile de colaborare dintre junimişti şi liberali sunt numai temporare şi că instalarea unui guvern conservator va duce la unificarea partidului, acum, după evenimentele din primăvara anului 1889, speranţa aceasta era o iluzie în care mai credeau puţini. Lascăr Catargi era om bătrân (acum, în 1889, avea 66 de ani), niciodată nu a excelat prin cultură, fiind pe deasupra închistat în metode şi principii prea învechite. În preajma lui se aflau sau fuseseră personalităţi acum

deplin formate, cu vocaţie sau numai cu aspiraţii spre şefie (Al. Lahovari, Gh. Gr. Cantacuzino, Petre Carp, fără a mai vorbi de ambiţioşii generali Manu şi Florescu). Din urmă veneau puternic, cu tot atâtea aspiraţii legitime, N. Filipescu, Take Ionescu şi Al. Marghiloman. Dacă trio-ul acesta juvenil nu ridică încă pretenţii de şefie, scopul lor fiind să se plaseze convenabil pentru succesiuni viitoare, cei mai înainte citaţi nu mai aveau răbdare, socotind că bătrânul Catargi, omul altei epoci şi altei generaţii, trebuie să predea ştafeta. Dintre aceştia, Lahovari şi – parţial – Cantacuzino, se aflau în preajma lui Catargi, decişi fiind să-l tolereze formal ca lider, dar asumându-şi ei rolurile conducătoare. Petre Carp nu acceptă însă tranzacţia. Avea 52 de ani, o mare experienţă politică, o grupare a sa, minoră numeric dar cu mare suprafaţă în spiritul public şi, în plus, îşi concepuse un program de guvernare alcătuit din reforme gândite organic. Erau toate acestea (şi mai ales programul „Erei noi") un ascendent serios – credea Carp – faţă de toate celelalte grupări din structurile partidului conservator care îl plasau în fruntea tuturor pretendenţilor la succesiunea lui Lascăr Catargi. Dar pe lângă aceste inimiciţii şi competiţii (până la un punct aproape normale în orice partid), situaţia conservatorilor era acum mult mai complicată. Epoca „opoziţiei unite" adusese în partid pe Gh. Vernescu (cu gruparea sa ce reprezenta interesele marilor moşieri din partidul liberal) care şi-a înveninat atât de rău raporturile cu liberalii încât, nemaiputându-se întoarce la matcă, înţelegea să se instaleze confortabil şi autoritar în conducerea partidului conservator. Iar bătrânul Lascăr Catargi era prea slab pentru a se debarasa de acest politician veros, tolerându-i maşinaţiunile lipsite de scrupule. Or, junimiştii (mai ales Carp, Maiorescu şi Rosetti) înţelegeau ca unificarea partidului să se facă prin eliminarea elementelor alogene (printre aceştia era şi radicalul Gh. Panu devenit conservator mult agreat de Catargi) şi acceptarea programului „Era nouă" ca program de guvernământ

al întregului partid. Pretenţiile lui Carp – inflexibile ca toate deciziile sale – păreau greu de acceptat, toate şi în întregime, de ceilalţi conducători conservatori. Ruptura care s-a produs se anunţa, în consecinţă, de lungă durată. Ea va fi, în 1889-1890, de două ori anulată (în timpul celor două guverne general Manu) şi temporizată pentru alţi patru ani (din noiembrie 1891 până în octombrie 1895) în perioada guvernului Catargi-Carp. Apoi ruptura se deschide din nou pentru câţiva ani buni.

Imediat după demisia guvernului Th. Rosetti, junimiştii convocaţi într-un salon la Hotelul Broft (unde locuia Carp când se afla în Bucureşti până a se muta, în 1890, cu totul în Capitală) constituie „Clubul constituţional" sub preşedinţia lui Carp. Erau prezenţi 56 de deputaţi care se considerau fideli junimiştilor (evident, foarte curând numărul acestora va descreşte). În parlament Carp şi Maiorescu atacă guvernul, îl critică personal pe Catargi şi demonstrează inadecvarea lui Vernescu în cadrele conservatorismului („întotdeauna m-am întrebat – clama Carp la 12 decembrie 1889 – oare elementele conservatoare trebuie să fie prezentate acestei ţări de d. Vernescu ?... Nu se poate ca conservatorii să guverneze decât atunci când au lângă dânşii un liberal ? Această situaţiune nu o primesc şi cred că nu trebuie s-o primească un partid mândru de trecutul său"). Carp uita că în 1884 această simbioză i se părea posibilă (dar în politică uitarea este de rigoare !). Carp nu cerea în decembrie – din motive tactice ? – reconstituirea partidului conservator. De fapt, ceea ce dorea acum era eliminarea lui Gh. Vernescu. *Constituţionalul*, noul organ de presă al junimiştilor apărut în 15/27 iunie prin contopirea *României libere* şi a *Epocei*, ducea o campanie vitriolantă împotriva lui „Gună" (apelativul lui Vernescu). Să mai spunem că titulatura sub care se înfăţişa acum junimismul în viaţa politică nu era tocmai potrivită (în decembrie, când, într-un discurs parlamentar, Maiorescu a precizat că grupul lor nu se numeşte junimist, ci constituţional, M. Kogălniceanu din

bancă a observat cu umor: „Ce-i aia ? Constituționali suntem toți", lăsându-l pe orator fără replică). Dar fruntașii junimiști, alegându-și denominația (o aleseseră încă în noiembrie 1888 când izbucnise criza cu prilejul remanierii guvernului Th. Rosetti), voiau să sublinieze că dintre toți conservatorii ei sunt singurii dinastici consecvenți și fideli Constituției, chiar în forma ei revizuită în 1883. (Asta pentru că L. Catargi și ai lui în timpul „opoziției unite" avuseseră nete ieșiri antidinastice și declaraseră că nu recunosc actul revizuirii Constituției.) Și cum legalismul constituțional și dinasticismul riguros – altfel spus păstrarea instituțiilor existente – sunt elemente definitorii ale conservatorismului, junimiștii voiau să sublinieze că ei sunt singurii reprezentanți adevărați ai ideii conservatoare. În cinci articole din *Constituționalul* (semnătura M. poate să-l semnaleze pe Maiorescu; dar nu e exclus să-i aparțină lui M. Racoviță-Sphynx) se explică rostul și dezideratele grupării, delimitarea de Catargi și partizanii săi: „Grupul care vrea să guverneze țara în numele unui program de principii de stat nu se putea numi altfel decât *constituțional*"[1].

Evident, cabinetul Catargi nu putea avea stabilitate, dintre deputații conservatori destui neagreându-l pe Vernescu. Catargi, chiar dacă, finalmente, s-ar fi învoit să se debaraseze de acest aliat de ocazie, nu o mai putea face în condițiile date. Catargi știa bine că singura soluție lui convenabilă ar fi fost dizolvarea parlamentului și organizarea unor alegeri „tari" (era, la acest capitol, un adevărat maestru !) care să-i aducă în Cameră deputații „lui". Dar regele nu era de acord cu soluția propusă insistent de primul său ministru. A urmat, firește, demisia, generalul Manu fiind însărcinat să formeze un guvern conservator „concentrat", exprimând fizionomia parlamentului

[1] M.[aiorescu ?], *Reflecțiuni asupra vieții noastre politice. Constituționalul*, I, nr. 21 (9/21 iulie), 1889.

ales în octombrie 1888. Prin „concentrare", generalul Manu (Maiorescu îl ortografia adeseori Mano) înţelegea reunirea conservatorilor puri cu junimiştii sub preşedinţia sa (dealtfel, propuneri de revenire la matcă au fost făcute junimiştilor de Catargi - prin intermediul lui Al. Lahovari – şi în octombrie. Au fost respinse pentru că L. Catargi nu voia – sau nu putea – să se debaraseze de Vernescu). La 5 noiembrie se formează guvernul general Gh. Manu având în componenţă trei junimişti: Th. Rosetti (justiţie), Marghiloman (lucrări publice) şi Menelas Ghermani (finanţe). Maiorescu, invitat stăruitor să intre în combinaţie, a refuzat, motivând că ministeriatul i-ar dăuna în interesele financiare, avocatura sa bănoasă suferind de obicei în perioadele de înaltă responsabilitate publică. Noul guvern – prea eterogen – n-a putut dăinui multă vreme. Avea vrăjmăşia puternicului grup Catargi-Vernescu (dispunând de un mare lot de deputaţi) şi a generalului I. Em. Florescu care, în semn de protest, a demisionat din funcţia de preşedinte al Senatului.

Manu s-a angajat în faţa junimiştilor să continue programul lor anunţat în septembrie 1888 şi să împiedice darea în judecată a fostului guvern I. C. Brătianu (dorită tenace de grupul Catargi-Vernescu). Cea de a doua condiţie este integral respectată. Cât priveşte aplicarea programului junimist, acesta se înfăptuieşte parţial, la departamentele conduse de Ghermani (chestiunea agioului) şi Th. Rosetti (legea pentru organizarea magistraturii). La 16 noiembrie 1890 (a doua zi după deschiderea celei de a treia sesiuni a parlamentului) guvernul se remaniază. Th. Rosetti îşi dă demisia, înlocuit fiind – la justiţie – de G. Triandafil. Maiorescu ia cultele (şi ad-interim la lucrări publice, în locul lui Păucescu, eliminat la stăruinţa lui Carp), Marghiloman primeşte portofoliul domeniilor, iar Ghermani îşi continuă funcţiunile la finanţe. Noul guvern general Manu nu trăieşte decât până la 20 februarie 1891. Căderea a fost provocată de legea instrucţiunii publice (o reformă parţială a învăţământului), rămasă în proiect de pe

vremea guvernului Rosetti-Carp şi pe care Maiorescu înţelegea să o readucă în discuţia Senatului (unde se înfundase în 1889). În Senat grupul lui Catargi-Vernescu (cel al generalului Florescu a acţionat de conivenţă cu liberalii Dim. Sturdza, Petru Poni, Const. Exarcu) obţine votarea unei moţiuni de suspendare a discuţiei. Propunerea junimiştilor de a se dizolva Senatul şi de a organiza noi alegeri nu e acceptată de ministrul preşedinte. În consecinţă, singura soluţie era demisia. Strădania lui Maiorescu de a-şi vedea legiferată a sa lege a învăţământului (fie şi parţială) este din nou înfrântă[1]. Se formează la 21 februarie un

[1] Că faptul acesta l-a afectat enorm pentru tot restul vieţii o ştim dintr-un adaos amar la introducerea vol. IV din *Discursuri parlamentare* (reprodus de S. Mehedinţi în *Istoria contimporană a României*): „...Deşi în decursul evenimentelor a făcut şi el (Maiorescu vorbeşte despre sine la persoana a treia, n.n) parte din câteva guverne ca ministru al instrucţiei publice, nu a rămas de pe urma sa nici o reformă legislativă; încercările sale s-au izbit de rezistenţa unor majorităţi variabile. Ideile, de care a fost inspirat le-a crezut şi le crede drepte; unele din ele s-au realizat prin legile altora, căci ideile nu erau personale, ci culese şi adoptate din tezaurul comun al culturei europene; altele se vor realiza poate într-un viitor mai îndepărtat, în care putinţa participării sale personale va fi încetat de mult. Puţinul ce l-a putut face în acest departament ministerial (aducerea documentelor Hurmuzaki, restaurarea bisericei de la Curtea de Argeş, introducerea studiului limbei române în licee şi alte câteva măsuri) l-a făcut pe cale administrativă, iar nu legislativă. Astfel autorul scrierii de faţă, cu respectul ce-l are pentru realităţile date şi cu recunoaşterea dreptului majorităţilor de a fi cum sunt, a renunţat la orice gând la legiferare în materie de şcoli şi aşteaptă aici progresul de la îndreptarea metodelor şi a personalului profesoral, fără nici o privire la vicisitudinile parlamentare..." *(Istoria contimporană a României,* 1925, p. 286-287). Să adăugăm că ultima ocazie a lui Maiorescu de a-şi legifera proiectele de organizare şcolară a fost ratată prin necooptarea sa în marele guvern Catargi-Carp. Portofoliul cultelor, care i se cuvenea lui, i-a fost încredinţat lui Take Ionescu, om politic de mare talent şi vocaţie, dar

guvern I. Em. Florescu, cu grupul Catargi-Vernescu (Catargi avea internele). Junimiştii refuză, evident, orice combinaţie cu această echipă a vechilor conservatori, în care vernescanii deţin trei portofolii. Cum parlamentul dă un vot de blam chiar a doua zi după investitura noului guvern, acesta îl dizolvă, firește cu acordul Palatului. Noile alegeri, conduse autoritar de Lascăr Catargi, aduc – la 9 aprilie 1900 – obişnuita majoritate prestabilită. Liberalilor li se acceptă 18 locuri de deputaţi, în schimb junimiştilor, cu duşmănie răzbunătoare combătuţi, nu li se îngăduie mai mult de cinci mandate (se aleg Carp, şi Ghermani. Maiorescu e înfrânt la Tg. Jiu – chiar şi la balotaj ! –, unde, întovărăşit de soţie, suportase umilitoarea procesiune a vizitării prealabile a alegătorilor).

Junimiştii îşi reconstituie „clubul conservator" (cu adaosul important că acest club e organul central al atunci creatului Partid constituţional) tot sub preşedinţia lui Carp şi se pregăteşte pentru bătălia din opoziţie. De menţionat că junimiştii obţinuseră în cei trei ani de când se constituise guvernul Th. Rosetti cucerirea treptată a grupului N. Filipescu de la *Epoca*. A fost o racolare nelipsită de rezerve prudente din partea lui Filipescu (fidel, cât se putea în politică, al lui Catargi), cu retranşări şi apropieri, în funcţie de oscilaţiile conjuncturii, care a preparat terenul viitoarei aderări, mai statornice, a furtunosului tânăr om

---

avocat şi fără nici o aplicare specială pentru problemele de învăţământ. Catargi îl antipatiza pe Maiorescu, iar Carp, indiferent cum era, nu a găsit cu cale să insiste în favoarea prietenului său care, pentru a salva situaţia, nu a făcut din ministeriatul său o problemă de principiu, acceptându-l pe Take Ionescu, atunci „omul lui Catargi". Ba a dat dovadă de obiectivitate resemnată, sprijinind legiuirile şcolare ale lui Take Ionescu (legea organizării învăţământului primar din mai 1892) şi recunoscând că tânărul ministru, deşi neofit în problemele departamentului său, „ajunge să stăpânească resortul ce-i este încredinţat" *(Ibidem*, p. 290).

politic la gruparea junimistă. Junimiştii, deşi teoretic înfrânţi, se consideră acum (şi aveau de ce) mult fortificaţi pentru că dovediseră opiniei publice valoarea şi eficienţa programului lor. Ştiau că viitorul, în partidul conservator şi în viaţa politică în general, este al lor. În martie Maiorescu împărtăşea amicilor săi acest punct de vedere îndreptăţit. Edificatoare sunt scrisorile din martie 1891 trimise lui N. Petraşcu şi Duiliu Zamfirescu. Citãm un pasaj elocvent din scrisoarea trimisă la 1/14 martie 1891 către Duiliu Zamfirescu: „Eu personal sunt mulţumit de situaţia noastră politică. Acum trei ani erau numai vr-o 3 junimişti politici: Carp, Th. Rosetti şi eu, trecând în lumea noastră de teoretici-academici. Astăzi suntem vr-o 60, între cari şi Ghermani şi Al. Marghiloman, şi am dovedit prin reforma minunată a agiului, prin legea vânzării bunurilor în loturi mici la ţărani, prin inamovibilitatea şi prin legea pensiilor că suntem oameni de acţiune practică şi că nici nu există organizatori în afară de noi. Peste mult 3 ani va trebui dar să ne revie apa la moară, sub o formă sau sub alta. Direcţia noastră dealtminteri este de acum înainte spre liberali. Conservatorii au devenit imposibili în vechea accepţiune a cuvântului." (Cf. *Duiliu Zamfirescu şi Titu Maiorescu în scrisori*, p. 325.) Aprecierile maioresciene din finalul scrisorii se dovedesc peste măsură exagerate.[1] Cum se va vedea, n-au fost necesari trei ani pentru ca

[1] Analizând complicata hartă politică internă, Partidul socialist a dat, în 1892, o apreciere lucidă a fizionomiei de clasă a grupării junimiste în cadrul partidului conservator, subliniind realist incapacitatea acesteia de a guverna autonom. Referindu-se la actul instalării guvernului Th. Rosetti, publicaţia *Critica socială* din 1892 observa – într-un articol datorat lui Gherea – că „cu toate veleităţile de a guverna singuri (junimiştilor, n.n.), le fu cu neputinţă, deoarece n-aveau nici ei baza materială, nu reprezentau o clasă pe care să se sprijine. Imediat după alegeri trebuie să facă loc conservatorilor şi liberalilor conservatori care

junimiştii să revie la putere. În aceste condiţii, previzibile din toamna anului 1891, junimiştii abandonează şi ideea unei noi alianţe cu liberalii. Aşteptau, siguri de ei, apropiata revenire la guvern de a cărei necesitate se convinsese şi Catargi.

Într-adevăr, guvernul generalului Florescu nu a durat decât 11 luni. Destul de repede Catargi, ambiţios, găsi jignitoare tutela generalului. Cum alegerile le patronase el, ca ministru de interne, deputaţii majorităţii conservatoare erau, cei mai mulţi, devotaţi lui. Cu asemenea hotărâtor instrument de manevră, lui Catargi nu i-a venit deloc greu (după ce vernescanii fuseseră cu totul eliminaţi din minister) să provoace căderea guvernului. La

---

reprezintă, în adevăr, o clasă puternică în ţară şi formară ministerul Lahovary-Vernescu-Carp. Însă îndată au trebuit să cadă şi să facă loc liberalilor conservatori". Caracterizarea grupării politice junimiste merită să fie reţinută pentru pregnanţa observaţiei: „Ce sunt junimiştii ? Ei sunt tot conservatori, dar spuma partidului conservator vechi. Ei sunt poeţii, literaţii, avocaţii, economiştii, filozofii partidei conservatorilor vechi. Pe câtă vreme ei au jucat rolul de element inteligent al partidei, ei au fost bine primiţi de întreaga clasă a conservatorilor şi şi-au avut partea de onoare alăturea cu ei. Când însă au vroit a se constitui în partid aparte, clasa pe care se reazimă conservatorii nu putea să le mai dea sprijinul. Pentru ce ? Pentru că junimiştii au devenit în partidul conservator ceea ce erau liberalii ideologi, utopici în partidul liberal (e vorba de gruparea lui C. A Rosetti, n.n). Ei vroiesc a reînvia vechea domnie conservatoare, alcătuind societatea după un plan plăsmuit în capul lor. Ei cred că, ajunşi la putere, prin un chip oarecare, prin rege, apoi prin legiferări, după un plan făcut în cabinet, să întărească domnia conservatoare, să reînvie vechile bresle etc... Dar precum liberalii noştri utopici n-au fost originali, ei au copiat pe ideologii francezi, tot aşa şi conservatorii utopici, junimiştii – şi-au luat modelul din Germania. Dl. Carp a vrut să copieze pe Bismarck." Şi după ce evocă reintrarea în partidul conservator, constată ironic că „marele conservator Carp, ca om mai practic se vede, a înţeles că nu merge cu utopia". (I. Vasiliu, – pseudonimul lui Gherea – *Politica internă*, în *Critica socială*, din 2 ianuarie 1892.)

28 noiembrie Catargi formează un guvern de tranziție care, la sugestia regelui, avea misiunea de a perfecta înțelegerea cu junimiștii pentru a se constitui un guvern unitar conservator. Condiția lui Carp era ca L. Catargi să dizolve actualul parlament pentru a se alcătui unul nou în care junimiștii să fie și ei proporțional reprezentați (cereau 20 de locuri). Regele Carol i-a acordat lui Catargi dizolvarea (refuzată generalilor Manu și Florescu) pentru că era interesat să obțină un guvern autoritar și de prestigiu care să poată semna reînnoirea tratatului cu Tripla Alianță. În guvernul lui Catargi junimiștii aveau majoritatea (și ei erau favorabili Triplicei). Iar Catargi, unul dintre cei mai de suprafață oameni politici, s-a declarat favorabil politicii externe inițiate de rege și a semnat reînnoirea tratatului (ministru de externe Al. Lahovari) la 25 iulie 1892. Dealtfel, s-o spunem de pe acum, menținerea guvernului Catargi până în 1895 s-a datorat aceleiași spinoase chestiuni a Triplicei. Liberalii, prin D. Sturdza, s-au manifestat ca adversari zgomotoși ai Austro-Ungariei, nereprezentând pentru rege garanțiile necesare încredințării secretului tratatului (singurii – dintre fruntașii liberali – la curent cu acest secret erau D. Sturdza și I. C. Brătianu). Or acesta din urmă decedase în 1891. Dacă ar fi trăit, guvernarea conservatoare nu ar fi durat șapte ani.

Noile alegeri au avut loc în februarie 1892. Dar mai înainte, la 18 decembrie 1891, Catargi formează, cum a notat Maiorescu, „adevăratul și definitivul minister conservator" în componența căruia au intrat și Carp (domenii), M. Ghermani (finanțe), Al. Marghiloman (justiție). În noul guvern în care frații Al. și Iacob Lahovari dețineau externele și, respectiv, războiul, a debutat ca ministru Take Ionescu (la culte). Concentrarea conservatoare era cu adevărat necesară pentru că liberalii, după moartea – la 4 mai 1891 – a lui I. C. Brătianu (apoi a lui Kogălniceanu, la 20 iunie 1891) au făcut efortul de unificare sub conducerea provizorie a lui Dimitrie Brătianu (se știa că adevăratul succesor al lui I. C.

Brătianu va fi Dimitrie Sturdza), şi se pregăteau pentru o luptă în opoziţie bine organizată. Vremea alianţelor pasagere trecuse şi, în faţa forţei organizate a liberalilor în opoziţie, conservatorii trebuiau să alinieze un guvern solid, cu un program bine gândit şi cu personalităţi politice competente care să-l poată înfăptui. Acesta este, cum a rămas cunoscut în analele istoriografiei politice, „marele guvern Catargi-Carp" care era, în fond, un abia mascat guvern junimist. Carp avea conducerea efectivă, Catargi, lăsat şef şi ministru de interne, acceptând programul „Era nouă" (minus ideea descentralizării administrative şi „majoratul la ţărani") proclamat tacit în *Apelul către alegători* publicat şi semnat de membrii guvernului la 4 ianuarie 1892. (Chiar şi acest procedeu, reeditând pe cel din 1888 al guvernului junimist Th. Rosetti, vorbeşte elocvent despre ascendenţa junimiştilor în cabinetul condus de Lascăr Catargi.) Cu toată mândria sa nemăsurată şi a nemărturisitei desconsideraţii pentru Catargi, şeful grupului junimist i-a păstrat recunoştinţă bătrânului om politic. În ianuarie 1897, la un banchet politic la Botoşani, Carp a toastat în cinstea lui Catargi, declarând: „Beau în sănătatea celui care, prin activitatea şi experienţa lui, a permis ideii junimiste să devie ideea conservatoare"[1]. Lascăr Catargi, abil, ştie să-şi ascundă antipatiile, şi se apropie de junimişti (a acceptat chiar să-l viziteze pe Maiorescu la 15 noiembrie 1892, cu prilejul unei întâlniri de lucru a Comitetului conservator. Criticul nota în *Jurnal,* satisfăcut de biruinţa obţinută asupra şefului partidului, „de 11 ani nu-mi mai călcase în casă"[2]).

Alegerile din februarie 1892 s-au desfăşurat mai (cum să spunem ?) relaxat decât de obicei. Opoziţiei i s-au îngăduit (!) la început 35 de deputaţi, pentru ca în martie, cu prilejul unor alegeri suplimentare, numărul să se ridice la 50. Evident, aceasta

[1] Cf. *Prutul,* 16 ianuarie 1897.

[2] *Jurnal,* Caiet 15, B.A.R., Mss. 3656, foaia 12 verso.

n-a primejduit guvernului „legiuita" sa majoritate. Dar-guvernanții se puteau lăuda cu „alegeri libere" care ar fi adus țării liniștea de mult așteptată. Președinția Camerei e acordată generalului Manu (pentru a nu-l înrăi), iar cea a Senatului lui Gh. Gr. Cantacuzino (N. Filipescu deține primarul Bucureștilor). Guvernul imprimă parlamentului un ritm alert de activitate și în prima sa sesiune (din februarie până în iulie) face să se voteze o seamă de legiuiri de importanță reală pentru activitatea economică sau administrativă a țării. Pentru toamnă Carp (care era – se știa – sufletul și organizatorul cabinetului) anunță – prin obișnuitul mesaj regal – alte legiuiri, mai ales de natură financiară și fiscală, apoi cele pentru reforma judiciară, școlară etc. Aceeași activitate, socotită rodnică, se depune și în 1893 (de amintit legea pentru organizarea școlilor profesionale și de meserii, comerciale, de agricultură și silvicultură). Mare încrâncenare (în parlament și în afara sa) a produs așa-numita „lege a maximului" din aprilie 1893 prin care întreprinderile cu caracter industrial – mari sau mici – din comune urmau să fie supuse unor taxe sporite de consum, veniturile rezultate constituindu-se drept fondurile necesare diverselor cheltuieli ale comunelor, printre care și cele necesitate de întreținerea jandarmeriei. (În acest fel Carp voia să asigure autonomia comunelor care nu ar mai fi dispus de bugetul central.) Firește că acest spor al taxelor de consum ar fi fost suportat de contribuabili și, mai ales, de țărănime, care forma grosul contribuabililor. Opoziția liberală (șeful partidului liberal devenise în noiembrie 1892 Dimitrie Sturdza, în urma morții – la 8 iunie 1892 – a lui Dim. Brătianu) a găsit prilejul organizării unor mari agitații de stradă împotriva guvernului. La 5 aprilie 1893 mii de oameni (negustori, măcelari, căruțași etc.) ocupau străzile din preajma dealului Mitropoliei, barând căile de acces spre parlament[1].

[1] Vezi C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. II, p. 150-151.

Deputaţii şi miniştrii au fost huiduiţi şi molestaţi de mulţime. Mişcarea socialistă, delimitându-se de agitaţiile interesate organizate de partidul liberal, a luat poziţie faţă de practicile conservatorilor de a arunca sarcina poverii fiscale pe umerii contribuabililor (ţărani şi pături orăşeneşti), evidenţiind caracterul de clasă al acestor legiuiri.

Fireşte că legea era impopulară (a declanşat, printre altele, răscoalele ţărăneşti în 1894 în câteva judeţe din Moldova de mijloc, reprimate – şi acestea – cu sălbăticie), dar Carp o considera utilă şi majoritatea de care dispunea în parlament i-a asigurat votarea. Legea cea mai importantă, poate, a „marei guvernări conservatoare" a fost cea a învoielilor agricole supusă dezbaterilor şi votată în cele două Camere în lunile ianuarie-mai 1893. În fond această lege a lui Carp (repetăm, Carp era ministrul domeniilor) nu făcea decât să aducă modificări legii liberale cu acelaşi nume din 1882 care – cum am arătat la locul potrivit – a fost integral sprijinită de liderul grupării junimiste. Legea lui Carp, anunţată în 1888, era de-abia acum, după patru ani, adusă în discuţia parlamentului, deşi în precedentele guvernări junimiste (trei la număr) ar fi trebuit să se găsească modalitatea şi răgazul pentru a o legifera, de vreme ce se considerau cei mai preocupaţi pentru îmbunătăţirea situaţiei economice a ţărănimii. Nu vom relua aici ceea ce am comentat despre această chestiune în precedentul capitol al lucrării noastre. Adăugăm numai că îmbunătăţirile de ordin economic aduse de legiuirea lui Carp celei a lui Brătianu din 1882 nu numai că nu se ridicau la importanţa pretinsă, dar erau, în bună măsură, talonate (când nu de-a dreptul anulate) de stipulaţiile de ordin administrativ. Iar legea însăşi menţinea în continuare tocmelile agricole.

Oricum, preocupările junimiştilor pentru situaţia ţărănimii trădează îngrijorarea moşierimii faţă de continuele agitaţii din lumea satului, exprimate violent în 1888. Mai lucizi şi cu vederi

mai înaintate decât restul conservatorilor, junimiști au înțeles necesitatea reformelor, le-au legiferat fără însă a prejudicia interesele fundamentale ale marilor proprietari și, evident, fără a izbuti să soluționeze cu adevărat problema țărănească[1]. Gherea, apreciind lucid întreaga politică agrară a liderului politic junimist, scria în *Neoiobăgia*: „Este evident că întreaga viață și întreaga luptă a d-lui Carp sunt pătrunse de un element utopic și de o profundă contrazicere. D-sa a voit să dezvolte categorii economice ieșite sub și din regimul capitalisto-burghez (în agricultură ca și în industrie – vezi legea minelor, n.n.), a voit să le dezvolte într-o țară cu regim semifeudal neoiobag – și asta nu numai fără a înlătura acest regim, dar silindu-se încă să-l consolideze. Asta e adevărat. D. Carp nu numai că n-a văzut piedicile din drumul său și deci n-a căutat să le înlăture, dar le-a și înmulțit..."[2]

Indiscutabil, semnificativă pentru doctrina politică și ideologică a junimismului a fost și legea minelor din februarie-aprilie 1895. Cum am comentat-o în capitolul precedent, vom evita, și de astă dată, să reluăm discuția, menționând numai că această lege, rămasă în vigoare timp de trei decenii, a fost realmente una dintre cele mai importante din cariera politică a lui Carp și destul de edificatoare pentru programul constructiv al junimismului. Semnificativă a fost opinia și poziția partidului socialist față de această lege. Despre ea s-au pronunțat în *Lumea nouă* din 1895 Gherea, I. Nădejde, A. Bacalbașa ș.a., subliniind necesitatea adaptării ei, dar relevându-i totodată aspectele retrograde. Într-un articol semnat De la Olt, Gherea observa că „această lege e cu desăvârșire capitalistă" pentru că favorizează dezvoltarea industrială a țării. Se considera pozitivă ideea

[1] Vezi și Traian Lungu, *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea*, ed. cit., p. 110-122.

[2] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, ed. cit., p. 216.

exproprierii marilor proprietari deținători ai unor terenuri bogate în produse minerale, dar nu se accepta extinderea acestui principiu și asupra marilor proprietăți țărănești. De fapt, preciza Gherea, „soluția unică satisfăcătoare ar fi fost monopolizarea minelor de către stat", iar legea să statueze „marele principiu al dreptului națiunii asupra subsolului"[1].

Soarta guvernului, acum, în aprilie 1895, era însă pecetluită. Opoziția liberală era de mult nerăbdătoare să parvină la putere. Cei patru ani „normali" de așteptare în opoziție se terminaseră prin noiembrie 1892, și încă de prin 1891 liberalii au început acțiuni pentru a-l avertiza pe rege că le venise rândul la succesiune. Dar, deocamdată, acțiunile liberalilor au mai curând un caracter de rutină, sunt domoale și fără vlagă combativă. Tocmai lichidaseră disidențele și aveau de aplanat destule conflicte interne fără de care nu puteau declanșa o hotărâtă ofensivă pentru obținerea guvernării. De aceea, protestele lor în parlamentul nou ales din februarie 1895 au fost tot rutiniere. Dar din noiembrie 1892 Dimitrie Sturdza fusese ales șef al partidului liberal (au fost învinși N. Fleva, candiatul acestuia, beizadea Mitică – D. Ghica –, N. Bibescu și, se pare, Eug. Stătescu, care a renunțat din capul locului, ieșind singur din cursă) și acesta consideră că ofensiva trebuie necesar declanșată pentru a dovedi partidului capacitatea sa politică. Cu siguranță, marea lovitură a opoziției în tot cortegiul de agitații antiguvernamentale a fost chestiunea transilvană din care Sturdza, versat, a știut să-și facă un prețios capital politic.

Nu se poate da crezare afirmațiilor lui Maiorescu din care ar reieși că întreaga chestiune transilvană a fost montată de Sturdza[2]. Problema era complicată, cu rădăcini istorice într-un

[1] Cf. *Lumea nouă*, din 13 și 20 ianuarie 1895.

[2] Cf. T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României*, 1925, p. 307-309.

trecut de luptă de trei ori secular, ajunsă acum într-un moment crucial. Sturdza a utilizat-o pentru interesele sale politicianiste, dar – încă o dată – nu a creat-o. Lupta politică a populației românești din Transilvania pentru eliberarea socială și națională a ajuns în 1892 într-un moment important prin alcătuirea – de către conducerea Partidului Național Român – a celebrului memorandum. Respingerea memorandum-ului de către curtea din Viena, procesul ce a urmat și întemnițarea fruntașilor P.N.R. au produs vii emoții și reacții firești dincoace de munți. De altfel, în România preocuparea activă pentru lupta politică a „fraților de dincolo" avea tradiție. Și această preocupare a fost coordonată, mai ales, de cercurile radicale rosettiste din partidul liberal. În ianuarie 1891 se întemeiază la București „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor" (cu filiale în toate orașele mai importante ale țării) în conducerea căreia se aflau personalități prestigioase ale vieții culturale și politice. În activitatea „Ligii culturale" tineretul universitar, în general tânăra intelectualitate, are un cuvânt greu de spus[1]. Când s-a declanșat episodul memorandum-ului, acțiunile de solidarizare cu lupta politică a populației românești din Transilvania au cuprins toată țara. Congrese, adunări demonstrative, publicații speciale întrețin în țară vie ideea dreptății luptei pentru unitatea politică a românilor. Importante stipendii materiale, pe lângă cele morale, sunt acordate unor organisme politice sau culturale din Transilvania. Toată această înfruntare încleștată în jurul unei probleme de vital interes național a dominat efectiv viața politică românească din anii 1890-1910. Din păcate, această chestiune, care reclama slujire rectilinie și neconcesivă, a fost abil folosită de cele două partide pentru rezolvarea unor înguste interese de grup. S-ar putea chiar spune că jocul celor două

[1] Vezi lucrarea noastră *Sămănătorismul*, Editura Minerva, 1971, p. 21-22.

partide în jurul problemei transilvănene, cu tot cortegiul de incidente (parlamentare, publice, de presă), a mărit, adesea deliberat, tensiunea creată de lupta ce se desfăşura în Ardeal. În speţă, problema transilvăneană a devenit – cum spuneam – un mijloc pentru liberali pentru a forţa dobândirea guvernării[1].

Guvernul conservator (ca, dealtfel, şi cel liberal de sub preşedinţia, din 1895, a lui Dim. Sturdza) dovedeşte o prezenţă prudentă faţă de lupta românilor transilvăneni, întrucât orice adeziune publică putea complica situaţia politică a ţării, primejduind ataşamentul ştiut al României la pactul Triplei Alianţe. Şi cum regel Carol I ţinea mult la liniile programatice ale Triplicei orice act care ar fi lezat aceste interese ducea inevitabil la retragerea protecţiei Curţii şi, automat, la pierderea guvernării. Conservatorii, ca, dealtfel, şi liberalii, nu-şi puteau îngădui, la guvernare fiind, o asemenea gafă fatală. Lascăr Catargi, Petre Carp, N. Filipescu, Al. Lahovari şi Take Ionescu au fixat în discursuri notorii atitudinea conservatorilor în problema transilvăneană, care se reducea, în esenţă, la o politică de neamestec în treburile interne ale unui stat străin. Aceasta, în 1893, adică în timp ce se desfăşura tulburătorul proces al memorandiştilor, dar şi mai târziu[2]. Sturdza porneşte ostilităţile

---

[1] Un tablou concludent al acestei perioade, cu toate detaliile ei semnificative, în valoroasa lucrare monografică a lui Traian Lungu, *Viaţa politică în România la sfârşitul secolului al XIX-lea*, *ed. cit.*

[2] Iată opinia liderului junimist aşa cum a fost fixată în discursul de la 13 decembrie 1894 rostit la Senat: „...Prin urmare, lăsaţi chestiunea aceasta naţională, lăsaţi-o în afara unei lupte care documentează în toate zilele unitatea de simţire, de limbă, de gândire între noi şi între toţi românii oriunde ar fi ei – şi mulţumiţi-vă deocamdată cu atât, căci a cere mai mult ar fi a jertfi un prezent care se anunţă frumos, pentru o nălucă despre care nimeni, dar absolut nimeni, nu poate să zică de pe acum ce formă reală va avea în viitor."

împotriva conservatorilor, denunțând public „criminala" atitudine rezervată față de lupta fraților de peste Carpați. O vreme, în 1893, se afirmă ca partizan al unei acțiuni ferme față de guvernul de la Budapesta, pentru ca în 1894 să publice (pentru captarea, probabil, a bunăvoinței regelui Carol), în ziarul *Pester Loyd* din Budapesta, o scrisoare, foarte comentată, prin care dezavua fără echivoc lupta de eliberare a românilor transilvăneni, pledând pentru necesitatea menținerii, în cadrele constituite, a imperiului austro-ungar. Și tot în același an 1894, în septembrie, nestăpânitul D. Sturdza (de astă dată pentru a cuceri, probabil, bunăvoința puterilor centrale, atât de influente la Palatul regal din București, de care depindea guvernarea) divulgă, într-un discurs, stipendiile secrete pe care guvernul român, prin ministrul Instrucțiunii, Take Ionescu (se pare fără știrea lui Lascăr Catargi), le acorda mișcării de eliberare din Transilvania. Era un act de delațiune, prin care se sacrifica, pentru discutabile arivisme, o cauză de înalt interes național. Scârbit și scandalizat, fruntașul memorandist Ioan Rațiu observă cu o mâhnire netăinuită: „Cei de dincolo se folosesc de cauza noastră, unii ca să se susțină la putere, alții și mai vârtos, ca să ajungă la putere"[1]. Când în 1895 Carol I promite liberalilor succesiunea, Sturdza încetează brusc orice agitație în jurul problemei transilvane.

După alte câteva campanii pentru a forța escaladarea guvernării, în octombrie Sturdza devine premier. Cum s-a dezvăluit apoi, regele Carol I i-a acordat investitura lui Sturdza (deși atunci nu-l agrea deloc) tocmai pentru a se reteza orice posibilă reluare a agitațiilor liberale în chestiunea transilvană (sugestia venea, se pare, chiar din partea primului-ministru al

[1] Apud Miron Constantinescu și G. Penelea, *Însemnările din închisoarea de la Seghedin ale doctorului Ioan Rațiu*, în Studii, 1965, nr. 2, p. 357.

Ungariei). Instalat în fruntea guvernului, Sturdza (beneficiind şi de situaţia graţierii, în septembrie, a memorandiştilor), nu pregetă să retracteze, într-un ruşinos, mult comentat, discurs, ţinut la o întrunire în Iaşi, tot ce afirmase în opoziţie, predicând imperturbabil „necesitatea eliminării oricărui amestec al României în treburile interne ale monarhiei vecine", altfel spus, retragerea oricărui sprijin mişcării de eliberare a românilor transilvăneni. Sturdza nu s-a limitat însă la aceste programatice declaraţii publice de politică externă. Cu o consecvenţă care s-ar fi cerut demonstrată altundeva, Sturdza a dispus înfăptuirea directivelor sale. Au fost suspendate stipendiile acordate şcolilor române din Transilvania (în acest fel se lovea puternic în lupta culturală a mişcării româneşti) şi încurajaţi sistematic partizanii pasivismului în lupta politică a românilor de peste Carpaţi. S-a produs astfel o gravă sciziune în cadrul P.N.R., cu consecinţe extrem de dăunătoare pentru evoluţia luptei întregii mişcări de eliberare naţională. Ar trebui adăugat că apoi Sturdza a fost acuzat de întreţinerea unor legături secrete cu contele Banffy, fost prim-ministru al Ungariei. Agitaţiile de stradă organizate de dizidenţa drapelistă din cadrul partidului liberal, obstrucţii parlamentare ale conservatorilor, o bine condusă campanie de presă aveau să decidă în martie 1899 demisia lui Sturdza (din a doua sa guvernare; după „paranteza" liberală P.S. Aurelian). Ironie a istoriei ! Fruntaşul liberal a fost lovit chiar cu armele de el inventate.

Dar, revenid la guvernarea din ultimele luni a guvernului Catargi-Carp, trebuie spus că ea era oricum ajunsă la liman. Disensiunile din partidul conservator, câţiva ani domolite, au izbucnit deschis în primăvara lui 1895. Gh. Gr. Cantacuzino, preşedintele Senatului şi viitorul şef al partidului, şi-a exprimat deschis dezacordul faţă de legea minelor şi dacă P. Carp nu ar fi operat câteva modificări în textul ei, cerute imperios de Cantacuzino, guvernul ar fi trebuit să demisioneze încă în aprilie

fără ca legea fruntaşului junimist să apuce a fi votată. Dealtfel, neînţelegerile – acum mai accentuate – s-au făcut simţite şi între Catargi şi Carp, şeful guvernului nemaiputând suporta tutela liderului junimist, inflexibilitatea sa care risca să producă o nouă disensiune în cadrele conservatorilor. Atitudini opozante au manifestat şi generalul Manu în calitatea sa de preşedinte al Camerei deputaţilor, N. Filipescu, primarul Capitalei. Lunga guvernare a uzat, ca de obicei, partidul conservator, neînţelegerile şi conflictele se iveau mereu şi destui dintre miniştri opinau pentru retragere, cu atât mai mult cu cât în noiembrie 1895 se împlineau, au calculat unii, cei patru ani de funcţiune a parlamentului conservator. Oricum, junimiştii erau pentru demisie. Cum spunea Maiorescu, „vor fi fost desigur mulţi conservatori cari niciodată n-ar fi voit să părăsească puterea de bună voie, dar unii din miniştri stăruiesc pentru retragerea spontană a Cabinetului, punând astfel interesul general deasupra satisfacţiilor personale."[1] Majoritatea legiuirilor din programul „Era nouă" au fost adoptate, iar celelalte pe care guvernul ar fi voit să le aducă în dezbatere (organizarea meseriilor, descentralizarea comunală, extinderea inamovibilităţii magistraturii, consolidarea situaţiei financiare a ţării etc.) nu mai puteau găsi audienţă într-o majoritate parlamentară acum divizată şi, deci, nedisciplinată. Singura soluţie era demisia dorită acum şi de rege, care-i promisese lui Sturdza succesiunea în schimbul domolirii sale în problema transilvană. La 3 octombrie 1895 L. Catargi a demisionat, după ce mai înainte au demisionat cei trei miniştri junimişti (Carp, Marghiloman, Ghermani), lăsându-i lui Dim. Sturdza deschisă calea jubilaţiilor ministeriale. A doua zi, la 4 octombrie 1895, Dimitrie Sturdza devine premier.

[1] T. Maiorescu, *Istoria contimporană*..., p. 325.

4. După această lungă guvernare (patru ani în guvernul Catargi şi aproape doi ani în guvernările din 1888-1889 şi 1891), junimiştii intrau în opoziţie destul de bine consolidaţi, cu o grupare mărită, cu câteva personalităţi tinere remarcate şi competenţe recunoscute pentru departamente cheie. Credeau – ba Carp era sigur – că pot oricând revendica un guvern eminamente junimist sau unul condus de ei în care să admită, concesiv, şi elemente ale conservatorilor puri. Pentru că, oricât ar părea de ciudat, deşi timp de patru ani, în perioada marelui guvern conservator Catargi-Carp, junimiştii au colaborat destul de armonios cu şeful partidului şi au ştiut să evite conflictele deschise (sau să le aplaneze repede) cu ceilalţi fruntaşi conservatori, continuau să-şi menţină gruparea lor separată, chiar dacă acum nu mai era – oficial – dizidentă. Lupta în opoziţie avea legile ei şi fiecare fruntaş politic, mai ales o grupare cu statut special, trebuia să-şi menţină o relativă autonomie dacă nu voia să-şi diminueze autoritatea şi importanţa. Mai ales că în partidul conservator condus de un lider care avea 72 de ani lupta pentru şefie rămăsese deschisă. În noul parlament ales în noiembrie 1895 junimiştii erau reprezentaţi numai cu trei parlamentari (Maiorescu, Ghermani, Marghiloman). Dar asta nu avea nici o semnificaţie. Sturdza i-a lăsat mână liberă ministrului său de interne N. Fleva şi „tribunul poporului" le-a dirijat atât de strâns încât conservatorii au izbutit să trimită în parlament numai trei senatori şi patru deputaţi (au căzut în alegeri şi fostul premier L. Catargi şi conducătorul efectiv al fostului guvern, Petre Carp). De-abia peste un an, în alegerile parţiale ce au avut loc în vremea guvernului P.S. Aurelian, conservatorii mai izbutesc să aducă în Cameră alţi trei parlamentari (Catargi, Carp şi Take Ionescu), încât grupul constituţional (apelativul junimiştilor se menţinuse şi el) avea acum şeful reprezentat în Camerele legiuitoare.

Dimitrie Sturdza nu a debutat cu dreptul ca premier. Mai întâi a retractat ruşinos – cum spuneam mai înainte – opinia sa din opoziţie în chestiunea transilvană (în discursul ţinut la Iaşi în 13 octombrie 1895 a declarat: „În chestia naţională situaţiunea noastră este clară şi netedă. Avem să ne abţinem cu toţii de la orice act de agitaţie în afacerile interne ale statelor vecine şi în special ale monarhiei austro-ungare..."[1]). Apoi a îngăduit intrarea în guvern a unor elemente ca N. Fleva şi G. Pallade, neagreate de grupul rămas credincios aripii brătieniste dominată de puternica ocultă, fapt care avea să ducă – rapid – la un inevitabil conflict între premier şi flevişti. Apoi, prin fapte nechibzuite avea să declanşeze vestita atunci afacere a demiterii mitropolitului primat Ghenadie Petrescu care, bine utilizată de dizidenţa liberală a lui P.S. Aurelian, avea să provoace căderea guvernului Dim. Sturdza la 11 noiembrie 1896. Guvernarea sa nu a durat decât ceva mai mult de un an de zile. Şi a fost un an agitat, extrem de convulsionat, care nu a prea demonstrat capacitatea de lider a lui Sturdza.

Inflamabila afacere Ghenadie a determinat şi prima disociere de atitudine dintre conservatorii puri, conduşi de L. Catargi, şi constituţionalii junimişti. Dizidenţa drapelistă liberală (P.S. Aurelian, N. Fleva, V. Lascăr, Em. Porumbaru), ca şi Delavrancea, Petre Grădişteanu, P. Poni, Emil Costinescu, desfăşoară în afara parlamentului întruniri publice şi pelerinaje la Căldăruşani (unde era depus demisul Ghenadie). Lascăr Catargi, cu experienţa şi deprinderile sale în asemenea acţiuni (vezi participarea sa în anii coaliţiei de la Mazar Paşa şi în cea a „opoziţiei unite") a considerat că partidul conservator trebuie să se folosească de incident şi să preia conducerea ostilităţilor antiguvernamentale, mai ales că mitropolitul Ghenadie a apelat la protecţia şi ajutorul fostului premier conservator. De aceeaşi opinie erau şi N.

[1] Cf. *Voinţa naţională*, XII, nr. 2363 (19 octombrie), 1895.

Filipescu, Take Ionescu şi Gh. Gr. Cantacuzino care s-au angajat cu ştiuta lor energie pasională în dispută. Firesc, L. Catargi i-a chemat şi pe junimişti să i se alăture. Dar liderii junimişti au fost întotdeauna, din principiu, împotriva manifestaţiilor de stradă. Înţelegeau deci să-şi păstreze consecvenţa principială şi cu acest prilej. Propunerea lui Catargi e, în consecinţă, supusă discuţiei Clubului conservator din Bucureşti la 26 mai 1896 şi Carp – venit anume de la Ţibăneşti – propune menţinerea în rezervă. Decizia lui Carp e acceptată şi disocierea junimiştilor de majoritatea fruntaşilor conservatori (astfel reînnoită după aproape cinci ani de colaborare) devine publică. Poziţia junimiştilor revine la situaţia lor echivocă din anii viziratului, de grupare independentă între liberali şi conservatori. Era situaţia – se vede bine – cea mai convenabilă grupării junimiste care avea să fie menţinută – cu intermitenţele ştiute – până târziu, în 1907. Cum era singura grupare conservatoare neimplicată în dispută, gazetarii vorbeau curent (anume ?) de o reapropiere a junimiştilor de liberali. Zvonurile erau însă false, chiar dacă Sturdza – după ce căzuse de la guvern – a trimis emisari sau s-a deplasat personal la Maiorescu şi Marghiloman pentru a le propune alianţe. Pur şi simplu junimiştilor le convenea situaţia de arbitru în momente de criză, condiţia lor politică moderată îngăduindu-le să concilieze taberele în ostilitate. Ba aveau chiar grijă să facă publicitate în jurul acţiunilor de conciliere pe care – spuneau – erau invitaţi să le coordoneze. Asta le aducea ascendenţă în structurile partidului conservator spre şefia cărora ambiţionau, cu îndreptăţire, să ajungă. În noiembrie 1896 Maiorescu nota în *Jurnalul* său: „Intenţia mea era *să se audă la conservatori* (s.n.) că noi suntem acum îmbulziţi de apropierea multor liberali şi că rezistăm, pentru ca conservatorii să se lase mai jos când va veni vorba de formarea guvernului Lascăr Catargi"[1] (se zvonea atunci că după

[1] T. Maiorescu, *Jurnal*, Caiet 17, Mss. B.A.R., 3658, f. 83 verso.

căderea guvernului Sturdza va fi rechemat L. Catargi. Dar Catargi ar fi refuzat guvernul, precizând regelui că liberalii care au declanşat scandalul Ghenadie trebuie să-l soluţioneze tot ei. Atunci regele a menţinut la putere pe liberali, încredinţând formarea ministerului lui P. S. Aurelian).

Lucrurile au evoluat astfel până în primăvara lui 1897 când, în martie, Sturdza e reinstalat premier. Dar tot în martie 1897 se produce un eveniment semnificativ şi în tabăra conservatoare. La începutul lunii moare la Paris, de un atac de cord, Al. Lahovari, fostul ministru de externe în guvernele conservatoare, apreciat de L. Catargi şi considerat, pentru multele sale calităţi, succesorul actualului lider la conducerea partidului (succesiunea aceasta era – se ştia – agreată şi de castelanul de la Golăşei). Eliminarea din cursa spre şefie a lui Al. Lahovari este, fireşte, favorabilă lui Carp. Maiorescu a notat în *Jurnal*, ca şi în prefaţa la vol. V. din *Discursuri parlamentare*, că la 20 martie emisari ai şefului partidului conservator i-au făcut propunerea fuzionării celor două cluburi sub preşedinţia lui Catargi, Carp fiind recunoscut succesorul oficial. Chemat de la Ţibăneşti şi informat asupra propunerii, Carp – lovitură de teatru ! – refuză. Răspunsul lui Carp e, într-adevăr, surprinzător şi greu de explicat. Să fi fost numai ambiţia într-adevăr nemăsurată a lui Carp, care voia – ce ? Şefia de pe atunci a partidului prin debarcarea, încă în viaţă, a lui Catargi ? Greu de răspuns. Oricum, refuzul lui Carp (judecat apoi – cum vom vedea – cu asprime de Maiorescu) a anulat posibilitatea unificării partidului conservator până tocmai în 1907. Singura explicaţie a acestei decizii stranii a oferit-o Const. Bacalbaşa care socotea că primirea de către Catargi în partid a fostei grupări radicale a lui Gh. Panu l-ar fi jignit pe Carp ca unul ce se afla în raporturi proaste cu fostul junimist. (Tot Bacalbaşa – care, ca fost radical şi apropiat al lui Panu, avea informaţii din sursă directă – afirmă însă că Panu ar fi fost solicitat şi de junimişti, dar fostul director

al *Luptei* a optat pentru gruparea mai puternică a lui Catargi, provocând dușmănia lui Carp și a amicilor săi.) Oricum – apelăm din nou la Bacalbașa – după intrarea în partidul conservator, unde e cooptat chiar în comitetul de conducere, „junimiștii încetară colaborarea cu vechii conservatori sub cuvânt că partidul acestora a abdicat de la ideile conservatoare, de vreme ce s-au putut coaliza cu radicalii lui Panu"[1]. Dar e tot atât de posibil – poate că c singura explicație rezonabilă – că refuzul lui Carp se datora opiniei sale despre structura dorită a partidului. El nu voia o simplă fuziune pasageră, ci o unificare pe baza unei platforme de principii unanim acceptată. Or, în condițiile date, când cu câteva luni în urmă se evidențiaseră puternic divergențele de opinii între majoritatea fruntașilor conservatori și junimiști (și încă numai într-o chestiune de tactică politică conjuncturală ca aceea prilejuită de afacerea mitropolitului Ghenadie), nu putea fi vorba de o unificare viabilă, iar succesiunea sa, acceptată formal, nu urmărea, când mai existau câțiva pretendenți care pândeau „clipa atacului", decât neutralizarea grupării junimiste.

În toamna lui 1897 agitațiile politice reizbucnesc cu o violență parcă mai accentuată decât în 1896. Motivul imediat a fost gafa lui Dim. Sturdza care, cu prilejul unei vizite oficiale a regelui Carol la Budapesta, a lăsat (dintr-o eroare) să figureze pe lista protocolară de decorații – întocmită, potrivit uzanțelor, de guvernul ungar, dar pe care le acorda suveranul României, numele lui Jezsensky Sandor. Acesta s-a dovedit a fi fost procurorul în procesul memorandiștilor. Pe dată dizidenții drapeliști au pornit campania împotriva lui Sturdza despre care se spunea că ar fi știut cine e Jezsensky și a contrasemnat – tocmai la 12 octombrie – decretul de decorare (Sturdza cumula

[1] C. Bacalbașa, *op. cit.*, vol. II, 1928, p. 223.

funcţiunile de premier şi cea de ministru de externe), pentru a câştiga simpatiile guvernului maghiar. Opoziţiei drapeliste i s-a alăturat şi cea conservatoare, întreţinând, prin mijloacele clasice, indignarea opiniei publice, care a fost sinceră. Colac peste pupăză, la mijlocul lui noiembrie izbucnesc mişcări antisemite în urma unui decret nechibzuit al ministrului de război care interzicea evreilor pământeni dreptul şi datoria de a-şi satisface stagiul militar. Vehement în protest a fost organul socialist *Lumea nouă* care a denunţat încăierările provocate de studenţii bătăuşi – năimiţi de guvern. Se organizează noi mitinguri, se fac manifestaţii, cu care prilej se produce o încăierare pe culoarele universităţii. Guvernul, care a tolerat şi chiar a instigat aceste mişcări antisemite, voia să contrabalanseze ecourile afacerii Jezsensky demonstrând – astfel – naţionalismul. Titu Maiorescu, care era rector, demisionează, protestând astfel împotriva guvernului care îşi făcuse obiceiul de a utiliza unele cercuri studenţeşti (bineînţeles contra plată !) pentru agitaţiile de stradă. Junimiştii, consecvenţi conduitei lor, nu s-au alăturat opoziţiei în mişcările de stradă, iar cu prilejul agitaţiilor antisemite din noiembrie au protestat în parlament (au făcut interpelări P. Carp şi Al. Marghiloman). Ca de obicei, se vorbea de căderea guvernului de care şi regele era acum vădit nemulţumit. Marghiloman şi Maiorescu au fost primiţi, în audienţe protocolare, la rege. Culisele acreditau venirea la putere a conservatorilor şi junimiştii se îngrijeau să obţină o poziţie bună în eventuala nouă guvernare. La 29 noiembrie 1897, după audienţa la Palat, Maiorescu i-a relatat convorbirea lui Carp. „Carp, – notează Maiorescu în jurnal – vizibil dezolat de rezultatul întrevederii mele cu regele. Ce aştepta ? Ca regele să-mi spuie că Carp trebuie să fie chemat la guvern fără Catargi ? Sau ca eu să sugerez aceasta regelui ? Eu nu o puteam face fiindcă în momentul de faţă cred lucrul primejdios. S-ar forma îndată o formidabilă duşmănie a conservatorilor contra lui, şi

poate coalizarea lor cu liberalii căzuți de la guvern. Și atunci confuzia politică și mai mare. Trebuie așteptată îmblânzirea firească a raporturilor lui Carp cu conservatorii, înlesnită acum după duelul lui Nicu Filipescu și năbușirea acestuia pentru câtva timp."[1] (Filipescu îl provocase la duel, rănindu-l mortal pe G. Em. Lahovari pentru un articol socotit injurios publicat în *l'Indépendance Roumaine*. A fost condamnat la șase luni închisoare și pentru puțină vreme a intrat într-o inevitabilă eclipsă).

Această însemnare maioresciană fixează poziția junimiștilor în 1898. Se mențineau independenți, având mereu grijă să-și păstreze o poziție bună pentru un viitor guvern conservator care – se știa încă din vremea scandalului Ghenadie – va fi condus tot de L. Catargi. Toată energia politică a junimiștilor era consumată pentru a-l face pe Catargi să înțeleagă faptul că, indiferent de atitudinea lor dizidentă în opoziție, nici un cabinet conservator nu va fi viabil dacă nu i-ar cuprinde – și încă bine reprezentați – pe junimiști. Evenimentele s-au precipitat. În aprilie patriotismul lui Sturdza este din nou pus la îndoială în urma unui discurs al lui Take Ionescu în parlament în care dezvăluie că guvernul, de conivență cu autoritățile maghiare, a întrerupt subvențiile acordate școlilor românești din Brașov. A fost o emoție generală, acuzatoare pentru guvern. Conservatorii n-au pornit atunci (și nici drapeliștii) obișnuitele manifestații publice. Au acceptat soluția lui Maiorescu care a consiliat pentru un proces pe care parohia Sf. Nicolae din Brașov să-l intenteze statului român. În acest fel s-a legalizat subvenția. Junimiștii au acționat în această chestiune de comun acord cu conservatorii. La alegerile comunale din noiembrie junimiștii au colaborat cu conservatorii puri, Carp rostind chiar – lucru rar ! – două discursuri în întruniri electorale la București și la Iași. În iulie,

[1] T. Maiorescu, *Jurnal*, Caiet 18, Mss. B.A.R. 3659, f. 46.

într-o scrisoare către redactorul Al. Canano de la foaia junimistă botoşăneană *Prutul*, Maiorescu scria „...după toate probabilităţile tot cu conservatorii vom lucra împreună la guvern. Nu pentru alta (căci la dreptul vorbind, noi junimiştii suntem liberali, deşi nu radicali), dar printre conservatori sunt mai mulţi oameni de cultură şi de onestitate faţă de bugetul statului şi al comunelor."[1] Regele, gândindu-se la alternanţa guvernării, propunea frecvent fruntaşilor conservatori să fuzioneze cu clubul constituţional al lui Petre Carp. În audienţe acordate – în noiembrie 1898 – lui Catargi şi Carp regele le cere să se înţeleagă pentru a forma un puternic partid conservator. Carp şi Catargi se întâlnesc şi pertractează fuziunea. Programul de guvernământ al lui Carp e acceptat de Catargi. Neînţelegerea se iveşte pe chestiuni de... persoane şi... reprezentare. Catargi îi cere lui Carp să-l accepte într-un viitor guvern pe G. Panu intrat în primăvara acelui an la conservatori, adăugând că pentru aceasta insistă în mod deosebit şi N. Filipescu, cel ce l-a „recrutat", cu această promisiune, pe fostul şef al radicalilor. Evident, Carp a respins această pretenţie. La rândul său Catargi i-a făcut greutăţi lui Carp în chestiunea reprezentării junimiştilor în viitorul guvern. Tentativa de fuziune a eşuat şi a fost comunicată în aceşti termeni Palatului[2]. Dar o înţelegere de principiu se stabilise şi fuziunea putea fi realizată – ştiau preopinenţii principali – oricând oportunitatea o va cere, Carp devenind astfel succesorul oficial al lui Catargi.

Viitorul guvern conservator nu îşi poate stabili de pe acum fizionomia. Şi evenimentele se precipitau. În martie chestiunea transilvăneană şi condamnabila atitudine duplicitară a lui Sturdza în această problemă e din nou readusă pe tapet deoarece ea fusese dezvăluită într-o broşură a unui publicist maghiar

---

[1] Apud Const. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 210.

[2] Cf. T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României*, p. 392.

apărută la Budapesta. Toată opoziția era în ofensivă. După întrunirile publice de rigoare, șefii opoziției cer audiență la rege (de astă dată și Petre Carp) căruia îi aduc „la cunoștință starea spiritelor și necesitatea de a degaja Coroana de faptele lui Sturdza".[1] Apoi, la 15 martie, șefii opoziției, întruniți la Maiorescu, decid – la propunerea lui Carp ! – să se publice o declarație formală prin care se anunță obstrucția parlamentară față de guvern. Lucrările celor două Camere sunt practic întrerupte de avalanșa de interpelări, interminabile discursuri, la care se adaugă întrunirile publice, manifestații de stradă, campanie de presă. În acest ultim efort de debarcare a guvernului „s-au găsit uniți toți membrii opoziției, în frunte cu Lascăr Catargi, care, deși grav bolnav, îmbărbăta partidul său în această direcție".[2] După alte confruntări între opoziție și guvern, la 30 martie 1899 Sturdza își prezintă demisia care, oricum, nu mai putea fi amânată.

Dar, fatalitate, în aceeași zi, tocmai când palatul îl invita pe Lascăr Catargi pentru a i se încredința formarea noului guvern, bătrânul om politic decedează. Această moarte intempestivă complică enorm lucrurile. Cu L. Catargi șeful junimiștilor ar fi sfârșit prin a se înțelege, formându-se un minister, poate asemenea celui din 1891-1895, în care Carp ar fi fost conducătorul efectiv. Dar fără Catargi, în condițiile când succesiunea la șefia partidului nu fusese oficial clarificată, situația conservatorilor se complică. Conservatorii puri găsesc acum prilejul să administreze junimiștilor o bine calculată lovitură. Deși colaboraseră – pentru prima oară în opoziție – cu junimiștii la înfrângerea lui Sturdza și era limpede tuturor că viitorul guvern va reedita, ca formulă, pe cel din 1891-1895, acum conservatorii – eliberați de voința

[1] T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 400.

[2] T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 402.

lui Catargi – se gândesc să acapareze puterea. Două ore după moartea lui Catargi, fără a se consulta în prealabil cu junimiştii, conservatorii convoacă în grabă comitetul lor executiv (care nici nu era în complet) şi-l proclamă pe Gh. Gr. Cantacuzino şeful partidului conservator. Se pare că cel care a manevrat urgenta desemnare a lui Cantacuzino a fost Take Ionescu, urmărind să scape de şefia lui Carp. Pentru că actuala şefie a lui Carp însemna cea viitoare a lui Marghiloman („Nu de ramolitul de Carp mi-e teamă, ci de Marghiloman", ar fi spus ambiţiosul fost ministru de culte). Or, Take Ionescu se voia el viitorul şef de partid. Cu siguranţă că N. Filipescu, care urmărea şi el şefia viitoare a partidului, a manevrat pentru înscăunarea lui Cantacuzino pentru că astfel era eliminată candidatura *in spe* a lui Marghiloman. Panu şi generalul Manu – prezenţi la şedinţa comitetului executiv –, inamici ai lui Carp (nu i-ar fi acceptat – se ştia – în nici o formaţie guvernamentală conservatoare) – au stăruit pentru desemnarea lui Cantacuzino. Cu atâtea vrăjmăşii şi calcule secrete, grăbita instalare a lui Cantacuzino era inevitabilă. Lovitura era dură, privându-l pe Carp de *dreptul* său la succesiunea şefiei conservatoare, aruncând partidul conservator în discordie tocmai în ziua când îi era încredinţată formarea guvernului. Junimiştii, luaţi prin surprindere, erau furioşi foarte. Exista, se ştia, o înţelegere „secretă" între Carp şi Catargi, perfectată în ianuarie-februarie 1899, că în viitorul guvern şeful conservatorilor va fi preşedinte fără nici un portofoliu (Carp se gândea să încredinţeze internele lui Marghiloman), iar conducerea efectivă s-o aibă şeful junimiştilor liber să-şi alcătuiască, cum va socoti, cabinetul. De aceea tocmai colaborase Carp cu conservatorii pentru înfrângerea lui Sturdza. Or acum Carp era frustrat şi înşelat în promisiunile primite. La 1 aprilie regele îi primeşte împreună pe Carp şi Cantacuzino, invitându-i la conciliere pentru a forma un puternic guvern conservator.

Conservatorii puri, acum, după ce rezolvaseră, cum doreau ei, şefia partidului, depuneau stăruinţe pe lângă Carp să cedeze, acceptându-l pe Cantacuzino ca lider şi mulţumindu-se cu câteva portofolii în noul guvern. Dar nu era orgoliosul Carp omul care putea accepta această formulă umilitoare. Bacalbaşa relatează că, sfătuit de un conservator pur să-i cedeze lui Cantacuzino, P. Carp ar fi replicat: „Să-i cedez lui Cantacuzino ? Dar pentru ce să-i cedez ? Fiindcă are barbete lungi ?"[1] Carp îl disprețuia pe Cantacuzino în a cărui capacitate nu avea – se pare cu drept – nici o încredere. Sigur pe sine, considera că fără junimişti (el, Maiorescu, Th. Rosetti, Menelas Ghermani, Marghiloman) nu se poate forma un guvern conservator serios care să se bucure de agrementul regelui. Acesta, credea Carp, era atuul său puternic faţă de conservatori, cu care le va învinge cerbicia. Dar aceştia nu înţelegeau să renunţe la ceea ce au obţinut, iar regele, în condiţiile unei crize deosebite de guvern (liberalii erau grav compromişi, iar disidenţa drapelistă nu putea fi chemată singură la guvern), nu avea timp să aştepte până se forma un cabinet „serios". Cum a doua zi, la 2 aprilie, Carp comunică regelui că nu s-a putut concilia cu Cantacuzino, regele îi aduce la cunoştinţă decizia, neaşteptată, că îl va însărcina pe acesta din urmă cu formarea guvernului (era, totuşi, oficial, şeful partidului !). Maiorescu relatează că Petre Carp i-ar fi răspuns amar regelui: „Que votre Majesté essaie d'abord toutes les médiocrités, mon tour viendra aprés, si je ne meurs pas avant". Au urmat câteva zile de interregn. Regele, pentru a forţa o înţelegere conservatoare, ameninţa că încearcă soluţia unui guvern de concentrare liberală (a şi fost însărcinat D. Giani cu formarea unui asemenea cabinet). Dar, zadarnic, Carp nu a voit să cedeze, iar conservatorii puri erau decişi să nu renunţe, deşi,

[1] C. Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. II, p. 262.

notează Marghiloman, atât Take Ionescu cât şi N. Filipescu cereau ca liderul junimiştilor să-l recunoască şef al partidului pe Cantacuzino, în schimb Carp să formeze guvernul *cum va voi*, sau, altfel spus, Nababul să aibă *puterea nominală* iar Carp *puterea reală*[1]. Dar lui Carp care abia a concedat să primească o asemenea formulă, în 1891-1895, în persoana lui Catargi, i se părea o enormitate să o reediteze faţă de mediocrul bogătaş Cantacuzino. În consecinţă, la 11 aprilie 1899 s-a format guvernul Gh. Gr. Cantacuzino (în care figurau Gh. Manu, inamicul lui Carp, Take Ionescu, fraţii Ion şi Iacob Lahovari şi abia racolatul conservator, „tribunul" N. Fleva). De fapt Take Ionescu era adevăratul şef al guvernului.

Cum era de aşteptat, guvernul lui Cantacuzino s-a dovedit incapabil, într-o perioadă când ţara se afla în pragul unei grave crize economico-financiare. În condiţiile date se cerea prezenţa la departamentul finanţelor a lui Ghermani, singurul finanţist competent (aşa a apreciat şi regele. Dar Ghermani în guvern presupunea prezenţa masivă a junimiştilor. Ceea ce conservatorii puri respingeau iritaţi). Generalul Manu în fruntea finanţelor – de rosturile cărora era total străin – şi Fleva la domenii însemnau o catastrofă previzibilă. Nici soluţia din decembrie, când Take Ionescu a luat finanţele (cultele trecând lui C. Istrati) nu s-a dovedit o soluţie mai fericită. Junimiştii aşteptau, deloc calmi, să le vină rândul. Din păcate, la sfârşitul anului moare şi Menelas Ghermani. Junimiştii au primit de la „doamna cu coasa" a doua mare lovitură în timp de un an. Pentru că, aprecia Maiorescu lucid, cu moartea lui Ghermani, „noi, junimiştii, ca valoare politică actuală am scăzut la jumătate".[2] Evident, la noile alegeri, din mai-iunie, cei combătuţi cu duşmănie nu sunt liberalii, ci junimiştii. Dar, deşi cu un parlament „sigur",

[1] Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. I, p. 16-17.

[2] T. Maiorescu, *Jurnal*, Caiet 21, .B.C.S., Mss. 11 389.

guvernul nu poate stăpâni situaţia. Dificultatea principală venea de la grava criză financiară pe care n-o putea birui. Apoi guvernul dă semne de oboseală. Premierul pleacă la sfârşitul anului în străinătate pentru motive de sănătate, lăsând ad-interim pe generalul Manu. Acesta nu avea însă nici autoritatea şi nici priceperea necesară, fiind depăşit de Take Ionescu, omnipotent în guvern şi în judeţe, stârnind dezaprobarea colegilor şi, mai ales, a lui Nicolae Filipescu, de pe acum rivalul lui Take Ionescu (nu numai al lui Al. Marghiloman !). În mai 1900 Filipescu îi cerea lui Maiorescu să-l înduplece pe Carp pentru intrarea junimiştilor în guvern[1]. Dar tot în luna mai junimiştii primesc din partea liberalilor propunerea de a se alcătui un „guvern tare Sturdza-Carp". Tratativele le-au dus Marghiloman şi Ionel Brătianu[2]. Evident, nu s-a perfectat nimic. Dar junimiştii au lăsat să se audă că sunt asaltaţi de liberali şi că guvernul e, astfel, în pericol de a fi înlocuit. Voiau să se ştie că sunt nu numai preţioşi, dar că fără ei nu există o soluţie ministerială eficientă.

Ştirile au ajuns, destul de repede, unde trebuia şi la mijlocul lunii iunie Cantacuzino, revenit în ţară, a avut o întrevedere cu Carp pentru o reîntregire a partidului şi constituirea unui guvern conservator junimist. Cantacuzino ar fi dorit să rămână măcar *pro forma* preşedinte. Carp se arăta intratabil şi emisarul său, Marghiloman, ştia să-l reprezinte la tratative (cu N. Filipescu, Take Ionescu, Al. Catargi etc.) cum cerea şeful. Tratativele – istovitoare – se termină în iulie. La 7 iulie 1900 se constituie guvernul P. P. Carp (preşedinte şi ministru de finanţe) în care intră alţi doi junimişti (Maiorescu – justiţie, Al. Marghiloman – externe). Celelalte portofolii sunt ale conservatorilor puri, dar de nuanţă moderată. Internele – portofoliu cheie – râvnit de ambele tabere e, finalmente, acordat unui neutral (C. Olănescu).

---

[1] *Ibidem*.

[2] Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 27-28.

N. Filipescu a intrat în minister (renunţa la primăria Capitalei), neutralizându-se unul din „ulii" conservatorilor puri. Gh. Cantacuzino devine preşedintele Camerei (şi, evident, preşedintele partidului), iar C. Boerescu – preşedintele Senatului. Junimiştii desfiinţează clubul lor constituţional şi, intrând în cel al „bătrânilor" conservatori, declară – prin glasul autorizat al Nababului – că partidul a fuzionat sub preşedinţia sa.

Toate se anunţau roz şi dulce. Primejdia rămăsese însă întreagă în interiorul parlamentului. Mai întâi Take Ionescu (cel care a manevrat alegerile din 1899) a rămas în afara ministerului, supărat şi că tratativele au fost duse peste capul său (ceea ce însemna că poziţia sa e diminuată) şi că Petre Carp a refuzat, până la urmă, să-i acorde internele (de unde ar fi dominat, cu siguranţă, cabinetul, talonându-l pe primul ministru). Ba Take Ionescu a crezut că refuzul său de a intra în minister va duce la eşuarea întregii combinaţii şi atunci regele va apela la serviciile sale, încredinţându-i misiunea de premier. Dar regele, intuindu-i strategia, i-a comunicat că nu-i venise încă rândul la preşedinţie. Take Ionescu i-a trimis răspuns că-l va sili să o facă[1]. Apoi a fost cu totul neglijat generalul Manu care se vedea coborât, brusc, din înaltele sale funcţiuni ministeriale şi cvasi-prezidenţiale. Ura sa împotriva lui Carp – şi aşa mare – a luat proporţii paranoice. Iar cei doi mari supăraţi aveau numeroşi partizani în parlament, ca unii (mai ales Take Ionescu) care dirijaseră alegerile. Aceşti doi mari supăraţi au ştiut să concentreze repede într-o ascunsă opoziţie nu numai masa de manevră a parlamentarilor, dar şi destui fruntaşi „conservatori puri". Cu o cantitate de dinamită atât de considerabilă şi mânuită de „artificieri" cu mare experienţă era de aşteptat ca explozia să izbucnească la momentul ales.

[1] C. Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. II, p. 291-292.

Târziu, în 1916-1917, când Maiorescu şi-a scris prefaţa la ceea ce trebuia să devină al şaselea volum din *Discursuri parlamentare* (nu a mai apărut), în mare duşmănie acum cu Petre Carp, criticul l-a judecat foarte sever[1] pe fostul său prieten pentru concesia făcută acceptând să conducă un asemenea minister. Concesia îi apărea (acum, în 1916-1917) lui Maiorescu cu atât mai inexplicabilă cu cât în 1899 la moartea lui Catargi i s-ar fi propus lui Carp o soluţie asemănătoare: Cantacuzino şef al partidului, iar Carp să conducă un minister concentrat format din patru junimişti şi patru conservatori. Şi atunci Carp ar fi respins formula pentru că nu i se acordau unui om al său internele cu ajutorul căruia să controleze alegerile. Şi acum – nemotivat – acceptă să conducă un guvern în care nu numai că nu avea internele, dar (într-adevăr, imensă eroare !) păstra intact actualul parlament pe care nu avea cum să-l controleze. Practic, în câteva luni s-a demonstrat că majoritatea conservatoare a parlamentului se constituise în opoziţie faţă de guvernul... conservator. Poate că judecăţile aspre ale lui Maiorescu sunt adevărate. Numai că ele sunt formulate *post factum* şi beneficiază de posibilitatea evaluării unei experienţe consumate. Pentru că atunci, în vara lui 1900, Maiorescu, care a participat la tratative, nu a opus veto-ul său (care ar fi putut pune capăt tentativei de conciliere), acceptând o dată cu P. Carp (uneori chiar în numele său) formula de guvernare (inclusiv menţinerea parlamentului şi cedarea internelor) stabilită, intrând chiar în guvern. Eroarea lui Carp e deci în egală măsură şi a lui Maiorescu. Dar dacă cei doi lideri junimişti au comis o eroare de calcul dinamic, aceasta se datorează convingerii lor că în condiţiile date, de gravă criză economico-financiară, rolul lor de competenţe financiare este indispensabil. Şi în aceste condiţii de forţă majoră, când orice eşec putea să ducă la pierderea guvernării în favoarea liberalilor

[1] T. Maiorescu, *Istoria contimporană a României*, 1925, p. 437-438.

(regele – se ştia – îl regreta pe Sturdza şi a fost nevoit să renunţe la serviciile sale de premier numai pentru că era compromis ca „trădător" în ochii opiniei publice), conservatorii, inclusiv dizidenţii, nu vor face greutăţi guvernului. Dimpotrivă, îl vor sprijini leal pentru a scoate situaţia din impas, mărind astfel prestigiul conservatorilor, acum – orice s-ar spune – fuzionaţi.

Calculul mental – sau de pe hârtie – s-a demonstrat a fi eronat. Criza era prea acută iar Carp s-a dovedit a nu fi la înălţimea situaţiei. El era un bun finanţist în perioade normale. Dar nu avea pregătirea necesară pentru a face faţă unei situaţii excepţionale în care seceta, recolta proastă se complicaseră cu o dificultate financiară europeană – de fapt o criză economică – îngreuiată de războiul anglo-bur. Deficitul financiar al ţării era – după unele calcule – de patruzeci milioane lei. Dar pentru a acoperi împrumuturile contractate şi alte necesităţi presante era nevoie de o sumă enormă: peste două sute milioane lei. Acum ar fi fost util Ghermani, deşi – cine ştie ? – dacă şi el putea soluţiona o dificultate complexă, agravată şi de împrumuturile hazardate şi dezavantajoase contractate la bănci europene de diletanţi ca generalul Manu sau I. Kalinderu. Se impuneau măsuri financiare care să fie suportate de „clasele conducătoare", silite să-şi micşoreze, cel puţin în perioade extrem de grave, veniturile. Dar nu era Petre Carp (cum nu era nici un om politic liberal sau conservator) finanţistul capabil de asemenea decizii „vexatorii". El avea planul său: vânzarea acţiunilor Băncii Naţionale aflate încă în proprietatea statului, cedarea către un consorţiu de bănci a venitului hârtiei de ţigări, modificarea legii impozitului pe băuturi alcoolice (vestita „lege a ţuicii"), concesiunea unor exploatări petrolifere în curs de perfectare, concesionarea unor păduri ale statului, reducerea aparatului funcţionăresc şi a salariilor, legea patentelor etc. Adică mai ales măsuri – cum relevau publicaţiile socialiste – care porneau de la principiul

aruncării poverii crizei pe spinarea masei contribuabililor şi aşa nevoiaşi.

Deşi instalat în fruntea guvernului, atât de sigur de sine, Carp e vizibil depăşit de o realitate pe care nu o putea stăpâni. Era şi greu. Criza economică, izbucnită în 1899, a atins toate sectoarele economice (agricultură, industrie, credit, comerţ), seceta a compromis recolta de grâu şi porumb, reducând exportul la jumătate. Totul era în declin şi în depreciere. Nu a fost, deci, – cum s-a spus atunci – vorba numai de consecinţele unui an cumplit de secetos. A fost o adevărată criză cu caracter capitalist, agravată de existenţa fenomenului crizei în mai toată Europa. În aceste condiţii competenţele financiare, chiar ele, puteau face puţin. Cel mult să obţină împrumuturi în condiţii onorabile pe pieţele financiare europene. Dar aceste împrumuturi au fost contractate – cum spuneam – înainte de instalarea lui Carp de generalul Manu şi trimisul său, I. Kalinderu, în condiţii imposibile. Aşadar, nu stătea în puterile lui Carp să anuleze criza. Ar fi putut să-i domolească însă efectele dacă nu prevala interesul de clasă şi de partid şi dacă bosa lui financiară ar fi fost a unui specialist. Şi – cum s-a demonstrat – nu a fost. Dar poate că dacă dispunea de un parlament supus lui putea să-şi voteze – nu fără mari dificultăţi create de opoziţia liberală – legile sale, chiar dacă ele nu ar fi soluţionat chestiunea. Însă parlamentul, repede mobilizat de Take Ionescu, i-a făcut opoziţie. Ostilităţile le-a declanşat Take Ionescu încă în şedinţele extraordinare din 25 septembrie (sesiunea parlamentului fusese închisă la începutul verii şi în septembrie a fost convocată în chip special, pentru câteva zile, la cererea noului guvern) cu prilejul discutării legii asupra augmentării impozitului asupra ţuicii. Legea a fost votată. Dar Take Ionescu şi-a coalizat opoziţia liberală, organizând adevărate răzmeriţe în unele judeţe în lunile septembrie-octombrie-noiembrie. Ceea ce a îngrijorat guvernul, parlamentul şi pe liderii conservatorilor puri. Brusc, „geniul financiar" al lui

Carp a fost pus la îndoială. Chiar Maiorescu nota alarmat în jurnalul său despre aceste răzmeriţe din judeţe împotriva cărora s-a ordonat trimiterea armatei. „Aceasta – comenta stânjenit Maiorescu la 28 octombrie 1900 – distruge prestigiul lui Carp... N-a fost bine studiată legea, şi n-a fost bine instruită, nici explicată prefecţilor." Şi mai încolo, după ce diagnostica în situaţia creată „o criză morală, dacă nu încă efectiv politică", nu pregeta să afirme că deocamdată „...Carp n-a luat încă destul de în serios ministerul. Mai da până acum o săptămână în toate dimineţile câte 1 ½ oră lecţii de latineşte copilului său Grigorie. Apoi guvernul nu e Kindergarten"[1]. La 1/14 noiembrie vorbea din nou, poate mai apăsat şi de pe acum concluziv, că „insuficienţa lui Carp ca ministru-prezident şi ministru de finanţe slăbeşte resorturile oricărei activităţi". Şi, în sfârşit, la 16 noiembrie, după ce îl vizitase pe Carol I: „Regele vizibil fără încredere în capacitatea finanţiară a lui Carp. Nu e de mirare, şi eu am pierdut credinţa în Carp. Cam penibilă situaţie a fiecărui ministru individual, deşi poate eu personal am ieşit mai bine decât alţii. Dar tot junimismul «carpist» e o mare decepţiune."[2]

Dacă Maiorescu, prietenul de o viaţă, îşi formase asemenea aprecieri, nu e greu de înţeles ce vor fi gândit miniştrii cantacuzinişti. Iar parlamentul, bine orchestrat de Take Ionescu şi generalul Gh. Manu, îi pregătea vanitosului prim-ministru o debarcare de răsunet. Lucrurile s-au precipitat neaşteptat de repede şi tuturor le era limpede că guvernul e pe ducă. Nici Gh. Cantacuzino, care se angajase formal că va sprijini guvernul, nu se mai sfia să-şi arate dezaprobarea. Într-un fel, sub raport moral, era „acoperit". El se angajase să sprijine un guvern care declarase că are la îndemână mijloacele pentru asanarea gravei situaţii. Dar dacă guvernul nu-şi respecta promisiunea,

[1] T. Maiorescu, *Jurnal*, Caiet nr. 22, B.C.S., Mss. 11 390.
[2] T. Maiorescu, *Jurnal*, Caiet nr. 22, B.C.S., Mss. 11 390.

Cantacuzino considera că e liber să acţioneze în consecinţă. La sfârşitul lui decembrie Cantacuzino era câştigat de partea opoziţiei... conservatoare. Şi ca totul să se încununeze cum se cuvine, Carp îşi atrage antipatia – puternică şi de lungă durată – a regelui în urma vizitei efectuate la Berlin, unde, în audienţă la împăratul Wilhelm, şi-a îngăduit aprecieri nu tocmai favorabile despre suveranul său. Evident, regele Carol a aflat şi dizgraţia a venit neîntârziat, asociată de o creştere a antipatiei faţă de Carp care l-a urmărit tot restul vieţii. Reîntors în ţară, Carp şi-a dat seama că nu mai poate guverna. Şi-a dat demisia la 26 ianuarie, dar, rugat de rege care nu avea încă pregătită formaţia succesoare, a revenit asupra deciziei. Însă la 12 februarie 1901, după o şedinţă revelatoare a guvernului anume convocată de primul ministru la Palat, Carp, dându-şi seama că are împotriva sa şi pe rege, şi pe Cantacuzino, primeşte în parlament un vot de blam. Carp a decis ca miniştrii să se abţină de la vot. Moţiunea de neîncredere a fost votată cu 75 de voturi faţă de 74 favorabile guvernului. Dacă votau şi cei opt miniştri, moţiunea cădea. Dar Carp ştia bine. Ar fi urmat o altă maşinaţie care, nu peste multă vreme, ducea la acelaşi final previzibil. La 13 februarie 1901 Carp şi-a prezentat demisia. Înfrângerea lui Carp – hilară compensaţie ! – nu avea să fie însă şi triumful adversarilor. Nu a fost chemat să formeze guvernul nici Take Ionescu, nici Gh. Gr. Cantacuzino, nici generalul Gh. Manu. De fapt, parlamentul conservator a înfrânt propria sa guvernare cu aproape doi ani înainte de sfârşitul uzualei legislaturi. Dezlegat de angajamentele faţă de conservatori, regele l-a rechemat la guvern, cu vădită satisfacţie, pe compromisul de mai ieri Dimitrie Sturdza. Şeful liberalilor era un sfetnic prea plecat, până la slugărnicie (introdusese obiceiul de a-i săruta mâna lui vodă şi acestuia gestul îi plăcea foarte), nu-şi îngăduia iniţiative, executând metodic şi cu energie (era, se ştia, un om foarte harnic) înaltele

dispoziţii. Un asemenea prim-ministru era întotdeauna agreat de regele Carol I.

Noul guvern dizolvă parlamentul, organizează noi alegeri unde nu izbuteşte să intre nici unul dintre fruntaşii conservatori (Take Ionescu, Cantacuzino, Gh. Manu), dar Carp şi Maiorescu ajung în Cameră datorită unui cartel cu liberalii. Conservatorii sunt în derută şi furioşi. Disensiunea era totală şi concilierea greu de obţinut. Hazliu e faptul că fiecare dintre cele două grupări o considera pe cealaltă dizidentă, invitând-o să revină în partid. Miniştrii ultimului guvern (cu excepţia generalului Iacob Lahovari), solidari cu Carp, considerau că ei formează majoritatea partidului, somându-i pe „recalcitranţi" să revină, supuşi, „sub drapel". De-abia în septembrie, într-un discurs pronunţat la Iaşi, a denunţat Gh. Gr. Cantacuzino fuziunea din iulie 1900. Junimiştii erau dezamăgiţi şi iritaţi. E drept că li se vor alătura unele personalităţi care înainte aparţineau grupului conservator. Printre acestea, cea mai notabilă cucerire era N. Filipescu. Apoi Delavrancea. În plus Maiorescu îşi aduce în luptele politice noua generaţie de convorbirişti, de el selectată şi pregătită (S. Mehedinţi, P. P. Negulescu, Ion Bogdan, Ermil Pangratti. C. Rădulescu-Motru). Dar în 1901 Maiorescu era atât de deprimat şi îndurerat încât cugeta cu seriozitate să lase totul baltă, să se retragă de peste tot, mutându-se în străinătate[1]. Când a căzut guvernul a fost atât de afectat şi furios încât vorbea de „năruirea idealului meu politic carpo-junimist" şi se întreba debusolat: „Voi mai simţi oare un crâmpei de ideal fără de care

[1] La 5/18 martie 1901 nota în jurnal: „De ce voim să vindem casa şi să ne strămutăm în străinătate, după ce am pierdut iluziile despre Carp ? 1) Higienic e mai sănătos; la Bucureşti intoxicaţie palustră. 2) Economic. Locuim prea scump; a sta în casa noastră e şi prea scump ca menaj al servitorilor. 3) Mai ales pentru Anicuţa." (Alte câteva rânduri sunt şterse.) *Jurnal,* Caiet nr. 22, B.C.S., Mss. 11 390.

eu unul nu pot lucra ?" Iar la 16/29 martie, după ce căzuse şi la alegerile de senator din partea universităţii bucureştene (a avut împotrivă o coaliţie liberal-conservatoare şi în locul său a fost ales, cu două voturi în plus, dr. Nicolae Kalinderu, fratele lui I. Kalinderu de la domeniile regale) deprimarea a luat proporţii: „Eu foarte melancolic, cu impresia unui sfârşit trist al vieţii politice. De 30 de ani m-am lăsat cu întreaga convingere şi fără cârtire *à la remorque de* Carp; am căzut în 1891 cu legea instrucţiei cu *dragă inimă,* aducând cu mulţumire sacrificiul unei asemenea căderi; am venit la justiţie şi pentru grele 7 luni am renunţat la advocatură (după cum, la 1871, sub generalul Tell am pierdut profesura pe 13 ani !); acum destul sacrifiiciile sufleteşti ! Zică Carp ce va voi, de acum înainte zic *eu* ce vreau."[1] Această deprimare, atât de profundă, pare inexplicabilă la un om cu o activitate politică de aproape trei decenii, trecut prin multe şi felurite încercări şi care nu era – totuşi – la prima cădere de guvern !

Sentimentele încercate de Maiorescu sunt cu toate acestea legitime. De astă dată nu era vorba de o simplă cădere de la putere. Era infinit mai mult. A crezut în mitul vocaţiei politice a prietenului său Carp. Şi acum mitul s-a prăbuşit cu tot ceea ce însoţise aceste certitudini. Certitudinile s-au demonstrat a fi iluzii deşarte. S-a năruit, astfel, în numai şapte luni, întreg „idealul politic carpo-junimist". Trebuia tăiată o nouă cale, iar vechile idealuri în întregime regenerate. Şi, în deprimarea sa, nu ştia dacă acum, la 61 de ani, mai avea resurse sufleteşti pentru o asemenea regenerare. Sigur că decepţia a fost mare şi adâncă (începuturile, bine marcate, ale emancipării lui Maiorescu de prietenul său Carp, devenită publică în 1912, acum s-au decis), dar nu e mai puţin adevărat că judecăţile lui Maiorescu erau prea vehemente, având ceva din intransigenţa rechizitoriilor din

[1] *Ibidem.*

1867-1868. De fapt, dacă Petre Carp era lăsat de „ai lui" să guverneze, finalmente, în doi-trei ani izbutea să redreseze finanţele şi economia ţării. La urma urmei, D. Sturdza a obţinut acest rezultat, în acelaşi spaţiu de timp, cu măsurile preconizate de Carp (plus un împrumut de 15 milioane lei de la instituţia liberală care era B.N.R. şi câţiva ani de recoltă foarte bună). Ceea ce i se putea reproşa integral lui Carp era duritatea caracterologică, ambiţia nemăsurată, altfel spus carenţa necesarei capacităţi tranzacţionale şi a supleţei, a spiritului conciliator fără de care nu putea dobândi armonia între atâtea vanităţi explozive. Fireşte că aceste trăsături temperamentale erau tot atâtea grave „insuficienţe" pentru un om politic. Şi din acest punct de vedere (adesea, ce-i drept, hotărâtor în luptele politice), *Carp* (nu ascultase de învăţul lui Lascăr Catargi: „Când te amesteci printre lupi, apăi trebuie să urli !") *era o decepţie, demonstrând, de fapt, imposibilitatea de a fi şef de grupare politică.*

Maiorescu (nemaivorbind de ceilalţi junimişti) şi-a revenit moral în câteva luni petrecute într-un lung voiaj în străinătate şi a reintrat în activitatea politică. Carp era decis să-şi învingă adversarii, iar tinerele energii junimiste, mai vechi sau mai noi (aici trebuiesc pomeniţi mai ales Al. Marghiloman şi N. Filipescu) nu înţelegeau să renunţe, ca unii ce ambiţionau spre şefia viitoare a partidului conservator. (Un pericol real, credeau, era numai Take Ionescu. Cantacuzino şi Gh. Manu erau bătrâni şi, oricum, „se pregăteau" să iasă din competiţie.) În toamnă, reîntors în ţară, Maiorescu s-a încadrat destul de activ în ostilităţile politice, chiar dacă păstra, bine ascuns, un hotărât *arrière pensée* împotriva lui Carp. Au avut loc consfătuiri, întruniri publice (în cinci mari oraşe) în care grupul junimist (destul de puternic) revendica pentru sine calitatea de veritabilă grupare conservatoare. (Situaţia era puţintel comică pentru că şi gruparea condusă de Cantacuzino-Take Ionescu formula pretenţii

similare.). În iunie 1902 a avut loc aşa-numitul Congres de la Liric (de fapt o mare întrunire cu participarea şi a unor delegaţi din provincie) în care fruntaşii grupării şi tinerii universitari junimişti deveniţi oameni politici au rostit discursuri. Maiorescu era încântat. În *Jurnal* a notat că congresul a fost „izbutit peste aşteptare" şi că „pe neaşteptate congresul devenise un fel de apoteozare a mea". Iar în scrisoarea din iulie către Iacob Negruzzi[1] a descris pe larg, închipuind – din tuşe repezi – portretul celor 13 vorbitori. Profesorul şi-a revenit atât de bine, încât vechile certitudini şi-au regăsit făgaşul şi „lecuirea decepţiunei şi incertitudinei politico-morale" era un fapt verificat („acum ştiu că mai pot lucra şi la universitate şi în politică"). Simptomatică pentru revenirea lui Maiorescu din decepţia lui moralo-politică este opinia de acum despre P. Carp, exprimată tot în aceeaşi scrisoare către Iacob Negruzzi: „În ziua a doua, iarăşi ca al 7-lea şi cel din urmă, şi la aceeaşi oră a vorbit Carp. Fără îndoială cel mai însemnat din cele 14 discursuri, cel mai aclamat şi cel mai pătrunzător. Nu numai înalt ca idee, dar şi foarte abil ca mod de exprimare faţă de rege şi faţă de ţară. S-a simţit în auditor că, în sfârşit, după 21 de ani de trudă, e pricepută politica junimistă, inaugurată prin contra-adresa de la 1881 şi concepută de Carp. De astă dată la toate vorbele lui răspundea un răsunet din publicul auditor, şi congresul s-a transformat în apoteoza lui Carp (în *Jurnal* apoteoza şi-o rezervase totuşi sieşi, n.n.). De acum omul poate zice că n-a trăit în zadar."[2] Schimbare de umoare de 180° în ceva mai mult de un an !

Congresul de la Liric, cu tot triumful său, nu a făcut decât să releve că gruparea junimistă dispune de un lot important de personalităţi (ceea ce se cam ştia mai dinainte !) şi că programul

[1] Cf. I. E. Torouţiu, *op. cit.*, vol. I, p. 31-32.

[2] *Ibidem*, p. 33.

său nu aduce elemente revelatoare (corectitudine în politică, principiul inamovibilității funcționarilor publici, impozit pe venit etc.). Dar cu asemenea principii nu se putea deloc cuceri electoratul. Faptul s-a văzut la alegerile comunale din noiembrie 1903 unde, la București, cele două liste conservatoare obțin mai multe voturi decât guvernul, ajungându-se la balotaj. Dar din cele două liste conservatoare cea cantacuzinistă avea un număr dublu de voturi decât al junimiștilor (1260 față de 660). Ceea ce era simptomatic. Take Ionescu era un elector fără prejudecăți (la Iași îl avea pe celebrul Al. Bădărău) și în fața publicului „principiile" sale versatile cucereau în dauna rigorii morale carpiste. Singura concesie acceptată de Carp (ba chiar inițiată de el) era cartelarea în alegeri cu liberalii sturdziști împotriva cantacuziniștilor conservatori (sau, cum li se spunea, „februariștii", pentru izbânda lor din februarie 1901 împotriva guvernului Carp), pe care îi ura și a căror diminuare politică o dorea. La alegerile parțiale din ianuarie 1903 sistemul cartelării a fost aplicat, spre nemulțumirea lui Maiorescu. Dar strădania a fost zadarnică. Cantacuzino și Take Ionescu s-au ales în parlament. Faptul se va repeta în alegerile din 1905, când, la guvern fiind Cantacuzino, junimiștii s-au cartelat, acolo unde a fost necesar, cu liberalii (liberalii au adoptat această hotărâre la congresul din 1904). Maiorescu a fost înștiințat de Ion Bianu că însuși Comitetul executiv liberal a hotărât să-i susțină candidatura de senator al universității bucureștene, în schimb universitarii junimiști ieșeni trebuiau să-și dea voturile pentru candidatura lui Petre Poni. E drept că nici Maiorescu, nici Poni nu au izbândit în alegeri. Înțelegerea fusese însă perfectată[1]. La București junimiștii din colegiul I au votat candidații opoziției cartelate, iar în câteva județe candidații opoziției au învins chiar listele guvernului.

[1] Cf. T. Maiorescu, *Jurnal,* Caiet 25, B.C.S., Mss. 11 374, f. 3.

Guvernul Sturdza ajunsese în 1904 în situație falimentară. În partid erau mari disensiuni care își aveau, firesc, reflexul în guvern. Sturdza era bătrân și problema succesiunii sale preocupa cercurile interesate. Candidau Vasile Lascar și Emil Costinescu (regele l-ar fi voit pe Costinescu). Dar puternica ocultă, condusă de Eugeniu Carada, pregătea candidatura lui Ionel Brătianu, în jurul căruia militau „generoșii" veniți în 1899 din partidul socialist (V. G. Morțun, Const. Stere, G. Diamandy, Al. Radovici etc.). Și voința ocultei era atotputernică. Deocamdată cereau demisia lui Vasile Lascar din capul ministerului de interne unde își demontrase capacitatea. Internele pe mâna lui însemna treptata dominare asupra electoratului și a partidului. Dar Sturdza nu voia să-l demită. Lucrurile au ajuns atât de departe încât parlamentul nu mai ținea ședințe, deputații rămânând pe culoare și refuzând să intre în incintă. Firește, până la urmă V. Lascăr a demisionat. Dar ostilitățile erau pornite. Și-au dat demisia alți patru miniștri (E. Costinescu, Ionel Brătianu, C. Stoicescu, M. Pherekide), fără de care guvernul nu se mai putea reconstitui. Până la urmă, Sturdza a trebuit să-și prezinte demisia în decembrie, regele urmărind să-i lase pe liberali divizați în opoziție pentru ca, între timp, șeful partidului și succesorul său, agreat de Palat, să se învigoreze. De formă regele l-a chemat la 20 decembrie pentru consultări pe Th. Rosetti (și nu pe Carp mai întâi) pe care l-a... sfătuit să se înțeleagă cu Gh. Cantacuzino. Apoi, spre seară, l-a invitat și pe Carp. Dar tot de ochii lumii. (Marghiloman a numit convocarea lui Carp la Palat „ipocrita consultație".) Toată lumea știa că Gh. Cantacuzino fusese deja însărcinat cu formarea guvernului. Cercurile liberale și junimiștii erau indignate de procedeul autocratic al regelui. Junimiștii ar fi preferat continuarea guvernării liberale – venirii cantacuziniștilor. Însă însărcinarea dată lui Cantacuzino de a forma guvernul era, în condițiile date, unica soluție posibilă. O știau – chiar dacă o judecau cu asprime – și junimiștii. Toate alegerile precedente

(parţiale sau cele comunale) demonstraseră că numărul e de partea cantacuziniştilor unde Take Ionescu, Al. Bădărău şi atâţia alţii asemeni ştiau să mânuiască electoratul. Carp nu a făcut decât să-l ameninţe pe rege (în timpul audienţei) că de acum încolo va accepta sfatul amicilor săi politici de a proceda întocmai precum Take Ionescu, utilizând „strada" (citeşte mulţimea) în activitatea publică[1]. Take Ionescu, deşi nu deţinea portofoliul internelor, ci al justiţiei (internele au rămas, teoretic, în mâna lui Cantacuzino), a dominat guvernul (mai obţinuse pentru ai lui două portofolii: Al. Bădărău la justiţie şi M. Vlădescu la instrucţie). Alegerile el le-a condus, alcătuindu-şi un parlament takist. P. Carp a izbutit să redevină deputat abia în ianuarie 1906 la o alegere parţială în Buzău, fieful electoral al lui Marghiloman, unde acesta, lăsându-i-se mână liberă, a utilizat toată instrumentaţia obişnuită pentru „a-şi alege" şeful.

Politica presupune însă mereu schimbarea conjuncturilor. În mai puţin de un an între cantacuzinişti şi takişti intervenise o ştiută neînţelegere datorită opiniilor diferite ale celor doi şefi în problema concesiunilor petroliere. Junimiştii încep – între ei deocamdată – consultări pentru o înţelegere cu Cantacuzino sub condiţia expresă a eliminării din guvern a takiştilor. Era, se spunea, şi dorinţa regelui care îi considera pe junimişti diminuaţi politiceşte, sfătuindu-i să intre, cuminţi, în partidul conservator sub dubla şefie a lui Gh. Cantacuzino (în partid şi în guvern). Altfel, ameninţa regele, îi va concedia pe conservatori şi-l va rechema pe Sturdza. Aceasta era şi opinia lui Maiorescu (din nou decepţionat de eşecul său electoral la universitate şi la Bârlad), care nota în 1905, parcă ultimativ, la 21 noiembrie/10 decembrie în *Jurnalul* său că, eliminându-se takismul, concilierea devine posibilă şi necesară. Chiar cu preţul sacrificării lui Carp: „Pe acest temei se poate *reconstitui partidul conservator*. În faţa

[1] Cf. Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. I, p. 45.

însemnătății generale a acestui fapt nu poate fi vorba de ambiții personale; sub orice șef de guvern conservator se va face așa ceva lucrul trebuie primit de noi, fie sub Cantacuzino, fie sub generalul Manu, fie sub Carp, fie sub Th. Rosetti; altfel toată lupta noastră politică devine o caricatură a ambiției personale a lui Carp și aceasta ar fi înjosirea lui și a noastră. Eu am părăsit pe Lascăr Catargi la 1881 fiindcă avea o atitudine personală în contra Domnitorului, n-am să-mi sfârșesc viața politică pentru a susține o atitudine personală a lui Carp în contra intereselor partidului." La 4/17 decembrie vorbea de „reaua situație politică în care ne-a vârât smintelile exclusiv personale – ambițioase ale lui Carp"[1]. Ba chiar în 14/27 ianuarie 1906 se mărturisea că „situația politică mă apasă și mă dezgustă, mai ales Carp, și mă stăpânesc ca să nu o rup cu acest bun teoretic și zmintit șef vanitos și rebarbativ, exclusiv personal"[2]. (Aceasta după ce Carp a rostit, la 13 ianuarie 1906, un lung discurs în Cameră unde a invectivat tot guvernul – luând miniștrii pe rând –, lăsând să se înțeleagă că singurul îndreptățit la șefia partidului conservator este... Petre Carp.) Dar Cantacuzino se lăsa și el greu angajat în tratative. A trebuit multă vreme până a fost convins (au contribuit la aceasta și fiii săi, care se gândeau și ei la... succesiune) că takiștii îi sapă autoritatea și domină peste tot. Acum se îndreptau spre junimiști și takiștii (pentru a-i elimina pe cantacuzinești), și cantacuzineștii (firește, pentru eliminarea takiștilor). Aparent, Carp devenise, din nou, omul situației. Dar nu era deloc așa pentru că regele nu-l agrea. Iar Carp refuza (în această chestiune avea de partea sa toată gruparea junimistă) orice colaborare cu Take Ionescu în ale cărui procedee politicianiste vedea o alarmantă alienare a conservatorismului.

---

[1] T. Maiorescu, *op. cit.*, Caiet 25 bis, B.C.S., mss, 11 375, f. 51, 52.
[2] *Ibidem*, Caiet 26, B.C.S., mss, 11 376, f. 1 verso.

Târziu, tocmai în noiembrie 1906, au început tratativele dintre junimişti şi Gh. Cantacuzino purtate însă prin T. Maiorescu şi N. Filipescu (Maiorescu le-a notat, cu detalii, în *Jurnalul* său). Iniţial Cantacuzino a cerut excluderea lui Carp ca unul care, ambiţios, urmăreşte să obţină şefia partidului şi a guvernului. Maiorescu a acceptat, sub rezerva de a-şi asocia la această soluţie şi pe ceilalţi fruntaşi junimişti. Apoi, în decembrie, Carp s-a declarat gata să intre într-un minister Cantacuzino împreună cu Maiorescu. Au urmat, bineînţeles, cuvenitele dispute în legătură cu repartizarea portofoliilor, între cele două grupări ce... fuzionau (cuiul lui Pepelea a fost, evident, ministerul internelor). Dar în noiembrie tratativele s-au întrerupt. Cantacuzino renunţă la junimişti, remaniind guvernul tot cu takiştii. După opinia lui Const. Gane, în decembrie Carp ar fi început personal tratativele cu Gh. Cantacuzino şi s-ar fi perfectat fuziunea prin decizia ca P. Carp să fie desemnat şef de partid, parlamentul să fie dizolvat, să se organizeze noi alegeri sub un nou guvern, condus de noul şef de partid.[1] Apoi însă vacanţele de Crăciun şi unele neînţelegeri ivite între „înaltele părţi contractante" prin ianuarie-februarie 1907 ar fi întârziat anunţarea publică a fuziunii. În *Jurnalul* lui Maiorescu nu se pomeneşte despre această prea rozalie fuziune, iar Marghiloman nu are însemnări pentru lunile noiembrie 1906 – martie 1907. Fapt este că fuziunea nu a fost anunţată (pentru că nu a fost perfectată ?) şi la izbucnirea răscoalelor ţărăneşti Maiorescu semnalează în *Jurnal* la 28 februarie/13 martie 1907, cu năduf şi indignare: „Toate se destramă sub incapacitatea lui Gh. Cantacuzino şi hoţia takiştilor". Deşi miniştrii, în derută, agită ideea unui cabinet de concentrare (atât Cantacuzino, cât şi generalul Manu şi Take Ionescu i-au comunicat regelui că sunt gata să formeze un guvern cu P. Carp), guvernul va fi practic demis, succedându-i

[1] C. Gane, *op. cit.*, vol. II, p. 330-331.

un guvern liberal condus de Dim. Sturdza. În martie, după demiterea guvernului, întâmplată în ziua de 12 („ruşinos sfârşit al cantacuzinismului", observa Maiorescu), fostul şef de guvern propune, acum mai hotărât, lui Carp fuziunea sub şefia, în sfârşit, a liderului junimiştilor. În calea unificării mai stătea, totuşi, şi acum, puternicul Take Ionescu (regele i-ar fi spus lui Marghiloman: „trebuie făcută reconstituirea partidului conservator, şi făcută cu dl. Take Ionescu."[1] Şi dacă aşa voia regele...). În consecinţă, Carp a admis să aibă în aprilie o convorbire cu Take Ionescu, comentată astfel de Maiorescu: „Carp o întrevedere cu Take Ionescu la Marghiloman. Triumf pentru T. Ionescu, călcare pe inimă la Carp, scuzabilă în ochii lui prin grava situaţie agrară a ţării, în fapt prin neputinţa de a ajunge şef fără Take"[2]. Dar din această convorbire nu s-a ajuns la nici o concluzie rezolută. Totuşi la 3 aprilie fuziunea a fost proclamată (Cantacuzino şi-a dat seama că vremea lui a trecut) şi se anunţă oficial că Petre Carp este şeful partidului conservator. La alegerile din mai, făcute de liberali (Ionel Brătianu fiind ministru de interne) au intrat în cele două corpuri legiuitoare 24 de conservatori.

5. Târziu, târziu de tot a ajuns Petre Carp şeful partidului conservator. Avea 70 de ani şi parvenea la această înaltă demnitate într-un moment greu, de mari încercări sociale şi politice, când era evident că succesiunea la guvernare îi va fi acordată după alţi ani de aşteptare. Până una-alta, Carp se declarase de acord cu reprimarea sângeroasă a răscoalei, articulând încă la 10 martie 1907 cinica propoziţie: „În aşteptare, nu este decât un singur lucru de făcut, nu este decât represiunea. Vom aviza pe urmă !" Apoi, la discutarea tuturor proiectelor de reformă propuse de liberali s-a opus cu înverşunare (Casa rurală,

---

[1] Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 61.

[2] T. Maiorescu, *op. cit.*, Caiet 26, B.C.S., mss. 11 376, f. 84.

legea învoielilor agricole, legea obştiilor de arendare, legea pentru mărginirea dreptului de a ţine moşii în arendă, legea pentru arendarea moşiilor statului şi a altor instituţii şi societăţi neparticulare, modificarea legii băncilor populare ş.a.) în numele partidului conservator. Aceeaşi atitudine negativă va adopta şi pentru reformele liberale anunţate în 1913-1914 (Colegiul unic în materie electorală, o minimală reformă agrară). Reformelor din 1907-1908 Carp le opune „complexul de legi" al partidului conservator care cuprindea: tocmelile agricole, crearea de fâneţe artificiale, organizarea administrativă, legea asupra băuturilor spirtoase, cea despre notariatul rural. În acest complex de legi cea mai importantă i se părea a fi legea administrativă întrucât, afirma el într-un discurs rostit la 14 decembrie 1907: „Putem afirma că sătenii suferă mai mult de împilarea administraţiunei decât de pretinsele abuzuri ale proprietarilor." Dealtfel, cum spuneam în capitolul precedent, încă în decembrie 1906 Carp se declarase împotriva unei serioase reforme agrare. („Se crede, pe nedrept după mine, că singura cauză a mizeriei ţăranului este lipsa de pământ... Cauzele sunt deci aiurea. Cauzele sunt: starea culturală în care se află ţăranul şi rezultatul lipsei de administraţie pe care o avem în ţară la noi.") Iar toată ostilitatea lui Carp, acum şef al partidului reprezentând interesele moşierimii mari, faţă de ideea de reformă agrară o aflăm în discursul său din parlament rostit la 13 martie 1907: „În ţara aceasta n-avem numai săteni, în ţara aceasta avem proprietari... Dacă avem guvern, este ca să ne apere, şi dacă plătim impozite, le plătim cât să fim siguri că munca noastră este asigurată." Aceasta, a diagnosticat Gherea, „ar însemna întoarcerea înapoi la o organizaţie politico-socială franc feudală, ceea ce ar fi în adevăr o soluţie, – pe dos; dar ea e nerealizabilă, e o himeră şi o utopie reacţionară"[1].

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia, ed. cit.*, p. 145.

Să recunoaştem că există o consecvenţă de principii şi atitudine în opiniile politice junimiste, aşa cum le exprimau Carp sau Maiorescu de la 1881 până târziu în 1913-1914. Administraţie onestă, prin inamovibilitatea funcţionarilor şi selectarea lor după criteriile competenţei, asanarea sistemului financiar, prin bugete echilibrate şi mărirea impozitelor, orientarea şcolii spre învăţământ real, tocmeli agricole şi mărirea proprietăţilor ţărăneşti prin achiziţionarea unor pământuri din moşiile statului, legea minelor, a meseriilor etc. etc. Negreşit, măsuri utile şi necesare. Dar, evident, toate izvorâte din ideea de a fixa, prin legiuiri asanatoare, structurile existente[1]. Problema reformării mai profunde a acestor structuri şi a creării condiţiilor necesare evoluţiei lor nu apărea niciunde în programele politice junimiste. Iar atunci când le formulau adversarii lor (C.A. Rosetti în 1883, socialiştii din 1886 încolo, poporaniştii în 1907-1908 sau în 1913-1914) erau combătute cu o violenţă neîmpăcată. De fapt, toate reformele socio-politice junimiste porneau, paradoxal, de la ignorarea principiului, în alte domenii respectat, „de la inferior la superior". Nu se putea clădi nimic durabil, în orice compartiment al vieţii sociale şi publice, atâta vreme cât fundamentele, straturile de jos, erau precare şi profund

[1] Cum aprecia Gherea: „Pentru d. Carp aplicarea legilor şi administraţia bună însemnează crearea unor norme legale în toate raporturile sociale din viaţa satelor, pentru consolidarea statului nostru aşa cum este el acum, ceea ce ar fi în primul rând în interesul permanent al claselor dominante şi îndeosebi al clasei agrariene. În intenţia d-lui Carp aplicarea legilor şi administraţia corectă au, deci, un sens eminamente conservator... Aşa fiind în intenţia lor (a moşierilor, n.n.) aplicarea legilor şi administraţia bună a d-lui Carp ar însemna consolidarea ilegalismului, legalizarea destrăbălării administrative, însă în aşa fel ca de aici să rezulte toate foloasele cele vechi, neajunsurile şi chiar primejdiile pe cari uneori le implică o asemenea stare de lucruri"... (*Neoiobăgia*, 1910, p. 146-147).

suferinde. Imensa majoritate a populaţiei ţării (aproape 90 %), ţărănimea, era lipsită de pământ (altfel spus, de mijloace de trai) şi de drept la expresie politică, iar păturile nevoiaşe de la oraşe nu o duceau mult mai bine. Dacă ar fi fost consecvenţi cu propriile principii ideologice afirmate cu atâta parapon şi intransigenţă polemică, se cuvenea ca valoarea lor metodologică să se aplice şi fenomenelor infrastructurii. E de neînţeles de ce „pretenţiile fără fundament" şi „iluziile fără trup" erau căutate exclusiv în zonele suprastructurii şi cu deosebire în cele ale culturalului, când, jos, „singura clasă reală" era lipsită de drepturi sociale şi politice elementare. Ceea ce îi trebuia acestei clase reale nu era, din păcate, ceea ce solicita compensatoriu Maiorescu în 1868: „...o lucrare care să-i înalţe inima şi să-l facă să uite pentru moment mizeria de toate zilele." Îi trebuia ceva mult mai material: pământ şi drept la expresie politică. Altfel spus, condiţii pentru a ajunge să poată citi această „lucrare care să-i înalţe inima".

Să admitem că aceste reforme de interes fundamental nu puteau fi înfăptuite la 1871 când junimiştii au intrat în viaţa politică. Dar junimiştii nu au înscris aceste cerinţe, totuşi esenţiale, nici în programul lor din 1881, le-au combătut pătimaş în 1883-1884, în 1907 şi în 1914. Adică oricând le-au întâlnit afirmate de alte formaţiuni politice. Această flagrantă contradicţie dintre unele directive ideologico-filozofice şi cele politice dezvăluie condiţia socială a grupării politice junimiste. Oricât de luminat a fost conservatismul junimist, a ţinut să se menţină în cadrele stricte ale apărării intereselor marii moşierimi, din „drepturile" căreia a înţeles să nu ciuntească nimic. „În ţara aceasta – clama indignat Carp în 1907 – nu avem numai săteni, în ţara aceasta avem proprietari", închipuind un fel de echilibru între doi parteneri egali. De fapt, – cine nu ştie ? – dezechilibrul era total. După o apreciere aproximativă a lui E. Costinescu, menţionată într-un discurs parlamentar din martie 1907,

comentată polemic de P. Carp (tocmai de aceea o citărn), proporţia în structura proprietăţii agrare de atunci era următoarea: 5 milioane de locuitori (ţărani) aveau în proprietate 3 732 000 ha, iar 7 500 locuitori (moşieri) deţineau peste trei milioane de ha. Acesta era „echilibrul" – recunoscut de oficialităţi politice – între cei doi parteneri din lumea rurală. Sau după datele mai exacte ale lui Radu Rosetti: 1 563 de proprietari cu o suprafaţă de peste 500 ha deţineau 3 000 147 ha, reprezentând 37,68 % din totalul suprafeţei arabile, iar proprietăţile ţărăneşti până la 10 ha deţineau 41,65 % din suprafaţă, numărul proprietăţilor fiind de 1 015 302[1]. Iar *Enciclopedia României* a precizat (ca să apelăm tot la surse oficiale) că „din cei peste un milion de ţărani capi de familie numai un sfert stăpâneau parcele mai mari de 2 ha"[2]. Singura soluţie de rezolvare dreaptă şi eficientă a chestiunii era împroprietărirea ţăranilor prin desfiinţarea latifundiilor moşiereşti şi universalizarea dreptului la vot. Dar, bineînţeles, aceste soluţii radicale erau ocolite de conservatorii junimişti care nu osteneau în a demonstra funcţia utilă, eficientă a marii proprietăţi latifundiare.

Cum spuneam, există o consecvenţă de principii între opiniile lui Carp din 1907 şi cele din 1881 sau de mai înainte. Această preciziune e importantă pentru că e firesc să ne întrebăm dacă, acum, din 1907 încolo, când sub raport politic fosta grupare fundată la Iaşi în 1871 se confundă cu partidul conservator în totalitatea sa, mai poate fi vorba de un junimism politic. Oricâte evoluţii şi involuţii a suferit junimismul politic, fiinţa şi spiritul său continuau să existe. Nu numai pentru că principalii săi exponenţi de altă dată (Carp, Maiorescu, Th. Rosetti, Iacob Negruzzi) continuau să trăiască (s-au bucurat toţi de o invidiată

[1] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţaranii*, 1907, p. 493.

[2] *Enciclopedia României*, vol. III, 1940, p. 300.

longevitate). Ci şi pentru că spiritul politic junimist aplicat asupra vieţii publice continua să fie menţinut aproape la aceeaşi temperatură ideologică. Carp sau Maiorescu afirmau cu aceeaşi energie mai vechile (foarte vechile ?) principii diriguitoare care au intrat în plămada junimismului: adevăr, cinste, sinceritate, echilibru între forme şi fondul lor propriu, dinasticism, cultură şi ştiinţă variat distribuită după mediul căruia le este destinată, moralitate în viaţa politică, toleranţă, conservarea structurilor socio-politice constituite, împotrivire conservatoare faţă de orice încercare reformatoare „bruscată". Aceleaşi principii directoare încercau să le insufle mai tinerilor oameni politici care se alăturaseră grupării junimiste. Din păcate, Maiorescu nu găsise în cadrele de el pregătite pentru a prelua rolurile diriguitoare în toate compartimentele junimismului personalităţi de egală energie şi vocaţie. Iar cum în partidul conservator exista oricum o mare competiţie pentru succesiune şi funcţiuni conducătoare, Maiorescu a trebuit să se mulţumească cu personalităţile exclusiv specializate pentru politică: Marghiloman sau N. Filipescu. Şi aceştia din urmă nu aveau prea multe elemente comune din legatul „de aur" al junimismului. Dar „bătrânii" erau încă în viaţă, se ţineau dârz şi câtă vreme se aflau în fruntea grupării sau a partidului ceva din fiinţa spirituală a junimismului politic continua să trăiască. Aceasta chiar dacă, din păcate, de acum încolo junimismul – prin personalităţile sale conducătoare – va continua să viеţuiască numai în planul spiritului public. De o grupare literară junimistă nu se mai putea vorbi de mult, de o direcţie literar-culturală junimistă nu se putea de asemenea vorbi, acum, când sămănătorismul şi poporanismul dominau viaţa literar-culturală, iar *Convorbirile literare,* îmbătrânite şi epuizate, încăpuseră pe mâna geografului sămănătorist S. Mehedinţi.

Partidul conservator este preocupat în 1907 de problema răscoalelor ţărăneşti. La început de reprimarea lor, când cerând

fermitate, când denunţând atrocităţile. Apoi de corpul de legiuiri agrare prezentate de liberali pe care, bineînţeles, le-au combătut. Au elaborat contraproiectele lor, le-au dezbătut şi le-au prezentat parlamentului. Au organizat Comitetul de rezistenţă al marilor proprietari pe lângă Societatea agrară şi au dus tratative de culise cu liberalii pentru a se ajunge la o înţelegere de nebeligeranţă în problema legiuirilor agrare. Tratativele le-au purtat o vreme Iacob Lahovari şi Take Ionescu din partea conservatorilor şi Ionel Brătianu din partea liberalilor[1]. În interior se pregătea răfuiala cu gruparea lui Take Ionescu care, deşi a stabilit în declaraţii publice fuziunea, o considera funestă datorită, evident, înscăunării lui Carp în fruntea partidului. Dealtfel, şi în dezbaterile din parlament, când s-au discutat reformele liberale, el a adoptat o atitudine deosebită de a conservatorilor. Punctul său de vedere va fi afirmat mai târziu, în decembrie 1908, când a declarat în parlament că, după opinia sa, „singurul mijloc de a uşura învoielile agricole şi, prin urmare, de a se aşeza mai bine viaţa economică a ţăranului, e ca proporţiunea dintre proprietatea mică şi proprietatea mare să se schimbe în folosul proprietăţii mici". Dar acum Take Ionescu părăsise partidul conservator, întemeind al său partid conservator-democrat. Ruptura s-a produs în ianuarie 1908, când – în lipsa lui Take Ionescu din ţară – junimiştii şi cantacuziniştii decid într-o adunare generală a partidului alegerea unui nou comitet din care îi exclud pe takişti, organizând aproape în aceeaşi paritate şi comitetul electoral conservator din Bucureşti. Alertat de ai săi, Take Ionescu se reîntoarce urgent în ţară, încearcă o conciliere cu P. Carp, dar neobţinând nici un rezultat, anunţă – printr-un manifest datat 19 ianuarie 1908 – retragerea din partid. O propagandă foarte iscusit condusă în toată ţara şi un program

[1] Cf. T. Maiorescu, *Jurnal*, Caiet 27, B.A.R., mss. 3661, f. 24, 27; Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 63-64.

atrăgător pentru păturile mijlocii recoltează ecou şi simpatie, într-o perioadă când opinia publică era profund dezamăgită de activitatea celor două partide istorice. Take Ionescu încerca o demult necesară revitalizare a conservatorismului, adaptat noilor realităţi socio-economico-politice. Multora li se părea că a apărut, în sfârşit, un partid radical care va fi altceva decât cele două partide. Şi într-o oarecare măsură noul partid oferea o alternativă. Destui intelectuali de bună credinţă, cu convingeri democratice, s-au lăsat cuceriţi de sloganurile noului partid, alăturându-i-se (A. D. Xenopol, C. Rădulescu-Motru, Ovid Densusianu, N. Titulescu, N. Xenopol, I. L. Caragiale[1], M. Dragomirescu ş.a.). De fapt, noul partid – cum spunea Arghezi – era o asociere hămesită a tuturor nemulţumiţilor din partidele existente. Curând s-a demonstrat că a înşelat toate iluziile investite în acest nou şi fără scrupule partid politic.

„Partidul lui Take" devine repede puternic, îngrijorând efectiv pe conservatori ca şi pe liberali. Mai ales că în primele luni de la constituirea noului partid, la nişte alegeri parţiale, candidaţii takişti ieşiseră învingători. Dacă la începutul organizării noului partid liberalii i-au încurajat, sperând că vor slăbi numai partidul conservator, succesele eclatante ale takiştilor îi descumpănesc şi pornesc ostilităţile. Îşi unesc eforturile cu conservatorii, apelează la regele Carol care,

[1] La 26 ianuarie/18 februarie 1908 Caragiale îi scria entuziast lui Dragomirescu (dramaturgul era atunci ostil junimiştilor şi exulta pentru lovitura pe care le-o administra Take Ionescu): „În momentul când expediez aceste rânduri primesc *Ordinea* (nr. 50 din 25 ianuarie), cu notiţa despre aderarea ta la partidul conservator-democrat. Te felicit. Acolo este locul nostru al tuturor, cari iubim ordinea şi progresul pentru că niciodată aceste amândouă n-au fost mai duşmănite ca astăzi de către mici şi mari secături". (B.A.R., mss. rom. S $\frac{11(22)}{V}$.)

neacceptând decât două mari partide, asigură pe „istorici" că şansele de guvernare ale lui Take Ionescu sunt nule. „Augusta persoană" îl sfătuieşte pe noul şef de partid – personal şi prin emisari – să reintre la conservatori unde, pe bază de înţelegere, să obţină locul privilegiat ce i se cuvine. Soarta noului partid era astfel, practic, pecetluită.

Dar până ca acest lucru să devină tuturor limpede, partidul conservator-democrat adună aderenţi mulţi, compromiţând electoratul conservator (ca, dealtfel, şi cel liberal). Fruntaşii conservatori, în cap cu Petre Carp, se angajează şi ei în obositoare turnee de conferinţe în provincie pentru a recâştiga din popularitatea pierdută. Zadarnic. La orice alegeri parţiale takiştii dominau autoritar la colegiul II şi III (şi colegiul II era, prin tradiţie, guvernamental). Iritat, Carp merge până acolo încât dă mână liberă lui Marghiloman şi conservatorilor tineri să-i învingă pe takişti cu propriile lor arme. În alegerile parţiale din iarna 1909, la Iaşi, de pildă, junimiştii îi concurează pe takişti, utilizând aceleaşi mijloace venale[1]. Dar nimic nu-i putea înfrânge pe takişti încât regele îi exprima lui Marghiloman îngrijorarea sa privind situaţia electorală a conservatorilor într-un moment în care, inevitabil, venise vremea să-i cheme la

[1] Ibrăileanu îi scria lui Brătescu-Voineşti, la sfârşitul anului 1909: „Cu alegerile ai văzut ce-am păţit, stăm prost, pentru că, între alte cauze, noi ne purtăm englezeşte, iar adversarii, vai !, nici nu-ţi poţi face idee ! Bădărău cumpără, *ameninţă* cu pârjolul când va veni la putere făgăduieşte *totul:* legi favorabile pensionarilor, profesorilor – tuturor oamenilor, e ceva grozav ! Iar junimiştii, «asanatorii», au cheltuit zeci de mii de franci, au dat câte 500 franci pe un vot. Un om al lui Marghiloman s-a adresat tatălui unui colaborator al revistei noastre ca să-l cumpere cu bani pentru a câştiga votul colaboratorului nostru... Ce subiecte de tragedie poate crea Marghiloman cu milioanele lui !" (În *Scrisori către Ibrăileanu*, vol. III, Editura Minerva, 1973, p. 456.)

guvern. Marghiloman l-a liniştit pe rege: „Am răspuns că nimic nu se prezintă tragic. Dacă nu reuşim, va fi evident că trebuie să ne împăcăm cu Take Ionescu şi să ne reconstituim partidul. Dar acest al doilea act nu are de ce să fie jucat înainte."[1] Carp însă nu punea mare preţ pe popularitate, electorat şi electori (turneele de conferinţe din 1908 le-a întreprins numai pentru a le face pe plac amicilor săi politici). El ştia că cel ce oferă guvernul este regele. „Numărul (adică masa alegătorilor, n.n.) – spunea el şi acum – vine pe urmă." Deci cerea regelui succesiunea. Mai ales că liberalii, după ce îl debarcaseră pe D. Sturdza şi îl înscăunaseră pe Ionel Brătianu (după o luptă epuizantă pe care am schiţat-o într-o altă lucrare a noastră)[2], aveau nevoie de o perioadă de refacere în opoziţie. Iar cei patru ani ai rotativei guvernării se apropiau de sfârşit. Încă în iunie făcea să se audă ameninţarea că se retrage din viaţa politică dacă în toamnă regele nu-i încredinţează guvernul. Regele voia însă un guvern concentrat în care Take Ionescu să fie reprezentat după ce gruparea sa (aşa o numea regele) va reintra în partid. Se încep deci tratative în octombrie. Dar ele eşuează pentru că Petre Carp refuza unele dintre condiţiile lui Take Ionescu (redesemnarea unui succesor la conducerea partidului, revizuirea Constituţiei pentru a se contopi colegiul I şi colegiul II). La un moment dat, prin septembrie, N. Filipescu i-a propus lui Maiorescu[3] să perfecteze el înţelegerea cu Take Ionescu, preluând funcţiunile conducătoare în partid şi în guvern în cazul... retragerii lui Carp.

---

[1] Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 68.

[2] Vezi detalii în lucrarea noastră *Poporanismul*, Editura Minerva, 1972, p. 284-309.

[3] Filipescu va deveni în aceşti ani „omul lui Maiorescu", după cum Marghiloman era „omul lui Carp". Fiecare din aceşti „oameni" doreau să asigure patronului lor o poziţie prioritară în partid pentru că astfel îşi adjudecau avantaje pentru iminenta succesiune la şefia partidului.

Pentru că şeful conservatorilor îşi reînnoise ameninţarea cu retragerea în viaţa privată dacă nu i se încredinţează guvernul. O amânase doar din septembrie pentru 15 decembrie. La sfârşitul lui decembrie regele îl însărcinează pe Carp cu formarea guvernului, precizându-i în prealabil două condiţii: „Să nu se atingă de legiuirile agrare ale lui Brătianu" şi să încerce o înţelegere cu Take Ionescu pentru a forma „un guvern de concentrare". Carp ştia bine că prima condiţie e obligatorie iar cea de a doua e facultativă. Dar voinţa regelui trebuia respectată. L-a vizitat deci pe Take Ionescu acasă[1] şi a comunicat regelui eşecul... tratativelor. Take Ionescu a fost indignat de cinismul procedeului carpist şi de parţialitatea regelui care ignora indicaţiile electoratului, acordându-i guvernul lui Carp, ca şef al conservatorilor, şi nu lui ca lider al, atunci, celui mai popular partid. A jurat răzbunare. Vindicta n-o putea, evident, exercita asupra regelui. O va îndrepta deci asupra lui Carp, utilizând toate armele pentru a-l debarca. Şi va izbuti.

6. La 29 decembrie 1910 Petre Carp e pentru a doua oară în viaţa lui prim-ministru. Din guvernul său făceau parte: Maiorescu (externe), Marghiloman (interne), Filipescu (război), Delavrancea (lucrări publice), I. Lahovari (agricultură şi domenii), C. C. Arion (culte şi instrucţie), D. Neniţescu (industrie şi comerţ) şi M. G. Cantacuzino, fiul Nababului (la justiţie). Alegerile au avut loc în februarie 1911, guvernul având de înfruntat o opoziţie coalizată. (Chiar la 31 decembrie Take Ionescu a perfectat

[1] Biograful lui Take Ionescu a relatat că întâlnirea a fost cu totul formală: „Am venit, Take, trimis de rege. El vrea să mă înţeleg cu tine pentru guvernare. Tu ştii însă că noi doi nu suntem făcuţi să ne înţelegem. Să vorbim dar de altceva mai interesant." A urmat o convorbire convenţională după care s-au despărţit... ca doi oameni de lume (C. Xeni, *Take Ionescu*, 1932, p. 243).

cartelul electoral cu Ionel Brătianu. Maiorescu a observat în *Jurnalul* său: „Take Ionescu a devenit Take Ionel ?") Marghiloman a intuit pericolul, într-adevăr foarte mare, şi a condus alegerile într-o manieră indescriptibilă. Contemporanii au relatat că lumea era pur şi simplu îngrozită. Opoziţia abia a putut obţine 42 de mandate în parlament. (Marghiloman oferise, la început, 55 de locuri. Dar cum a fost refuzat... i-a învăţat minte !) Programul de guvernământ al lui Carp, destul de atent alcătuit, dar cu elemente socotite de opoziţie drept demagogice e, potrivit uzanţei junimiştilor din 1888, publicat mai înainte şi proiectele de legi pregătite minuţios. Dar toate legiuirile propuse de guvern trecură curând pe locuri secundare, totul fiind eclipsat de furtunoasa afacere a tramvaielor. Creaţie a liberalilor, societatea tramvaielor electrice din Bucureşti a fost alcătuită în 1908 (primar era Vintilă Brătianu iar prim ministru Ionel Brătianu) cu capitalul unor bănci lezate prin interese de P.N.L. şi a unor acţionari bine plasaţi în ierarhiile partidului sau ale prietenilor acestora. Marghiloman, sesizat de noul primar, Matache Dobrescu, îi dezvăluie lui Carp panamaua şi acesta decide declanşarea ostilităţilor împotriva partidului liberal încă din februarie 1911. Dar Take Ionescu a intuit – în embrion – proporţiile scandalului şi s-a alăturat pe dată liberalilor, conjugându-şi eforturile pentru... distrugerea lui Carp. Ostilităţile, neînchipuit de dure şi desfăşurate în parlament, în presă, în justiţie, în cabinetele Palatului regal şi „în stradă", au luat sfârşit în aprilie 1912 prin înfrângerea lui Carp.

Regele a propus în tot anul 1911 abandonarea afacerii tramvaielor şi împăcarea cu Take Ionescu prin cooptarea acestuia în guvern, acordându-i-se trei portofolii. Dar condiţiile lui Take Ionescu, fortificat, erau – considera Carp – inacceptabile (voia dizolvarea parlamentului, reviziunea Constituţiei etc.). În chestiunea tramvaielor Carp era intransigent. Spunea regelui şi colegilor de guvern că societatea liberală a tramvaielor e o

expresie tipică „de brigandagiu politic" şi că a o accepta înseamnă recunoaşterea dreptului familiei Brătianu la monopolizarea vieţii economice a ţării. Atunci, în noiembrie 1911, Carp a rostit vestitul discurs din Cameră în care a ameninţat partidul liberal că îi va aplica „fierul roşu" pentru că „să fii bogat ca rezultat al exploatării statului, aceasta nu o admit". Şi cel din Senat în care punea sub semnul îndoielii integritatea morală a lui I. I. C. Brătianu („Domnule Brătianu, autoritatea morală a unui om politic nu se judecă decât după două lucruri şi nu se câştigă decât printr-un singur mijloc. În viaţa ta privată să fii totdeauna corect, în viaţa ta publică să fii totdeauna dezinteresat."). Carp avea, negreşit, dreptate. Dar ignora că valabilitatea principiului său imanent nu a fost niciodată acceptată în viaţa politică. Regele nu mai putea tolera acest război intern. Cerea acum concilierea cu liberalii (secretarul său particular, Basset, achiziţionase şi el un important stoc de acţiuni ale societăţii tramvaielor şi exercita presiuni pe lângă „patronul" său în favoarea liberalilor) şi fuziunea cu takiştii (aceştia, pe lângă mai vechile lor condiţii puneau una nouă: şeful guvernului să-i ceară scuze publice lui Ionel Brătianu). Au urmat câteva luni de umilitoare şi enervante pertractări. Carp nu putea accepta condiţiile regelui şi ale lui Take Ionescu. Apropiaţii lui Maiorescu îi propuneau, încă din ianuarie 1912, să preia preşedinţia unui guvern concentrat. Carp cerea retragerea întregului guvern sau, eventual, un guvern de tranziţie. Îi propunea preşedinţia lui Maiorescu. Dar spera că Maiorescu, loial, va refuza propunerea sau dacă o acceptă să declare că tranziţia va dura numai până ce soluţionează problema tramvaielor şi concentrarea cu Take Ionescu, redându-i apoi lui Carp prim-ministeriatul[1]. Maiorescu

[1] Însemnări semnificative în *Jurnalul* lui Maiorescu. La 8/21 martie 1912: „Anicuţa şi cu mine foarte intensiv examen de conştiinţă să nu facem nimic în contra unei scrupuloase fidelităţi către Carp, către partid, către rege". (Caiet 30, B.A.R., mss. rom. 3664, f. 37 verso.)

acceptă această ultimă propunere a lui Carp (reînnoită la 14/27 martie) deşi ştia clar că regele nu voia readucerea preşedintelui partidului în fruntea guvernului concentrat. Şi apoi, în pofida propunerilor sale către Maiorescu, Carp considera că cea mai bună soluţie este retragerea întregului guvern pentru a lupta, în opoziţie, împotriva... banditismului politic dovedit de liberali. Dar Maiorescu s-a făcut că nu înţelege gândurile lui Carp[1] şi, bazat pe propunerile formale ale prietenului său, acceptă sugestia regelui şi preia, la 28 martie 1912, conducerea guvernului. Carp era indignat de... perfidia lui Maiorescu şi considera, încă de pe atunci, amiciţia lor stinsă pentru totdeauna. Şi fusese o prietenie de aproape jumătate de veac. Decizia lui Maiorescu din 1901 („zică Carp ce va voi, de acum înainte zic eu ce vreau") a fost înfăptuită târziu, după un deceniu şi mai bine. Carp nu a iertat până la sfârşitul vieţii gestul lui Maiorescu, care putea fi într-adevăr interpretat ca o lovitură nu tocmai bărbăteşte aplicată. Degeaba încredinţa Maiorescu în martie jurnalului mărturia „intensivului examen de conştiinţă pentru a nu comite o infidelitate faţă de Carp, partid şi rege." Dilema (sau trilema) pe care o descria era insolubilă. Ştia doar prea bine că regele nu-l dorea premier pe Carp, iar Carp nu înţelegea să se supună umilit voinţei regale. A rămâne fidel ambelor tabere era o imposibilitate logică şi etică. Se impunea o opţiune. Dacă Maiorescu ar fi voit să rămână, cu adevărat, fidel amiciţiei de o jumătate de veac, ar fi respins propunerea regelui. Degeaba mima – fără să-şi dea seama ? – sfâşierea între imperative polare: amiciţie şi datorie. Nici o datorie nu-l obliga să-şi renege, la 72 de ani, un prieten de o viaţă. Se condamna astfel

[1] Carp i-a mărturisit lui Marghiloman la 2 aprilie „Vei vedea că Maiorescu caută să facă el concentrarea în afară de mine. Eu atunci mă voi retrage în viaţa privată. La urma urmelor dacă este să se dea partidul pe mâna lui Take, să se facă aceasta fără mine". (*Op. cit.*, p. 112.)

partidul conservator scoţându-l din guvernare ? Sau, şi mai grav, se primejduia astfel însăşi fiinţa partidului conservator ? Greu de răspuns în puţine cuvinte. Oricum, partidul conservator era ameninţat cu disoluţia încă din 1890 din cauza competiţiei pentru şefie. Şi fenomenul era de nestăvilit, ducând inevitabil la pulverizare. Iar apariţia lui Take Ionescu, cu pretenţiile sale ambiţioase la şefie, constituia cea din urmă şi cea mai dură lovitură aplicată organismului politic conservator. Din această perspectivă privind lucrurile poate că dacă Petre Carp ar fi fost sprijinit fără rezerve de întregul partid (ceea ce însemna ca Maiorescu să refuze propunerea regală), precizându-se că succesiunea va fi rezolvată mai târziu prin crearea unui triumvirat Marghiloman, Filipescu, I. Lahovari, atunci partidul conservator ar fi evitat sau numai ar fi amânat disoluţia. Iar Take Ionescu – care oricum era duşmănit de Palat –, ar fi sfârşit, în pofida popularităţii câştigate, să-şi piardă din importanţă, supunându-se el voinţei conducerii partidului (*id est* Petre Carp). Dar Maiorescu devenise tot atât de ambiţios ca Petre Carp. Examenul de conştiinţă la care s-a supus în martie 1912 urmărea nu atât să soluţioneze o dilemă... insolubilă, cât să-şi creeze un alibi moral pentru o atitudine destul de condamnabilă. De fapt, decizia lui Maiorescu, materializată în 1912, fusese luată cu multă vreme înainte, când – după deliberări interioare – ajunsese la concluzia că politica personală a lui Carp (în dublul sens al expresiei) e un eşec şi o primejdie. Simptomatică în acest sens ni se pare a fi o însemnare de jurnal din februarie 1905, când căderea de la alegerile de senator al universităţii bucureştene i-a reeditat lui Maiorescu accentele rechizitoriale din 1901 (menţionate mai sus): „De vreo 2 zile şi eu sufleteşte deprimat în urma căderii la alegerea de senator universitar şi a falimentului politicei de reformă conservatoare a lui P. Carp. Lui nu i-a păsat de partidul conservator, ci numai – sub acest pretext – de ambiţia lui personală de a fi şef de guvern. Nu trebuia să încerce

decapitarea lui Lascăr Catargi la 1888, trebuia să intre în partidul lui Lascăr Catargi el – Carp – la oct. 1895, trebuia să primească prezidenţia ministerului la aprilie 1899 cu George Gr. Cantacuzino ca şef nominal de partid. A primit în iulie 1900, prea târziu. Camera era a lui Take Ionescu; atunci cel puţin trebuia să introducă pe Take Ionescu în minister, dar a mancat momentul de Crăciun 1900 pentru a se duce de vanitate la Împăratul Wilhelm II şi Franz Iosef (portret şi mare decoraţie). La 12 februarie a zis miniştrilor să nu voteze (pierzând astfel prosteşte majoritatea), a fost criminal de nepriceput la facerea şi aprecierea legii ţuicei (răscoală de ţărani) şi apoi în opoziţie, la congresul nostru din 1902 a atacat personal pe Take Ionescu în advocatura lui, probabil împins şi «berne» de Mitiţă Sturdza..."[1]

Cum se vede, rechizitoriul întreprinde o veritabilă incursiune în istoria erorilor lui Carp – adresând o explicită condamnare. Pe scurt spus, Maiorescu era convins să trebuie să-şi joace cartea sa politică, socotind ambiţiile lui Carp dinamitarde pentru partid. Atunci de ce „examenul de conştiinţă" din 1912 când decizia fusese luată încă în 1901 sau 1905 ? Realitatea este însă că Maiorescu vedea bine, că, acum, în 1912 poziţia lui Carp nu era deficitară şi nu primejduia partidul, oricum ameninţat de Take Ionescu, adevărat cal troian pentru conservatori. Decizia din 1901 şi 1905 avea nevoie de un plus de motivaţie, pentru a învinge ultimele scrupule morale. „Intensivul examen de conştiinţă" din 1912 urmărea aşadar să-i creeze o justificare morală pentru o opţiune (ba chiar decizie) adoptată cu un deceniu înainte. Nu uităm, şi ne grăbim să citâm aici, aforismul maiorescian: „Nu există prieteni în politică, există numai prieteni politici". Şi cine ar fi putut crede între 1870-1900 că T. Maiorescu şi Petre Carp sunt numai prieteni politici care se vor

[1] *Op. cit.*, Caiet nr. 25, B.C.S., mss. rom. 11 374, f. 11.

despărți, într-un hotărâtor moment dilematic, pentru a se duşmăni până la sfârşitul vieții ?

Cartea lui Maiorescu fusese jucată. Dar tratativele cu Take Ionescu se tergiversau, acesta cerând portofoliul internelor, alte câteva portofolii, un partaj al prefecturilor şi primăriilor, respingând şi şefia lui Carp. Maiorescu (pe care Carp îl considera acum a fi exclusiv „omul regelui") trebuia să adopte o hotărâre grea, optând între preşedinția guvernului concentrat (propusă lui de rege) şi amiciția pentru Carp. În august nu se hotărâse, de vreme ce îi scria lui Carp la Țibăneşti: „dorința mea rămâne ca tu să formezi ministerul unificat şi la aceasta lucrez"[1]. Dar în calea soluționării cu bine a chestiunii se punea o dificultate insurmontabilă. Brătianu cerea o retractare publică a insultei şi Carp refuză[2]. Or fără această canosă Take Ionescu (angajat față de Brătianu) nu-l admitea pe Carp premierul unui guvern unificat. Iar instalarea lui Carp ca premier, fără cuvenita retractare, amenința Brătianu, ar fi considerată de partidul liberal ca o efectivă declarație de război civil. De fapt, opoziția față de

---

[1] *Op. cit.*, Caiet 31, B.A.R., mss. rom. 3663, f. 124 verso.

[2] Iată, după relatarea lui Marghiloman, încercarea de ultimă oră a lui Carp – la 27 septembrie – pentru a obține ceea ce considera că i se cuvine: „Carp revine din Sinaia. Anunțat regelui că este gata să facă concentrarea, că poate da Internele, dar că voieşte lămuriri asupra condițiunii ce i se pune ca partidul liberal să ia parte la alegeri, «fierul roşu» nu este o insultă; a citit regelui discursul cu pricina; este gata însă să declare lui Brătianu în prezența regelui că nu a vizat onorabilitatea lui personală şi să-i întindă mâna. Regele: nu ştie de se va mulțumi Brătianu şi el nu se poate expune la un eşec. Carp: Neapărat, şi lucrul nu se poate face decât dacă s-a negociat şi acceptat. Față de partidul liberal nu are nimic de retractat sau de declarat; ar fi să *cumpere* puterea cu părăsirea unei idei fundamentale de politică. Carp crede că toată afacerea este un clenci pentru a fi înlăturat. Acceptă să facă oricine concentrarea, dar el se va retrage din viața politică", *op. cit.*, p. 123.

Carp o făcea regele inventând mereu dificultăţi de nedepăşit. Înaintea evenimentelor internaţionale ce se anunţau (războiul balcanic) regele voia un guvern împăcat şi supus (acesta nu putea fi condus de un Petre Carp care avea, în orice chestiune, soluţia sa, neacceptând-o sau amânând-o pe a regelui) şi o opoziţie liniştită. Maiorescu face jocul regelui. Dacă s-ar fi opus regelui care nu voia un guvern condus de Take Ionescu şi nici Brătianu nu accepta un guvern de concentrare cu şeful partidului conservator-democrat pentru că dorea ca afacerea tramvaielor să fie soluţionată de conservatori şi nu de un minister în care să fie reprezentaţi şi liberalii – poate că conservatorii conduşi de P. Carp rămâneau la guvern. Cum nu a ţinut seama de aceste calcule la îndemâna oricărui cunoscător al culiselor (şi el le cunoştea ca nimeni altul), criticul formează guvernul sacrificându-l, de astă dată definitiv, pe Carp. Era a doua lovitură, şi mai dură, pe care o administra prietenului său în exact 7 luni. Oricâte argumente înalte ar fi produs Maiorescu, Carp avea dreptate să vadă în gestul – acum – fostului său prieten o felonie. Şi feloniile Carp nu le ierta. Mai ales dacă veneau din partea unui prieten bun. La 28 octombrie noul guvern Maiorescu depune jurământul. În componenţa sa patru conservatori (Maiorescu [care şi-a rezervat şi externele], Marghiloman, Filipescu şi M. Cantacuzino), patru takişti (Take Ionescu, Bădărău, Disescu, N. Xenopol) şi un neutru (general N. Hîrjeu) la război. În plus prefecturile au fost împărţite ca un legat de preţ între cele două tabere. Fuziunea partidului nu a fost însă realizată deoarece Take Ionescu voia adjudecată pentru el şefia. Carp îşi dă demisia din conducerea partidului. Dar demisia sa nu este acceptată. Alegerile din noiembrie se desfăşoară în linişte, liberalilor asigurându-li-se numărul de mandate promis. Carp a refuzat să i se pună candidatura. Era şef de partid fără a fi deputat. Şi, mai ales, şeful partidului de guvernământ. O situaţie neobişnuită. Dar cum totul era acum neobişnuit la conservatori, se acceptă şi această

ciudăţenie. Carp a mai încercat să revină la putere în primăvara lui 1913, aşezându-şi campania de relansare pe incompetenţa guvernului în problema conflictului balcanic. În aprilie convoacă chiar un congres al partidului fără acordul prealabil al membrilor guvernului şi al comitetului executiv. Congresul e un fiasco. O ultimă încercare, în mai, când convoacă (sprijinit de apropiaţii săi de acum, Filipescu – demisionat din guvern –, C. Olănescu; Maiorescu îi numea „smintiţii" de Carp, Filipescu, Olănescu) parlamentarii conservatori la o şedinţă, somându-i să semneze într-un registru – pe care-l va prezenta regelui – că sunt de acord cu opiniile şefului (deşi nu mai era) în problemele de politică externă. Cum e refuzat, demisionează din şefia partidului printr-o scrisoare către Ion Lahovari, preşedinte al clubului conservator din Bucureşti. (Maiorescu a notat sec, dar vădit satisfăcut: „Caraghioslâc e sfârşitul campaniei Filipescu-Carp-Olănescu.") La 29 mai demisia lui Carp e primită, fără a se desemna un succesor. Cei patru miniştri conservatori se constituie în membri delegaţi pentru a reprezenta conducerea partidului conservator. Carp devenise un particular... încă destul de temut iar fostul lui prieten, Maiorescu (nu-şi mai vorbeau), jubila ca ministeriabil de platformă europeană. După încheierea cu succes a războiului din iunie-iulie 1913, conferinţa de pace de la Bucureşti, prezidată cu tact şi pricepere de Maiorescu, i-a adus un mare succes moral şi politic. E încântat de opinia elogioasă a regelui despre capacitatea sa diplomatică şi de om de stat. (A ţinut să transcrie în *Jurnal* o apreciere a regelui făcută lui Marghiloman că s-a dovedit a fi al doilea mare om de stat al ţării, după Kogălniceanu. „Va să zică nu Sturdza", preciza satisfăcut preşedintele de consiliu.) După semnarea păcii, retragerea guvernului devenise iminentă. Era, de altfel, hotărâtă revenirea liberalilor la putere. Maiorescu, într-un gest de reparaţie tardivă, îi propune în august regelui să admită „de a aduce pe Carp din nou ca şef al partidului conservator în

opoziție, fiindcă liberalii vor pune chestia agrară pe tapet și Carp are aici autoritate în țară. După 3 ani în opoziție Carp va fi de 80 de ani – prin urmare «hors de cause», iar în opoziție nu e periculos. Regele a admis fără greutate." Carp a făcut, probabil, greutăți, neputând accepta să se mulțumească cu „resturile" ce i se zvârleau. La 14 noiembrie 1913 Maiorescu „se alege" șef al partidului conservator (din 23 de membri prezenți doar Virgil Arion, apropiat lui Carp, s-a opus la început. Apoi a votat și el favorabil). Era astfel lovit, din nou (pentru a treia oară) Petre Carp. Dar i se administra o lovitură dureroasă lui Take Ionescu care și-a văzut spulberat visul de a deveni președinte de guvern pentru ca, la nici doi ani, să i se risipească și cel de a fi șef al partidului conservator integrat. La 31 decembrie 1913 Maiorescu prezintă demisia guvernului iar la 4 ianuarie 1914 Ionel Brătianu formează cabinetul liberal[1]. Conservatorii ies din scenă, Maiorescu fiind de mult hotărât să se retragă din politica activă, încredințând succesiunea șefiei (de aceea tocmai o primise în noiembrie 1913) lui Al. Marghiloman. La 6 februarie/11 martie 1914 de la Abazzia, unde își petrecea vacanța, îi trimite lui Marghiloman demisia din șefia partidului conservator. Demisia e desigur primită, la 4 iunie, de comitetul executiv. Maiorescu părăsea viața publică obosit, îngrijorat, dar în apoteoză. Carp, marele înfrânt, mai zăbovea o clipă. Avea, la 77 de ani, planuri de viitor. Spera, încă, în posibilitatea revanșei. Dar, indiferent de situația celor doi lideri, junimismul politic își încheiase rolul și funcțiunile.

Finalul, ca în marile drame, e tragic. Politica a sfârșit prin a învrăjbi doi buni prieteni din energia, inteligența și cultura cărora – conjugate fericit – s-a ivit una dintre marile orientări în

[1] Despre situația partidului conservator în această perioadă vezi și informata lucrare a lui Anastasie Iordache, *Viața politică în România. 1910-1914*, Editura Științifică, 1974.

spiritul public din România. Nume care timp de cincizeci de ani se asociau aproape reflex erau instalate, acum, la antipozi. Prezicerea de la 1871 că politica va introduce dihonia printre junimişti s-a adeverit şi în cazul celor doi lideri. Ce-i drept, din fericire, târziu de tot. Dar tocmai pentru că s-a produs atât de târziu regretul e cu atât mai mare. Mai ales că duşmănia, după ce actele care o pricinuiseră s-au consumat, se dovedea a fi inutilă şi gratuită. Vană ambiţie politică, vicioasă ca orice patimă. La ce a folosit, într-adevăr, gestul lui Maiorescu, din martie şi noiembrie 1912 ? Şi-a motivat adeseori atitudinea, în declaraţii publice sau în intime pagini de jurnal, prin *necesitatea* de a se supune voinţei regale pentru a salva partidul conservator. Dar l-a salvat ? Fuziunea cu partidul lui Take Ionescu nu a izbutit defel s-o realizeze, fiind – şi-a dat finalmente seama – o tentativă sortită eşecului. O ultimă încercare din mai 1913, când i se promitea şefia „dacă primeşte să se cureţe de Bădărău-Păltineanu", eşuează lamentabil. A contopi cele două partide sub preşedinţia lui Take Ionescu însemna a renunţa la tot ceea ce semnificase junimismul în materie politică timp de cinci decenii. A izbutit doar să prelungească cu ceva mai puţin de doi ani guvernarea conservatoare. Merita acest răgaz (dacă eliminăm din discuţie vanitatea de a fi premier) sacrificarea unei amiciţii de o viaţă ? Mai ales că, repetăm, partidul conservator a rămas în 1914 mai învrăjbit decât în 1912. Acum dispăruse şi Carp cu grupusculul său, iar competiţia pentru şefie, lăsată vraişte, a căpătat aspectul sălbaticei înfruntări între adversari egal de îndreptăţiţi. Dacă rămânea Carp liderul partidului, competiţia pentru şefie era temporizată încă pentru câţiva ani buni. Tot sacrificiul lui Maiorescu (dacă sacrificiu poate fi numit) se dovedeşte a fi de o neaşteptată inutilitate.

Cât priveşte gestul de intransigenţă probat de nu mai puţin ambiţiosul Petre Carp el este, examinat lucid, atins – vai – de gratuitate. O gratuitate tragică. Carp se voia un apostol al cinstei

şi al civismului dezinteresat. Credea că, la adânci bătrâneţe, spre sfârşitul carierei va putea oferi o pildă, arzând cu „fierul roşu" afacerismul înveşmântat în fraze tremolate. Ciudată, foarte ciudată această izbucnire tardivă de donchijotism a lui Petre Carp. Să nu fi observat el timp de cincizeci de ani că partidul liberal a monopolizat viaţa economică a ţării, îngăduindu-şi cele mai abuzive panamale ? Cum de nu a denunţat Petre Carp aceste uriaşe matrapazlâcuri în cei aproape zece ani de cordială colaborare cu partidul liberal din anii viziratului bătrânului Ion Brătianu ? Cum de nu s-a încordat până la revoltă fibra morală a lui Petre Carp atâtea decenii pentru a izbucni ultimativ, brusc, tocmai în 1910 ? Doar afacerea tramvaielor, fără îndoială revoltătoare, avea precedente. Şi încă multe. E drept că Petre Carp a fost întotdeauna cunoscut ca un om politic de o onestitate ireproşabilă, dispreţuind moravurile veroase, afacerismul clientelar, înfruptarea oficializată din avuţia naţională. Dar le-a cunoscut – ca spectator – îndeaproape, ştiind prea bine că sunt atât de adânc pătrunse în viaţa politică, încât se confundă cu ea. O eradicare a plăgii era – nu se poate să nu fi ştiut – imposibilă. Cu experienţa sa politică e imposibil de crezut că a sperat în izbândă atunci când a declanşat campania împotriva societăţii liberale a tramvaielor electrice. Şi totuşi a făcut-o ! Gestul poate fi sublim. Dar perfect gratuit, aducând partidului conservator, a cărui responsabilitate conducătoare de-abia o căpătase, grave prejudicii... morale. Am crede mai curând că intransigenţa sa era dictată de ambiţie. Ambiţiona să-şi uluiască contemporanii şi să lase posterităţii o pildă. Fireşte, a fost înfrânt. Dacă măcar acum, când purta pe umeri responsabilitatea şefiei spre care năzuise o viaţă, ar fi izbutit să-şi îmblânzească ambiţiile coborând în real, aşa maculat cum era ar fi adus, poate, partidului său servicii importante. Dar tocmai acum Carp găsise că e nimerit să pornească bătălia decisivă cu corupţia de parcă nu ar fi ştiut că e o componentă inextricabilă a vieţii politice. Dar ambiţia

(Maiorescu a calificat-o o dată ca fiind criminală) şi trufia au fost elementele caracteristice ale personalităţii politice a lui Carp. Privite lucrurile astfel, s-ar putea explica gestul lui Maiorescu de a curma răul repunând în drepturi echilibrul acolo de unde ambiţia îl izgonise. Dar explicitare nu înseamnă şi justificare. Pentru că aşa gratuit cum apare gestul lui Carp, el se dovedeşte a fi legatarul principiilor junimiste care făcuseră epocă odinioară. Ca un june contestatar de la 1868 Carp continua să apere valoarea moralităţii, a adevărului, a sincerităţii şi onestităţii. Maiorescu, cel care semnase teribilele rechizitorii din 1867-1868, se pliase pe real, uzând de diplomaţie şi spirit tranzacţional. Maiorescu îmbătrânise şi devenise... înţelegător, adică concesiv. În Carp palpitau acordurile junеţei şi zvâcnetul nonconformismului se redeşteptase întreg. (Întinerise sau, vorba lui Take Ionescu, se ramolise ?) Împreună, cei doi prieteni s-ar fi complinit, echilibrând – cine ştie ? – termenii unei relaţii prin definiţie antinomică. Dar acum prietenii de odinioară erau ei înşişi ipostazele umane ale termenilor amintiţi. Ireconciliabili. I-a fost dat junimismului să-şi încheie ciclul în singurul plan în care mai exista, în cel politic, printr-o reeditare a intransigenţei contestatare din anii şaizeci. Era, de altfel, şi pe acest plan unica trăsătură, pe neaşteptate reanimată, din junimismul de odinioară. În rest conservatorismul luminat de altădată se întunecase compact. Prin poziţia adoptată faţă de problemele cheie ale reformării structurilor existente (cea agrară şi a lărgirii dreptului la vot) din junimismul de altădată rămăsese, îngroşat, numai conservatorismul cel mai închistat, Maiorescu vorbea sarcastic despre „proiectele socialist-antiproprietare" ale liberalilor, iar Ionel Brătianu era denunţat ca „susţinătorul socialiştilor în guvern". Iar Carp, în discursuri notorii, la care ne-am referit, a combătut, cu vehemenţa-i obişnuită, proiectele reformatoare. Oricât de paradoxal ar părea, ipostaza conservatorismului luminat o reprezentau acum Take Ionescu şi gruparea sa.

*

Dacă nu ar fi intervenit războiul mondial din 1914, perioada neutralității României și apoi a beligeranței, cele „două coloane" ale junimismului de altădată (expresia e a lui Ibrăileanu), Carp și Maiorescu, s-ar fi retras, cu siguranță, unul mai târziu, celălalt mai devreme, din viața politică. Dar noile desfășurări, cu interesul lor politic, de dimensiune cu adevărat națională, le readuce în for. Nu vor mai ocupa poziții de prim plan pentru că, oficial, nu mai reprezentau organisme politice. Dar se reprezentau pe ei înșiși. Ceea ce, prin ce însemnau, era enorm. În noile condiții se regăsesc – oare cu mirare ? – pe aceeași poziție. Carp încă la Consiliul de Coroană din iulie 1914 cere intrarea imediată a României în război alături de puterile centrale („Război imediat. Trebuie ajutat germanismul... Avem un tratat, România trebuie să-și ție angajamentele"). Maiorescu nu se afla în țară. O asista în Germania pe soția sa al cărei cancer, recidivat, avea să o răpună. Se reîntoarce toamna, în octombrie, zdrobit sufletește, el însuși bolnav de inimă. Vinde casa (vestita, legendara casă din str. Mercur...), donează – la 24 octombrie – biblioteca sa Fundației universitare („minus – spunea – unele volume de inimă"), și se mută în pensiune în locuința nepoatei sale M. Racottă. Față de evenimentele în curs are aproape aceeași opinie cu a lui Carp: respectarea tratatelor încheiate, altfel spus alăturarea de puterile centrale. Cu un corectiv hotărâtor. Nu imediat. Adică se ralia opiniei exprimate de Marghiloman în amintitul Consiliu de Coroană: neutralitate... favorabilă puterilor centrale.

Carp este, în limitele prerogativelor sale de acum, foarte activ, militând pentru înfăptuirea punctului său de vedere. Maiorescu este un retras, bolnav fiind și – repetăm – pustiit sufletește. Se mulțumește să-l consilieze pe Marghiloman (și în februarie 1915 îi scria lui Marghiloman: „Impresia mea este

identică cu a dumitale"), cerând mereu ca acţiunile României să fie călăuzite de ideea amiciţiei cu Germania. Pleda şi în martie – pe lângă rege şi Marghiloman – pentru... „neutralitate prelungită". Marghiloman vedea şi el în atitudinea lui Maiorescu „triumful politicii mele proprii"[1]. Apoi, în a doua jumătate a lui 1915, Maiorescu e parcă mai prezent decât Carp. Dar activismul lui Maiorescu este dictat strict de disensiunile din partidul conservator, în care N. Filipescu izbutise să creeze o puternică dizidenţă, blamată de bătrânul critic, ocrotitor al lui Marghiloman. Printre conservatori se produsese, după moartea regelui Carol, o reevaluare de opinii. Filipescu, Delavrancea, Take Ionescu cereau imediata intrare în război alături de Antanta. Marghiloman şi un grup al său destul de neînsemnat îşi înclinase neutralitatea spre o alianţă cu puterile centrale. Partidul conservator era practic dizolvat între cele trei grupări existente. Era denunţat ca „germanofil". Cei doi foşti stâlpi ai Junimii, Carp şi Maiorescu (cărora li se asocia şi Th. Rosetti) îşi păstrau opiniile favorabile puterilor centrale cu unele deosebiri care se vor menţine. Şi când Take Ionescu a ţinut, în decembrie 1915, un patetic discurs, clamând vibrant pentru intrarea în război („Generaţia aceasta a fost ursită de soartă să îndeplinească fapta cea mare. Ea va fi sau groapa muncii de veacuri, sau zămislitoarea unei vremi aşa de frumoase, încât vedenia ei mă smereşte."). Carp a intervenit a doua zi, blamând schimbarea la faţă a lui Take Ionescu – de la neutralitate la beligeranţă – adresându-i cuvinte care au căpătat semnificaţia unui diagnostic moral: „Dar să-mi permiteţi să amintesc că baletul nu justifică toate încarnaţiunile, precum frumuseţea nu justifică toate prostituţiunile". Era ultimul său discurs parlamentar. Dar nici acesta n-a fost o apoteoză. Maiorescu nu a ţinut nici un discurs. Dar credea în ianuarie şi chiar în martie, după victoriile Germaniei în Serbia, pe frontul

[1] Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 415, 422, 465.

francez că „Brătianu e pe ducă" şi ar trebui alcătuit un guvern Marghiloman în care ar accepta să fie... ministru de externe[1]. În timp ce Carp, în iunie, făcea să se audă că ar accepta să reintre în gruparea lui Marghiloman pentru a forma „un partid mare" care ar putea alcătui guvernul. Şi cine altul putea fi premier decât însuşi Petre Carp ? Dar alţii susţineau că Maiorescu îl obstacolează din nou pe Carp întrucât dorea preşedinţia guvernului pentru sine ! Aceste zvonuri din iunie 1916, care trebuie să fi fost verosimile, nu îşi găsesc confirmare în *Jurnalul* lui Maiorescu. Dimpotrivă, la 6/19 decembrie 1915 scria: „Hotărăsc (a sa, n.n.). Dacă regele cere guvern de război contra Rusiei să-l cheme pe Carp. Eu voi susţinea acest minister ca senator, ca scriitor în gazete, dar în nici un caz ca ministru. Ca ministru nu pot susţinea decât o neutralitate în toate privirele. Folosul ţării ar fi deschiderea întregului export, liniştirea cugetelor celor nepoliticiani şi poate promisiunea unei întinderi de hotare la viitorul congres de pace, dacă – precum sper – Germania va fi biruitoare. În orice caz se poate obţine aşa o mai bună tratare a românilor în Ungaria. Ceea ce mă face să fiu contra unui război al nostru contra ruso-francezilor în situaţia de astăzi este şi grija de siguranţa tronului. Noul rege cu greu se poate pune contra simţimântului, fie şi rătăcit, al majorităţii păturii politice din ţară"[2]. Cu Carp continuă să nu vorbească (din octombrie 1912) şi nici unul dintre cei doi foşti prieteni nu făcea gestul de conciliere. Mai ales că, acum, şi în chestiunea politică esenţială, atitudinea faţă de război, se găseau, din nou, pe poziţii diferite. Carp cerea imediata intrare în război alături de Germania şi Austro-Ungaria (Tripla Alianţă nu mai exista de când, în 1915, Italia intrase în război de partea Antantei, iar

[1] *Ibidem*, vol. II, p. 18.

[2] T. Maiorescu, *op. cit.*, Caiet 39, B.C.S., mss. rom. 11 398, f. 23-24.

Maiorescu sfătuia pentru o „cinstită neutralitate... însă mai binevoitoare pentru puterile centrale"). Ruptura între ei era atât de mare încât sfârşitul lui iulie 1916 când Marghiloman trata, în numele fostului premier, o conciliere cu Carp, acesta din urmă i-a replicat scurt şi dur: „Niciodată nimica cu Maiorescu". Iar în august, chiar în preajma decisivului Consiliu de Coroană, Maiorescu mai credea (ca şi Marghiloman) că a sosit momentul să-şi ia „răspunderea situaţiei" şi numai audienţa la rege, în aceeaşi zi de 13 august, îl trezeşte la realitate, conchizând, înfrânt „totul este pierdut... Regele s-a hotărât". Apoi, a doua zi, la 14 august 1916 în Consiliul de Coroană, Maiorescu şi Carp s-au găsit... aproape alături[1]. Maiorescu s-a declarat împotriva intrării în război, cerând – din nou – neutralitate... favorabilă puterilor centrale (acelaşi lucru a cerut şi Th. Rosetti), Carp, evident, s-a opus alăturării la Antanta, cerând, dimpotrivă, imediata angajare în frontul puterilor centrale. Maiorescu şi-a susţinut cu demnitate, sincer îngrijorat pentru destinul ţării, punctul de vedere. Pe când vanitosul Carp, văzându-şi infirmat punctul de vedere, în faţa deciziei majorităţii Consiliului de Coroană, a ajuns să exclame: „Doresc să fiţi bătuţi căci istoria voastră ar fi pieirea ţării" (am redat cinica propoziţie după transcripţia lui Maiorescu).

În anii războiului atitudinea celor doi foarte bătrâni oameni politici a fost net deosebită. Carp, greu încercat prin pierderea, în război, a unuia dintre fiii săi, se afla îndurerat la Ţibăneşti. A fost adus la Bucureşti, la stăruinţa prietenilor (mai ales Lupu Kostaki) lăsaţi de guvern să administreze capitala părăsită, în octombrie. Maiorescu nu s-a refugiat, rămânând în capitală

[1] Maiorescu a notat mâhnit că l-a întâlnit pe Carp „pe care nu l-am mai văzut de la 16 octombrie 1912 şi care nici la grozava îmbolnăvire a neveste-mi, nici la moartea ei n-a dat semn de viaţă. Salut pe toţi din cap dar nu mă apropiu de el". (Caiet 40, B.C.S., mss. 11 400, f. 43 verso.)

(Marghiloman a rămas şi el la Bucureşti, însărcinat de rege să reprezinte Crucea Roşie). Fiică-sa, Livia Dymsa, îl invita la Petersburg (unde locuia ea) pentru ca de acolo să se stabilească, împreună, la Stockholm. Maiorescu, mişcat, i-a răspuns dârz: „Dar eu nu părăsesc ţara, nici Capitala (şi astăzi bombardată) la primejdie"[1]. Amândoi primesc cu durere şi umilinţă intrarea la 23 noiembrie a trupelor germane în Bucureşti sub comanda mareşalului Mackensen. Foarte grăbit, şase zile mai târziu, Mackensen îi comunică lui Marghiloman, prin Tzigara-Samurcaş, că este însărcinat de împăratul Wilhelm al II-lea să discute o pace separată cu România. Interlocutorii doriţi de împărat: Carp, Marghiloman, Maiorescu. Carp, încunoştinţat de Tzigara-Sarmurcaş, răspunde în stilul lui: „Aceasta nu mă interesează; este o prostie, căci în acest moment ar fi o slăbiciune". Încunoştinţat şi Maiorescu, acesta îi cerea lui Marghiloman o întrevedere în trei cu P. Carp. Dar acesta din urmă răspunde cu nespusă iritare: „Cât voi mai trăi, cu Maiorescu n-o să mai am vreo conversaţie politică"[2]. Carp şi ai lui se declară antidinastici şi cred că salvarea ţării ar sta în detronarea (sau abdicarea) regelui Ferdinand, demisia guvernului Brătianu şi tratative pentru o pace – nu imediată – cu puterile centrale. Până şi Th. Rosetti devenise un potrivnic al regelui. Lui Maiorescu şi lui Marghiloman acest punct de vedere li se părea inacceptabil. Ba chiar Maiorescu refuza orice întrevedere, oficială, cu inamicul. *Jurnalul* lui Maiorescu păstrează această însemnare (din 21 decembrie/3 ianuarie 1917) de o demnitate emoţionantă. O transcriem în întregime: „Pe la 5 seara colonel Brociner la mine din partea mareşalului Mackensen care ar vrea să aibă cu mine (o întrevedere, n.n., textul e indescifrabil) despre care ştie că regele Carol avea mare încredere în mine. Ar vrea să se

[1] T. Maiorescu, *op. cit.*, Caiet 41, B.C.S., mss. 11 401, f. 29.

[2] Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 339-340.

întâlnească şi cu Carp şi Marghiloman (care e însă bolnav în pat de pleurezie). I-am răspuns că eu şed strada Lustrului 7 şi mareşalul n-are decât să depuie o cartă de vizită la mine şi eu mă voi crede obligat să-i răspund vizita şi atunci putem vorbi. A plecat Brociner (care a părut foarte puţin îndemânatic) şi a venit peste o oră cu răspunsul că Mackensen nu e hotărât şi că va vedea el în sus, mâine, dacă poate primi acest mod de intrare în relaţii. I-am răspuns că altfel nu primesc eu. Eu sunt supusul credincios al regelui nostru Ferdinand, câtă vreme este rege, şi nu pot merge la altă autoritate parcă ar fi ea stăpâna de drept a ţării. Mackensen trebuie să păzească cu mine regulele sociale nu autoritative... El mă poate aresta, dar nu mă poate schimba în credinţa mea de cetăţean român."[1] În februarie 1917 Mackensen reînnoieşte invitaţia de întrevedere. A găsit prilejul cu ocazia deschiderii stagiunii Teatrului Naţional. Autorităţile germane îi invită pe Maiorescu, Carp şi Marghiloman la premieră (se juca, în limba germană, *Ifigenia in Taurida*, a doua seară urmând să se reprezinte *Fântâna Blanduziei*). În antract, Mackensen ar fi voit să aibă o convorbire cu cei trei oameni politici. Maiorescu refuză invitaţia, pe motive de boală. „Astfel refuzul meu, precizează în *Jurnal*, de a asista la această serbare teatrală instituită de germani are un adevărat motiv (era într-adevăr bolnav, n.n.), nu numai un pretext."[2] Carp a declinat şi el invitaţia invocând doliul. Marghiloman a avut, la 16 ianuarie, întrevederea cu Mackensen. Dar Carp, deşi în noiembrie refuzase propunerile lui Mackensen, apoi în ianuarie s-a întâlnit cu mareşalul, îl dirija pe Lupu Kostaki, care se credea mai mult decât un ministru, în teritoriul ocupat. („Dealtmintrelea cine merge la ministerul de Interne, între orele 11 şi 12 – scria Marghiloman la 29 ianuarie 1917 – găseşte acolo pe Carp care

[1] T. Maiorescu, *op. cit.*, Caiet 41, B.C.S., mss. 11 401, f. 86.
[2] T. Maiorescu, *op. cit.*, Caiet 41, B.C.S., mss. 11 401, f. 86.

dă directive".) Carp iniţiase în ianuarie o reformă administrativă a teritoriului ocupat, după un plan al lui anterior. Maiorescu condamna proiectul: „Căci altceva este să provoci tu răsturnarea legilor tale, altceva să te supui unei impuneri... Rău atunci de cei ce vor rătăci pe căile antidinastice, rău de cei ce vor fi pus la cale o răsturnare a legilor noastre, care nu vor sta un minut în picioare după ce se vor fi retras germanii. Şeful partidului a avut dreptate să degajeze răspunderea lui."[1] Apoi Carp se dezice de aceste proiecte şi îşi consiliază „oamenii" să nu devină exponenţi ai autorităţii civile patronată de ocupanţi. Iar, prin Lupu Kostaki, Carp iniţia (încă în martie) tratative de pace separată cu Germania, împotriva voinţei autorităţilor oficiale stabilite la Iaşi. Stere a făcut o călătorie în acest scop la Berlin şi Viena, Maiorescu crezând că „Stere e trimis de Carp, care cu atât mai mult va nega faptul".

Duşmănia dintre cei doi foşti lideri junimişti atinsese din nou, în 1917, cote paroxistice. Nu vrem să spunem că atitudinea lui Carp a fost a unui colaboraţionist. Dar a acceptat să întâlnească pe Mackensen de câteva ori şi convorbirile nu au ocolit chestiunile politice. Pe când Maiorescu a respins orice contact cu ocupanţii. Oricine venea la el pentru intervenţii pe lângă oficialităţile de ocupaţie căpăta, invariabil, acelaşi răspuns: „N-am şi nu vreau să am relaţii cu germanii câtă vreme suntem în război". Destinul ţării îl îngrijora şi, bolnav fiind de o boală cardiacă fără leac, era mâhnit că e silit să-şi trăiască zilele din urmă în umilinţa unei ţări temporar îngenuncheate. „N-am ieşit toată ziua din casă, nota la 25 ianuarie/7 februarie 1917. Mă lupt cât pot în contra deprimării. Greu de prevăzut, dacă şi cum va scăpa ţara." La a 77-a aniversare a zilei de naştere nota scurt dar revelator: „Sufleteşte, aştept cu răbdare pacea." Hotărât lucru, destinul a fost crunt cu omul şi patriotul Maiorescu. Merita un

[1] Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 400.

sfârşit mai senin. A făcut şi el proiecte în prima jumătate a anului 1917, a participat la conciliabule şi convorbiri. Dar totdeauna cu ai săi, refuzând tratativele cu ocupanţii şi veghind mereu să apere demnitatea ţării şi a civismului său neprofanate. Cu Carp nu s-a mai împăcat. A murit singur şi în durere sufletească fără a fi apucat să vadă înfăptuit actul istoric de la 1 decembrie 1918. Ar fi avut, cu siguranţă, tăria morală de a se recunoaşte învins, şi s-ar fi bucurat de împlinirea unui vis secular. Când la 1 iulie 1917 i s-a anunţat sfârşitul fostului său prieten Carp a replicat concis: „Pentru mine Maiorescu era mort de 5 ani", iar celui ce a venit a doua zi să-l invite la înmormântare i-a servit această butadă pe care n-o putem numi altfel decât tot cinism: „De ce aş face lui Maiorescu o politeţă pe care el nu va putea să mi-o întoarcă". Era, de fapt, altfel exprimată decizia sa de mai anul trecut: „Cu Maiorescu nimica niciodată". Din păcate înţelegea să-şi păstreze hotărârea şi în faţa mormântului deschis.

Carp i-a supravieţuit lui Maiorescu aproape doi ani. Lucruri deosebite, pentru Carp, nu s-au mai petrecut în această perioadă. În preajma protocolului de la Buftea şi a păcii de la Bucureşti, martie şi mai 1918, Carp voind să păstreze cât mai mult din teritoriul ţării a ţinut mortiş la ideea sa: detronarea regelui Ferdinand şi un alt guvern (evident, prezidat de el) care să ducă tratativele de pace. Era intransigent în pertractările sale cu Mackensen, aproape neţinând seama că, totuşi, mareşalul reprezenta armata care, vremelnic, ieşise victorioasă. Nu a acceptat pacea de la Bucureşti, socotind că dacă regele Ferdinand ar fi fost detronat se putea obţine mai mult decât puţinul obţinut şi s-a retras mohorât la Ţibăneşti. Şi el credea că pacea generală de după sfârşitul războiului va trebui să reevalueze fundamental provizoratul stipulat, totuşi, într-un tratat în mai 1918. Că nu a crezut în dezlegările fericite pentru România care s-au materializat în tratatul de la Versailles, este adevărat. Dar câţi din oamenii politici de atunci au putut

prevedea aceste dezlegări fericite ? Destul de puțini. Că Petre Carp, ca dealtfel și ceilalți conservatori din partidul condus de Marghiloman, s-a compromis prin filo-germanismul lui inflexibil este iarăși adevărat. Dar să recunoaștem că împlinirea marelui deziderat istoric al poporului român nu s-a datorat – cum s-a acreditat – alianței cu puterile Antantei. La aceasta au contribuit în primul rând în *chip esențial* lupta și sacrificiul de sânge al poporului care, pe fondul marilor evenimente (prăbușirea Imperiului Austro-ungar și a celui țarist) a știut să-și impună voința și puterea. Această nouă configurare a Europei de răsărit și de centru a creat condițiile ca lupta și sacrificiile poporului român pentru unificarea statală să se poată realiza. În vechile structuri e sigur că nici una dintre cele două mari tabere victorioase – Antanta sau puterile centrale – nu ar fi recunoscut (deși Antanta se angajase oficial prin tratatul de alianță din august 1916) dreptul României la unificare statală. Ipoteza unei Antante victorioase, cu Rusia rămasă în cadrele ei vechi, cu aceleași tendințe și scopuri anexioniste, nu ar fi sancționat, cu siguranță, împlinirea marilor deziderate istorice ale poporului român. (Tocmai această ipoteză, socotită de Carp periculoasă, l-a îndemnat spre politica sa filo-germană.) Iar o victorie a puterilor centrale – mai e necesar s-o spunem ? – nu ar fi contribuit, desigur, la realizarea actului de la 1 decembrie 1918. Dar destinul a vrut altfel și istoria ne-a fost fastă.

Carp, cu umorul său negru, ar fi spus atunci: „România are atâta noroc încât nu-i trebuie oameni de stat". Era o formulă spirituală, ca atâtea altele ale lui Carp, îndeplinind de astă dată oficiul de replică finală. De final tragic. Cu acest „mot" sarcastic Carp părăsește, de fapt definitiv, scena politică românească, retrăgându-se undeva, departe, dincolo de culise. Se retrage la Țibănești unde în 18 iunie 1919 moare, nu fără a fi fost vizitat – în mai – de un comisar regal pentru a-i solicita informații despre comportarea sa și – mai ales – a unor oameni politici

colaboraţionişti în anii războiului. Moartea a venit la vreme. Retragerea în lumea umbrelor devenise de câtva timp un imperativ şi Carp a găsit, încă în 1918, spirituala butadă justificativă. Nu vrem să absolvim prin aceasta eroarea fatală a filo-germanismului probat de Carp, Maiorescu şi ceilalţi conservatori rămaşi credincioşi lui Marghiloman. Vrem numai să observăm că nici planurile adversarilor lor politici nu au constituit factorii care au asigurat marea împlinire de la sfârşitul războiului. Şi aceasta pentru că din octombrie 1917 încolo au avut loc evenimente esenţiale pe care nimeni (poate, cu excepţia parţială, a lui Const. Stere) nu le-a putut prevedea. Repetăm, aceasta nu diminuează cu nimic din marea eroare a germanofililor conservatori, agravată de atitudinea lor (cu excepţia lui Maiorescu) în anii 1917-mai 1918 când au tratat cu ocupanţii (la început fără însărcinări oficiale), transmiţând Curţii regale de la Iaşi note ultimative în care cereau admiterea imperativelor de ei ideate. La Carp, dincolo de principii, vor fi îndeplinit un rol, probabil nu tocmai minor, tendinţele sale vindicative. În 1917 credea, ca foarte mulţi alţii (de pildă, Ibrăileanu) că eşecul militar este opera improvizaţiilor triumviratului I.I.C. Brătianu-Take Ionescu-N. Filipescu şi a slăbiciunii regelui Ferdinand. Se vedea ajuns – în împrejurări tragice pe care nu le-ar fi voit, dar le prevăzuse – omul situaţiei. Şi în această calitate credea că e de datoria sa să-i înlăture pe cei responsabili de dezastru şi să obţină, până la o conferinţă de pace generală, condiţii cât mai „avantajoase" pentru ţară la pacea separată.

Eroarea gravă a conservatorilor – în frunte cu P. Carp, Al. Marghiloman şi, parţial, T. Maiorescu – din anii războiului a fost, pentru ei, dezastruoasă. În decembrie 1919, Al. Marghiloman a încercat să se salveze prin adoptarea unei noi titulaturi. Şi-a împrumutat numele de Partidul Conservator Progresist. Dar nimic nu mai putea salva existenţa conservatorilor. În 1924 dispare pur şi simplu din viaţa politică românească. Reformele socio-politice

postbelice (reforma agrară şi votul universal), pe care au continuat să le combată, alături de calificativul infamant de „trădători" (deloc îndreptăţit) i-a eliminat cu justificare din viaţa politică. Dar soarta partidului conservator postbelic nu mai are nici o legătură cu junimismul şi junimiştii. Junimismul politic îşi încheiase ciclul existenţial mult înainte.

SUMAR

Preliminarii V

CAPITOLUL 1 – **ISTORIC**

1. Anul înfiinţării Junimii – obiect de controversă. Între statute şi program. Prelecţiunile publice. Tipografia. Fizionomia Junimii în epoca de glorie: ambianţa, tradiţii, uzanţe, structuri. Factorii constitutivi ai fizionomiei societăţii. 13

2. Întemeierea *Convorbirilor literare*. Sumarul primului număr şi compoziţia revistei în primul ei an de activitate. Impunerea spectaculoasă a *Convorbirilor* în conştiinţa publică. Revista Junimii, o publicaţie complexă (literar-culturală, ştiinţele umane). Incursiune în evoluţia *Convorbirilor* până în 1885 (principalele ei compartimente: poezia, proza, dramaturgia, ştiinţele umane şi rubricile de informaţie. 42

3. Momente cheie în evoluţia junimismului: dezbaterile în jurul problemelor ortografiei, ale poeziei româneşti la 1867, ale ideologiei socio-politice (studiile maioresciene: *Contra Şcolii Bărnuţiu*, *În contra direcţiei de astăzi în cultura română*). Constituirea şi afirmarea direcţiei junimiste în ideologia literară, ca şi în cea social-politică. Spiritul ideologiei junimiste şi raţiunile militantismului politic în cadrele partidului conservator. Direcţia nouă sau momentul constructiv (afirmativ) al

junimismului. Junimea şi junimismul în viaţa politică: disensiuni şi disoluţii 70

4. Junimea bucureşteană organizată de Maiorescu la 1876. Evoluţie şi ambianţă. Între mondenitate de salon şi eterogenitate. Încercarea – eşuată – a lui Negruzzi (1885) de a reinstaura atmosfera din vechea Junime. Junimea din Iaşi sub patronatul lui Gane şi N. Volenti. Un sfârşit prelungit şi penibil. Prestigiul Junimii în al nouălea deceniu. Recunoaşterea rolului ei naţional 87

5. Sfârşitul vechii Junimi şi strădania lui Maiorescu pentru întemeierea unei noi grupări literare. Reintrarea în învăţământ şi preocuparea pentru selectarea dintre studenţii înzestraţi a unui nou cerc literar. Constituirea cercului tinerilor junimişti (1891-1892) şi efortul modelator-formativ exercitat de Maiorescu. Situaţia precară a *Convorbirilor*. Asocierea noii generaţii maioresciene la conducerea revistei (ianuarie 1893). Rolul tinerilor în polemica dintre direcţia maioresciană şi cea gheristă (1893-1895). Iacob Negruzzi părăseşte *Convorbiri literare* şi noul Comitet redacţional (1895). Disensiuni, abandonări şi dezertări. Condiţia revistei între violenţă agresivă şi platitudine. Junimismul şi *Convorbirile* în peisajul modificat al vieţii literare prin impunerea noilor orientări (cea socialistă, presămănătorismul, *Literatură şi artă română*). Succesivele schimbări ale formulei redacţionale (1900, 1902, 1906) şi menţinerea *Convorbirilor* ca o prăfuită publicaţie de istorie şi ştiinţă în care literatura e abia tolerată. Acomodarea cu orientarea sămănătoristă. S. Mehedinţi, director al *Convorbirilor* (1907) şi excluderea lui Dragomirescu. Apusul *Convorbirilor*, care nu pot intra în competiţie cu *Viaţa românească* şi *Convorbiri (critice)*. Destinul complex al junimismului între conservatorism şi spiritul toleranţei civice 102

CAPITOLUL 2 – **IDEOLOGIA JUNIMISTĂ**

1. Ideologia junimistă între împrumut şi originalitate. Noua direcţie ideologică – de tip germanic – inaugurată la noi de

junimism. Climatul spiritual din Germania deceniilor patru şi cinci ale secolului XIX. Evoluţionism şi istorism – principii ideologice fundamentale pentru junimism. Ideologia Restauraţiei, o reacţie împotriva filozofiei luminilor şi a Revoluţiei franceze de la 1789. Germania primelor decenii ale secolului XIX şi constituirea direcţiei romantice retrograde. Şcoala istorică a dreptului (Gustav Hugo şi Fr. K. Savigny) şi accentul pus pe tradiţie, evoluţie înceată, specificitate în legislaţie, spirit revolut. Hegel şi şcoala istorică a dreptului. Schopenhauer şi romantismul filozofic. Evoluţionismul spencerian. H. Th. Buckle şi evoluţionismul istorist. Junimea – exponentă a teoriilor ştiinţifice moderne. Raţionalism şi pozitivism. Junimismul şi conceptele – înţelese în raporturi opozite – cultură şi civilizaţie. Influenţe şi afinităţi 138

2. Respingerea soluţiilor revoluţionare în dinamica socială şi prescrierea căii lent-evolutive ca unica posibilă şi necesară. Critica teoriei statului contractual şi elogierea statului natural. Eminescu şi teoria statului natural. Paşoptism şi Junimism. Apropieri, filiaţii cu ramura moldoveană a generaţiei paşoptiste. Kogălniceanu şi evoluţia graduală. Critica paşoptismului. Maiorescu şi Carp despre paşoptismul muntean. Contestarea valorii teoretice şi programatice a Proclamaţiei de la Islaz. Preferinţa pentru stipulaţiile Divanurilor ad-hoc din 1857. Motivaţii. Marea importanţă politică a Constituţiei de la 1848 şi netemeinicia criticii junimiste 166

3. Sfera şi obiectul conceptelor formă şi fond. Ipoteze, dispute şi confruntări. „Precursori" ai teoriei formelor fără fond. Erorile – după junimism – ale procesului de modernizare a civilizaţiei româneşti. Imitaţia arbitrară şi încălcarea principiului evoluţiei de la inferior la superior a dus la crearea formelor fără fond. Necesitatea adoptării modelului politic burghez şi gratuitatea criticismului junimist. Tendinţa concesivă şi acceptarea faptului împlinit. De la intransigenţă criticistă la pledoaria pentru menţinerea reformelor înfăptuite. Junimismul despre îngheţarea

statu-quo-ului. Liderii junimişti apărători ai Constituţiei de la 1866. Funcţia frenatorie a junimismului 186

4. Ideologia junimistă despre relaţiile şi structurile socio-economice româneşti. Structura socială şi de clasă a societăţii româneşti în ideologia junimistă. Negarea existenţei burgheziei ca argument al artificialităţii sistemului constituţional adoptat la 1866. Inconsistenţa acestui punct de vedere. Concepţia junimistă despre ţărănime şi moşierime ca singurele clase reale. Caracterul conservator al acestei teze. Carp despre pericolul fărâmiţării proprietăţii ţărăneşti şi măsurile preconizate pentru a o pironi la dimensiunile stabilite la 1864. Locul problemei ţărăneşti în programul junimist („Era nouă") din 1881. Legiuirile agrare junimiste din 1888. Ocolirea prudentă a ideii reformei agrare. Diminuarea proprietăţii moşiereşti şi împroprietărirea ţăranilor – unica modalitate de soluţionare eficientă a problemei agrare. Maiorescu despre ideea bărnuţiană a teritoriului ţării ca *ager publicus*. Carp despre răscoalele ţărăneşti din 1907 şi condamnarea proiectelor liberale de reformă agrară. Principiul ideologic junimist al evoluţiei încete aplicat în agricultură. Ineficienţa acestui punct de vedere. Contradicţiile ideologiei junimiste între ideal şi real. Conceptul de industrie şi industrializare în ideologia junimistă. Protecţionism şi liber-schimbism. Eminescu şi Xenopol, adepţi ai doctrinei protecţioniste. Convenţia comercială (1875) cu Austro-Ungaria şi poziţia junimiştilor. Legea minelor din 1895 (legea lui P. Carp) şi rolul ei pentru dezvoltarea industriei în România. Locul şi raţiunea unor opinii (economice) esenţiale pentru progresul României moderne în ansamblul ideologiei junimiste 221

CAPITOLUL 3 – **JUNIMISMUL ÎN VIAŢA POLITICĂ**

1. Începuturi. Junimea politică şi loja masonică „l'Etoile de Roumanie". Momentul 1870: Carp şi Pogor, miniştri în guvernul de trei luni condus de Manolache Kostaki Iepureanu („Cloşca cu pui"). Eşecul ministeriabil al lui Maiorescu. N. Gane şi L.

Negruzzi – notabilităţi politice ale Iaşului. Propunerea lui Costaforu (aprilie 1871) ca junimiştii să intre în partidul conservator, candidând în alegeri pe listele acestui partid. Locul junimiştilor în partidul conservator. „Juna dreaptă" în care junimiştii deţineau poziţii de prim plan a fost din capul locului aripa stângă în partidul conservator. Grupul junimist în Camera conservatoare (1871-1876). Episodul „Petiţiei de la Iaşi" (aprilie-mai 1871). Primele intervenţii parlamentare ale lui Maiorescu. Discursul din mai 1872. Atitudinea independentă a grupului junimist, oscilând inteligent între lealitate faţă de guvern şi opoziţie loială. Maiorescu, ministru al Cultelor şi instrucţiunii publice. Ceilalţi miniştri junimişti: Th. Rosetti, P. Carp, I. Strat. Demisia lui Maiorescu. Demisia guvernului Catargi (aprilie 1876). Poziţia consolidată a grupului politic junimist. Prestigiul politic – definitiv câştigat 251

2. Guvernele interimare din 1876. Guvernul liberal I. C. Brătianu. Darea în judecată a foştilor miniştri conservatori din guvernul L. Catargi. Războiul de independenţă şi poziţia grupului politic junimist. Revizuirea articolului 7 din Constituţie şi atitudinea junimiştilor. Disensiuni şi divergenţe de opinii în cadrul partidului conservator şi al grupării junimiste. Carp şi Maiorescu despre principiile toleranţei. Modificări în conducerea partidului conservator. Programul partidului conservator (1880) de sub conducerea lui M. K. Iepureanu. Articolul lui T. Maiorescu din *Deutsche Rewe* (1881) – pledoarie pentru orientarea României spre puterile Europei centrale. Dubla încercare a lui I. C. Brătianu de a coopta trei junimişti în guvernul de concentrare care trebuia să proclame regatul României. Programul „Era nouă" şi constituirea grupării autonome junimiste (1881-1882). Apropierea dintre junimişti şi liberali. Carp, ambasador la Viena. Revizuirea Constituţiei. Grupul junimist în camerele revizioniste. Caracterul nedemocratic al sistemului electoral. „Opoziţia unită" conservator-liberală (Catargi-Vernescu). Situaţia privilegiată a grupului junimist. Aderarea României (1883) la Tripla Alianţă. Tratativele (1884) pentru intrarea junimiştilor în guvernul

remaniat I. C. Brătianu. Grupul junimist în parlamentul din 1884. Începutul polemicii cu guvernul Brătianu (noiembrie 1885). Acuzaţiile liberalilor. Principialitatea politicii junimiste de colaborare cu guvernamentalii liberali nu a fost dictată exclusiv de oportunitate. Rigoarea morală şi comportamentul politicienilor junimişti. Grupul politic junimist în anii (1885-1888) de înfruntare încrâncenată cu guvernul Brătianu. Tactica lui P. Carp şi cea a „opoziţiei unite". Câştigarea de către grupul junimist a bătăliei pentru succesiunea guvernului Brătianu (martie 1888) 269

3. Cele două guverne Th. Rosetti. *Apelul către alegători* şi publicarea programului „Era nouă". Eficienţa guvernărilor junimiste. Lupta pentru şefie în partidul conservator. Alianţe şi dizidenţe. Constituirea dizidenţei junimiste, organizate în „Clubul constituţional". Guvernul Catargi-Gh. Vernescu şi opoziţia junimiştilor. Cele două guvernări general Gh. Manu şi reprezentarea junimiştilor în aceste formaţiuni ministeriale. Guvernul general I. Em. Florescu-L. Catargi. Marele guvern conservator L. Catargi-P. Carp (18 decembrie 1891 – 3 octombrie 1895). Dominarea junimiştilor în noul guvern. Acceptarea de către Catargi a programului „Era nouă". Înfăptuirea programului prin legiuirile adoptate. Petre Carp – omul politic al zilei. Instalarea lui Dim. Sturdza ca şef al Partidului Liberal (1892) şi campania opoziţiei liberale pentru succesiunea guvernării. Chestiunea transilvană şi utilizarea ei de către Dim. Sturdza pentru a forţa guvernarea. Demisia guvernului Catargi-Carp 312

4. Intrarea junimiştilor în opoziţie. Insuccesele politice ale lui Dim. Sturdza. Inflamabila afacere a demiterii mitropolitului Ghenadie şi disocierea dintre conservatori şi junimişti. Paranteza guvernului P. S. Aurelian. Revenirea la putere a lui Dim. Sturdza. Moartea lui Al. Lahovari şi propunerea de fuziune conservatoare respinsă de Carp (martie 1897). Revenirea junimiştilor la poziţia de independenţi între conservatori şi liberali. Eşecul tratativelor pentru fuziune între Catargi şi P. Carp (1898). Demisia guvernului Dim. Sturdza şl moartea lui

Catargi. Guvernul conservator Gh. Gr. Cantacuzino (aprilie 1899). Criza economico-financiară din 1900. Dificultăţile guvernului Cantacuzino. Tratative de conciliere. Carp, prim-ministru într-un guvern de concentrare (1900). Insuficienţa politicii financiare a lui P. Carp. Take Ionescu şi generalul Manu împotriva guvernului Carp. Demisia guvernului (1901). Dezamăgirea junimiştilor. Maiorescu îl judecă negativ pe ambiţiosul Petre Carp. Deprimarea lui Maiorescu. Noul guvern D. Sturdza. Cele „două partide conservatoare". Relansarea junimismului politic şi Congresul de la sala Teatrului Liric (1902). Demisia guvernului Sturdza (1904) şi noul guvern Cantacuzino-Take Ionescu. Conflicte acute între cantacuzinişti şi takişti. Încercări de conciliere între Cantacuzino şi Carp. Între temporizare şi eşec. Răscoalele ţărăneşti din 1907. Demisia guvernului Cantacuzino. Unificarea partidului conservator sub conducerea lui P. Carp 336

5. Carp – şef al partidului conservator. Atitudinea conservatoare a junimiştilor în perioada răscoalei ţărăneşti. Consecvenţa de principii şi atitudine în opiniile politice junimiste de la 1881 şi 1914. Antinomii ideologice între planul infrastructural şi cel suprastructural. Junimismul de după 1900 continuă să viеţuiască numai în planul spiritului public. Disensiuni interioare. Răfuiala cu gruparea lui Take Ionescu, practic exclusă din conducerea Partidului Conservator (ianuarie 1908). Formarea Partidului Conservator Democrat. Popularitatea noului partid. Îngrijorare în tabăra conservatorilor conduşi de P. P. Carp. Opinia regelui despre partidul lui Take Ionescu. Carp, prim-ministru (decembrie 1910). Afacerea tramvaielor. Coaliţia dintre liberali şi partidul lui Take Ionescu. Demisia lui Carp şi guvernul de tranziţie Titu Maiorescu. Eşecul tratativelor pentru formarea unui guvern conservator de concentrare sub preşedinţia lui P. Carp. Conflictul Carp-Maiorescu. Guvernul de concentrare sub preşedinţia lui T. Maiorescu. Ruptura dintre cei doi prieteni. Maiorescu între prietenie şi ambiţie politică. Guvernul Maiorescu şi pacea de la Bucureşti. Carp părăseşte Partidul Conservator 364

6. Relaţiile Carp-Maiorescu după 1912. Tentativă de examen comparat. Inutilitatea şi ineficienţa gestului maiorescian din martie-noiembrie 1912. Gratuitatea intransigenţei ambiţioase a lui Carp. Revenirea – fortuită – a celor doi lideri junimişti în viaţa politică, datorită izbucnirii războiului. Carp şi Maiorescu în anii neutralităţii. Atitudinea adoptată la Consiliul de Coroană din august 1916. Maiorescu şi Carp în timpul ocupaţiei germane a Bucureştilor. Demnitatea patriotică a lui Maiorescu. Opiniile lui Carp despre Pacea de la Bucureşti. Sfârşitul Partidului Conservator 374

Redactor: RADU VLĂDUȚ
Tehnoredactor: GEORGETA CÂRSTEA